Atillio Gatti: Bapuka, de godin der Liefde

Kaft

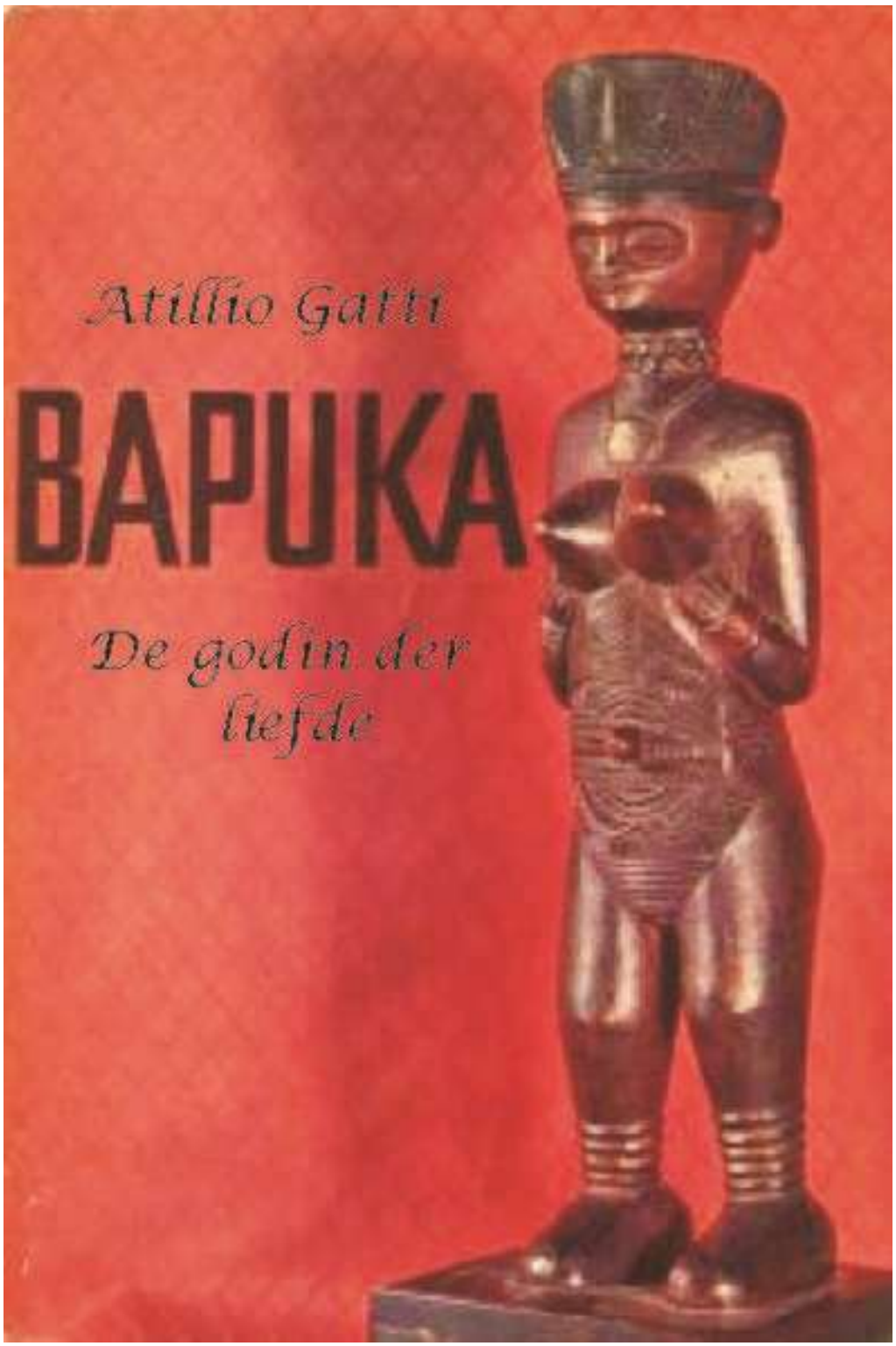

Voorwoord van de webmaster

Attilio Gatti (1896-1969) was een in Italië geboren ontdekkingsreiziger, auteur en samensteller van documentaires, die in de eerste helft van de 20e eeuw uitgebreid door Afrika reisde. Hij was lid van de Koninklijke Italiaanse Vereniging voor Geografie en Antropologie, en was een van de laatste grote ontdekkers van dit continent. Hij leidde dertien expedities naar Afrika en dit vanaf 1922 tot 1948.

Op YouTube kan men enkele van de films bekijken die hij op zijn reizen maakte. In de vijftigerjaren, toen het kleine beeldscherm in de huiskamers nog een zeldzaamheid was, konden zijn films over de volksstammen en de rijke flora en fauna van dit continent, nog op een grote belangstelling rekenen.

Gatti's echtgenote Ellen vergezelde hem vanaf zijn achtste expeditie. De tiende expeditie (1938-1940) leidde hem doorheen Belgisch Congo, en de elfde expeditie (1947-1948) naar het Rwenzori-gebergte aan de grens van Oeganda. Het moet voor de meeste inlanders, die nog nooit een auto gezien hadden, een indrukwekkend gezicht geweest zijn toen plots in hun dorp een karavaan kwam aangereden, bestaande uit enkele personenwagens, grote caravans en vrachtwagens, die even later op een open plaats hun kamp opstelden.

Commandant Gatti werd een van de eerste Europeanen die de toen legendarische okapi en ook de vrijwel onbekende bongo, een bruine lierhoornantilope met witte strepen, zag, en er enkele kon gevangen nemen om

aan een zoo te schenken. Hij was bij de Afrikanen bekend als “Bwana Makubwa”, “groot opperhoofd”, en kende de Pygmeeënvolkeren, de Watussi- en de Masaistam van Congo zeer goed.

Hij ontmoette op zijn reizen onder meer Twadekili, een helderziende en magisch begaafde sjamane, die haar hut en haar leven deelde met haar partner… een reusachtige python. Net zoals plantenenergieën sommige ziektes kunnen helen, zo geldt dat ook, en des te sterker, voor energieën van dieren, op voorwaarde dat men ze weet te beheersen.

De eerder sceptisch Gatti was bij herhaling getuige van magische rituelen, die wij heden nauwelijks voor mogelijk achten, en die hij, met het oog en de pen van een sceptische, doch geoefende waarnemer, getrouw op papier zette. Het zijn - nog steeds - zeldzame en waardevolle getuigenissen van verloren gegane, maar toch zo rijke culturen, die tot dan de eeuwen hadden getrotseerd.

Gatti schreef vele artikels en boeken over de inheemse volkeren ten zuiden van de evenaar, dikwijls kende hij hun taal en had zeer goede contacten met o.m. plaatselijke opperhoofden en tovenaars. Hij filmde het Afrikaanse leven en legde het vast in een aantal films en in meer dan 53.000 foto’s. Zijn getuigenissen bevatten waardevol wetenschappelijk en antropologisch materiaal van vele culturen in hun oorspronkelijke, nog ongerepte omgeving.

Het zijn culturen die, na het contact met de West-Europese en Noord-Amerikaanse beschaving, nagenoeg geheel verdwenen zijn. Hun eeuwenlange magische praktijken, geneeswijzen en hun levensinzichten zijn wellicht voor altijd verloren. De wereld is er beslist heel wat armer op geworden, en dat is bijzonder jammer.

Gatti, Attilio; Bapuka

Vertaald uit het Amerikaans door Susanne Ullrich. Met 32 afbeeldingen naar foto's van de auteur. Zürich: Orell Füssli, 1963.

Met dank aan de uitgeverij Orell Füssli die ons de publicatie van de tekst en de afbeelding uit het boek toestond.

Boekomslagtekst

De reactie van een nuchtere Europeaan op de vreemde, geheimzinnige en vaak volkomen onverklaarbare verschijnselen in het Afrikaanse leven is scepsis en een diep wantrouwen tegenover alles wat bovennatuurlijk of magisch lijkt.

Hij haalt zijn schouders op: er moet wel een of andere truc achter zitten. Niet zo Gatti. Hij heeft te lang en te grondig onderzoek gedaan, en te veel merkwaardige dingen op het donkere continent meegemaakt, om er met een schouderophalen aan voorbij te kunnen gaan. Met grote ernst en een zekere bedachtzaamheid vertelt hij nu over al die geheimzinnige ervaringen uit zijn dertigjarige Afrikaanse loopbaan.

Zijn beschrijvingen zijn niet alleen spannend en kleurrijk, maar ook zo overtuigend dat we hem gelijk moeten geven: niet alles is bedrog, en de Afrikaanse mens beschikt over zintuiglijke vermogens die soms de onze overtreffen.

Zijn oriëntatievermogen, zijn sterke intuïtie en de verbazingwekkende gevallen van telepathie die Gatti ons hier beschrijft, maken werkelijk diepe indruk. Het subtiele verhaal over de liefdesgodin Bapuka, die de ernstige onderzoeker volgt naar de moorddadige moerassen van een onontdekt gebied, omdat hij haar wel móét volgen (en bijna haar aanbidder wordt), is zo charmant verteld als we dat gewend zijn van deze warmhartige en gevoelige schrijver.

Opmerking van de vertaler

Het boek dateert uit 1963 en moet dan ook worden gelezen en gesitueerd in de tijdgeest van toen, die nog sterk koloniaal gekleurd was. Een aantal termen die destijds gangbaar waren, zouden we vandaag niet meer gebruiken. Toch hebben we ervoor gekozen de oorspronkelijke tekst zo getrouw mogelijk te vertalen. Het is immers niet aan ons om Gatti's taalgebruik te wijzigen.

Dat neemt niet weg dat zijn boek *Bapuka*, net als zijn andere werken, en vooral de manier waarop hij met Skaimunga omgaat, getuigen van een open blik en een bijzonder warm hart voor de zwart-Afrikaanse cultuur. Een houding die jammer genoeg niet aan al zijn tijdgenoten kan worden toegeschreven.

Inhoud

Klik de tekst aan die je wenst te lezen

1. Bapuka: een godin vol mysterie 6
2. Gatti redt Skaimunga van de krokodillen 8
3. Skaimunga wordt gered van zijn wrede meester. 15
4. Skaimunga vertelt over de godin Bapuka. 22
5. Op weg naar de geheimzinnige moerassen 27
6. Geheimzinnige verdwijningen 32
7. De gevaarlijke tocht naar Semusha 36
8. Semusha: tussen koorts, wanhoop en overleven 44
9. Een ontdekking diep in de aarde 48
10. Bapuka roept. 53
11: Bapuka en de verborgen stam 58
12. Het afscheid van Skaimunga en de zegen van Bapuka 63
13. De vloek van de medicijnman 69
14. Het godsoordeel : een mysterieuze ziekte 74
15. Atakufa Kesho: de vloek van de witte neushoorn 79
16. Afrikaanse onafhankelijkheid: zegen of vloek? 85
17. Een merkwaardig gevoel voor oriëntatie 92
18. De Afrikaanse mens: verborgen instincten en krachten 97
19. Voorbij de grenzen van tijd en ruimte 102
20. Telepathie en helderziendheid 109
21. Atakufa Kesho : de vloek wordt overwonnen 124
22. Ongewone geneesmiddelen 132
23. Een geheim genootschap 139
24. Pretoria en de Ndebele 146
25. Eeuwenoude rituelen 158
26. Traditionele Afrikaanse rechtspraak 164
27. Rechtspraak met wichelende stenen 171
28. Swaziland: genezers en tradities 179
29. De geesten der voorouders 185
30. Twadekili, de pythonpriesteres ziet het. 192
31. De vloek van de Inzimbiti 200
32. De dood van Nguo werd voorspeld. 206
33. Eeuwenoude wijsheid 209
34. Geloof of bijgeloof? 215
35. Bapuka? Een onwankelbaar geloof! 224

36. Bapuka en het geheime genootschap 231
37. De boom van leven en dood 238
38. Ellen en Bapuka: hun laatste adem 246
Nawoord van de webmaster 248

Bapuka, de godin der Liefde

1. Bapuka: een godin vol mysterie

Lang geleden kwam Bapuka in mijn bezit. Misschien zou het juister zijn als ik in plaats daarvan zei dat zij, deze oude, barbaarse godin van de liefde, bron van het leven en fontein van gelukzaligheid, zich bij onze eerste ontmoeting in een ver verleden van mij meester maakte.

Hoe het ook zij, het staat vast dat zij sindsdien steeds een belangrijk onderdeel van mijn leven is geweest en dat zij het op overvloedige wijze heeft verrijkt met precies datgene wat haar naam beloofde: liefde, leven en gelukzaligheid. En niet alleen dat. Haar nooit verflauwende, welwillende invloed, gekoppeld aan de onuitwisbare herinnering aan de dramatische omstandigheden van onze eerste ontmoeting, heeft nog een andere, diepgaande uitwerking gehad. Ellen, mijn vrouw, en ik zijn nooit ook maar één ogenblik vergeten welke rol Bapuka speelde toen zij zo onverwacht onze levens met elkaar verbond. Daardoor voelden we ons vanzelfsprekend sterker dan ooit aangetrokken tot alles wat verband hield met die machtige verschijnselen die doorgaans zonder veel onderscheid - en zelden zonder een ongelovige, neerbuigende glimlach - worden ondergebracht in de starre categorieën magie, hekserij, inheemse geneeskunde, goede of kwade toverkracht, enzovoort.

Dat is de reden waarom Ellen en ik gedurende ons hele wonderlijke leven in Afrika nooit een gelegenheid voorbij lieten gaan om dit bijzonder belangrijke aspect van het leven van de zwarte volkeren, die we zo oprecht liefhadden en die we naar ons beste vermogen werkelijk probeerden te begrijpen, te onderzoeken en te bestuderen. Dat is ook de reden waarom we nooit ook maar één minuut spijt hebben gehad van de vaak aanzienlijke offers aan tijd, geduld en inspanning die gewoonlijk van ons werden gevraagd wanneer we een nieuw voorbeeld van dergelijke 'mysteriën' aan onze verzameling wilden toevoegen en vooral wanneer we elk ervan tot zijn definitieve afloop wilden volgen. Want telkens wanneer dat menselijkerwijs mogelijk leek, waren we vastbesloten niet alleen elk nieuw geval in zijn geheel vast te leggen, maar ook te proberen ten

minste een vluchtige blik te werpen op de innerlijke psychologische drijfveren ervan en de werking ervan te verklaren op een manier die ook begrijpelijk zou zijn voor andere mensen die niet zo sterk als wij door dit onderwerp gefascineerd waren.

5

Men moet niet denken dat we op dit moeizame en moeilijke pad nooit op min of meer vermomde bedriegerij zijn gestuit. Natuurlijk is dat wel gebeurd. Maar vroeg of laat doorzagen we tijdens het gebeuren de misleiding en maakten we er haastig een einde aan. Bij andere gelegenheden zagen we tot onze grote verbazing precies het tegenovergestelde. Wat we als ooggetuigen meemaakten, leek te fantastisch, te ongelooflijk mooi om waar te kunnen zijn. Dan stelden we onvermoeibaar verder onderzoek in en gingen we kalm op zoek naar zelfs het zwakste spoor van goochelwerk of bedrog. Maar in de meeste van die gevallen moesten we tot de ontzagwekkende conclusie komen dat onze zintuigen geen luchtspiegeling en evenmin een wonder hadden waargenomen, maar slechts de werkelijke, onmiskenbare uiting van een geest die vanuit het gezichtspunt van sommige van onze gangbare opvattingen misschien primitief mocht lijken, maar gevoed werd door kennis en geleid door een wijsheid die onmogelijk leek, alleen omdat ze ver buiten de grenzen van ons eigen begripsvermogen reikte - een vermogen dat wordt beperkt door de muren die de opvoeding, de beschaving en de zogenaamde verfijning van het blanke ras hebben opgetrokken. Als er nog de geringste zweem van ongeloof in ons hart achterbleef, hoefden we slechts onze ogen te richten op de raadselachtige glimlach van onze Bapuka, van wie we nooit gescheiden waren. Dan loste zelfs de laatste kleine twijfel volledig op, zoals een lichte nevel door krachtige zonnestralen wordt verdreven.

Natuurlijk zou de gedachte alleen al dat dit eeuwenoude, prachtig uit hout gesneden beeldje van zeldzaam hout misschien over eigen bovennatuurlijke krachten beschikte, de scepticus absurd kunnen voorkomen. Toch is het mijn weloverwogen mening en vaste overtuiging dat dit oude afgodsbeeld een machtige invloed heeft uitgeoefend op de vormgeving van ons leven en ons beiden herhaaldelijk het leven heeft gered.

Natuurlijk is de gedachte meer dan eens bij mij opgekomen dat de gebeurtenissen die ertoe leidden dat ik Bapuka ontmoette, misschien gewoon een aaneenschakeling van toevalligheden waren, en dat alles wat gebeurde nadat zij in mijn bezit was gekomen (of nadat zij bezit van mij had genomen), niets meer dan een samenloop van omstandigheden kon zijn geweest. Ik zou

echter een schandelijke leugenaar zijn als ik beweerde dat ik ooit enig geloof aan een dergelijke verklaring heb gehecht.

6

In werkelijkheid ben ik vandaag - als dat al mogelijk is - nog sterker dan ooit overtuigd dat dit kleine beeldje een deel weerspiegelt van de bovennatuurlijke krachten en buitengewone zintuiglijke vermogens waarover het grote beeld van Bapuka beschikte (mijn eigen beeldje is daarvan een liefdevol vervaardigde replica), versterkt door de wijsheid van de tovenaars die sinds onheuglijke tijden de gewijde hogepriesters van haar cultus zijn geweest. Want nog maar heel kort geleden heeft Bapuka opnieuw tot mij 'gesproken' - precies op het ogenblik waarop de donkerste en zwaarste tragedie van mijn hele leven over mij heen kwam.

Maar daarover later meer. Alles wat ik nu en op deze plaats wil duidelijk maken, is dat dit boek, hoewel de oorsprong ervan vele jaren teruggaat, niet zomaar een oud verhaal wil vertellen. Als ik echter - zoals ik van plan ben - alle feiten getrouw en zonder opsmuk moet weergeven, precies zoals ze zich hebben voorgedaan, zodat de lezer zich er zelf een oordeel over kan vormen, dan moet ik beginnen bij de tijd waarin de hele geschiedenis een aanvang nam. Van daaruit zullen we samen door de tijd en door een aanzienlijk deel van de wereld trekken, tot aan de dag van vandaag en de charmante kleine Zwitserse stad Lugano, waar dit boek werd geschreven.

2. Gatti redt Skaimunga van de krokodillen

Het was een drukkend hete vroege namiddag in november 1928 toen ik voor het eerst een vluchtige, maar aangrijpende indruk kreeg van Skaimunga. Het spreekt vanzelf dat ik op dat ogenblik niet het flauwste vermoeden had dat deze onbekende, er wild uitziende inboorling het middel zou worden tot een doel waarvoor de verreikende arm van het toeval, een kleine wending van het lot of - waaraan ik eerder geneigd ben te geloven - de ondoorgrondelijke invloed van een verre, barbaarse godin hem had uitverkoren: de openbaring van Bapuka, die spoedig zou volgen.

Ik had niet het geringste idee wie Skaimunga was. In feite lagen de zaken zo dat ik bij een normaal verloop van de gebeurtenissen nooit zou hebben vernomen dat iemand met een dergelijke naam bestond, laat staan dat ik met de drager ervan kennis zou hebben gemaakt. Maar nee. Juist op die dag

verbrak ik toevallig de vaste regel die ik, zoals vrijwel iedere blanke in Equatoriaal-Afrika, nauwgezet naleefde: na de middagmaaltijd ongeveer een uur te wijden aan de heilige siësta, hoezeer men daarbij ook zweette en zich ongemakkelijk voelde.

7.

We bevonden ons aan boord van de Kigoma. Het was een raderstoomboot die oorspronkelijk uit Amerika kwam, van de Mississippi. Omstreeks 1907 was hij tweedehands aangekocht door een stoutmoedige Belgische maatschappij, in stukken gezaagd, naar Matadi in Belgisch-Congo verscheept, over het Kristalgebergte vervoerd en vervolgens op de scheepswerven van Stanley Pool in Leopoldville weer in elkaar gezet. Uit die losse onderdelen was zo het trotse vlaggenschip van de Congovloot ontstaan.

De Kigoma had drie dekken: eerste, tweede en derde klasse. Aan de boegzijde werden die overdekt door een korter dek, waar de Belgische kapitein met zijn vrouw woonde, zich door een eindeloze stroom officiële documenten heen werkte en voortdurend een waakzaam oog hield op de inheemse stuurman.

Wat zocht ik eigenlijk daarboven, achteraan op het gloeiend hete dak van het eersteklasdek, terwijl men toch mocht aannemen dat ik, net als iedere andere blanke aan boord, in een gezonde slaap lag? Waarom had ik juist dit ongewone tijdstip en deze ongewone plek uitgekozen om opnamen te maken van krokodillen en nijlpaarden die, zodra het schip naderde, van de zandbanken het water in gleden? Diezelfde taferelen kon men toch op vrijwel elk uur van de ochtend en de namiddag veel gemakkelijker vastleggen vanaf het overdekte dek van de eerste klasse. Maar wat nog meer tot de kern van de zaak doordringt: waarom had ik mezelf diezelfde vragen sinds iedereen zich na de maaltijd had teruggetrokken minstens een half dozijn keer gesteld, en waarom was ik er desondanks niet in geslaagd het besluit te nemen om mij eveneens terug te trekken?

Ik weet het niet.

Alles wat ik zeker weet, is dit: als ik het conventionele had gedaan, als ik had gehandeld zoals men van mij verwachtte en in mijn hut was gaan slapen, of als ik in staat was geweest een beslissing te nemen zoals ik dat gewoonlijk deed - dat wil zeggen, veel te snel, als ik al nadacht - dan zou Skaimunga, in plaats van ongemerkt mijn leven binnen te sluipen, in de verschrikkelijke muil

van een krokodil zijn gevallen en door het monster zijn verslonden. De kapitein zou later natuurlijk op de hoogte zijn gebracht, maar veel te laat om nog hulp te kunnen bieden. Hoogstwaarschijnlijk zou hij een oppervlakkig onderzoek hebben ingesteld. In het logboek van de Kigoma zou vervolgens een korte aantekening zijn opgenomen, ongeveer van de volgende strekking: dat omstreeks 14.30 uur een inboorling - naam onbekend, stam onbekend, afkomst onbekend - in de rivier was gesprongen of gevallen (oorzaak onbekend), waar krokodillen hem hadden gegrepen en verslonden voordat ook maar enige reddingspoging kon worden ondernomen.

8

Wij passagiers zouden geen woord over het ongeluk te horen hebben gekregen. Zelfs als dat wel het geval was geweest, hadden we niets anders kunnen doen dan onze schouders ophalen en zeggen: 'Ach, die arme duivel!' Hoe dan ook zou er niets zijn gebeurd wat mijn plannen had veranderd. Mijn expeditie zou volgens plan in zuidelijke richting zijn verdergetrokken. Natuurlijk zou ik dan nooit de 'Moerassen van het Geheim' te zien hebben gekregen. Een vader zou nog altijd rouwen om de verdwijning van zijn enige zoon. En de godin Bapuka zou nooit in mijn leven zijn gekomen – met welke gevolgen, durf ik niet eens te bedenken.

Maar nu had ik het gevoel dat ik voldoende opnamen had gemaakt van de monsters die destijds nog buitengewoon talrijk waren in de rivier. En ik was juist tot de slotsom gekomen dat ik een volmaakte dwaas zou zijn als ik daarboven nog langer bleef zonder enige steekhoudende reden. Zelfs mijn benauwde hut, met haar zoemende, ouderwetse ventilator, moest mij in vergelijking met de helse hitte op dat dek met zijn metalen dak wel als een oase in de woestijn voorkomen. Toen brachten een reeks vreemde geluiden mij ertoe stil te blijven staan.

Ik boog me zo ver mogelijk over de rand en stelde vast dat de storende geluiden van het onderste dek, het dek van de derde klasse, omhoogkwamen. Daar zaten de inheemse passagiers opeengepakt in de kleine ruimte die overbleef tussen de scheepsmachines, de ketels en de stapels hout die als brandstof dienden. Nu kon ik het beter horen. En het duurde niet lang voordat ik begreep wat er aan de hand was. Je hoorde het knallen van een zweep, de slag ervan op naakt vlees, gevolgd door een zacht, angstig gekreun.

Wat zich daar beneden afspeelde, ging mij natuurlijk niets aan.

Als ik Dr. Cicogna was geweest, de wetenschappelijke leider van mijn expeditie, dan had ik vol afschuw mijn wenkbrauwen opgetrokken en was ik zonder aarzelen weggegaan om mijn voorgenomen dutje te doen. Men moet niet denken dat hij een man zonder mededogen was. Maar hij leefde uitsluitend voor zijn werk en duldde niet dat iets hem daarvan afhield of hem stoorde tijdens de weinige rust die hij zichzelf gunde.

9

Als ik Charles was geweest, onze cameraman, of Bob of Walt, onze mecaniciens – goede, aardige jonge mannen, maar onervaren en impulsief – dan was ik naar beneden gestormd en had ik degene die de zweepslagen uitdeelde, wie het ook mocht zijn, een vuistslag in het gezicht gegeven. Dat was, als ik eerlijk ben, ook mijn eerste impuls. Maar stel dat het een Belgische ambtenaar was die de straf voltrok, of een opzichter die door de kapitein was aangesteld? Of stel dat de inheemse man die aan deze barbaarse behandeling werd onderworpen werkelijk een ernstig misdrijf had begaan? In beide gevallen zou mijn tussenkomst niet alleen ongewenst, maar ook volkomen ongerechtvaardigd zijn geweest. Bovendien zou mij dat zeer kwalijk zijn genomen. Het had de ernstigste gevolgen voor onze onderneming kunnen hebben en er misschien zelfs toe kunnen leiden dat we allemaal onmiddellijk uit de kolonie werden gezet.

Omdat de verantwoordelijkheid voor de expeditie op mijn schouders rustte en ik de ervaring van verscheidene jaren in Afrika met me meedroeg, dwong ik mezelf na te denken voordat ik handelde. Bovendien klopte er iets aan de hele zaak absoluut niet.

Wat was het?

Het meedogenloze geselen ging onverminderd door. Een knal, een slag, een gekreun. Een knal, een slag, een gekreun.

Het was om er misselijk van te worden. Maar uiteindelijk was elke langdurige, zware geseling die ik in de ene of andere kolonie had moeten aanschouwen, zelfs wanneer ze volkomen wettig was, even weerzinwekkend geweest. Afgezien van enkele extreme gevallen had ze mij altijd toegeschenen als een dwaze, brute vorm van wreedheid. En als een straf die beslist niet algemeen noodzakelijk was. Dat had ik tot mijn volle tevredenheid bewezen door in mijn kampen en tijdens mijn safari's steeds een goede discipline te handhaven, zonder ooit de honderden en honderden inheemse arbeiders en

dragers die voor mij werkten lichamelijke tuchtiging te hoeven dreigen, laat staan die daadwerkelijk toe te passen.

Maar wat was er in dit geval dan zo bijzonder verontrustend?

Op het ogenblik dat ik mezelf die vraag opnieuw stelde, schoot het antwoord als een bliksemflits door mijn hoofd. 'Bij elke geseling waarvan ik getuige was geweest, hadden alle aanwezige inheemsen iedere zweepslag steeds begeleid met luid geroep. Misschien om de schuldige moed in te spreken wanneer ze de straf rechtvaardig vonden. Of met humoristische opmerkingen wanneer hij de slagen niet standvastig verdroeg. Of met boze commentaren wanneer de menigte vond dat hij de straf niet verdiende. In elk geval was er altijd veel luid geroep, gelach of geschreeuw bij te horen. Maar nu heerste er, afgezien van die misselijkmakende geluiden en het gedempte stampen van de machines op het benedendek, een onheilspellende stilte.'

10

Waarom gedroegen de bemanning en de daarbeneden opeengepakte passagiers zich zo vreemd? Vooral omdat de geseling zo wreed, zo meedogenloos en zo ongewoon lang werd voortgezet? Een zwarte opzichter had gemakkelijk zo wreed kunnen zijn tegenover iemand van zijn eigen ras, maar dan zouden de toeschouwers allang tegen hem in opstand zijn gekomen – al was het maar door hun geschreeuw. Het moest dus wel een blanke zijn. En als dat zo was, dan moest het een man zijn voor wie alle inheemsen daar beneden tegelijk zo bang waren en die ze zo verschrikkelijk haatten dat ze zich door die stilte lieten intimideren. De kapitein kwam niet in aanmerking. Hij was een reusachtige, ruwe, logge Vlaming, maar hij was eerlijk, rechtvaardig en gerespecteerd. Misschien was hij in een opwelling wel in staat een brutale inheemse man een klap te geven, maar tot zo'n geseling zou hij nooit in staat zijn geweest. Bovendien wist ik zeker dat hij rustte. De machinist en de maître d'hôtel-boekhouder, de enige twee andere blanken onder de bemanning, had ik een halfuur eerder naar hun hutten zien gaan. En zij zouden het zeker niet hebben gewaagd zo'n vertoning op touw te zetten – niet onder deze strenge kapitein. Wie kon het dan zijn?…

De meedogenloze geseling hield abrupt op. 'Parle, sale cochon!' klonk een schorre stem. 'Spreek, smerig varken!' De stem was hees van woede, maar bleef zo zacht mogelijk, kennelijk uit angst om gehoord te worden. Toch herkende ik haar onmiddellijk. Het was de stem van een dwerg van zeer twijfelachtige, gemengde Franse afkomst. Hij was een tamelijk

weerzinwekkende Afrikaanse variant van een strandjutter: een ivoorhandelaar die door een te lang verblijf in de tropen en zijn huwelijk met een afschuwelijke inheemse vrouw volkomen aan lager wal was geraakt – en die probeerde zichzelf bijeen te houden door voortdurend enorme hoeveelheden bier naar binnen te gieten.

De vorige dag was hij aan boord gebracht door een smerig, piepklein roeibootje dat een van de zijrivieren van de Kongo was afgezakt en uit het binnenland kwam. Toen de Kigoma bijdraaide om hem aan boord te nemen, waren we allemaal verbaasd geweest over de omvang van zijn bagage. Zijn twee knorrige, schamele bedienden hadden het zwaar met stapels en stapels blikken kisten. Toen was een van de kisten gaan schuiven en op de grond gevallen. Het deksel sprong open en onder algemeen gelach rolden tientallen bierflessen eruit, die over het hele dek verspreid raakten. Achter elke fles holde een inheemse man aan, onder luid geschater.

11

De vrolijkheid duurde echter maar kort.

'Als jullie een van die flessen breken,' had het kleine, gierige omhooggevallen kereltje zijn bedienden toegeschreeuwd, 'dan breek ik jullie botten!' Vervolgens had hij zich tot de anderen gewend: 'Vooruit, raap die flessen op, allemaal! En een beetje vlug!'

Er zat zoveel venijn in zijn stem dat de inheemsen onmiddellijk zwegen en iedereen, behalve de twee bedienden, verbaasd bleef staan waar hij zich op dat moment bevond. 'Vooruit, pak die flessen!' brulde het kleine mannetje opnieuw, terwijl hij een oude, voormalige zeeman met een opgeheven nijlpaardzweep bedreigde. 'Schiet op, jullie varkens!'

We waren allemaal woedend. Maar de kapitein was onze woede voor. Voordat we goed en wel beseften wat er gebeurde, was hij al op het benedendek verschenen. Zijn machtige hand zwaaide naar beneden, greep de Fransman bij zijn schouder en gaf hem een duw. 'Nog één woord,' zei hij kalm, 'en ik gooi u samen met uw vervloekte kisten voor de krokodillen.'

We zagen hoe het kleine mannetje naar de reusachtige Vlaming opkeek, met zijn mond stevig gesloten. We zagen hoe hij een blik wierp op de krokodillen die onder het wateroppervlak rondzwommen, en vervolgens op de uitdrukkingsloze gezichten van de inheemsen die roerloos om hen heen

stonden. Een vloek ontsnapte aan zijn zwakke, verdorven mond en hij probeerde zich los te rukken. Na een poosje liet de kapitein hem los. Maar niet voordat hij hem had bevolen: 'Ga naar uw hut en blijf daar. Totdat ik u toestemming geef haar weer te verlaten.'

Nog een vloek, en de schurk was verdwenen. Op bevel van de kapitein hadden alle aanwezige inheemsen geholpen de flessen en kisten naar het tweede dek te dragen, vlak bij de hut waarin het verfoeilijke kereltje was verdwenen.

Dit alles schoot me nu weer als een bliksemflits door het hoofd. Was de Fransman stiekem naar buiten gekomen, tegen het bevel van de kapitein in? Nu hij er zeker van kon zijn dat iedereen sliep? Om zijn woede af te reageren op zijn arme, weerloze bedienden? Of op een of ander lid van de scheepsbemanning?

'

Parle, sale cochon,' knarste zijn stem opnieuw. En opnieuw knalde de zweep, opnieuw volgden slagen op naakt vlees, opnieuw werden die beantwoord met een zacht gekreun. Nu was het genoeg. Snel nam ik de riem van mijn camera van mijn hals. 'Ik leg hem hier neer,' dacht ik, 'ren naar beneden en geef hem een vuistslag!'

12

Maar ik had mijn camera nog in mijn handen toen ik een woedende uitroep hoorde, gevolgd door het snelle getrappel van blote voeten op stalen platen. Mijn ogen vingen een vluchtige glimp op van een volkomen naakte man, bedekt met zweet en bloed, die naar het water rende. Toen hij in de rivier sprong, drukten mijn vingers onwillekeurig op de ontspanknop. 'Kapitein! Man overboord!' riep ik, terwijl ik naar mijn hut rende.

Ik denk dat ik nog geen twintig seconden nodig had. Maar tegen de tijd dat ik mijn grootste geweer had gegrepen en de reling bereikte, kwamen er al uit twee verschillende richtingen twee krokodillenkoppen op een wanhopig worstelende menselijke gestalte af. Ik vuurde tweemaal. 'Snel!' brulde ik terwijl ik opnieuw laadde. 'De stroming is te sterk voor hem!'

Opnieuw vuurde ik tweemaal. Toen hoorde ik de telegraaf op de brug herhaaldelijk luiden. De Kigoma kwam met puffende machines tot stilstand en begon te draaien. Vanaf het benedendek klonken nu onderdrukte Franse vloeken. Vervolgens sprak een inheemse man met scherpe, bevelende stem.

Tientallen zwarte gestalten sprongen in het schuimende, met bloed vermengde water en zwommen luidruchtig naar de plek waar voor het laatst een kaalgeschoren hoofd boven water was gekomen. Te laat? Nee. In verkreukelde pyjama's voegden Bill, Walt en Charlie zich bij me, precies op het ogenblik dat een slap, levenloos lichaam aan boord werd gehesen. Op de borst waren afschuwelijke, ronde, rode striemen zichtbaar. Enkele meters verderop ontstond een hevige beroering in het water. Nu ze hun menselijke prooi waren kwijtgeraakt, waren de andere krokodillen al bezig de twee monsters te verslinden die ik had gedood of verwond.

3. Skaimunga wordt gered van zijn wrede meester.

Het armzalige, ellendige kleine geheim dat tijdens de eentonige reis op een Kongostoomboot buitengewone proporties had aangenomen, werd snel opgehelderd door de A.T. van Luka-Lela, de territoriale bestuurder van het kleine, nette regeringspostje dat we de volgende ochtend vroeg bereikten.

Skaimunga, die door de kapitein was verzorgd en door leden van de scheepsbemanning was verpleegd, was zowel van de langdurige geseling als van zijn wanhopige sprong in het water voldoende hersteld om bij het gerechtelijk onderzoek aanwezig te kunnen zijn. Op het ogenblik dat hij mij zag, begroette hij mij eerbiedig door in zijn handen te klappen. Zijn leven, dat ik had gered, verklaarde hij, behoorde geheel en al aan mij toe. Het was van mij, en ik kon er naar believen over beschikken. Dat zou zo blijven, voegde hij eraan toe, vanaf het ogenblik waarop hij zijn schuld aan de Franse blanke man had afbetaald.

13

De Fransman, die de kapitein vanaf het moment waarop mijn geschreeuw en geweerschoten alarm hadden geslagen in een veilige hut had opgesloten, was bij uitzondering eens nuchter. Hij weigerde hardnekkig ook maar één vraag te beantwoorden voordat hij de bijstand had gekregen van een advocaat en de Franse consul van Leopoldville. Daarom negeerde hij Skaimunga's opmerking en ieder woord van de A.T. volkomen. Maar deze laatste wilde de waarheid horen, en die vernam hij stukje bij beetje uit Skaimunga's kalme, intelligente en waardige antwoorden. Elk daarvan werd zonder uitzondering en zonder aarzeling bevestigd door de andere bediende van de Fransman.

Kort gezegd kwam het hierop neer: de Fransman had beide bedienden ertoe gebracht zich als het ware aan hem als slaaf te verkopen. Het was zijn

gebruikelijke werkwijze. Hij betaalde hun belachelijk lage lonen, dwong hun letterlijk waardeloze prullaria tegen schandalig hoge prijzen op, vervalste bovendien de cijfers op een manier die het beste in zijn kraam te pas kwam en kreeg het zo voor elkaar dat zijn bedienden zich voor hem uit de naad werkten, ervan overtuigd dat ze voortdurend bij hem in de schuld stonden en door de politie zouden worden opgejaagd als ze ervandoor gingen voordat ze hadden betaald wat ze hem nog altijd 'schuldig' waren. Moe van zijn kwaadaardige mishandelingen, de grillen van zijn inheemse vrouw en zijn frequente uitbarstingen van wilde brutaliteit, had tot dan toe geen enkele bediende het lang bij hem uitgehouden. Ondanks alle dreigementen met politie en gevangenis was ieder van hen na enkele weken in deze hel ervandoor gegaan en had hij zijn toevlucht gezocht in de meest afgelegen gebieden van zijn stamgebied.

Skaimunga leek de enige uitzondering te zijn. Tot verbazing van de andere bediende, die pas tien of twaalf dagen bij de Fransman werkte en al van plan was bij de eerste gelegenheid te vluchten, was Skaimunga jarenlang gebleven. Het leek erop dat hij nooit zijn loon in echt geld had ontvangen, maar slechts af en toe wat vrijwel waardeloze spullen: bijvoorbeeld een sterk versleten deken, een goedkoop hemd, een oude korte broek of wat muf geworden tabak.

14

In zijn eenvoudige geest kon hij zich niet voorstellen waarom hij onder deze omstandigheden nog steeds vele francs aan schulden zou hebben. Maar hij was een man van eer. En omdat zijn meester beweerde dat hij bij hem in het krijt stond, wilde hij hem niet verlaten voordat die schulden, waarvan hij zich geen verklaring kon geven, volledig waren afbetaald.

'Zelfs nu niet?' vroeg de A.T. ongelovig vanaf de rechterstoel. 'Nu, nadat je meester je zo heeft geslagen dat hij je de zekere dood in heeft gedreven?'

'Nee,' antwoordde Skaimunga eenvoudig. 'Weglopen past niet bij een rechtschapen man. En ik betreur het dat ik het toch heb gedaan. Maar ik kon de vragen van mijn meester niet beantwoorden. Ik wist dat hij me telkens opnieuw zou slaan. Daarom dreven de pijn en de wanhoop me het water in. Maar nu zal ik voor mijn meester werken totdat mijn schuld is afbetaald. Daarna zal ik werken voor de blanke man die mijn leven heeft gered - en mijn eer.' En nederig knikte hij naar mij.

Natuurlijk waren we allemaal diep ontroerd en verbijsterd. Je hoort niet elke dag woorden van zo'n edele gezindheid, of dat nu in Afrika is of ergens anders. Alleen iemand van de allerhoogste afkomst, uit het meest voorname bloed en met een roemrijke rassentraditie, kon op deze manier voelen en zich zo ongekunsteld, maar toch zo indrukwekkend uitdrukken.

Wie was deze Skaimunga eigenlijk? Waar kwam hij vandaan, deze krijger met zijn kaalgeschoren schedel, die er zo anders uitzag dan iedere andere inboorling in Belgisch-Kongo die ik kende? Wat betekenden die kunstige, zonderlinge tatoeages op zijn lichaam? Hoe was zo'n trotse zwarte gentleman in de positie van slaaf van een strandrover terechtgekomen? Wat had dit alles te maken met de vraag die zijn meester hem steeds opnieuw stelde, of met het antwoord dat geen enkele marteling uit hem had kunnen krijgen?

'Ik weet het niet,' herhaalde Skaimunga. 'Ik weet het niet.'

Het was onmogelijk aan zijn oprechtheid te twijfelen of de eerlijke verwarring in zijn fatsoenlijke, moedige, donkerbruine ogen verkeerd te begrijpen.

We schatten hem op vijfentwintig jaar. Maar hij wist niet wanneer hij geboren was, noch waar. Evenmin wist hij wie zijn ouders, zijn stamgenoten of zijn stamhoofden waren. Hij wist ook niet wie de tatoeages op zijn lichaam had aangebracht, noch wat ze betekenden. Hij wist niet wanneer of hoe hij in dienst van zijn meester was gekomen, en evenmin waarom deze erop stond dat zijn hoofd altijd kaalgeschoren was. Hij wist zelfs niet wat zijn meester, telkens wanneer hij buitensporig dronken was, eigenlijk van hem probeerde te weten te komen, noch waarom hij zo wreed werd geslagen, alleen maar omdat hij iets niet kon vertellen wat hij niet wist.

15

'Goud of zilver? Diamanten of smaragden? Bergen ivoor?' placht zijn meester hem tijdens zulke woede-uitbarstingen toe te schreeuwen.

'Zeg me wat jouw stam verborgen houdt. En waar! Spreek, jij smerig varken!' En telkens weer liet hij de zweep op hem neerkomen.

Het was iedere keer hetzelfde. Maar wat kon Skaimunga antwoorden als hij niets, helemaal niets te zeggen had? Hij wist immers, op ivoor na, niet eens

wat de woorden van zijn meester betekenden. Goud, zilver, diamanten, smaragden? Wat waren dat?

Maar wij kenden die woorden maar al te goed. Het was niet moeilijk ons voor te stellen wat er op dat moment omging in de Fransman, die mokkend op een stoel zat, zijn ongeschoren gezicht afstotelijk lelijk, zijn lippen samengeperst tot een smalle, koppige streep. Tijdens zijn zeldzame momenten van volledige nuchterheid had hij dezelfde kenmerken opgemerkt die ons hadden doen vermoeden dat Skaimunga tot een of andere verre, weinig bekende stam behoorde. Die kenmerken zouden misschien nog opvallender zijn geweest als hij een afwijkend kapsel had gehad. Daarom had de Fransman ervoor gezorgd dat het hoofd van zijn boy vaak werd kaalgeschoren, uit angst dat een andere blanke aandacht aan hem zou schenken en zou ontdekken wat hijzelf nog niet had weten te achterhalen. In een van zijn gebruikelijke dronken buien was die gedachte voor het eerst bij hem opgekomen. Geleidelijk raakte hij ervan overtuigd dat Skaimunga weigerde de naam van zijn stam te onthullen omdat die een of andere grote schat verborgen hield die hij voor zichzelf wilde behouden. Tijdens zijn hevigste woede-uitbarstingen nam die waanidee de vorm aan van een allesoverheersende manie. Dan probeerde hij een antwoord uit de arme jonge man te zwepen, die hij in de toestand van een slaafachtige, voortdurende schuldenlast had gemanoeuvreerd.

'Maar,' vroeg ik Skaimunga voorzichtig, 'kun je me dan tenminste vertellen waar het land van je vader ligt? Of iets over de manier waarop je het hebt verlaten?'

16

'Daar ben ik geboren,' antwoordde hij, terwijl hij naar het zuidwesten wees, 'maar heel, heel ver hiervandaan. Het enige wat ik me herinner, is het geweeklaag van vele vrouwen, die door norse mannen in lange witte gewaden werden voortgedreven. En het schitteren van kettingen, de smaak van bittere tranen, het langzaam koud en stijf worden van de tere armen van een vrouw. Dat herinner ik me, en hoe een ruwe hand me vervolgens vastgreep, me uit de armen van mijn dode moeder rukte en me sloeg tot ik bewusteloos raakte. Ik zweer dat ik me niets anders herinner,' voegde hij er gretig aan toe. 'Ik zweer het bij de heilige naam van Bapuka.'

1. De boot ‘Kigoma’ op de Congostroom.

2. Skaimunga met zijn deken, nadat zijn haar alweer een beetje was gegroeid.
3. Op de foto rechts: tijdens de vlucht.

4. Bij onze aankomst in Leali ontmoetten we Yeta III (met zijn leeuwenmanen en het kleine mutsje).

5. De twee ‘staatskano's’ die Yeta III haastig stuurde om de districtscommissaris op te halen.

Intussen was de kapitein van de «Kigoma» rusteloos geworden. Hij bromde iets over vaarschema's, het missen van aansluitingen, de noodzaak om onder alle omstandigheden vertraging van de post die zijn schip vervoerde te voorkomen, enzovoort. De A.T. stemde met hem in en nam snel een besluit. De Fransman moest op het politiebureau blijven totdat er instructies uit Leopoldville, de hoofdstad van de kolonie, zouden binnenkomen. De «Kigoma» kon haar reis voortzetten zodra de bagage van de man was uitgeladen. Ook de twee inheemse jongens moesten als getuigen achterblijven.

'Kan ik Skaimunga niet meenemen?' vroeg ik impulsief. 'Indien nodig kan hij later worden verhoord, wanneer we Leopoldville bereiken.'

'Natuurlijk, als hij dat wenst. En,' voegde de A.T. hoopvol toe, 'mits hij geen aanklacht wil indienen.'

Toen Skaimunga rechtstreeks werd gevraagd, leek hij dolgelukkig. Nee, hij zou geen aanklacht indienen. Maar hoe zat het dan met de schulden? Die bedroegen bijna 40 frank...

Dat bedrag kwam in die tijd overeen met ongeveer een dollar en een paar cent. Zelfs bij de lage lonen van de inheemse bevolking betekende het slechts een klein voorschot op een weekloon. Skaimunga was verbaasd over mijn uitleg. Misschien kon hij het niet geloven, want bescheiden vroeg hij of ik de zaak zelf wilde regelen. Om tijd en verdere discussie te besparen, drukte ik de Fransman dit grote bedrag in de hand. Hij staarde naar de twee biljetten van 20 frank alsof hij niet begreep wat dit alles betekende. Vervolgens scheurde hij ze woedend in stukken, gooide ze op de vloer en spuugde erop, nog steeds zonder een woord te zeggen.

Maar Skaimunga was al vertrokken. Binnen enkele minuten waren we terug aan boord; de sirene van de «Kigoma» stootte haastig drie tonen uit. En we vertrokken.

'Later,' zei ik tegen Skaimunga, 'zal ik kleren en dekens voor je kopen. Intussen heb ik de verantwoordelijke man van de scheepsbemanning opgedragen je alles te eten te geven wat je nodig hebt. Vergeet nu de slechte behandeling door een blanke die niet goed bij zijn hoofd was. En vergeet je schulden en de zweepslagen. Vergeet alles - en rust uit.'

17

‘Ik zal rusten en vergeten,’ zei hij tegen me. ‘Zodat ik sterk zal worden en voor je kan werken. Want je bent niet alleen mijn meester. Je bent mijn vader, en boven je hoofd zullen alle zegeningen van Bapuka zich ophopen.’

4. Skaimunga vertelt over de godin Bapuka.

‘Bapuka,’ herhaalde ik die nacht bij mezelf. ‘Bapuka.’

Er lag iets vertrouwds in die naam, die Skaimunga tweemaal had genoemd. Dr. Cicogna was mijn hutgenoot, en ook hij kon door de hitte niet in slaap vallen. Ik vroeg het hem.

‘Het moet een soort geest of oerwoudgod zijn,’ antwoordde hij. ‘Ik heb er nog nooit van gehoord.’

Misschien vergiste ik me dus. Toch kon ik mijn gedachten niet losmaken van die naam. Evenmin kon ik nalaten te proberen me iets anders te herinneren van wat Skaimunga had gezegd. Op het moment dat hij het uitsprak, had het een vertrouwde snaar geraakt. Daarna was het verhoor voortgezet, hadden andere zaken mijn aandacht opgeëist, en nu was ik niet meer in staat me die vreemde woorden te herinneren.

‘Luister, dokter…’ begon ik.

Maar ik kreeg geen antwoord.

‘Goed,’ dacht ik, ‘morgen zal ik een lang gesprek met Skaimunga voeren en erachter komen.’

En daarmee viel ook ik in slaap.

De volgende dag had ik zoveel te doen dat ik er niet verder over nadacht. Twee dagen later bereikten we Leopoldville. Het uitladen van al ons materiaal, het contact met de verschillende autoriteiten, het bijeenbrengen van ongeveer twintig van mijn vroegere jongens - die ik stuk voor stuk uit de wirwar van hun eigen kleine gezinnen moest halen - en de financiële en fiscale moeilijkheden deden een week voorbijvliegen.

Een volgende hectische week verstreek. Ik had uniformen en wollen dekens uitgedeeld, iedere jongen zijn eigen taak toegewezen en uitgelegd, nieuwe voorraden gekocht en de hele expeditie op gang gebracht op de

moeilijke weg naar Chitadi, Kanda, Bukama, Elizabethville en de grens met Rhodesië.

De volgende maand was een regelrechte hel.

18

De autoriteiten hadden ons gewaarschuwd dat de weg 'moeilijk' was. Wat ze ons echter niet hadden verteld, was dat de nieuwe weg slechts hier en daar begaanbaar was - en zelfs dan maar net.

Tussen die begaanbare stukken lag, zoals we ontdekten, niets anders dan steile bergen, enorme rivieren, tientallen beken zonder bruggen, uitgestrekte gebieden ongerept oerwoud en verlaten, verraderlijke vlakten van zand, rotsen of modder.

Veren braken en moesten worden vervangen. Auto's kwamen vast te zitten en moesten worden losgetrokken. Vrachtwagens zakten weg in de modder en moesten volledig worden uitgeladen voordat we ze weer op vaste grond konden duwen.

Telkens wanneer ik aan een klus begon, kwam er iemand aanrennen om me dringend te halen. Zodra ik één moeilijkheid had opgelost, kwamen er tien nieuwe op me af. Tussendoor at ik snel een hapje en deed ik een kort dutje. De rest van de tijd - zo leek het me - rende ik voortdurend heen en weer, dag en nacht.

Toen we uiteindelijk - Kerstmis en oudejaarsavond waren voorbijgegaan zonder dat we er iets van hadden gemerkt - Sakania bereikten, aan de grens tussen de zuidelijkste provincie van Belgisch-Congo, datzelfde Katanga dat nu steeds weer de krantenkoppen haalt, en de noordelijkste provincie van Noord-Rhodesië, was ik een wrak.

Mijn vier metgezellen en onze Afrikanen waren nauwelijks beter af.

Daarom besloot ik, zodra we al onze uitrusting door de douane hadden gekregen, een kamp op te slaan in de buurt van het kleine stadje Ndola en daar ongeveer tien dagen te blijven, zodat we konden uitrusten en nieuwe krachten konden opdoen voor de lange safari die nog voor ons lag.

Pas tegen het einde van die korte periode van rust en welzijn werd ik me weer bewust van Skaimunga's aanwezigheid.

De taak die ik hem had toegewezen zodra we uit Leopoldville waren vertrokken, bestond erin het kamp voortdurend van ruime hoeveelheden vers vlees te voorzien.

Voor een inheemse man van zijn kaliber leek me dat een waardiger taak dan kleine dienstarbeid in of rond een tent.

Hij had mijn consideratie niet alleen volledig gewaardeerd, maar bleek ook

19

Hoe hij het voor elkaar kreeg, weet ik niet. Maar hoe vroeg we ook vertrokken, hoe hard hij de hele dag ook had gewerkt - bij het bouwen van bruggen, het duwen van auto's, het uitladen en opnieuw laden van vrachtwagens - of hoe laat we ook halt hielden om een kamp op te slaan, elke avond was het hetzelfde verhaal.

Binnen ongeveer een uur keerde Skaimunga gewoonlijk terug, beladen met pas geschoten wild.

Als het land ons volkomen vrij van wild leek, maakte dat geen enkel verschil.

Voordat de keuken was ingericht en alle tenten waren opgezet, bracht Skaimunga een antilope, een paar gazellen of een dik wrattenzwijn mee.

Toen ik die dag opstond uit een verkwikkend middagdutje, stond Skaimunga voor me, met in elke hand drie prachtige parelhoenders.

'Deze,' zei hij, 'zijn voor mijn vader en zijn blanke vrienden. Er ligt al heel wat ander vlees boven het vuur van de inboorlingen te braden.'

Hij zag er uitgeput uit. Hij zat onder de modder, het zweet en de krassen. Maar zijn ogen straalden als die van een trouwe hond die zojuist iets had volbracht waarop zijn meester trots zou zijn. Ik schatte dat hij, om deze parelhoenders te bemachtigen, verder had gelopen dan wij op een volle reisdag konden afleggen. Hij moest zo ver zijn gegaan omdat het gebied om ons heen het wildarmste was dat ik in lange, lange tijd had gezien. Een andere boy zou ik voor zo'n inspanning een geschenk hebben gegeven. Bij Skaimunga voelde ik echter dat een oprechte lofbetuiging en de uitdrukking van mijn waardering meer waard zouden zijn dan welk geschenk ook. Dat was het soort man dat

indruk op je maakte als mens - naakt, primitief, arm en alleen op de wereld als hij was.

'Niets wat ik voor mijn vader kan doen, is te veel,' antwoordde hij met zijn gebruikelijke bescheiden waardigheid. 'En Bapuka helpt altijd de rechtschapen man die op haar vertrouwt.'

Een rechtschapen man! Dat was de uitdrukking die me die nacht op de Congorivier had gekweld! En nu had Skaimunga haar opnieuw gebruikt.

'Skaimunga,' zei ik plotseling opgewonden, 'denk eens goed na. De Baila en de Mashukolumbwe, bij de plek waar de Kafue in de grote Zambezi uitmondt, zijn de enigen die zichzelf "de rechtschapen mensen" noemen. En probeer je nu eens te herinneren: zij vereerden een godin die ze Bapugha noemen. Ze geloven dat haar vader, Monze, de machtige regengod is, en dat hij woont in de "Rook die dondert", in de grote watervallen die de blanken de Victoriawatervallen noemen.

Is jouw Bapuka niet dezelfde godin? Was jouw vader niet een Baila of een Mashukolumbwe?'

20

Dr. Cicogna's stem klonk opgewekt vanuit de naburige tent. 'Verdomme,' riep hij, 'u hebt het geraden! Kijk eens naar zijn haar. Het heeft nog niet genoeg tijd gehad om te groeien, maar instinctief draagt hij het als een Mashukolumbwe. Daarom wilde die Franse schurk dat hij met een kaalgeschoren hoofd rondliep.'

Hij kwam uit zijn tent tevoorschijn en vervolgde: 'En de manier waarop hij jaagt! Niemand anders dan een Mashukolumbwe kon zo'n uitstekende, snelle jager zijn. Skaimunga,' zei hij tegen de boy, 'nog een paar dagen, en dan zijn we in het gebied van jouw eigen volk. Ben je niet blij?'

Skaimunga was allesbehalve blij. Zijn lichaam stond stijf rechtop. Zijn voorhoofd was gefronst en hij hield zijn ogen gesloten, alsof hij diep in de nevelen van zijn vergeten verleden wilde graven. Zijn gezicht had een grijze tint gekregen - de bleekheid van de zwarte man. Zowel de dokter als ik waren behoorlijk verontrust door deze vreemde houding van de boy. Wat was er met hem aan de hand?

‘Nee, Musungu,’ zei hij uiteindelijk. ‘Ik ken de Baila niet. Ook de Mashukolumbwe niet. En de godin die ik aanbid, kan niet de Bapugha van de Baila zijn. Haar naam is Bapuka, dat weet ik zeker, want mijn moeder vertelde me vaak over haar toen ik nog een klein kind was. Ik weet niet waar. Maar de “Rook die dondert” is daar beneden,’ zei hij, terwijl hij naar het zuiden wees, ‘terwijl ik - ik geloof dat ik daar geboren ben - precies daar waar de zon ondergaat.’

Zijn linkerhand, die nog steeds de drie parelhoenders vasthield, wees recht naar het westen. Zijn ogen keken die kant op met een uitdrukking van oneindig verlangen. Tweemaal opende hij zijn mond alsof hij meer wilde zeggen, maar toen schudde hij zijn hoofd en zweeg.

‘Wat is er, Skaimunga?’ vroeg ik. ‘Zou je me misschien liever verlaten en alleen naar de plek gaan waar je geboren bent? Als je dat wilt, geef ik je voedsel, geld en een brief voor alle blanke mannen van de overheid.’

‘Nee, Musungu,’ zei hij ernstig. ‘Bapuka heeft mijn pijnlijke weg niet met de uwe laten kruisen. Alleen Bapuka kan deze wegen nu weer in geluk scheiden. Ik weet het - omdat ze vele malen tot me spreekt.’

Een gegiechel steeg op in de keel van de dokter. Dat betekende dat hij elk moment kon uitbarsten in een van zijn buikschuddende lachbuien.

21

Mijn elleboog boorde zich in zijn ribben, en hij hield zich stil.

‘Hoe spreekt ze tot je?’ vroeg ik Skaimunga.

‘In dromen,’ antwoordde hij enigszins verward, alsof hij de ongelovigheid van de dokter had aangevoeld. Toen zei hij: ‘En nu, vader, zal ik deze vogels naar de kok brengen, zodat ze niet bederven.’

Daarop rende hij bijna naar de keuken.

De dokter was diep beledigd. ‘Moet u mijn ribben breken? Alleen maar om de gevoelens van die boy te sparen?’

‘U begrijpt niet waar het om gaat,’ zei ik tegen hem. ‘Het gaat er niet alleen om dat Skaimunga volkomen ernstig is en zo’n betrouwbare, waardige man.

Ik heb ook een voorgevoel - dat is het. Ik had het al toen hij voor het eerst die godin Bapuka noemde. Het is sterker, duidelijker geworden - nu. Begrijpt u het dan niet? Als zij niet de Bapugha van de Baila is, als zij geen geest of godheid is die u of ik of de plaatselijke missionarissen en ambtenaren kennen - en dat laatste kunnen we heel snel controleren - dan zou dit kunnen wijzen op een cultus die in het Westen nog onbekend is. Misschien betekent het dat er een hele stam bestaat waarvan het bestaan nog niet is ontdekt. Een stam die leeft in een deel van dit uitgestrekte, jonge land waar nog niemand is doorgedrongen. Kunt u zich niet voorstellen welke mogelijkheden dat opent?'

Geef de dokter iets om zich in vast te bijten, houd iets onontdeks voor zijn lange, spitse neus, en hij vergeet al het andere en stort zich er onmiddellijk op.

Twee minuten later was hij aangekleed en beval hij een van onze inheemse chauffeurs hem naar de commissaris van het district Ndola te brengen.

5. Op weg naar de geheimzinnige moerassen

Twee uur later kwam de dokter stralend van geluk terug en begon hij grote landkaarten voor me uit te spreiden.

'Niemand weet ook maar iets over die Bapuka! Kijk eens naar deze kaart, die ik van de districtscommissaris heb geleend. Ziet u? Overal witte plekken! Slechts enkele namen van Barotse-dorpen langs de Zambezi. Slechts een paar stipjes om aan te geven wat men beschouwt als de vermoedelijke loop van de Lutembwe-rivier. Vermoedelijk, zeg ik, want niemand is er verder dan enkele mijlen stroomopwaarts overheen gevaren.

22

Dat wist de districtscommissaris heel goed. Verder is er niets, hoewel dit gebied tot de provincie Barotseland behoort. Helemaal niets, zeg ik u. Geen levende ziel van wie men weet. Men neemt zelfs aan dat er daar geen vaste grond is. Niets, helemaal niets, alleen pestilente, onbegaanbare moerassen. De inboorlingen noemen ze de "Moerassen van het Geheim". Ze strekken zich helemaal naar het westen uit, tot aan de zuiver denkbeeldige grens met Portugees-Angola, en waarschijnlijk zelfs daar voorbij.'

Nu mijn voorgevoel ten minste gedeeltelijk bewaarheid leek te worden, kreeg ik plotseling koude voeten.

'Wel,' zei ik, 'als daar niets anders is dan moerassen, dan zie ik niet in waarom we ons leven op het spel zouden zetten om ze te onderzoeken. Nietwaar? Alleen maar omdat ze op de kaarten nog als witte plekken staan aangegeven?'

Ditmaal was de dokter degene die voet bij stuk hield.

'Maar beste man,' smeekte hij, 'niemand is daar ooit langsgetrokken. Niemand. Dat heb ik zojuist vastgesteld in de kleine bibliotheek van de districtscommissaris. Niemand heeft die route gevolgd: niet de Portugees Lacerda, die in 1789 de allereerste groep blanken naar het gebied leidde dat nu Noord-Rhodesië heet; niet de twee Portugese handelaars die enkele jaren later zijn spoor volgden en, net als hij, gedwongen waren in Kasembe halt te houden; en evenmin dr. Livingstone, toen hij in 1855 de Victoriawatervallen ontdekte en hun die naam gaf. Zoals u weet, is het waar dat hij een deel van Barotseland doorkruiste. Maar zo ver kwam hij niet, en ook hij moest terugkeren. Bovendien,' zei hij met een ondeugende twinkeling in zijn ogen, 'hebt u soms plotseling geen vertrouwen meer in uw geliefde Skaimunga? Gelooft u niet langer in zijn wonderbare godin?'

Kortom, drie dagen later volgden we niet langer onze vooraf vastgestelde reisroute naar het zuiden, die ons via Salisbury en Bulawayo, vervolgens door Transvaal naar Swaziland en Natal zou voeren. In plaats daarvan reden we in volle vaart richting Broken Hill. Daar verlieten we de weg. Vervolgens begonnen we - figuurlijk gesproken met de handen in elkaar gevouwen - zonder wegen pal westwaarts te hobbelen, dwars door de onherbergzame Kawandi- en Mankoya-hoogvlakten van Barotseland. We hoopten vurig dat onze voertuigen deze verschrikkelijke beproeving zouden doorstaan en dat we zonder al te ernstige tegenslagen de laagvlakten van de Zambezi zouden bereiken. Daar lag Lealui, de officiële residentie van Yeta III, de toenmalige koning van de Barotse. Hij was de enige man die ons bij onze zo plotseling genomen beslissing kon helpen - tenminste, als we hem ertoe konden overhalen.

23

Maar zou hij dat wel doen? En was Skaimunga blij met de verandering van onze reisroute? Hoe belachelijk het ook mag klinken, zelfs die vragen konden we niet beantwoorden.

Gedurende al die dagen waarin we de hoogvlakten doorkruisten, bleef Skaimunga niet alleen zwijgzaam en uitdrukkingsloos, maar leek hij ons zelfs te mijden. En eerlijk gezegd had ik niet de moed om hem ter verantwoording te roepen en hem te vragen wat hij voelde en waarom hij zich zo vreemd gedroeg.

Ik had het gevoel dat hij, nadat die verschrikkelijke ivoorhandelaar hem jarenlang als een mens van de derde rang had behandeld, het beu zou zijn en wantrouwig zou reageren wanneer men hem voortdurend vragen stelde. En dat was niet alles. Op grond van mijn Afrikaanse ervaring had ik mezelf echter voorgenomen hem niet voor niets te kwellen, want hoe graag hij ook alles voor mij had willen doen, hij zou niet in staat zijn geweest mijn vragen te begrijpen - net zomin als hij vroeger de gehate vragen over smaragden en diamanten had begrepen. Een vermoeden dat later juist zou blijken te zijn.

Desondanks kwam bij Skaimunga zijn plicht op de eerste plaats. Natuurlijk was zijn voornaamste taak in dit gebied, dat zo goed als onbewoond was en rijk aan wild van allerlei soorten, een stuk eenvoudiger. Zodra we halt hielden om ons nachtverblijf op te slaan, trok Skaimunga eropuit, met zijn speer, zijn boog en zijn pijlen in de hand. Enkele minuten later hoorden we gewoonlijk het geluid van de buffelhoorn die hij om zijn hals droeg. Een paar van onze boys renden dan naar hem toe en keerden korte tijd later terug, beladen met vlees voor ons allemaal.

Wat Skaimunga deed nadat hij zijn taak als jager had volbracht, wist niemand. Misschien kwamen de schuwe plaatselijke bewoners, die door het lawaaierige naderen van onze motorkaravaan waren opgeschrikt en zich hadden verstopt, dankzij hem uit de bush tevoorschijn om ongedwongen met hem te praten. Of misschien zocht hij eenvoudigweg de eenzaamheid op om zijn geheime gedachten te ordenen en op een rijtje te zetten.

Nu, achteraf bezien, geloof ik dat de tweede veronderstelling het waarschijnlijkst was. Een of ander instinct bracht hem ertoe zich met grote inspanning te concentreren op het uiterst kleine beetje dat hij wist of zich herinnerde. Tegelijkertijd maakte hij zijn geest vrij van iedere andere indruk en elk ander gevoel, om klaar te zijn een uiterst belangrijke boodschap volledig in zich op te nemen en juist te interpreteren - een boodschap waarvan hij op

de een of andere manier voelde dat ze vorm kreeg en vanuit een grote afstand, uit een zwarte nevel, op hem af werd gestuurd.

24

Natuurlijk kon dit van mijn kant niet meer zijn dan een waarneming achteraf. Maar het feit bleef dat Skaimunga zelden vóór het vallen van de avond terugkeerde en vaak tot in de vroege ochtend wegbleef. Zodra het inladen begon, was hij op zijn post. Stipt verrichtte hij zijn deel van het werk, en zelfs meer dan dat. Daarna, terwijl hij op het teken tot vertrek wachtte, en later op de dag, telkens wanneer we voor een korte rustpauze haltmaakten, ging hij ergens alleen zitten. De andere boys aten, praatten en speelden misschien een soort eigen dobbelspel.

Hij hield zich daarentegen op enige afstand, meestal met zijn blik strak naar het westen gericht - gespannen, angstig wachtend op iets, zwijgend en onbeweeglijk als een standbeeld.

Zo ging het door tot we Lealui bereikten.

Ik herinner me onze aankomst in de inheemse hoofdstad van Barotseland nog heel goed. Het was nog vroeg in de namiddag, maar we waren allemaal uitgeput en doorweekt tot op het bot. Dat kwam niet alleen door de onophoudelijke regen van de afgelopen dagen. Sinds de ochtend daarvoor, toen we van het hoogland waren afgedaald, hadden onze voertuigen niet zozeer gereden als wel letterlijk moeten navigeren. De lage, min of meer vlakke bodem van de Barotsevallei stond bijna helemaal onder water. Hier en daar staken nog kleine verhogingen boven het water uit. Sommige werden bekroond door een armzalig dorpje dat blijkbaar voor de duur van het regenseizoen verlaten was; andere door een enkele reusachtige baobab, zestien tot twintig meter hoog en met een omtrek van dertig meter of meer.

Onze auto's en vrachtwagens moesten blindelings en uiterst langzaam van de ene ronde heuveltop naar de andere rijden, dwars door de eindeloze vlakte van geel, modderig water. Van tijd tot tijd zakte de voorste vrachtwagen, op het dak waarvan ik mijn wankele en gevaarlijke positie als waarnemer had ingenomen, in een klein, onzichtbaar kuiltje en kwam met een schok tot stilstand. De met kettingen uitgeruste wielen piepten nijdig, maar zonder resultaat. Het water in de radiator kookte en siste. Dan moest de tweede vrachtwagen helpen om de eerste eruit te trekken, waarbij hij zelf in moeilijkheden raakte. Vervolgens moesten alle mannen en alle voertuigen in

actie komen. En na urenlang zweten, schreeuwen en duwen waren we weer op weg - tot aan het volgende gat!

25

Op onze eerste dag op de overstroomde vlakte hadden we in veertien uur een afstand van 22 kilometer afgelegd. Op de tweede dag, toen we van zonsopgang tot elf uur als bezetenen werkten, slaagden we erin 9,5 kilometer af te leggen. Uiteindelijk doemde aan de wazige horizon een heuvel op die groter was dan alle andere. Toen we zagen dat er een behoorlijk grote inheemse nederzetting op lag, die er bovendien bewoond uitzag, kregen we zoveel moed dat we de laatste drie à vijf kilometer in drie uur aflegden. Uiteindelijk bereikten we vaste grond, weliswaar modderig en glibberig, en reden we een groot dorp binnen - Lealui.

Een lange inheemse man kwam op ons af, met op zijn hoofd een strooien hoed versierd met een leeuwenmanen. Achter hem volgde een groep stamhoofden. Hij droeg met buitengewone waardigheid een Europees hemd en een bonte sjaal. Zijn gezicht en gebaren straalden zo'n mengeling uit van aangename verrassing en oprechte vrolijkheid dat onze stemming meteen opklaarde.

'Als de koning zo blij is met onze komst,' zei ik tegen de dokter, 'dan bestaat er een goede kans dat hij ons uiteindelijk zal helpen.'

Terwijl we koning Yeta III, zijn hovelingen, tovenaars en stamhoofden de hand schudden, stroomden honderden krijgers uit hun hutten met de scherpgepunte daken naar buiten. Ze verzamelden zich om ons heen, hieven hun speren omhoog als welkomsgroet en riepen ons luid toe.

Deze uitbundige hartelijkheid en algemene vrolijkheid sloegen abrupt om op het moment dat de dokter de rivier de Lutembwe ter sprake bracht.

Het was natuurlijk weer typisch voor hem dat hij meteen op zijn doel afging en niet duldde dat iets zijn plannen doorkruiste. Maar ik had hem wel kunnen wurgen. Nog voordat hij zijn uitleg had beëindigd - dat we kano's en roeiers wensten om de Zambezi op te varen tot aan de monding van de Lungwebumgu, en vervolgens de Lungwebumgu en de Lutembwe zelf verder op te varen, tot in de moerassen tussen deze twee rivieren - viel er plotseling een ijzige stilte om ons heen.

Yeta's gezicht verstarde als het ware en werd hard. Ik probeerde de verwarring met een grapje weg te nemen, maar niemand lachte. Vervolgens begon ik luchtig de vele geschenken op te sommen die we voor de koning van de Barotse en zijn oudsten hadden meegebracht. Daarbij maakte ik duidelijk dat we hem die geschenken niet gaven omdat we iets van hem verlangden, maar uitsluitend om hem eer te bewijzen.

26

Mijn toespraak leek Yeta tenminste de gelegenheid te geven zijn waardigheid en kalmte terug te vinden. Het verzoek van de dokter negeerde hij volkomen. Op mijn woorden antwoordde hij met een ingetogen dankbetuiging. Vervolgens zei hij dat er, om ons als eerste eer te bewijzen, een grote dans zou worden georganiseerd zodra de regen ophield - iets wat meestal kort voor zonsondergang enkele uren lang het geval was.

Daarna gaf hij zijn oudsten enkele korte bevelen. De taal die hij daarbij gebruikte, begreep niemand van ons. Maar de manier waarop hij sprak, gaf ons de indruk dat hij slechts heel vanzelfsprekende instructies gaf over de dans die zou plaatsvinden.

6. Geheimzinnige verdwijningen

Enkele van de oudsten vertrokken haastig. De anderen, samen met alle gewapende krijgers, omsingelden ons en dreven ons, met koning Yeta erbij, bijna als een kudde vee naar zijn residentie. Toen we daar aankwamen, draaide ik me om voordat ik de Grote Hut binnenging, om mijn hoofd-boy toe te roepen waar de voertuigen geparkeerd moesten worden en waar het kamp moest worden opgeslagen. Puur toevallig merkte ik daarbij op dat twee grote kano's - het leken mij staatskano's - met de grootste snelheid vanaf de voet van de heuvel in zuidoostelijke richting wegvoeren.

‘Waar gaan die kano's naartoe?’ vroeg ik koning Yeta. ‘En waarom hebben ze zo'n haast?’

‘Ik zie geen kano,’ antwoordde hij, hoewel zijn hoofd precies in die richting gekeerd was. Toch loog hij niet. Want voordat hij zich die kant op draaide, had hij zijn ogen stevig gesloten. Daaruit blijkt hoe sluw een Barotse kan zijn, en hoe nauwgezet hij toch aan de waarheid vasthoudt, zelfs wanneer hij van plan is iemand om de tuin te leiden.

Toen Bob en Walt bij de vrachtwagens de dekens, paraplu's, pijpen, sigaretten, vishaken en allerlei andere spullen gingen halen, zoals ik hun had opgedragen, betraden wij alleen de Grote Hut, samen met de koning en zijn hoogste hoogwaardigheidsbeklederS. Er volgden overvloedige drinkgelagen, vergezeld van een uitwisseling van sierlijke beleefdheidsfrasen en geschenken. De geschenken van de koning bestonden uit enkele giechelende jonge vrouwen (die wij beleefd afwezen), brandhout, melk, geiten en kippen (die wij met genoegen aannamen). Dit ging door totdat de regen ophield. Vervolgens keken we vanaf de veranda van de koninklijke residentie ruim anderhalf uur naar de dans, waaraan alle mannen, vrouwen en kinderen zich met onvermoeibaar enthousiasme overgaven.

27

Yeta III was een volmaakt gastheer. Naar mijn smaak misschien een beetje té volmaakt. Ik kon me niet voorstellen waar de kano's naartoe waren gevaren. Maar er was niet veel voor nodig om te begrijpen dat hun missie uiteindelijk helemaal niets met de dans te maken had. Het was evenmin moeilijk te merken dat de koning alles in het werk stelde om ons te vermaken en bezig te houden, alleen maar om te voorkomen dat we opnieuw de gelegenheid kregen over onze plannen te spreken. Zelfs de dokter begreep de wenk en wij hielden ons stil, in afwachting van een geschikt ogenblik.

Die gelegenheid deed zich inderdaad spoedig voor, maar op een heel andere manier dan we hadden verwacht. ‘Het spijt me, beste mensen,’ zei een beschaafde Britse stem achter ons, met een scherp geaccentueerde uitspraak, ‘maar dat kan niet geregeld worden.’

Nu wisten we waarheen Yeta de twee kano's zo haastig had gestuurd: naar Mongu. Ze hadden een afstand van zeven mijl over de overstroomde vlakten afgelegd om de man te halen die, zoals Yeta slim genoeg had ingezien, als enige in staat zou zijn ons van ons voornemen af te brengen: de provinciale commissaris van Barotseland.

De provinciale commissaris was bijzonder aardig, zeer beleefd, maar ook zeer beslist. Hij was niet iemand die om de hete brij heen draaide. Het was duidelijk dat de gezanten van de koning hem hadden verteld wat wij wilden. En hij was vastbesloten onze plannen onmiddellijk te dwarsbomen.

‘In de afgelopen twee jaar,’ zei hij, ‘zijn zeven blanken daarheen getrokken om te prospecteren, te jagen of handelsbetrekkingen met de inheemse bevolking aan te knopen. En stelt u zich eens voor: ze gingen niet eens erg ver. Ze brachten slechts enkele weken door aan de oevers van dit deel van de Zambezi, ten noorden van hier. En ze kwamen allemaal terug. Maar daarna stierf de een na de ander aan een kwaadaardige koorts die tot dusver door geen van onze artsen kon worden genezen. Er is iets niet pluis, dat zeg ik u. En we hebben besloten deze streek volledig voor blanken af te sluiten.’

‘Maar,’ wierp ik tegen, ‘hoe zit het dan met die “Moerassen van het Geheim”? Zou uw regering niet juist verheugd moeten zijn dat wij ze willen onderzoeken? Zonder dat het haar ook maar iets kost of moeite bezorgt? U weet dat we daar niet uit louter nieuwsgierigheid naartoe gaan. We hebben de lange reis van Broken Hill tot hier gemaakt omdat ik sterk het voorgevoel heb dat we daar iets buitengewoon interessants zullen ontdekken.’

28

‘Wilt u alstublieft eens naar me luisteren,’ zei de provinciale commissaris. ‘Het kan ons geen zier schelen wat er in die moerassen wel of niet te vinden is. Ik ben er vast van overtuigd dat daar helemaal niets is. Maar als ik u laat gaan, zullen jullie allemaal ernstig ziek worden en zullen sommigen van jullie sterven. En dan krijg ik een hoop moeilijkheden. Wat uw voorgevoel betreft…’

De provinciale commissaris zweeg even en keek om zich heen. Pas toen merkten we dat koning Yeta ongemerkt was verdwenen, evenals alle dansers. De regen begon opnieuw en viel neer op het zwijgende, al te zwijgende dorp.

‘Laten we naar mijn tent gaan,’ zei ik. ‘En jullie,’ beval ik Bob, Walter en Charles, ‘zorg dat jullie goed avondeten en lang uitrusten.’

Een bediende bracht ons drankjes: Schotse whisky en gefilterd water.

‘Begin me alsjeblieft niet over voorgevoelens,’ vervolgde de provinciale commissaris. ‘Vorig jaar zei een van mijn jongste vrederechters precies hetzelfde. Hij had een voorgevoel. Hij hield zo hardnekkig vol dat ik hem uiteindelijk liet gaan. En weet u wat er met hem is gebeurd?’

‘Ik luister. Wat is er met hem gebeurd?’

‘Dat weet niemand. Hij is eenvoudigweg nooit teruggekomen. En toch was hij een sterke, atletische jonge man, met jarenlange koloniale dienst achter de rug. Hij was vindingrijk en werd door de inheemse bevolking gerespecteerd en geliefd. Hij kwam hierheen, kreeg kano's en roeiers van Yeta, en bereikte het dorp Noyo, vijfenzeventig mijl verder naar het noorden. Daar handelde hij met de dorpsoudste een regeringszaak af. Toen een bijzonder hevige koortsaanval, waarvan hij dacht dat het malaria was, hem in bed hield en hem deed ijlen, vertrokken de dorpelingen. Alleen de zeventien roeiers, betrouwbare jonge mannen uit Yeta's eigen lijfwacht, bleven bij hem. Uiteindelijk voelde de vrederechter zich beter. Het kostte hem veel moeite de roeiers over te halen, maar uiteindelijk kreeg hij hen zover dat ze hem de Lungwebungu op roeiden, tot aan het gehucht Semusha. Een nieuwe koortsaanval hield hem daar tegen. Hij kreeg opnieuw moeilijkheden met de plaatselijke bevolking en met de roeiers. Maar die vrederechter was een volhardend man. Op een vroege ochtend vertrokken ze uit Semusha. En dat is het laatste wat we ooit van hen hebben gehoord.’

‘Wilt u zeggen dat ze allemaal verdwenen?’

‘Precies dat is er gebeurd. Ik ben zelf naar Semusha gegaan en heb Yeta meegenomen.’

29

Ik ben nooit meer helemaal hersteld van die helse reis. En we konden niets te weten komen: niet de geringste informatie, geen enkel spoor; er werd geen lichaam gevonden en evenmin enig voorwerp. Helemaal niets - behalve het korte briefje dat de vrederechter had achtergelaten en met een mes had vastgespijkerd aan een paal van de hut waarin hij had overnacht. We hadden de indruk dat er vóór ons en om ons heen een bodemloze leegte was ontstaan. Tijdens die tocht verloren we veel inheemse dragers. De anderen kwamen net zo ziek terug als Yeta en ik. Daarom moet ik u tot mijn spijt meedelen dat ik geen blanken meer deze hel in kan laten trekken. Althans niet zolang ik deze functie bekleed.’

De dokter en ik voerden elk denkbaar argument aan: onze ervaring in Afrika, de goede organisatie van onze expeditie, de middelen waarover we beschikten, de voorzorgsmaatregelen die we konden en beslist ook zouden nemen. Ik bood zelfs aan een verklaring te ondertekenen waarin de provinciale commissaris bij voorbaat van iedere verantwoordelijkheid werd ontheven en

de regering van alle schuld werd vrijgepleit, voor het geval ons iets zou overkomen.

Maar hij schudde alleen maar zijn hoofd. 'Ik vrees dat mijn antwoord over de moerassen volstrekt definitief is. Maar,' voegde hij er aarzelend aan toe, 'ik zal iets heel bijzonders voor u doen. Als u belooft niet verder te gaan dan Semusha, zal ik u beiden en de boys die u nodig hebt toestemming geven om tot dat dorp te reizen. Ik zal u zelfs alle mogelijke steun verlenen bij de plaatselijke bevolking.'

Het was beter dan helemaal niets, en ik nam het aanbod haastig aan. 'U hebt ons woord dat we niet verder zullen gaan dan Semusha,' beloofde ik. 'Niet zolang u deze functie bekleedt,' voegde ik eraan toe, in een poging mijn teleurstelling achter dat flauwe grapje te verbergen.

'Dat is heel redelijk,' stemde de provinciale commissaris in. 'Ik zal in elk geval nog een aantal jaren hier blijven.' Vervolgens kondigde hij aan dat hij ons, om ons 'bij te staan' - natuurlijk niet om voortdurend namens hem een waakzaam oog op ons te houden - twee inheemse korporaals van de toenmalige Noord-Rhodesische Militaire Politie zou meegeven. 'Ik zal de mannen vanavond naar u toesturen,' zei hij, 'met dezelfde kano die mij nu onmiddellijk naar Mongu terug zal brengen.'

30

We probeerden hem over te halen de nacht bij ons door te brengen, of op zijn minst met ons te dineren. Maar daar wilde hij niets van weten. 'Deze regenjas is werkelijk waterdicht,' zei hij. 'En de inheemsen houden goede vuren brandend in de boten. Bovendien weet ik dat ik binnenkort weer een koortsaanval zal krijgen. En dan lig ik liever in mijn eigen bed, met mijn boys om me heen en de dokter in de buurt. Niet dat die me veel zou kunnen helpen, maar u begrijpt hoe dat gaat…'

Daarop vertrok hij, de stromende regen in, en liet ons achter in de sombere stemming van een troosteloze neerslachtigheid.

7. De gevaarlijke tocht naar Semusha

Om de een of andere reden was ons vroegere enthousiasme zo sterk bekoeld dat de dokter en ik tijdens het avondeten een van die eindeloze, dwaze

discussies begonnen die nooit tot een bevredigende conclusie leiden. Iedereen doet daarbij weinig anders dan de ander - en zichzelf - tegenspreken, haalt de onzinnigste argumenten aan en wordt, naarmate hij dat vaker doet, steeds bozer, onlogischer en beledigender.

Uiteindelijk moesten we een beroep doen op het beetje humor dat ons nog restte om in te zien dat we onszelf door pure uitputting, moedeloosheid en nervositeit steeds verder in de nesten praatten.

Of onze reis de inspanning waard was geweest, of dat we onze nek voor niets hadden uitgestoken, deed er nu niet meer toe. Nadat we de provinciale commissaris zo onder druk hadden gezet om hem de toestemming te ontfutselen, moesten we nu eenvoudigweg naar Semusha gaan. Of we dat nu prettig vonden of niet. Verdorie nog aan toe! Hoe hadden we ons uit deze situatie kunnen redden zonder het mikpunt van spot te worden in de hele kolonie?

'Goed,' besloot ik, 'laten we gaan slapen. Morgen maken we plannen en dergelijke.'

De volgende ochtend was de somberste en ontmoedigendste die ik ooit had meegemaakt. Ondanks de lange slaap waren we nog steeds doodmoe. Onze botten deden verschrikkelijk pijn. Onze stemming was letterlijk bedompt en neerslachtig geworden door die aanhoudende stortregens. De twee korporaals van de militaire politie maakten het helemaal af.

31

Toen ze zich bij ons meldden, groetten ze ons kortaf.

'We hebben afscheid genomen van onze gezinnen,' zei de een met een droevige stem. 'Voor altijd afscheid.'

'Geen enkele van uw boys is bereid de tocht te maken,' zei de ander, nog somberder. 'Op één na, iemand die Skaimunga heet.'

'Over minder dan een maand,' voegde de eerste eraan toe, 'zal het water zo hoog staan dat geen enkel voertuig de vlakten nog kan doorkruisen.' De tweede hief zijn rechterhand tot aan de hoogte van het dak van de dichtstbijzijnde vrachtwagen. 'Het water,' zei hij, 'zal tot hier komen. En het zal drie of vier

manen lang niet zakken. Alleen met een kano zal de Musungu nog in staat zijn het land te verlaten. Tenminste, degenen die misschien in leven blijven.'

Dat ontlokte Dr. Cicogna een kreet. 'Mijn verzamelingen!' kreunde hij. 'Twee vrachtwagens vol!' 'Mijn films,' jammerde Charles zodra hij het begreep. 'Met deze duivelse vochtigheid zullen we niet in staat zijn er ook maar een halve meter van te redden als we ze uit de droogkast van de vrachtwagen moeten halen. Tienduizend meter belichte negatieven - en ze zullen allemaal bederven!'

Hoezeer ik ook wenste dat we tegenover de provinciale commissaris ons woord gestand konden doen, het zag er toch naar uit dat we ons plan zouden moeten opgeven. Al onze films en al onze verzamelingen op het spel zetten, was een te groot risico.

Ik riep Bob en Walt erbij. 'Denken jullie dat we binnen één of twee dagen aan de terugreis kunnen beginnen?' vroeg ik.

Ze keken me aan alsof ze dachten dat ik gek was geworden.

'Mijn hemel!' riep Bob uit. 'We kunnen toch niet vertrekken zonder eerst elk voertuig uit elkaar te hebben gehaald. We mogen van geluk spreken als we over veertien dagen zover zijn - en zelfs dat betwijfel ik.'

'Als,' voegde Walt er verontwaardigd aan toe, 'die apen van boys zich niet verwaardigen ons serieus te helpen, zullen zelfs drie weken niet genoeg zijn. Kijk maar.' En daarmee drukte hij me een lijst van zes pagina's in handen met reparaties en vervangingen die hij de avond tevoren samen met Bob had opgesteld.

Dat veranderde de zaak natuurlijk weer volledig. Als de slechte behandeling die onze auto's en vrachtwagens hadden moeten ondergaan ons nu dwong de terugreis zo lang uit te stellen, dan konden we die tocht naar Semusha net zo goed intussen maken.

32

Zoals dat in zulke omstandigheden wel vaker gebeurt, sloeg onze stemming door een teveel aan pessimisme om in een teveel aan optimisme. Hoe lang zouden we er in totaal over doen om de Zambezi vijfenzeventig mijl stroomopwaarts te varen?

6. De ‘geneugten’ van het reizen in een kleine kano.

7. Wanneer het maar enigszins mogelijk was, bleven we onder de muskietennetten, in de vergeefse hoop zo aan de koorts te ontsnappen.

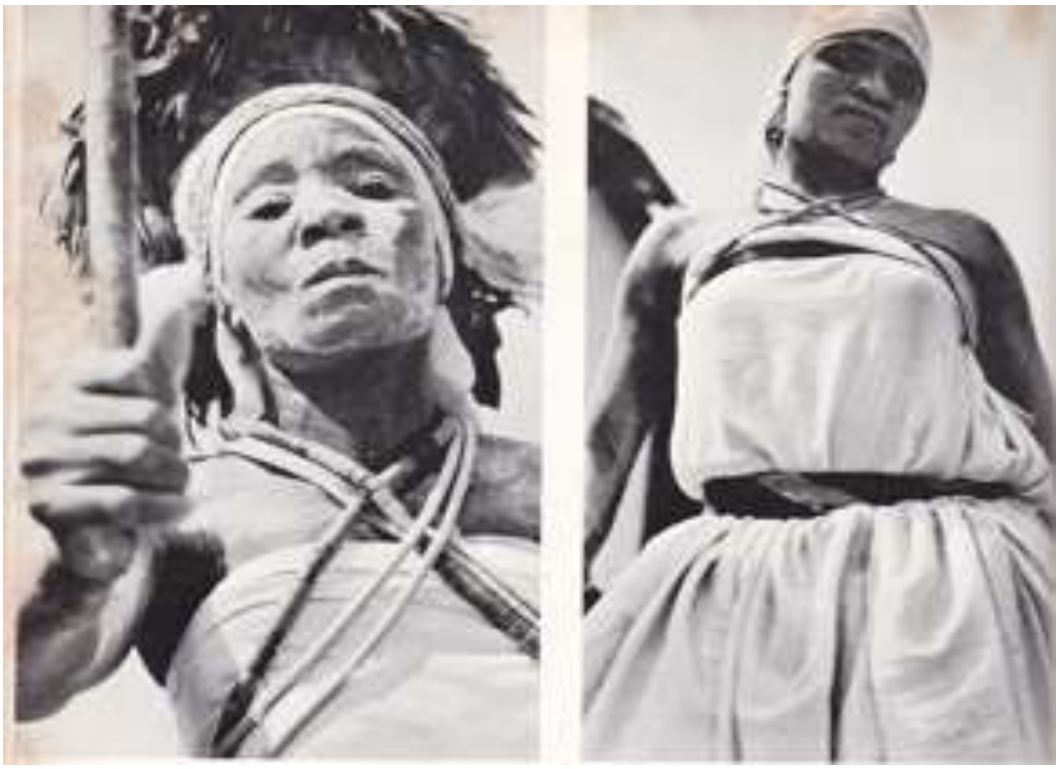

8. De vader van Skaimunga, de hogepriester van de Bapuka.
9. Rechts een van de witte vrouwelijke geesten.

10. Bij de bouw van een van de pontons waarmee we onze voertuigen naar hoger, droog terrein wilden vervoeren.

En vervolgens nog eens zo'n vijftig mijl de Lutembwe op? Als we onze bagage tot het allernoodzakelijkste beperkten, zou de tocht, gezien de manier waarop Yeta's stevige roeiers een kano door het water lieten schieten, eigenlijk niet meer dan zes dagen hoeven te duren. Als Semusha tegenviel, konden we het meteen weer verlaten. De terugreis, stroomafwaarts, zou vijf dagen duren. Voorzichtig gerekend: in totaal twee weken. Precies de minimale tijd die Bob en Walt nodig hadden. Zelfs als Semusha zo interessant bleek dat het ons ongeveer een week vasthield, konden we nog altijd vóór eind februari terug zijn in Lealui en de laaglanden verlaten hebben om het hoogplateau te bereiken, voordat het water zijn hoogste stand bereikte. Tegen half maart, wanneer de Zambezi-vallei volkomen onbegaanbaar zou zijn, zouden we al ver weg kunnen zijn en over de veilige, goede wegen van Zuid-Rhodesië rijden…

Het leek alsof alles precies in dat plan paste en zich aaneensloot om ons ertoe te brengen de tocht te ondernemen - slechts enkele minuten nadat we hadden besloten ervan af te zien.

'Goed dan,' besloot ik met gemengde gevoelens. 'Laten we meteen aan het werk gaan. Het is vandaag immers één februari. We moeten opschieten, allemaal. En morgenochtend moeten we klaarstaan om te vertrekken.'

We gingen met grote ijver aan de slag. De boys waren aangenaam verrast dat ik niet eens probeerde hen op andere gedachten te brengen en over te halen mee te gaan. Ze werkten met buitengewone geestdrift en bekwaamheid. Skaimunga zette zich met zijn gebruikelijke ijver aan het werk. Hij wist zelfs de twee korporaals over te halen een handje te helpen, hoewel dat niet tot hun taak behoorde. Koning Yeta moest flink schreeuwen, dreigen en bulderen voordat hij uiteindelijk voldoende roeiers bij elkaar had. Ze waren duidelijk geprikkeld en slechtgehumeurd. Maar veel konden die arme duivels niet uitrichten tegen de wil van hun eigen koning.

Ik had niet verwacht dat we het zouden redden. Maar de volgende dag vertrokken we werkelijk. De dokter zat met een politieagent en twaalf roeiers in de voorste kano. Ik zat met Skaimunga en een even groot aantal roeiers in een tweede kano. Een derde boot, onder bevel van de tweede korporaal en bemand met veertien roeiers, was de grootste en zwaarst beladen. Daarin bevonden zich onze bagage en enkele voedselvoorraden voor de Afrikanen.

33

Mijn dagboekaantekening van 2 februari luidt:

'Ik heb altijd gedacht dat er niets heerlijkers bestond dan reizen per kano. Geen inspanning. Een vlotte, snelle tocht. Het landschap ontvouwt zich rustig in al zijn schoonheid.

O jee!

Maar waar is dat landschap eigenlijk? Ik heb de hele dag niets anders gezien dan water. Water, water, water. Boven, beneden, rondom ons. Het stroomt onophoudelijk op ons neer, dringt door al onze poriën en doorweekt ons. En - geen mens te bekennen. Alleen water en regen, regen en water. Van acht uur 's morgens tot laat in de namiddag, wanneer we uiteindelijk een kleine verhoging vinden waar we ons kamp kunnen opslaan.

Het water loopt uit het beddengoed. Het slecht klaargemaakte eten veroorzaakt misselijkheid. In de lucht (als men die troebele mist tenminste 'lucht' kan noemen) zwermen ontelbare muggen rond. Onze inheemse roeiers snurken zo luid dat slapen onmogelijk is. Uit het dichte struikgewas komt een verdwaalde luipaard tevoorschijn, die midden in de nacht een inheemse roeier bespringt die zich in de buurt van het door de regen gedoofde vuur bevindt. Ook de inheemse roeier zou eraan gegaan zijn, als Skaimunga's speer er niet was geweest.'

De dagboekpagina's van 3, 4, 5 en 6 februari zijn smetteloos wit.

De aantekening van 7 februari luidt:

'We bereikten Noyo vandaag om vier uur 's middags, twee dagen later dan verwacht.

De voorafgaande dagen waren exacte herhalingen van 2 februari. Het enige verschil: mijn rug is door de moeiteloze tocht per kano als het ware gebroken. Al mijn spieren zijn verkrampt, mijn botten zijn verkalkt en staan op het punt te breken.

En geen luipaarden meer. Gisteren dook er echter geruisloos een speels nijlpaard onder onze eerste kano door. In de dichte mist zag ik vaag hoe de kano zich oprichtte, steeds hoger en hoger. Ik dacht dat ik spoken zag. Het geroep van de inheemse roeiers van de dokter overtuigde me ervan dat dit niet het geval was. De kano sloeg om en wierp iedereen in het water. Het geweer van de dokter ging verloren. "Het nijlpaard heeft het meegenomen om als tandenstoker te gebruiken", verdedigde hij zich. In werkelijkheid heeft hij

koortsdelirium. Zijn temperatuur bedraagt meer dan 41 graden. Ik weet niet hoeveel hoger, want onze koortsthermometers gaan niet verder, hoewel het kwik daar blijkbaar anders over denkt.

34

Ik ben blij dat het stamhoofd van Noyo voor ons een nieuwe, ruime en zeer grote hut heeft klaargemaakt. Ik begrijp niet hoe hij van onze aankomst op de hoogte kon zijn, aangezien ik noch het geluid van een oerwoudtrommel heb gehoord, noch gedurende al die dagen ook maar één inheemse bewoner heb gezien. We hebben onze tenten binnen in de hut opgezet. Maar de muggen hier hebben een angel van wel een mijl lang. Ze kunnen door het rieten dak van de hut, het dubbele dak van de tent, het muskietennet, onze pyjama's en alles heen steken. Nou ja. Misschien heb ik zelf ook wel koortsdelirium.'

10 februari:

'Ik was in een delirium. Wat er de afgelopen drie dagen is gebeurd, weet ik niet. De nachtmerrie begon ermee dat ik de dokter verzorgde en eindigde vanmorgen ermee dat de dokter mij verzorgde. Ik heb nog nooit zo'n hevige koorts gezien of zelf gehad. Het was de hel! Zonder Skaimunga's onveranderlijke toewijding en onvermoeibare zorg weet ik niet waar we zouden zijn. Nu, zegt hij, zullen we zes dagen lang geen nieuwe koortsaanval krijgen. Waarom? Beide korporaals bevestigen het. Ze zeggen: "Schiet snel op naar Semusha, want over twee dagen zullen ook wij allebei ziek zijn." Het wordt steeds beter!

14 februari:

'Krokodillen, nijlpaarden, luipaarden, slangen. Regen, regen, regen. Waarom zijn we in godsnaam naar Semusha gekomen? Ik mag verdoemd zijn als ik het weet. Aankomst vandaag om zes uur 's avonds. Een ellendig klein dorpje, dat niets interessants te bieden heeft. Ellendige, knorrige inheemse bewoners, om de een of andere reden doodsbang. Tweeëntwintig van de achtendertig roeiers liggen met koorts. Ook de korporaals (precies volgens plan).

Deze koorts lijkt regelmatige cycli te volgen. Drie dagen lang een waanzinnig hoge temperatuur en krampachtig delirium. Drie dagen uitputting (na een paar van zulke aanvallen verandert dit in plaats daarvan in drie dagen coma). Drie dagen van betrekkelijk welbevinden. Daarna slaat de ziekte je over, of houdt ze op. Of ze begint weer helemaal opnieuw. Of ze doodt je. Schitterende vooruitzichten.

Skaimunga raadt aan enkele dagen te wachten, omdat de overige roeiers binnenkort ook zullen bezwijken. Hijzelf echter niet. Is hij immuun? Waarom? Dat weet hij niet. In ieder geval leg ik voor iedereen afzonderlijk een medisch dossier aan. Zodra de meerderheid belooft enkele dagen betrekkelijk goed te zullen zijn, zullen we haastig terugvaren. Maar - zullen we het halen?'

35

8. Semusha: tussen koorts, wanhoop en overleven

We haalden het niet.

Op de 15e kreeg de dokter opnieuw een aanval, op de 16e ik. Op de 19e was ik weer koortsvrij, maar ditmaal moest ik me vreselijk inspannen om weer op de been te komen. En vier vijfde van onze mensen bevond zich in een of ander stadium van de ziekte, terwijl de overigen als spoken rondslenterden.

Alleen Skaimunga was op de been, gezond en actief. Hoe actief, dat valt onmogelijk te beschrijven. Er zou een heel boek geschreven kunnen worden over de dagelijkse wonderen van moed, trouw, initiatief en genialiteit waarmee hij ons in leven hield, ons behoorlijk te eten gaf en het ons zo aangenaam mogelijk maakte in die bedompte, overstroomde wereld van dichte mist, eindeloze regenbuien, overweldigende vochtigheid en krioelende, kruipende en zoemende insecten, die gretig op de loer lagen om ons te bijten, te steken en te vergiftigen.

Een ander boek, een zware wetenschappelijke pil van 400 pagina's, werd later door de dokter geschreven. Want deze kleine man leek uitsluitend uit zenuwen te bestaan. Zijn allesverterende passie voor zijn werk leek hem voortdurend van nieuwe energie te voorzien. Telkens wanneer hij een koortsaanval oversloeg of op het moment dat hij het ergste gedeelte van een nieuwe aanval had doorstaan, stond hij alweer op, zelfs wanneer hij nauwelijks in staat was rechtop te blijven staan. En zodra hij weer op de been was, stortte hij zich opnieuw op zijn observaties en metingen van de inheemse bevolking, nam hij hun lichaamsmaten op en maakte gipsafdrukken, analyseerde hij eindeloos zijn eigen ziekte en die van de anderen, hield hij zich bezig met zijn verzamelingen insecten, vogels, knaagdieren en slangen, hielp hij mij bij het verzamelen van meteorologische gegevens en bij het bestuderen

van de topografie en geografie van de streek, en stak hij zijn neus in alles en in ieders zaken.

Het feit is namelijk dat, ondanks onze eerste verpletterende indruk van Semusha en ondanks de wanhoop die ons soms overviel, die verschrikkelijke weken en de weken die nog zouden volgen ons een verbazingwekkende rijkdom aan belangrijke waarnemingen, verzamelingen en ontdekkingen opleverden.

Tot op de dag van vandaag zijn enkele wetenschappers van verschillende nationaliteiten, die tijdens de Tweede Wereldoorlog en de moeilijke naoorlogse jaren met andere zaken bezig waren, nog steeds bezig met het bestuderen, catalogiseren en evalueren van de resultaten en gegevens die wij in die verre dagen van zwaar pionierswerk en vrijwel voortdurend lijden bijeen konden brengen. De verdienste - ik haast me dat te zeggen - komt vooral Dr. Cicogna toe. En, zoals ik nu wil vertellen, ook de onverwachte rol die Skaimunga zou spelen in het leven en de daden van ons allemaal.

36

Intussen wil ik het in dit boek over Bapuka hebben - en niet over het wetenschappelijke werk dat ons tussen de ene uitputtende koortsaanval en de volgende nog gelukte uit te voeren. Laten we dus bij Semusha blijven en bij een bepaalde verschrikkelijke periode, waarin ik geloofde dat het einde nabij was - niet alleen voor de dokter en mij, maar voor ons allemaal.

Niet alleen waren zes roeiers en de jongste van de twee korporaals gestorven terwijl we maar bleven wachten tot we genoeg mannen en voldoende kracht hadden om de terugreis te wagen. Er was nog veel meer dat me zorgen baarde. Voor we het beseften, was het half maart geworden. Uit de manier waarop we het water rond Semusha voortdurend zagen stijgen, moesten we afleiden dat het, zelfs als we onmiddellijk naar Lealui konden terugkeren, te laat zou zijn om van daaruit met onze auto's en vrachtwagens te vertrekken.

Bovendien hadden we gedurende de volledige zes weken sinds ons vertrek uit Lealui geen enkel bericht van onze metgezellen of de provinciale commissaris ontvangen, en waren we evenmin in staat geweest hun een teken van leven te sturen.

Welnu, om helemaal precies te zijn: ik had een vaag gevoel dat we zowel van hen hadden gehoord als hun hadden laten weten hoe het met ons ging. Maar slechts één keer. En via inheemse trommels.

'Vanavond,' had ik op 5 maart in mijn dagboek geschreven, 'kwam het stamhoofd van Semusha me vertellen dat hij via oerwoudtrommels had vernomen dat de provinciale commissaris ernstig ziek was, dat Bob, Walter en Charles niet in orde waren, dat iedereen zich zorgen om ons maakte en ons vroeg onmiddellijk terug te keren. Hij zei ook dat hij op zijn trommel had geantwoord, onze toestand had beschreven en om versterkingen had gevraagd die ons zouden komen ophalen. Hij had alleen als antwoord gekregen dat een grote kano een week eerder was vertrokken, door nijlpaarden was omgeslagen en dat alle opvarenden door krokodillen waren verslonden. Niemand anders durfde te komen. Het stamhoofd dringt erop aan dat we de zieken die niet vervoerd kunnen worden bij hem achterlaten en onmiddellijk met slechts één kano vertrekken, als we die kunnen bemannen.

Ik ben zo ziek dat ik niet zou durven zweren dat het stamhoofd me dit allemaal werkelijk heeft verteld. Of was het misschien een hallucinatie?'

37

Of, als het waar was, zou het dan misschien een list van het stamhoofd kunnen zijn geweest om ons kwijt te raken? Hoe kon hij zich met behulp van trommels met andere inboorlingen verstaanbaar maken, terwijl we van Lealui tot Noyo en vervolgens van Noyo tot hier niet één enkele persoon hadden gezien? Ik weet niet meer zeker wat ik ervan moet denken. Ik weet evenmin wat de nijlpaarden zouden kunnen aanrichten bij die ene kano, die met te weinig bemanning was uitgerust en die we voor de terugtocht zouden moeten gebruiken. Het enige wat ik zeker weet, is dat er een nieuwe koortsaanval op komst is.

Daarna volgen zes blanco pagina's. Ze zeggen meer dan welke geschreven tekst ook over de toestand waarin we ons bevonden. Zowel de dokter als ik waren op een punt gekomen waarop zelden een van ons nog een koortscyclus oversloeg. En dat was niet alles. Telkens wanneer een nieuwe koortsaanval ons neervelde, lagen we inmiddels na drie dagen van waanzinnig hoge temperaturen en ijlen nog eens drie dagen in een vrijwel ononderbroken coma. Uiteindelijk stonden we dan weer op, maar in wat voor toestand!

Op die twaalfde maart was ik zo uitgeput dat ik Skaimunga moest vragen mij te scheren. Hoewel hij zijn best deed om het niet te laten merken, zag hij er plotseling vermoeid uit. Toch was hij nooit ook maar één dag ziek geweest. En zoals altijd was hij opgewekt, zachtaardig en van een onbeschrijfelijke onverstoorbaarheid. Hij vertelde me dat de dokter tot morgen zou slapen, in

de slaap van de zieken. Terwijl hij me stevig ondersteunde, begeleidde hij me naar mijn kampeertafel. Daar sloeg ik uit gewoonte mijn dagboek open. Langzaam en met moeite las ik wat ik zes dagen eerder had opgeschreven. Het leek me iets waar ik niets van wist, alsof het door een ander mens, met een andere hand, was geschreven. Het handschrift was nauwelijks te ontcijferen. Ik vroeg het aan Skaimunga.

'Ja, vader,' antwoordde hij en knikte ernstig. 'Het is waar. Het zijn de woorden die het stamhoofd tegen u heeft gesproken. Het zijn de woorden die de trommels hem hebben verteld.'

'Maar,' zei ik, 'wie heeft de berichten doorgegeven? Het geluid van de trommels reikt niet over de 120 kilometer van Lealui tot Noyo en de 80 kilometer van Noyo tot hier.'

Wat voor mannen waren dat? wilde ik vragen. Waar waren ze? Waarom hadden we niemand van hen gezien? Waarom kwamen ze ons niet helpen om terug te varen? Maar ik had niet genoeg kracht meer om te redeneren. En Skaimunga wist het niet - of hij wilde me niet meer vertellen. Hij stond al bij de ingang van de tent.

'Een goede, smakelijke bouillon van parelhoenborst zal u weer op krachten brengen,' zei hij. En weg was hij.

38

De volgende ochtend, op 13 maart, voelde ik me beter en maakte ik mijn ronde langs de zieken, toen de dokter verscheen. Hij was nog maar een schaduw van zichzelf. Zijn magere gezicht zag er spookachtig uit met zijn baard van zes dagen oud. Maar zijn ogen brandden als vuur.

'Nee,' zei hij, 'de koorts is voorbij. Maar ik heb een droom gehad. Laten we vertrekken. Snel, voordat ik de details weer vergeet.'

'Vertrekken? Waarheen?'

'Naar de plek die ik in mijn droom heb gezien,' zei hij ongeduldig. 'Het is hier vlakbij, op deze heuvel. Nog geen vierhonderd meter hiervandaan. Prachtige rotsschilderingen van de Bosjesmannen op een schuine granieten rotsplaat. Kom, laten we erheen gaan.'

'U bent gek!' Ik haalde mijn schouders op en schudde mijn hoofd. 'U, die nooit ergens in gelooft, gelooft nu in dromen?'

'Wat weten we eigenlijk over dromen?' viel hij me strijdlustig in de rede. 'Hebt u nooit gedroomd dat iemand een schot afvuurde en bent u vervolgens wakker geworden omdat er in werkelijkheid iets met een knal als van een schot op de vloer viel? Hebt u nooit gehoord van romanschrijvers die 's morgens hun ogen openen, naar hun schrijftafel stormen en een heel verhaal neerschrijven dat tijdens hun slaap in hun hersenen is ontstaan? Kent u niet het verhaal van August Kekulé, de beroemde scheikundige, die droomde dat een slang in haar eigen staart beet en voortdurend voor zijn ogen ronddraaide? Op die manier ontdekte hij de theorie van de benzeenring.'

Ik voelde me niet opgewassen tegen zo'n bombardement aan argumenten.

'Ja, ja, maar...'

'Geen gemaar! Kijk. Daar is het stamhoofd. Ik zal het hem vragen.'

9. Een ontdekking diep in de aarde

De manier waarop de dokter iemand iets «vroeg», bestond uit een indrukwekkend «Hé!» dat hij naar het stamhoofd riep.

'Breng ons onmiddellijk naar de grote muur van reusachtige stenen die aan de andere kant van deze heuvel uitsteekt. Naar de plek in de buurt van waar het water nu staat. Naar de rots die eruitziet als een mensenhoofd zonder neus en die balanceert op een andere rots die op de schouders van een mens lijkt. Het is de plek waar jagers uit vroegere tijden kleine figuren van jagers en dieren in de steen kerfden en ze met oker in verschillende kleuren inkleurden. Er staan overal kleine struikjes verspreid. En recht tegenover dat mensenhoofd liggen nog meer grote stenen, de ene op de andere. Probeer me dus niet voor de gek te houden of te zeggen dat je de plek niet kunt vinden. Ik ken haar namelijk!'

Het gezicht van het stamhoofd was een schouwspel op zich. Hij stamelde dat hij met absolute zekerheid wist dat er al jarenlang geen mens meer in de buurt van die rotsplaat was geweest. De inheemse bevolking niet, omdat ze om een of andere onduidelijke, van hun voorouders overgeleverde reden geloofde dat die stenen een boze toverkracht bevatten. En geen van de zeer

weinige blanken die ooit naar Semusha waren gekomen, had zich zo ver gewaagd. Sinds onze aankomst hadden noch wij, noch onze jongens het dorp verlaten. Hoe kon de Musungu dan over die plek spreken alsof hij haar zelf had gezien? vroeg de dorpsoudste bevend. En na even nagedacht te hebben voegde hij eraan toe: waarom zou de Musungu, als hij die plek al gezien had, een inboorling nodig hebben om hem erheen te brengen?

'De Musungu', haastte ik me te zeggen voordat de dokter het stamhoofd misschien nog meer angst aanjoeg, 'heeft die plek in een droom gezien. De geesten van zijn voorouders hebben hem er alles over verteld. Terwijl hij sliep.'

Het stamhoofd slaakte een diepe zucht van verlichting.

Zoals iedere primitieve mens was hij bijgelovig en geloofde hij in dromen. Dit was een verklaring die hij begreep en aanvaardde. Bovendien: als de voorouders van de Musungu de moeite hadden genomen om te komen en hem de hele zaak uit te leggen, betekende dat dat het geen kwaad kon om in de buurt van die stenen te komen.

Het stamhoofd verhief zijn stem om het nieuws door het hele dorp te verspreiden.

Het was de eerste uiting van levendigheid, ja, bijna van vrolijkheid, die we tot dan toe in deze ellendige plaats hadden waargenomen. Mensen kwamen om ons heen staan. Anderen renden naar ons toe. Iemand begon te lachen. Precies op dat ogenblik hield de regen op. Een zonnestraal probeerde door het wolkengebergte boven onze hoofden heen te breken. Het was ook de allereerste straal van opgewektheid en geluk die ons had beschenen sinds we bij Broken Hill de weg hadden verlaten. En het effect was aanstekelijk. Ook wij begonnen te lachen en te roepen. Zelfs de overlevende korporaal en enkele van onze minst zieke jongens konden zo'n feestelijke uitbarsting van lawaai niet weerstaan. Ze kropen uit hun hutten tevoorschijn om zich bij ons aan te sluiten.

40

'Maar,' riep het stamhoofd plotseling uit, 'er staan helemaal geen afbeeldingen op die steen.'

'Ze staan er beslist wel,' hield de dokter koppig vol. 'Ik heb ze in mijn droom gezien. Bijna veertig stuks.'

Het korte vrolijke intermezzo had me zo goed gedaan dat het me niet kon schelen om mee te gaan, zelfs als het allemaal vergeefs zou blijken.

'Goed dan, laten we vertrekken en gaan kijken.'

Vrijwel het hele dorp sloot zich bij ons aan. Aanvankelijk waren de mensen allemaal erg voortvarend. Maar zodra het 'mensenhoofd' in zicht kwam, kregen hun stemmen een licht twijfelende klank. Toen alle stenen voor ons lagen, verdwenen zelfs de laatste waaghalzen. Iedereen bleef staan en zweeg, alsof men verwachtte dat we aan stukken zouden worden geslagen door die rotsen, die we met zo weinig eerbied en zo'n haast naderden.

De granieten rotspunt was, afgezien van enkele onbelangrijke details, precies zoals de dokter hem had beschreven. Vol hoop onderzochten we het gladde oppervlak waarover hij had gesproken: het schuin aflopende gedeelte dat naar de heuvel was gericht en het best tegen de elementen beschermd was. We grepen de schaarse graspollen die het onderste gedeelte van de rots verborgen hielden en trokken er met de weinige kracht die ons nog restte aan.

In Zuid-Rhodesië, waar ze bij honderden voorkomen, zou het vinden van onbekende rotsschilderingen of petrogliefen van de Bosjesmannen al een opwindende gebeurtenis zijn geweest. Maar hier, in Noord-Rhodesië, waar voor zover bekend geen van die tienduizend tot twintigduizend jaar oude meesterwerken van de prehistorische menselijke kunst bestond, was de opwinding honderd keer groter. En de ontdekking zou duizend keer belangrijker zijn.

We trokken en trokken tot we onder het zweet zaten en beefden van inspanning. Uiteindelijk was de schaarse, lage begroeiing verwijderd en lag de voet van de rots bloot. Er stond geen enkele vervloekte tekening op! De dorpsoudste had gelijk gehad en de droom van de dokter was uiteindelijk toch niets anders dan een koortsdroom geweest.

'Dat was wat ik dacht en ook hardop zei, maar hij nam niet eens de moeite om me te antwoorden. Geknield op de grond was hij al bezig de aarde met zijn nerveuze, sterke handen weg te graven. Snel en opgewonden, als een terriër die achter een rat aan zit.

41

'Het is hier,' hijgde hij. 'Help me.' Ik pakte de enige houweel die we bij ons hadden en hielp hem.

De nieuwsgierigheid won het uiteindelijk van de inheemse bevolking. Voorzichtig kwamen ze allemaal om ons heen staan. Toen ze zagen hoe hard wij beiden aan het werk waren, kwamen de dorpsoudste en enkele van de moedigste mannen ons helpen. En inderdaad: in minder dan tien minuten was het bovenste gedeelte van de eerste figuren vrijgelegd. Terwijl we als bezetenen verder werkten, kwamen er steeds meer rotsschilderingen tevoorschijn. De ene stelde een gehoornde antilope voor die achter een rotswand vandaan kwam, de andere een man die zojuist een pijl uit zijn boog had afgeschoten. Beide waren verbluffend realistisch weergegeven: afbeeldingen vol actie, beweging en dramatiek.

'Precies zoals ik ze heb gezien,' bracht de dokter met moeite uit. 'Daar beneden bevinden zich nog zeven andere antilopen. En nog drie jagers. En aan de linkerkant zijn verschillende vrouwen afgebeeld die een soort spel spelen met uitgestrekte handen. Er staat ook een man op afgebeeld die gekleed is als een Arabier, iets wat men tot dusver nog nooit op een Afrikaanse Bosjesmannenschildering heeft gezien. En een palmboom, een boom die in dit gebied al duizenden jaren uitgestorven is. Laat iedereen meehelpen en graaf een greppel. Voordat het water verder stijgt.' En daarmee viel hij flauw.

Toen hij enkele minuten later weer bijkwam, glimlachte hij met een onbeschrijfelijke gelukzaligheid. Mijn overvloedige beloften van geschenken hadden hun vruchten afgeworpen. Alle beschikbare mannen waren aan het werk met de weinige houwelen en schoppen die we hadden, of ze voerden de aarde in manden af en stortten die achter de 'schouderrots', zoals we de rots noemden waarop het 'hoofd' zo gevaarlijk balanceerde. Tientallen vrouwen en kinderen droegen bij aan het lawaai door met de doorweekte aarde een soort lage wal op te werpen, die de opgraving ten minste enkele dagen tegen het stijgende water moest beschermen.

Stukje bij beetje kwamen de door de dokter beschreven figuren uit hun duizendjarige verborgenheid tevoorschijn. Nadat een hoeveelheid aarde was verwijderd die zich daar alleen in honderd of meer eeuwen kon hebben opgehoopt, werd de eerste en enige rotsschildering die tot dan toe in Noord-Rhodesië was ontdekt, in haar volledige, unieke schoonheid blootgelegd.

De dokter, de korporaal en ik hielden om beurten toezicht op het werk. Tegen het einde van de volgende dag bracht Skaimunga, die wist dat de koorts

opnieuw bij ons zou toeslaan, onze opvouwbare kookkachel en hield daarin een flink knetterend vuur brandend. Toch werden we, ondanks dat vuur en onze zware, waterdichte, met bont gevoerde jassen, vóór het einde van de opgraving door zulke hevige rillingen overvallen dat we niet eens meer konden spreken.

42

Ik herinner me nog heel goed dat ik tientallen foto's van de petroglief maakte met een camera op een statief. Ik herinner me duidelijk dat ik de camera op ons richtte, terwijl we bij de kachel stonden, en met behulp van de ouderwetse zelfontspanner waarmee de camera was uitgerust een foto van ons maakte. Slechts vaag herinner ik me nog dat Skaimunga ons vroeg naar bed te gaan, hoe hij ons naar onze tenten begeleidde, mij uitkleedde en me onder een enorme stapel dekens stopte.

'

Geef hun... geef hun alle geschenken die ik... die ik beloofd heb...'

Het volgende waarvan ik me bewust werd, was een bleke ochtend, toen het luide gedreun van de tamtam van de dorpsoudste me uit mijn slaap wekte. Blijkbaar was ik klaar om wakker te worden, of bijna toch.

Ik wreef in mijn ogen, opende ze en zag hoe Skaimunga een blad van de wandkalender afscheurde. Ik had hem geleerd dat iedere dag te doen. Het was de negentiende. Ik probeerde na te denken: de achttiende, de zeventiende, de zestiende, de vijftiende, de veertiende, telde ik terug.

'Vijf dagen sinds Skaimunga me naar bed heeft gebracht.'

'Waar,' vroeg ik hem, 'waar is de andere Musungu?'

'In zijn tent,' zei hij. 'Nog steeds zo ziek dat zijn geest nog niet is opgehouden door zijn mond te spreken.'

Hoe was het mogelijk dat de dokter na vijf dagen nog steeds ijlde? Was zijn toestand verslechterd? Zou hij sterven zoals de korporaal en de zes roeiers?

We dronken uitsluitend water dat eerst gekookt en daarna gefilterd was. We slikten zoveel kinine als we konden verdragen. We sliepen nooit anders dan onder dubbele muskietennetten. Wanneer we wakker waren, droegen we

tijdens de gevaarlijkste uren handschoenen aan onze handen en netten voor ons gezicht.

Zouden al die voorzorgsmaatregelen dan toch nutteloos blijken? We hadden een Bosjesmannenschildering ontdekt, als mijn herinnering me niet bedroog. En dan? Was ze ons leven waard? Al dat lijden? En wat was de zin van dit alles als misschien niemand van ons ooit nog naar de buitenwereld zou terugkeren?

43

Nu, Skaimunga zou waarschijnlijk terugkeren – nadat hij ons allemaal had begraven. Voor zover ik wist, nam hij geen enkele voorzorgsmaatregel. Toch was hij geen enkele keer ziek geworden. Maar nu gedroeg hij zich vreemd. Waarom staarde hij me zo ernstig en plechtig aan, in plaats van zoals altijd verheugd en opgelucht te zijn wanneer ik na een koortsaanval weer bijkwam? Had hij soms slecht nieuws voor me dat hij me niet wilde vertellen uit angst me van streek te maken? Ja, dat moest het zijn!

Koud zweet parelde op mijn voorhoofd. Ook de dokter is dood, Skaimunga heeft tegen me gelogen omdat ik zo zwak ben.

10. Bapuka roept.

Ik sloot mijn ogen en deed een wanhopige poging mijn zenuwen in bedwang te houden. Toen keek ik de boy aan. 'Ik voel me nu goed,' zei ik. 'Vertel maar.'

'Musungu,' begon hij, 'ik heb een droom gehad.'

Ik word geheelonthouder! Nu wordt het me hier langzamerhand toch echt te veel met al die dromen. 'Musungu,' vervolgde Skaimunga snel, alsof hij mijn gevoelens raadde. 'Sinds we koers zetten naar Lealui, heb ik wanhopig geprobeerd een verre stem te horen die tot mij sprak. Maar de oren van mijn geest konden zich niet ver genoeg openen. Na Lealui was er te veel ziekte waarvoor gezorgd moest worden, te veel dingen die gedaan moesten worden – en de verre stem werd steeds zwakker. Maar vannacht heeft de godin Bapuka eindelijk tot mij gesproken. Voordat ik ging slapen, heb ik haar aangeroepen en haar voor jou gesmeekt met de hartstocht van mijn uiterste wanhoop. En na een tijdje sprak ze. Over jou en de andere Musungu. Heel ernstig. Met grote nadruk.'

Als hij iemand anders was geweest, zou ik hem op dat ogenblik naar de duivel hebben gewenst, hem en zijn droom erbij. Maar hij was nu eenmaal Skaimunga.

'Wat zei je godin?' vroeg ik. Daarbij vond ik mezelf, al was het niet bepaald edelmoedig, toch op zijn minst bijzonder geduldig en inschikkelijk, moet ik bekennen.

'Dat jij, om je eigen leven en dat van al je vrienden en dienaren te redden, met mij mee moet komen,' zei hij. 'Alleen. In een kleine kano. Voor de duur van twee zonnen.'

44

Twee dagen opgesloten in een kleine kano? In de toestand waarin ik verkeerde? Was hij niet goed wijs? Toch sprak hij alsof hij een duidelijke boodschap doorgaf, waaraan niet viel te twijfelen, alsof hij een bevel uitvaardigde waaraan men zich niet mocht onttrekken – ongeacht alle praktische onmogelijkheden.

Opnieuw leek alles samen te spannen om mij stappen te laten zetten waartegen mijn gezond verstand en al mijn instincten – voor zover men die zo kon noemen – zich heftig verzetten.

Als het voorbeeld van de dokter niet nog maar enkele dagen geleden had aangetoond wat dromen konden betekenen, dan zou alleen al de gedachte aan zo'n tocht mij afstotelijk, idioot en waanzinnig hebben geleken. Maar de droom van de dokter was waar gebleken en had ons het enige tastbare en waardevolle resultaat opgeleverd van al onze inspanningen en al ons lijden sinds de dag waarop we ons naar het westen hadden gewend.

Als iemand anders met een voorstel van dat kaliber was gekomen – dat een tweedaagse tocht over de rivier naar dat niemandsland mijn leven en dat van alle blanken en zwarten voor wie ik verantwoordelijk was zou kunnen redden – dan zou ik hebben gelachen of een woedeaanval hebben gekregen. Maar de man die me smeekte zo'n onzinnige tocht te ondernemen, was degene aan wie we ons leven al een dozijn keer te danken hadden.

Als ik enige keuze had gehad, enige hoop op hulp van buitenaf, dan had ik de zaak tenminste een paar dagen kunnen uitstellen. Maar uit Lealui was

niemand gekomen. En niemand zou nog van daar komen, noch van enige andere plaats – en mijn mensen waren doodziek. Ook al was het een wanhopige, belachelijk lijkende laatste kans, ik moest haar grijpen. Maar hoe kon ik de dokter alleen achterlaten? Als er niemand was die voor hem kon zorgen? En hoe zat het met mijn belofte aan de provinciale commissaris?

Skaimunga had zijn antwoorden klaar. De korporaal was zojuist uit zijn koortsaanval ontwaakt. Net als ik zou hij drie of vier dagen wel zijn en in staat zijn voor de Musungu te zorgen, precies zoals Skaimunga hem die ochtend tot in de kleinste bijzonderheden had uitgelegd. Wat de provinciale commissaris betrof, wist Skaimunga van mijn belofte niet verder te gaan dan Semusha. Maar nu, zei hij, kon ik vertrekken zonder mijn woord te breken. De trommels die me hadden gewekt, hadden zojuist het nieuws verspreid. De koorts had de 'Witte Man van de Regering' gedood. Vannacht. In het kleine ziekenhuis van Mongu.

45

Het speet me verschrikkelijk om de provinciale commissaris. Maar zijn dood ontsloeg me niet alleen van mijn voorwaardelijke belofte, zoals Skaimunga me had uitgelegd. Hij maakte me ook duidelijker dan ooit tot welk lot we allemaal veroordeeld waren, tenzij er spoedig een wonder gebeurde.

Ik stond op en begon me aan te kleden.

'Waarheen,' vroeg ik, 'heeft Bapuka je bevolen mij te brengen? En wat moeten we daar doen, terwijl ik nauwelijks op mijn benen kan staan?'

'Dat weet ik niet,' mompelde Skaimunga. 'Ik weet het niet, Musungu. Maar we moeten gaan. Daarheen!' En hij wees recht naar het westen.

Ik krabde me op het hoofd. Ik dacht aan het land dat in westelijke richting lag: onbekende, op de kaarten niet ingetekende, onbewoonde, pestilente moerassen. Ik dacht aan de jonge vrederechter en zijn zeventien roeiers – zij waren daar allemaal verdwenen zonder ook maar het geringste spoor achter te laten. Ik dacht aan onszelf – aan de ellendige situatie waarin ik mijn expeditie had gebracht, en aan de arme zwarten wier koning ik ertoe had overgehaald hen in mijn dienst te dwingen.

'Dit is het krankzinnigste wat ik ooit heb gehoord!' besloot ik hardop. 'Maar laten we ons klaarmaken en morgen…'

‘Alles is al gereed,’ onderbrak Skaimunga me. Hij hielp me mijn zwaarste jas aan te trekken. ‘Deze kant op, Musungu.’

Ik liep met de grootste moeite. Mijn hoofd tolde en de regen maakte mijn toch al wazige ogen volkomen blind. We kwamen geen levende ziel tegen. We bereikten een kano. Die was klein, maar het middengedeelte werd beschut door een pas opgerichte overkapping van riet. Daaronder was precies genoeg ruimte voor een van mijn opvouwbare kampeerstoelen, die Skaimunga verstandig genoeg met touwen had vastgesjord, voor een blikken kist die hij met voedsel had gevuld, en daartussen voor een grote aardewerken schaal waarin hij al een goed, langzaam brandend vuur had aangestoken.

Skaimunga tilde me in zijn armen op, waadde het water in, zette me op de stoel en glimlachte tevreden toen ik hem om zijn zorgzaamheid prees.

‘Maar,’ vroeg ik, ‘waar is je speer en waar is mijn geweer?’

‘Wie eropuit trekt om leven af te smeken,’ zei hij, ‘draagt de wapens van de dood met zich mee.’

46

Hij gaf de kano een duw, stapte voorzichtig aan boord en ging op een plat platform in de achtersteven staan, niet groter dan een dienblad. Behendig begon hij met een pagaye te werken, die hij eerst gebruikte om de kano af te zetten. Geruisloos gleed het kleine bootje vooruit, het uitgestrekte water op, zonder dat er een horizon te zien was.

Het eentonige getrommel van de regen op de overkapping, de behaaglijke warmte van het vuur en het kalmerende, langzame voortglijden van de kano bleken me te veel te worden. Zodra ik mijn ogen sloot, zonk ik weg in een diepe, vredige slaap. In zekere zin had ik daar recht op; volgens de regels had het eigenlijk mijn derde dag vóór de coma moeten zijn. En toch heb ik het mezelf nooit vergeven dat ik al die uren zo behaaglijk lag te slapen, terwijl Skaimunga, slechts beschermd door het lichte dekentje dat hij tegenwoordig altijd droeg, onafgebroken in de regen zwoegde.

Ik heb het mezelf ook nooit vergeven dat ik de unieke gelegenheid miste om te zien hoe hij erin slaagde zijn weg te vinden door onbekend gebied. Toen ik de volgende ochtend terugkeerde, bleek het een ongelooflijk doolhof van

eilanden te zijn: deels ondergelopen heuvels, drijvende begroeiing – bebladerde takken van half verzonken bomen –, modderbanken die gevaarlijk drijfzand waren, en smalle, kronkelende kanalen met helder water, die alleen een tovenaar had kunnen ontdekken.

Maar bovenal zal ik er altijd spijt van hebben dat ik me in die uren in een gezonde slaap heb laten wegzinken, uren die de allerlaatste zouden blijken te zijn die ik alleen met Skaimunga doorbracht. Want toen had ik, ondanks het feit dat ik me nog zo zwak, zo verward en zo verbijsterd voelde, geen idee dat hij, die zo'n wezenlijk deel van mijn leven was geworden, daar zo plotseling, zo spoedig en zo onherroepelijk weer uit zou worden weggerukt.

Toen ik wakker werd, was het dat late middaguur waarop de regen meestal een tijdje ophoudt en de zon zich soms vertoont als een wazige, purperrode bol.

Ik opende mijn ogen en voelde een scherpe pijn; zo fel was de glans van de opaalachtige, onwerkelijke gloed waarin we naar de bloedrode bol van de ondergaande zon toe gleden.

'Musungu,' zei Skaimunga achter me, 'we zijn dichtbij.'

'Dichtbij wat?'

'Dicht bij de plaats waar Bapuka ons naartoe leidt.'

Hoe kon hij weten waarheen hij voer, terwijl ik niet eens de scheidslijn tussen hemel en water kon onderscheiden?

47

Ik vroeg het hem, en hij zei dat hij niets anders had gedaan dan de kano westwaarts te roeien of met de vaarstok voort te duwen. Als een onbegaanbaar stuk of de aanwezigheid van te veel krokodillen hem had gedwongen van koers te veranderen, had hij net zo lang rondjes gevaren tot hij zijn oorspronkelijke koers weer kon hervatten.

'Kijk!' fluisterde hij. 'Kijk, Musungu, daar, vlak onder de zon.'

Door de lichtende nevel heen kon ik een grillige, gouden lijn meer vermoeden dan werkelijk onderscheiden: die betekende vaste, rotsachtige grond. Maar waarom maakte hij zich daar zo opgewonden over?

'Rook,' zei Skaimunga gespannen. 'Er stijgt rook op uit veel hutten.'

Ik kon helemaal geen rook zien. Maar als daar inderdaad rook was, betekende dat een dorp, met mannen, vrouwen en kinderen die er woonden. Mensen die erin geslaagd waren een ondoordringbare sluier van geheimzinnigheid rond zichzelf, hun afkomst en hun gebruiken te leggen. Mensen die de ontdekking door de blanken hadden weten te ontlopen; mensen die trots en sterk genoeg waren om de naburige stammen zo te intimideren dat die volstrekte geheimhouding bewaarden. Dat was de reden waarom de dorpsbewoners van Semusha er zo geschrokken hadden uitgezien. En dat was ook de reden waarom iedereen bij onze nadering langs de overstroomde laagvlakten was verdwenen. En misschien was dit wel de plaats waar de vrederechter en zijn zeventien roeiers aan land waren gegaan, waar ze misschien gevangen waren genomen en gedood – en misschien zelfs opgegeten, volgens de goede oude kannibalistische gewoonte.

'Musungu,' zei Skaimunga, 'hef je handen omhoog, met de handpalmen open, om te laten zien dat je geen wapen vasthoudt.'

Ik hief mijn handen op en zag dat hij zijn vaarstok had neergelegd en hetzelfde deed. Nu kon ik beter zien. Uit de daken steeg rook op; die daken waren zelfs nog steiler dan die van Semusha. Overal lagen grote rotsblokken in wilde wanorde verspreid. De hutten waren er gedeeltelijk achter verborgen. Maar waar waren de bewoners? Er was geen levend wezen te zien of te horen.

'Ik ben Skaimungaaa! Ik ben hierheen geroepen door Bapuka, samen met mijn Musungu!'

Skaimunga's roep, versterkt doordat hij zijn handen als een trechter rond zijn mond hield, droeg ver over het water. Maar niemand antwoordde.

48

11: Bapuka en de verborgen stam

Skaimunga's gezicht vertrok plotseling van bezorgdheid. Hij begon weer te roeien en stuurde naar een plek waar verscheidene grote kano's naast elkaar lagen afgemeerd.

Ik wilde hem net zeggen dat hij moest stoppen en wachten, zodat ik de tijd kreeg de situatie te overdenken, toen een luide stem riep: 'Alleen wie doet wat hem gezegd wordt, kan veilig aan land gaan', klonk het in de Barotse-taal.

'Zeg dat we zullen doen wat ons wordt opgedragen,' beval ik Skaimunga.

'Ze zouden dat toch niet van ons verlangen als ze alleen maar wilden dat we in een grote ketel klommen om ons voor het avondeten te laten koken, nietwaar?'

Skaimunga had al geantwoord. Nauwelijks was de echo van zijn woorden verstomd, of achter een van de rotsblokken kwam langzaam een bijzonder indrukwekkende gestalte tevoorschijn. Het gezicht van de man had een plechtige uitdrukking, ondanks de overvloedige witte beschildering. Zijn hoofd was getooid met een prachtige hoofdtooi van scharlakenrode veren. In zijn handen hield hij een rechte stok, die hij stijf voor zich uit hield. Zijn doordringende ogen namen ons onderzoekend op. Er ging iets verbijsterend majestueus van hem uit.

Hij verroerde zich niet toen de kano op het strand liep, noch toen ik zo lichtvoetig mogelijk uit de boot sprong.

'Welkom, Musungu,' zei hij toen. 'Ik heb op je gewacht.' Hij wierp een nadenkende, nieuwsgierige blik op Skaimunga, die naast me was komen staan.

'Dit is Skaimunga,' zei ik. 'Hij is een goed man en heeft niets kwaads in de zin.'

Een vreemde glimlach verhelderde de ogen van de oude man. 'Dat weet ik.'

Terwijl hij langzaam zijn verstijfde houding liet varen, kwamen achter elke rots vrouwelijke geesten tevoorschijn. Ik zeg 'geesten' omdat deze vrouwen witte gewaden droegen, alle onbedekte delen van hun lichaam met witte verf hadden ingesmeerd en met vreemde, ceremoniële danspassen naar voren leken te zweven, zonder een woord te zeggen of enig geluid te maken. Het was het griezeligste tafereel dat ik ooit had meegemaakt.

'Van de onderdanen van Bapuka,' zei de man met de scharlakenrode veren, 'ben ik de allerhoogste.'

Aha, dacht ik, er bestaat dus werkelijk een Bapuka. Hij is haar opperste tovenaar – een soort priester, zou je kunnen zeggen. Maar waarom laat hij ons dan...

49

'Onbewust', vervolgde de tovenaar, 'heb jij, blanke man, de wond van Bapuka genezen.' Ik? Hoe? Wanneer?

'Bewust', vervolgde hij, 'zal ik jouw ziekte genezen, evenals die van de mannen die met jou zijn. Zowel de blanken als de zwarten, zonder onderscheid.' Mijn God, als dat eens waar was! schoot het door mijn hoofd. Deze mensen zien er sterk en gezond uit, allemaal. Ze lijken immuun voor koorts. Wie weet hoe lang ze hier al wonen; het is natuurlijk geen wonder dat ze een of ander natuurlijk geneesmiddel hebben ontdekt, een of ander brouwsel hebben bereid...

'Maar zodra je weer wat op krachten bent gekomen,' zei de tovenaar, 'moet je vertrekken. Want alleen wie het tegengif van Bapuka met de moedermelk heeft ingezogen, is voor altijd beschermd tegen de verterende gloed van de moeraskoortsen. Maar kom nu.'

Hij voegde er een bevelend woord aan toe dat ik niet kon verstaan. Het klonk ongeveer als 'Banguayaluwitu'. Wat het ook mocht betekenen, de 'geesten' gleden uit ons gezichtsveld weg. En drie mannen, die ik eerder niet had gezien, kwamen uit een hut tevoorschijn en liepen op ons af. Ze waren gespierd, even lang, stevig gebouwd en breedgeschouderd als Skaimunga, misschien zelfs nog iets meer. Hun ogen waren uitdrukkingsloze spleetjes. Hun haar, dat ze in talrijke lange vlechten hadden gevlochten, omlijstte hun brede, volkomen uitdrukkingsloze gezichten. Ze droegen halskettingen en oorbellen van een geel metaal dat mij eerder goud dan messing leek - al zou de glans misschien ook een effect kunnen zijn geweest van het licht van de ondergaande zon.

Toen ik de volgende ochtend naar het dorp Semusha werd teruggebracht, kon ik een momentopname van die drie mannen maken. Maar zelfs vandaag weet ik niet wie ze waren, noch waarom ze ons volgden over het geitenpad

waarlangs de tovenaar ons leidde. Ik vermoed dat het een of andere ondergeschikte priesters van de Bapuka-cultus waren. Het enige wat ik op dat moment, in mijn verbijstering, kon waarnemen, waren hun vlechten en hun oorbellen. Was dat niet een merkwaardig toeval? Ook Skaimunga droeg ringen in zijn oorlellen, zij het veel kleinere. En ook hij had met zijn kapsel een soort vlechteffect bereikt. Behoorde hij tot een andere stam die eveneens in die moerassen leefde en de blanken nog onbekend was? Was dat de reden waarom hij immuun was voor die afschuwelijke koortsen? En waarom had hij zich dan zo aanhoudend, met een instinctieve, bijna overweldigende kracht, naar het westen aangetrokken gevoeld?

50

'Moge je nu voorzichtig zijn met je voeten,' zei de tovenaar. We hadden een groep dichte, donkere struiken bereikt. Hij schoof de takken opzij en maakte de smalle ingang van een grot vrij. Ik volgde hem naar beneden, tastend en struikelend in de plotselinge duisternis.

Na ongeveer twintig korte, voorzichtige stappen door die doorgang kwamen we in een reusachtige grot. Een schemerig licht viel door een kleine opening in het rotsachtige plafond. Voor zover ik kon beoordelen, bevonden we ons in een onregelmatig cirkelvormige ruimte met een diameter en hoogte van ongeveer vijftien meter. In het midden stond een donker voorwerp. Tot mijn grote verbazing meende ik daarin een reusachtig beeld te herkennen. Ik schatte dat het minstens drieënhalve meter hoog was; zo ver reikte het boven onze hoofden uit. Aan zijn voeten stond een groot bekken met gloeiende houtskool. De drie mannen met de vlechten bogen zich voorover en hielden zich bezig met iets wat ik al snel herkende als primitieve blaasbalgen van geitenleer. Onmiddellijk laaiden hoge vlammen op en verlichtten het beeld rondom op een uiterst dramatische wijze. Het was een indrukwekkend werk van primitieve kunst, met opmerkelijk veel vakmanschap gesneden uit een houtsoort die ik niet herkende. Naast mij, rechts, slaakte Skaimunga een snikkende zucht. 'Bapuka, Musungu,' fluisterde hij in mijn oor. 'Precies zoals ik zo vaak van haar heb gedroomd!'

Daarna bleef hij roerloos staan en staarde hij met ogen vol onbeschrijfelijke eerbied naar het gezicht van het beeld.

Ik kon mijn ogen niet geloven. Nooit had ik gehoord dat inboorlingen in dat deel van Afrika reusachtige afgodsbeelden van die aard aanbaden. Nooit

was ik een zo volmaakt, schitterend kunstwerk tegengekomen. Nooit had ik iets gezien dat uit hout was gesneden en er zo oud uitzag.

De tovenaar onderbrak de razende stroom van mijn gedachten. 'Musungu,' zei hij met zijn diepe stem, die in de stilte van de grot weerklonk en nog werd versterkt door het ritmische zuchten van de blaasbalgen. 'Driemaal zijn honderd manen van tien voorbijgegaan sinds de dag waarop die schurftige honden, de Arabische slavenhandelaren, met de oude koning van de Barotse kwamen en beweerden vrienden te zijn - alleen maar om te doden en een bloedbad aan te richten. En om de overlevende mannen, vrouwen en kinderen te roven. Om hen als slaven te verkopen.

51

Zoveel Arabieren stierven door onze speren, en nog veel meer stierven later aan de koorts, dat hun bastaardras nooit zelfs maar een poging waagde om hier terug te keren. Maar wij hadden de bloem van ons volk verloren. En wij, die nooit iemand kwaad hadden gedaan, legden de plechtige eed af iedereen te vernietigen die ons eiland naderde - zelfs onze zwarte Barotse-broeders, als zij het ooit zouden wagen een vreemdeling hierheen te brengen.'

In de zware, volkomen stilte die daarop volgde, had ik niet meer dan een minuut nodig om een besluit te nemen. 'Ik zweer het,' hoorde ik mijn eigen stem zeggen, 'bij mijn eigen goden, ik zweer dat ook ik nooit vreemdelingen hierheen zal brengen.'

'Zo wenst Bapuka het,' stemde de tovenaar in, als een soort dankbetuiging. Daarna vervolgde hij peinzend: 'Driemaal zijn honderd manen van tien voorbijgegaan,' herhaalde hij als tegen zichzelf. 'Mijn oude vader werd door de Arabische honden gedood. En toen ik, zijn enige zoon, Bapuka verdedigde, hadden ze mij bijna gedood. Maar ik stierf niet. Bapuka - godin van de liefde, bron van het leven, fontein van gelukzaligheid - genas mij. En zij beloofde mij dat op een dag mijn eigen enige zoon - die de Arabische honden samen met mijn gewonde vrouw hadden ontvoerd - aan mij zou worden teruggegeven.' Hij zweeg even en slikte moeizaam. 'Want,' voegde hij eraan toe, 'ik moet hem de oude geheimen leren, de magische krachten van Bapuka's cultus. Zodat hij na mijn dood haar dienst kan verrichten. Zoals mijn vader dat deed. En de vader van zijn vader. En een lange, lange rij van zijn rechtstreekse mannelijke voorouders vóór hem.'

Een beklemmende stilte drukte enkele ogenblikken op iedereen. Driehonderd manen, dacht ik. Dat was ongeveer vierentwintig of vijfentwintig jaar. Rhodesië was toen nog een volkomen ongerept land; zijn roofzuchtige stamhoofden hielden zich uitsluitend bezig met slachtpartijen en aanvallen op andere stammen, om honderdduizenden slaven aan de Arabieren aan de kust te verkopen…

12. Het afscheid van Skaimunga en de zegen van Bapuka

De tovenaar keerde terug uit de schaduw waarin hij was verdwenen en reikte mij een lichte mand aan. Een snelle blik leerde mij dat er enkele droge blaadjes in lagen, zilverachtig bleekgroen van kleur. Ze leken een beetje op salie, maar verspreidden een sterk, bitter aroma.

52

'Eén blaadje,' zei hij, 'moet elke dag bij zonsondergang worden gekauwd. Langzaam. Tot er niets meer van in de mond achterblijft. Wacht tot de koorts negen dagen lang niet is teruggekeerd. Vertrek dan, Musungu, vertrek, jij en je blanke vrienden en je zwarte vrienden. Want deze bladeren groeien alleen op dit eiland. En ze zijn zeldzaam. Meer kan ik je niet geven. Want iedere zwangere vrouw moet ze dagelijks eten tot haar kind geboren is, en daarmee doorgaan tot het een volle negen manen lang borstvoeding heeft gekregen. Want alleen wie het tegengif van Bapuka met de moedermelk heeft ingezogen, is voor altijd beschermd tegen de verterende gloed van de moeraskoortsen.'

Zo eenvoudig was het dus. Later bleek het geneesmiddel inderdaad zo wonderbaarlijk te zijn als de oude man het zo eenvoudig had uitgelegd. Op dat moment was ik echter nog meer gefascineerd door de geheimzinnige aspecten van mijn avontuur dan geïnteresseerd in de zwakke hoop die die droge blaadjes in mij konden wekken. 'Maar,' begon ik, 'waarom heb je op ons gewacht? Skaimunga's droom…'

'

De godin,' onderbrak de wijze man mij, 'stuurde ook mij dromen. In de nacht vóór deze dag zag ik een vriendelijke, ongewapende man aankomen, vergezeld van een gretige, ongewapende zwarte man. Musungu, Bapuka kan zich niet vergissen. Jij bent de blanke man. Al haar zegeningen zullen je beschermen; want jij hebt haar wond genezen, jij hebt mij mijn lang verloren zoon teruggebracht. Kijk!'

Met een onverwacht behendige beweging greep hij Skaimunga bij een schouder en rukte de deken weg waarmee hij bedekt was. 'Dit is Skaimunga niet. Het is Ingulu, mijn eigen en enige zoon. Kijk!' En met een licht trillende vinger wees hij op de ingewikkelde tatoeages die het lichaam van de jonge man bedekten, en vervolgens op precies dezelfde versieringen op het lichaam van het beeld.

'Ik,' vervolgde hij, 'ikzelf heb deze onuitwisbare tatoeages in Ingulu's tere huid gestoken toen hij zes manen oud was, slechts enkele zonnen voordat de Arabische honden kwamen!'

Die nacht duurde het lang voordat ik er zelfs maar aan dacht mijn veldbed uit de hoes te halen - een karwei dat Skaimunga had aangeboden voor mij te doen, maar waartegen ik krachtig had geprotesteerd. Ik bevond me alleen in de afgelegen, smetteloos schone hut waarheen de tovenaar mij had gebracht. Buiten was de regen opnieuw begonnen.

53

Binnen in de hut, met het helder oplaaiende vuur, de houten schalen met smakelijk klaargemaakt eten om mij heen en de volledige afwezigheid van insecten, voelde ik me ontspannen en gelukkig zoals ik me in maanden niet had gevoeld. Ik kan niet zeggen of de hut beter gebouwd was, of het eiland insectenvrijer was dan Semusha, dan wel of de geuren die uit de mand met bladeren opstegen het ongedierte op afstand hielden. Hoe dan ook, het was onbeschrijfelijk heerlijk om eindelijk eens met rust gelaten te worden. En het ene blaadje dat ik zojuist helemaal had opgegeten, bracht een lang vergeten kracht terug in mijn lichaam, nieuwe helderheid in mijn geest en frisse hoop in mijn hart.

'Binnenkort zal ik me weer helemaal beter voelen,' herhaalde ik keer op keer tegen mezelf. 'Ik zal in staat zijn de dokter, de korporaal en de anderen weer gezond te maken en naar Lelui terug te keren! Ik zal voor Bob, Walt en Charlie kunnen zorgen. En we zullen allemaal de terugreis kunnen aanvaarden, desnoods zelfs per kano.'

De films? De wetenschappelijke verzamelingen? Verdomme, we zouden heus wel een manier vinden om ook die te redden. Hoe? Wel, wat was er eigenlijk met mij aan de hand geweest? Zo ingewikkeld was het probleem toch helemaal niet. Nu mijn verstand weer begon te werken, verloor het probleem plotseling al zijn moeilijkheden. We hoefden alleen maar voldoende kano's te

bemachtigen en die aan elkaar vast te binden, zodat we op die manier verscheidene pontons zouden hebben, elk groot en stevig genoeg om een van onze volgeladen voertuigen te vervoeren. Dat zou heel wat werk vergen, maar het moest beslist uitvoerbaar zijn. En wel voordat de negen koortsvrije dagen die de oude tovenaar ons had beloofd, voorbij waren. Koning Yeta zou ons ongetwijfeld maar al te graag helpen zodra hij besefte dat hij op die manier voorgoed van ons af zou zijn!

Op die manier zouden we zelfs bij de hoogste waterstand het hoogplateau kunnen bereiken, zonder de verzamelingen uit te laden of de films uit de grote dehydrator te halen. Het belangrijkste was dat we vertrokken voordat die schamele voorraad bladeren op was. Vertrekken met de dokter en Charles, met Bob en Walt en al onze Afrikanen!

Met al onze Afrikanen? Nee. Dat was onmogelijk, zelfs als geen van hen tijdens onze afwezigheid aan de koorts zou zijn bezweken. Skaimunga, verreweg de beste van allemaal, waren we kwijt. Zelfs als hij toestemming zou krijgen om mij terug te brengen, zou dat het laatste zijn wat ik van hem zag.

54

Goede, prachtige, wonderbaarlijke Skaimunga! Hoe had hij daar voor zijn godin en voor zijn vader gestaan, toen de oude man de deken van hem wegtrok! Hij had geprobeerd de overweldigende gevoelens van zijn hart te verbergen achter het masker van onverschilligheid dat een welopgevoed, ‘rechtschapen’ man geacht werd te dragen - maar niet zo goed als hij had gewild. Ik voelde werkelijk een warm, stekend gevoel achter mijn ogen; zo ontroerend eenvoudig en waardig was de hereniging van de vader met zijn lang verloren zoon, die de oude man ondanks alles altijd was blijven geloven.

Om mijn gevoelens te verbergen, had ik mij afgewend en het beeld van zo dichtbij onderzocht als de vlammen toelieten: het hoge, met liefde uitgesneden kapsel, het absurd kleine maar zo menselijk glimlachende gezicht, de smalle schouders, de asymmetrische borsten en het zo kunstig getatoeëerde lichaam. En de nauwkeurig weergegeven sieraden om hals, polsen en enkels. Het verbazingwekkendste van alles was de ‘Impande’ die boven haar borsten hing: de kostbare schelp die gedurende zoveel eeuwen, vóór de komst van de blanke man naar Midden- en Zuid-Afrika, het onderscheidingsteken was geweest van de machtigste zwarte heersers.

Was het niet dezelfde Impande waarvan de verre Baila geloofden dat die in onheuglijke tijden was ingevoerd door Bulongo, een van hun halfgoddelijke, mythische voorouders? Maar natuurlijk! Nu herinnerde ik het me duidelijk. Nog niet zo lang geleden had ik, ter voorbereiding op mijn expeditie naar de Ba Ila, hele pagina's uit zeer gezaghebbende kranten en boeken bestudeerd. Ik kon zelfs nu nog hele zinnen als het ware tussen aanhalingstekens helder voor me zien.

'Onder de stammen die de Ila-taal gebruiken in het Kafue-dal (zo hadden Smith en Dale geschreven) worden bepaalde vooroudergeesten zeer vereerd, maar van alle figuren in het Ila-pantheon is de wijste de belangrijkste, de opperste halfgod Bulongo... Hij is de Muzhimo van het hele land; er is daar geen gemeenschap die niet tot hem bidt... En Bulongo was ook een mens en stamde uit het Salaland... Uit het Salaland kwam de Impande-schelp; want toen Bulongo's mensen daarvandaan naar beneden kwamen, brachten zij de schelpen mee - schelpen en allerlei rijkdommen, zoals de grote Bukolwe- en Manbulukutu-kralen.

Over deze interessante cultuur en de riten die verband houden met de verering van Bulongo wordt eveneens verteld dat de mensen uit de oudheid ze hier aantroffen toen zij lang, lang geleden hierheen kwamen, en dat zij blindelings offers aan Bulongo brachten, alleen omdat zij hem uit overlevering kenden...'

55

Bestond er enig verband tussen Bapuka en Bulongo? En zo ja, welk? De oude tovenaar leek mijn vragen niet te horen. Maar toen ik hem vroeg naar de verdwijning van de vrederechter en zijn zeventien roeiers, luisterde hij onmiddellijk aandachtig; zijn stem klonk zelfs vol oprechte bezorgdheid. Wat een gezicht trok hij toen hij mij uitlegde wat er was gebeurd! Hoe levendig, hoe overtuigend waren zijn dramatische woorden! Terwijl hij sprak, kon ik die zeventien zieke, angstige zwarte mannen bijna voor me zien, hoe ze tijdens eindeloze nachten in het geheim overlegden over wat ze moesten doen, over welk van de vele kwaden die hen meedogenloos omringden het minste zou zijn. Moesten ze wegrennen en de blanke man, van wie ze hielden en die door koorts werd geteisterd, aan een ellendige, langzame dood overlaten? En voor altijd onteerd zijn? Of met hem verder trekken door de 'Moerassen van het Geheim'? En het risico lopen dat hij het eiland zou ontdekken waarvan ze bij voorbaat wisten dat ze daar allemaal onverbiddelijk zouden worden gedood? En wat zou er dan met hun koning en hun stam gebeuren als een man uit Semusha,

nadat het gerucht zich had verspreid, zou vertellen en verraden hoe de blanke man aan zijn einde was gekomen?

Uiteindelijk hadden ze een besluit genomen. 'Morgen vertrekken we,' hadden hun trommels zwak in de duisternis van de nacht verkondigd. 'Omdat de blanke man erop staat dat we dat doen. Maar we zullen omkomen. We zullen verhongeren en sterven en ons graf vinden in de magen van krokodillen. Wij allemaal. En de blanke man ook. Want hij zal toch niet lang meer leven.'

En stoïcijns hadden ze hun wanhopige besluit uitgevoerd. Ongelooflijk? Nee. Niet in die sombere grot waar de godin Bapuka al ontelbare eeuwen heerste. Niet wanneer het tragische verhaal zo ernstig en toch zo eenvoudig werd verteld door die oude wijze, die gebonden was door een heilige eed en wiens mond, zoals ik wist, niet loog en niet kon liegen!

Ik zat daar nog steeds en beleefde die ogenblikken in Bapuka's grot opnieuw. Ik probeerde me de laatste uren van de vrederechter in zijn doodsstrijd voor te stellen, die naar alle waarschijnlijkheid door de genade van bewusteloosheid pijnloos waren gemaakt. Ik dacht nog na over de gebeurtenissen van de laatste tijd, terwijl een deel van mijn geest zich al ijverig bezighield met de plannen voor onze nabije toekomst, toen een lichtschijnsel door de kieren rond de deur naar binnen viel. De deur van boomschors ging open en de eerbiedwaardige tovenaar verscheen. Zijn drie gevlochten assistenten volgden hem, een van hen met een fakkel in de hand. Terwijl ze zwijgend de weinige bagage die ik bij me had naar buiten droegen, sprak de oude man met de hem aangeboren indrukwekkende waardigheid.

56

'De dag is nog niet geboren,' zei hij. 'Maar voordat je vertrekt, zodat je de kust van Semusha bereikt terwijl de dorpsbewoners nog in hun hutten zijn, zijn er woorden die gesproken moeten worden.'

Het was een afscheid van een zo uitzonderlijke hoffelijkheid als ik zelden had meegemaakt. Toch kon ik zijn standpunt begrijpen. 'Mijn zoon,' vervolgde hij, 'heeft zijn hart voor mij geopend. Hij heeft mij ook de ellende van zijn verleden verteld. Zijn lijden was groot en talrijk. Maar toen hij op het punt stond om te komen, heb jij hem gered. Toen hij in boeien lag, heb jij hem bevrijd. Al die tijd dat hij bij jou was, ben je een liefdevolle vader voor hem geweest. Nu zal Bapuka jouw liefdevolle moeder zijn. Als boeien je

belemmeren, zal Bapuka je ervan bevrijden. Als je leven in gevaar is, zal Bapuka je redden.'

En met een vorstelijk gebaar bood hij mij op zijn uitgestrekte handen een zwaar houten beeldje aan: een nauwkeurige replica van de godin Bapuka, 35 cm hoog, die ik in de grot zo aandachtig had bestudeerd.

Ik probeerde te antwoorden, maar kon geen woord uitbrengen. De oude, wijze man kon echter dwars door mijn verwarring heen mijn dankbaarheid lezen.

'Dit,' zei hij, 'is het enige kleine beeld van Bapuka dat bestaat - het beeld dat sinds talloze generaties waakt over de hut waarin de hoogste dienaar van de godin alleen woont, mediteert en de dromen en andere tekens die zij hem geeft, uitlegt.

Nu heeft zij bevolen dat ik het aan jou geef. En Bapuka's zegen zal altijd met je zijn. Maar geef Bapuka niet weg - behalve op een manier die je in staat zou stellen haar te behagen zolang het geluk van het leven en de liefde bij je kunnen blijven. Want onthoud: leven is liefde. En liefde is leven.'

Op dat moment was ik te verbaasd, te verward en te moe om enige betekenis te kunnen geven aan de woorden van de oude man. Hij liet me ook geen tijd om vragen te stellen. Hij liep al naar de deur. Er bleef mij niets anders over dan mijn tropenhelm te grijpen, mijzelf, Bapuka en de mand met droge bladeren onder mijn zware mantel te bedekken en hem naar buiten te volgen, de regenachtige duisternis in.

57

Ik zag Skaimunga pas weer toen we bij de kano aankwamen. Hij hield zich druk bezig met het toezicht op het inladen van de bagage, wakkerde het vuur aan en gaf de mannen met de vlechten aanwijzingen. Een van hen zou, vanzelfsprekend, mij terugroeien. De andere twee zouden in een tweede kano volgen, die mijn roeiers naar het eiland zou terugbrengen.

'Moge de vrede bij je blijven,' zei ik tegen de tovenaar. Skaimunga reikte ik mijn hand. Hij greep die vast en drukte haar met beide handen zo stevig dat hij me bijna de botten brak. Geen van ons leek in staat een woord uit te brengen. Pas toen de kano al enkele minuten van ons was weggeglijd, bereikte

Skaimunga's stem mij: 'Moge de vrede met je meegaan, Musungu,' zei hij, terwijl hij zijn ontroering maar nauwelijks bedwong. 'Voor altijd.'

'E-èh!' antwoordde ik, zoals de Barotse dat doen.

Een dubbel 'E-èh!' klonk als antwoord over de snel groter wordende afstand heen. Daarna heerste er diepe stilte, afgezien van het trommelen van de regen en het zachte geluid van het water dat door de krachtig gehanteerde roeispanen werd veroorzaakt.

13. De vloek van de medicijnman

Zo is het dus. Moet men in magie geloven? Of, wat eenvoudiger is, in oprechte zegeningen? Kan men uitmaken of een heidense godin - of op zijn minst de dankbare, wijze geesten, de harten van haar hoogste dienaren, die iemand uit de grond van hun hart al het goede toewensen - het leven van een mens kunnen beïnvloeden? Moet men aannemen dat autosuggestie iets te maken zou kunnen hebben met wat mij later overkwam?

Natuurlijk hangt dit alles af van iemands geesteshouding. Als iemands natuurlijke aanleg hem ontvankelijk maakt voor het bovennatuurlijke, dan zal hij deze gebeurtenissen opvatten als een nevelig, maar niettemin verbazingwekkend bewijs voor de mysterieuze krachten die de duistere wereld van de primitieve mens beheersen en die - volgens die mens - ook de dagen besturen van iedereen die diep en volledig in die wereld doordringt en het grootste deel van zijn eigen leven ermee vereenzelvigt.

Als daarentegen alles wat de grenzen van de vijf zintuigen en van de algemeen aanvaarde kennis overschrijdt iemand alleen maar irriteert en afstoot, dan zal hij tot een volkomen tegenovergestelde opvatting komen. Zo iemand zal wat er in de vele jaren daarna gebeurde beschouwen als louter toevallige gebeurtenissen, die helemaal niets bewijzen of weerleggen - behalve misschien dat het lot iemand zeer vreemde streken kan leveren.

Het zou pleiten voor een zeer, zeer grote hoeveelheid toevalligheden. Maar ook hier kan uiteindelijk slechts één ding uitsluitsel geven: de feiten.

58

Sinds die nacht waarop Bapuka mij werd gegeven, toen ik het eiland achter mij liet - waarvan ik plechtig had beloofd de exacte geografische ligging nooit te onthullen en dat, voor zover ik kon vaststellen, ook vandaag nog bij geen enkele blanke bekend is - en de trouwe Boy, aan wie ik een onschatbare dankbaarheid verschuldigd ben, hebben zich vele vreemde dingen voorgedaan.

Niet alleen herstelden de gedroogde bladeren van de tovenaar tijdelijk onze gezondheid, en lang genoeg om met onze door pontons gedragen safari uit de overstroomde laaglanden te geraken. Nee, gedurende een tijdje voelden we ons zelfs zo verkwikt dat de dokter en ik, voordat de koorts ons opnieuw in haar greep kreeg, met de energieke ondersteuning van onze drie technici, in staat waren een aanzienlijke hoeveelheid onderzoek en verzamelwerk te verrichten in Semusha, in Noyo, in Lealui en ook in dat gedeelte van de Zambezi dat toen praktisch nog onontdekt was.

Natuurlijk keerde die kwaadaardige koorts later terug, met veel langere tussenpozen en geleidelijk in mildere vorm, totdat ze uiteindelijk helemaal ophield.

In werkelijkheid was dat gebied zo wild en zo overvol met nog onopgehelderde mysteries van allerlei aard - en voelden wij ons zoveel beter en opnieuw vol zelfvertrouwen - dat we, zodra we weer op de droge grond van de Mankoya- en Barotse-hoogvlakten waren aangekomen, ons in ons enthousiasme om verschillende wetenschappelijke doelen tegelijkertijd na te streven, in twee of drie afzonderlijke groepen opsplitsten.

Meestal trok de dokter met enkele tenten en de twee vrachtwagens, waarin onze steeds omvangrijker wordende verzamelingen werden vervoerd, eropuit. Hij bestuurde één voertuig en een van de mecaniciens het andere.

59

Charlie sloeg met de vrachtwagen een andere richting in, die twee opklapbare veldbedden, de kostbare filmdroger en alle filmuitrusting bevatte. De tweede mecanicien fungeerde als chauffeur, aangezien Charlie het grootste deel van de tijd met zijn steeds schietklare camera's op het dak van de wagen wilde reizen, om een of ander tafereel van de inheemse bevolking of het grootwild vast te leggen dat hij interessant vond of in opdracht van iemand moest filmen.

Wat mijzelf betreft, wel, ik had opnieuw het genoegen om met volledige bewegingsvrijheid naar believen rond te zwerven, mijn neus hier of daar in zaken te steken of halt te houden wanneer ik dat wenste.

Ik gebruikte de kleinste vrachtwagen, die een kampeerwagen voorttrok: een tweewielige kist die in enkele minuten kon worden opengevouwen en veranderd in een zeer comfortabele tent met veranda. De tent bevatte twee goede bedden, hoog boven de vochtigheid en de insecten van de grond, evenals een tafel en een stoel. De veranda, die 's nachts rondom met tentzeilen werd afgesloten, vormde een soort tweede kamer - half badkamer, half eetkamer.

Elk van deze eenheden werd aangevuld met een min of meer goede kok en ander Afrikaans personeel.

En aangezien er in die tijd in werkelijkheid geen wegen bestonden en men zelfs nog niet in de verste verte dacht aan radiotelefoons om tussen de voertuigen te communiceren, konden we, voordat we uit elkaar gingen, niets anders doen dan een ontmoetingsplaats vastleggen: een van de zeer weinige plaatsnamen die op onze verder grotendeels blanco kaarten waren ingetekend.

Daar kwamen we na wekenlang ondergedompeld te zijn geweest in de meest onheilspellende gebieden, na het doorwaden van rivieren en het omzeilen van te steile hoogten of onbegaanbare hindernissen, weer bijeen om de behaalde resultaten of ontdekte aanwijzingen uit te wisselen, alles wat in de war was geraakt te herstellen, gedurende een tijdje beter georganiseerde maaltijden en relatief langere rustperiodes te genieten en soms onze volgende tochten te plannen, die, afhankelijk van hun aard en vereisten, gezamenlijk of opnieuw afzonderlijk zouden worden uitgevoerd.

Het spreekt vanzelf dat deze ontmoetingen misschien één keer in lange tijd op tijd plaatsvonden. In de meeste gevallen kwamen ze echter met vertragingen van dagen, zo niet weken, tot stand.

En dat om een van duizend mogelijke oorzaken, waaronder niet alleen de enorme moeilijkheden die door het wilde terrein ontstonden en bijgevolg het voortdurend stukgaan van de voertuigen, maar ook het feit dat een groep telkens weer hopeloos verdwaalde wanneer een van ons zo eigenzinnig was om op zijn eigen vermoedens en instrumenten te vertrouwen in plaats van op het nooit falende instinct van de Afrikanen. (Maar daarover later.)

60

Of anders bleef een andere groep op het meest onverwachte moment hopeloos steken, om de eenvoudige reden dat haar inheemse medewerkers uit een of andere bijgelovige angst plotseling waren weggelopen, of omdat een geheimzinnige betovering de meesten van hen had getroffen en ziek had gemaakt, zodat ze zich niet meer konden verplaatsen - iets wat even plotseling als onverklaarbaar was.

Ik zou graag twee voorbeelden willen aanhalen die mij tijdens deze tochten door de uitgestrekte gebieden van Noord-Rhodesië overkwamen en die ik nooit ben vergeten. Enerzijds vanwege de angst en de vertraging die ze veroorzaakten, maar vooral vanwege de nieuwe horizonten die zich voor mij openden doordat ik de veelzijdige wijsheid, de diepe psychologie en de verbazingwekkende krachten van Afrikaanse medicijnmannen leerde kennen en steeds meer waarderen.

Misschien begon de vreemdste van deze gebeurtenissen op de ochtend waarop Soap, mijn wasjongen, de etiquette van het kamp volledig doorbrak door mijn kampeerwagen binnen te komen om mij wakker te maken en mij een ochtendkop thee te brengen.

Dat was voldoende om mij te doen beseffen dat ik mijn ogen opende in een wereld vol ernstige gebeurtenissen. En de smaak van de thee, of beter gezegd het volledige ontbreken ervan, bevestigde die indruk onmiddellijk.

Als de eerste afwijking van de gebruikelijke gang van zaken betekende dat een of andere geheimzinnige gebeurtenis mij de diensten van Cigarette en Penny, de tentjongens, had ontnomen, dan kondigde de tweede aan dat ook de kok en Tikky, zijn helper, niet aanwezig waren.

Pas toen Soap besloot mij een lang en moeizaam verhaal te vertellen over boze geesten, de zielen van voorouders, kwade toverkunsten en ik weet niet wat nog meer, was ik tenminste in staat te vernemen dat zijn vier collega's plotseling ziek waren geworden en dat er dus geen enkele kans bestond dat mijn kamp die ochtend, zoals afgesproken, vroegtijdig zou worden opgebroken en verdergetrokken.

Ik was echter nog lang niet in staat mij voor te stellen wat deze verstoring mij spoedig zou leren over het rechtvaardigheidsgevoel van een Barotse en over de snelle en ruwe methoden die deze Barotse gewoonlijk toepaste om zijn recht te verkrijgen, wanneer hij toevallig een eersteklas medicijnman was.

De epidemie, waarvan ik de aard niet kende en die zo plotseling het inheemse gedeelte van mijn kamp had getroffen, vertoonde beslist tamelijk verontrustende symptomen.

In de hut die ze gezamenlijk bewoonden, lagen mijn vier jongens en maakten ze een ernstig zieke indruk.

61

Hun ogen en lippen waren gezwollen, hun voorhoofden bedekt met koud zweet, hun handen koud en stijf. Mijn herhaalde pogingen om hen wakker te maken en moed in te spreken, lokten slechts een gekreun van de zieke jongens uit en luid gejammer buiten de hut, waar Soap koppig was blijven staan en mij opgewonden had verzekerd dat de hut van binnen vol boze geesten zat, die zijn metgezellen wilden wegvoeren, en dat hij er geen behoefte aan had zich bij dat zo gevaarlijke gezelschap aan te sluiten.

Ook gedurende de daaropvolgende vierentwintig uur vertoonden de jongens geen enkel teken van verbetering, ondanks de royale hoeveelheden ricinusolie, kinine en aspirine die ik hen dwong in te nemen. Integendeel, hun toestand leek steeds verder te verslechteren. En aangezien de dichtstbijzijnde arts zich op meer dan 300 km afstand bevond, er geen wegen naartoe leidden en ik helemaal niets wist over de aard van deze vreemde ziekte die de jongens had getroffen, raakte ik ernstig verontrust.

Toen ik daarom een oude man langzaam naar het kamp zag komen en hem herkende aan zijn witte geitenbaard en de grote halsketting van apenstaarten die hij droeg, leek hij mij door God gezonden. Ik had hem slechts enkele dagen eerder gezien, toen hij was gekomen om mij te vragen of ik iets wist over enkele dieren die van hem waren gestolen en die zeer kostbaar waren omdat ze bestemd waren voor een hoogheilige ceremonie.

Ik kon mij niet meer herinneren of het om koeien, geiten, schapen of kippen ging. Wat ik echter niet vergeten was, was dat hij een medicijnman was en kennelijk een zeer belangrijk iemand; want tijdens zijn korte verblijf in mijn kamp hadden mijn jongens allemaal behoorlijk afstand van hem gehouden en een voor hen zeer ongebruikelijke onderdanigheid getoond.

Ik zal eens kijken of hij iets voor mijn zieke mensen kan doen, dacht ik.

Maar het was helemaal niet nodig hem daarom te vragen, want toen hij mij herkende, groette hij mij en zei:

'Ik kom om degenen te bezoeken die in de handen van boze geesten zijn.'

Het was vreemd dat hij van hen wist, want ons kamp lag zo afgelegen dat ik in de paar dagen sinds mijn aankomst, behalve de oude man, geen enkele inheemse bewoner had gezien. Maar op dat moment was dat van weinig belang. En zwijgend volgde ik de oude man, die al op weg was naar de hut van de jongens.

62

14. Het godsoordeel : een mysterieuze ziekte

De ervaring heeft mij geleerd dat een van de dingen waarin een medicijnman onfeilbaar is, de manier is waarop hij een blanke beoordeelt die hem toevallig observeert terwijl hij zijn kunst beoefent.

Merkt hij dat men bevooroordeeld is tegenover zijn methoden, dat men hem voor een charlatan houdt of dat men alleen naar hem kijkt om hem belachelijk te maken, dan kan men erop rekenen dat hij ofwel in stilzwijgende verontwaardiging zal vertrekken, ofwel - wanneer de omstandigheden hem dwingen zijn kunsten in aanwezigheid van de blanke te beoefenen - de zaak binnen enkele minuten zal afhandelen met een paar gebaren en woorden die niets anders zijn dan komedie en bluf.

Maar wanneer zijn intuïtie - en ik herhaal dat die onfeilbaar lijkt te zijn - hem vertelt dat men oprechte belangstelling en een gevoel van respect - laten we het maar zo noemen - voor zijn kunsten toont, en dat men niet spreekt of hem door voortdurende vragen stoort, zal hij er meestal geen bezwaar tegen hebben zijn toverkunsten op de meest natuurlijke manier te demonstreren.

Hij zal toestaan dat men hem stap voor stap volgt, hem observeert en zelfs elke fase van het proces fotografeert.

Zo gebeurde het in dit geval.

we de hut bereikten, bleef de medicijnman voor de deur staan en begon voeten hij enkele 'magische' woorden te mompelen en in een soort dans met zijn op de grond te stampen.

Vervolgens ging hij naar binnen, en ik volgde hem op de voet.

Onmiddellijk wierp hij drie snufjes van een poeder in de lucht, dat eruitzag als stof en dat hij uit een klein zakje haalde dat hij aan zijn zijde droeg.

De zieken onderzoeken en een diagnose stellen, zoals wij dat gewoonlijk doen, stond helemaal niet op zijn programma. Hij beperkte zich ertoe de jongens een voor een strak aan te kijken vanuit de hoek waar hij zich had neergezet.

Of wat hij daarna deed volgens een vooraf opgesteld plan gebeurde of het resultaat was van zijn onderzoek, kan ik niet zeggen.

Maar dit was beslist een van de indrukwekkendste voorbeelden van toverkracht die ik ooit had meegemaakt, vanwege de mathematische precisie waarmee de medicijnman te werk ging, de snelheid en het tempo van de resultaten die hij bereikte, en de rechtlijnige koers die hij volgde om zijn recht te verkrijgen.

63

Uit een klein antilopenhoorntje, dat verborgen zat in zijn extravagante halssieraad, haalde hij voorzichtig een lange, zwarte haar tevoorschijn, die, afgaande op de grove structuur, duidelijk van een of ander dier afkomstig was.

Terwijl hij Cigarette heel voorzichtig naderde, nam hij de haar zachtjes tussen zijn vingers en begon ermee over het voorhoofd van de jongen te strijken, heel licht heen en weer, heen en weer. De jongen lag daar als dood, met gesloten ogen en samengeperste lippen.

De oude man zette het langzame strijken, heen en weer, enkele seconden voort. Vervolgens boog hij zich over Tikky, de helper van de kok, een jongen, ja, bijna nog een kind, en begon op dezelfde manier met de haar over zijn voorhoofd te strijken.

Maar bij de eerste aanraking van de haar doorbrak een vreemd geluid de stilte van de hut: het geblaat van een klein geitje.

Verbaasd stelde ik vast dat dit geluid afkomstig was van Tikky, die volkomen onbeweeglijk lag, behalve dat zijn lippen opengingen toen hij die klagende kreet uitstootte, die precies klonk als het geblaat van een geitenlam.

Viermaal herhaalde de medicijnman zijn langzame strijkbeweging, en telkens werd het geblaat herhaald met de niet-menselijke precisie van een mechanisch speelgoed.

Hetzelfde gebeurde toen de oude man zich tot de kok wendde. Alleen werd het slappe lichaam van de arme man onmiddellijk van top tot teen door een hevige rilling geschud.

Bij Penny, de laatste van de vier, had het strijken met de haar echter helemaal geen effect.

De medicijnman, wiens ogen glansden van voldoening, keek mij een ogenblik aan, alsof hij wilde genieten van het stilzwijgende compliment dat besloten lag in mijn verbaasde en geïnteresseerde blik.

Vervolgens keerde hij mij de rug toe, boog zich eerst over Cigarette en daarna over Penny - de twee die niet hadden gereageerd - en voerde over hun lichamen enkele handelingen uit die ik niet kon zien, maar alleen kon afleiden uit de bewegingen van zijn hoofd en ellebogen.

Ten slotte richtte hij zich op, liep rustig naar de uitgang van de hut en wenkte mij hem te volgen.

Ongeveer dertig stappen van de hut vandaan bleef hij staan en richtte zijn blik op de deuropening waaruit hij zojuist naar buiten was gekomen. Ook ik staarde ernaar, hoewel ik niet weet wat ik verwachtte te zien.

Er volgden enkele minuten van volkomen stilte, terwijl ik achter de oude man wachtte.

64

Toen kwamen Cigarette en Penny uit de hut tevoorschijn, hun gezichten vrij van zwellingen, hun lichamen soepel en sterk, zonder enig spoor van de ziekte die hen zojuist nog zo zorgwekkend had getroffen.

Maar in tegenstelling tot hun gebruikelijke zorgeloze gedrag lieten ze hun hoofd hangen, alsof ze zich schaamden. Ze groetten ons niet en begaven zich onmiddellijk naar het struikgewas aan de rand van de open plek.

Hoewel ik de medicijnman niet met onnodige vragen wilde lastigvallen, kon ik toch niet nalaten te informeren wat er was gebeurd en waar de jongens naartoe gingen.

'Wacht, Musungu,' was zijn enige antwoord.

Maar zijn ogen keken mij met een vluchtige glimlach aan.

Een kwartier verstreek terwijl ik daar stond en eerst naar de hut keek en vervolgens naar het dichte struikgewas waarin de twee jongens waren verdwenen. Maar er gebeurde niets.

Uiteindelijk sprak de medicijnman tot mij:

'Kijk, Musungu,' fluisterde hij.

En ik zag de twee jongens uit het struikgewas komen, ieder met een zwart, erbarmelijk blatend geitje op de arm.

Toen de twee jongens naar ons toe kwamen, herinnerde ik mij eindelijk weer dat de medicijnman, toen hij mij enkele dagen eerder had bezocht, juist naar twee van zulke geiten had gevraagd.

Toen begreep ik ook dat de haar waarmee de voorhoofden van de vier jongens waren gestreken, afkomstig moest zijn van een van deze dieren, die bestemd waren voor een stamceremonie.

'De tweeling die aan de grote god Monze is gewijd,' mompelde de medicijnman, meer tegen zichzelf dan tegen mij.

'Maar waar hebben de jongens ze gevonden?' vroeg ik.

'Ze wisten ervan, hoewel ze ze niet hebben gestolen. Ze wisten waar die andere twee,' en hij knikte verontwaardigd in de richting van de hut, 'ze na de diefstal hadden verstopt.'

En woedend spuugde hij op de grond.

Het gezicht van Soap, die met uitpuilende ogen achter een hut vandaan kwam, trok zijn aandacht.

'Deze hier heb ik op de dag van de diefstal zelf beneden bij de bron gezien, toen hij kleren aan het wassen was, en ik wist dat hij onschuldig was. Daarom ging de ziekte aan hem voorbij.'

Hieruit bleek duidelijk dat de ziekte van de vier jongens opzettelijk door de medicijnman zelf was veroorzaakt.

Maar hoe? Door welke geheimzinnige middelen?

En hoe had hij die ziekte bij twee van de jongens op zo meesterlijke wijze verdreven?

Maar opnieuw sprak de medicijnman:

65

Maar opnieuw sprak de toverdokter: 'Bij die twee,' zei hij, terwijl hij weer in de richting van de hut knikte, 'zal er nog een zon voorbijgaan voordat hun lijden ophoudt, zodat de toekomst hen niet tevergeefs zal zoeken.'

Met een groet vertrok hij, even imposant als altijd, hoewel hij onder elke arm een geitje geklemd hield. Ik wou dat ik een volledige verklaring kon geven voor de kunsten van de toverdokter. Helaas is dat mij niet mogelijk. Ik herinner me alleen nog goed de vele vermoedens die destijds door mijn hoofd gingen, en hoe nieuwsgierig ik afwachtte wat er met mijn kok en Tikky zou gebeuren. Ik gaf hun geen medicijnen meer, maar ging alleen van tijd tot tijd bij hen kijken om te zien hoe het met hen ging. Tot de volgende dag bleef hun toestand echter onveranderd. Ze lagen als het ware in een toestand van bewusteloosheid, kreunden af en toe, en de vreselijke zwelling van hun lippen en ogen bleef even hevig.

Toen, plotseling - precies vierentwintig uur nadat de toverdokter was vertrokken - kwamen de boys weer tot leven. Ik zag hen in volkomen normale lichamelijke toestand uit de hut komen, hun dekens uitspreiden en zich grondig wassen en schrobben, zoals dat in het kamp voorgeschreven was.

Daarna liepen ze langs me heen en mompelden de droevigste en schuldbewustste groet van hun leven. Zonder op mijn bevel te wachten, haastten ze zich naar de drie andere boys en pakten samen met hen het kamp in. Daarbij deden ze een ontroerende poging om met een volstrekt ongekende ijver weer in mijn gunst te komen.

15. Atakufa Kesho: de vloek van de witte neushoorn

Het tweede voorbeeld dat ik noemde, deed zich enkele maanden later veel verder naar het oosten voor, aan de andere kant van Noord-Rhodesië, aan de grens met Portugees-Mozambique. Opnieuw was ik er alleen op uitgetrokken, zelfs nog meer dan anders. Het terrein was namelijk zo ongelijk en rotsachtig dat ik mijn vrachtwagen en woonwagenaanhanger moest achterlaten en mijn weg verscheidene dagen te voet moest vervolgen. Enkele ter plaatse ingehuurde dragers vervoerden met tegenzin op hun hoofd een kleine noodtent, mijn veldbed en een paar kisten met voedsel en munitie, plus enkele andere onmisbare zaken.

66

Cigarette en Peany, Soap en de kok en Tikky hadden geen toestemming gekregen om de grens over te steken. Daarom had ik hen moeten uitbetalen en hun een flinke premie gegeven, zodat ze naar hun dorpen in Barotseland konden terugkeren. In plaats daarvan was ik gedwongen geweest ter plaatse enkele boys in dienst te nemen, die mij door de weinige Portugese immigranten en de douanebeambten als redelijk betrouwbaar waren aanbevolen. Ze kwamen uit hetzelfde dorp, vlak bij de grens, als de dragers die inmiddels al een behoorlijk aantal kilometers achter mij waren gebleven. Of, om het nauwkeuriger uit te drukken: ze waren gekomen.

Want zij, de dragers en de twee gidsen waren de afgelopen nacht in één keer en geluidloos verdwenen. Daardoor had ik op die drukkend hete augustusmiddag de hele wereld kunnen uitdagen om op het volledige doornige Tsenan-plateau een tweede levend wezen te vinden dat half zo eenzaam en moedeloos was als ik.

Walgend liet ik in gedachten mijn verschillende bezittingen, overal om me heen verspreid, aan mijn geestesoog voorbijtrekken, terwijl ik probeerde te besluiten welke van de tientallen dringende zaken ik als eerste moest aanpakken. Toen gebeurde er iets volkomen onverwachts. Het

onaantrekkelijkste, onbeduidendste exemplaar van een inheemse man dat ik ooit had gezien, stond plotseling voor mijn ogen, alsof het uit de lucht was neergedaald. En toch had ik zonder deze inheemse man misschien nooit iets vernomen van de absurde 'vloek van de witte neushoorn' - en later evenmin met eigen ogen gezien hoe een mens veranderde op een manier die ik bijna een wonder moet noemen.

Op veilige afstand bleef de slanke, uitgeputte gestalte aarzelend staan. Met zijn dwergachtige benen gespannen en wijd uit elkaar, en zijn lichte speer wantrouwig half omhooggehouden, keek de man me aandachtig aan, alsof hij klaarstond om te vluchten bij het geringste teken van ongenoegen van mijn kant.

'Wel,' vroeg ik zacht, 'waar ben je bang voor?'

Pas toen durfde hij een paar stappen dichterbij te komen en enkele begroetingswoorden uit te spreken. Hij sprak Kiswahili, een taal waarmee ik gelukkig al behoorlijk vertrouwd was. Na enkele bemoedigende woorden van mijn kant legde hij bescheiden uit hoe hij van mijn benarde situatie had gehoord. Midden in de ochtend, zei hij, was hij bij de bron geweest om te drinken, toen er verscheidene luid pratende mannen naderbij waren gekomen. Hij had zich verstopt en hun gesprek afgeluisterd.

67

Hoewel hij niet alles had kunnen begrijpen van wat ze in hun eigen taal zeiden, had hij wel begrepen dat het slechte mensen waren, die er geen enkel bezwaar tegen hadden gehad hun werk in de steek te laten en hun bwana aan zijn lot over te laten.

Toen de mannen hun dorst hadden gelest en waren vertrokken, had hij besloten hierheen te komen om te zien of hij misschien het geluk zou hebben hun plaats te mogen innemen. Want hij had veel geld nodig. En wel heel dringend. Daarom was hij hun spoor terug gevolgd - en zo was hij hier terechtgekomen.

Het leek te mooi om waar te zijn. Maar enkele minuten later knetterde er al een vrolijk vuur in het opvouwbare keukenfornuis. En even later waren er op de strategisch belangrijkste plaatsen doornige takken opgestapeld als bescherming tegen nachtelijke rovers.

En nog vóór zonsondergang draafde het kleine mannetje, beladen met lege waterzakken van tentdoek, tevreden weg om een nieuwe voorraad drinkwater te halen.

De volgende ochtend vroeg ik hem naar zijn naam. Hij leek hevig ontsteld door mijn vraag. Toen zei hij: 'Ik ben de zoon van Masakini.'

Dat was werkelijk een merkwaardig antwoord. Ten eerste betekent Masakini 'De Ongelukkige'. Ten tweede had ik nog nooit gehoord dat een inheemse man de naam van zijn vader noemde zonder eerst zijn eigen naam te vertellen.

Langzaam, alsof hij naar woorden zocht, voegde hij eraan toe: 'Ik ben de kleinzoon van de Vervloekte.' En opnieuw keek hij, net als de vorige avond, gespannen en angstig, alsof hij elk moment op de vlucht kon slaan.

'Waarom zou een moeder haar zoon "De Vervloekte" willen noemen? Moest dat hem geen ongeluk brengen?'

'Het was niet zijn moeder,' zei het kleine mannetje. 'De vader van mijn vader kreeg die naam toen hij oud was - vanwege het leed dat hij over zijn dorp had gebracht.'

Het begin van het verhaal bleek bijna honderd jaar terug te gaan, naar de tijd waarin zijn grootvader, in de bloei van zijn jonge jaren, in het noorden een welvarend stamhoofd was.

Zijn rijkdom was niet zozeer afkomstig van de inkomsten van zijn stam, maar veeleer van de kanga, de witte neushoorn, waarvan er destijds in Brits-Oost-Afrika nog volop waren. De grootvader was de meedogenloosste van alle jagers en had zo zijn eigen methoden. Want hoewel hij nooit ook maar één van zijn onderdanen meenam, slaagde hij er ieder jaar opnieuw in tientallen van de zeer gevreesde kanga's te doden, vooral vrouwtjes, aangezien de dieren van dit ras juist de langste hoorns hebben.

68

De grootvader van het kleine mannetje had van zijn jachtspecialiteit een goudmijn gemaakt, want de huiden van neushoorns en vooral hun hoorns waren veel geld waard. Maar de witte neushoorn (die helemaal niet wit is, maar veldgrijs van kleur) plant zich zeer langzaam voort. Als het machtigste en - op

de olifant na - grootste landdier brengt hij telkens slechts één jong ter wereld, en dat bovendien met lange tussenpozen. De hardnekkige uitroeiing van de vrouwtjes met de grootste hoorns leidde al snel tot de vrijwel volledige verdwijning van de kanga in het gebied van het stamhoofd.

Toen vond het stamhoofd een andere oplossing om zijn rijkdom op peil te houden: hij begon zijn onderdanen te verkopen aan de Arabische slavenhandelaren aan de kust.

Enkele jaren later droogde ook deze inkomstenbron op, want iedereen die kon rennen, vluchtte weg en verschool zich in de bush. De slavenhandelaren, ontevreden over de steeds kleiner wordende leveringen van 'zwart ivoor', vielen het dorp met geweld aan. Deze keer namen ze het stamhoofd zelf gevangen, samen met tweeëntwintig van zijn volwassen familieleden. Ze legden hun metalen halskragen om en verbonden die met een lange ijzeren ketting aan elkaar. Vervolgens belaadden ze de mannen met het 'witte ivoor' van olifantenslagtanden en dreven ze hun gevangenen voor zich uit in de richting van de kust.

Toen de lange stoet van deze ongelukkige, ongewapende mensen een open plek overstak, kwam er een enorme neushoorn uit de bush aangestormd. Terwijl de Arabische slavenhandelaren alle kanten op vluchtten, stormde de luid snuivende en blazende neushoorn recht op het gevangen stamhoofd af.

Het reusachtige monster, dat zes ton woog, sloeg met verschrikkelijke kracht toe. Het doorboorde niet alleen de oude leider met zijn anderhalve meter lange neushoren, maar de klap was zo hevig dat ook de andere tweeëntwintig slaven op hetzelfde ogenblik hun nek braken en ter plekke stierven.

Deze tragedie had een enorme invloed op de weinige overlevenden van de stam die ooit zo talrijk en welvarend was geweest. De toverdokters lazen hierin een vloek die de familie van hun voormalige stamhoofd voor eeuwig zou achtervolgen. Ze veranderden daarop zijn naam en noemden hem 'De Vervloekte'. Zijn enige overlevende zoon kreeg de nieuwe naam Masakini, 'De Ongelukkige'. Samen met zijn moeder werd hij uit het stamgebied verbannen.

69

Ongeveer dertig jaar later sloeg de vloek opnieuw toe. Masakini, die in het zuiden van Tanganyika een toevluchtsoord had gevonden, trouwde daar en stichtte een gezin op zijn kleine boerderij. Plotseling werd hij aangevallen en

gedood door een witte neushoorn – de enige die zich sinds mensenheugenis ooit in die streek had gewaagd. Zijn vrouw stierf kort daarna, maar niet voordat ze haar enige jonge zoon had aangespoord steeds verder naar het zuiden te trekken, naar landen waar geen kanga's waren. Zo was het kleine mannetje dus opgegroeid, en had hij telkens een paar jaar hier en een paar jaar daar gewoond. Telkens wanneer in de bush het gerucht de ronde deed dat er ergens in de buurt een neushoorn was gesignaleerd, had hij zich haastig uit de voeten gemaakt. Op dat moment leek het Tsenan-plateau hem een volkomen veilige plek. Maar hij wist bij voorbaat dat de oude vloek hem nog altijd achtervolgde. Op een mooie dag zou ook hier ongetwijfeld een neushoorn in de buurt verschijnen en zou hij opnieuw moeten vluchten. Anders zou de vloek ook aan hem in vervulling gaan.

'Is dat de reden waarom je me je naam niet wilt vertellen?' vroeg ik hem zo zacht mogelijk.

Verlegen knikte hij. Vervolgens haalde hij gelaten zijn smalle, benige schouders op en zei: 'Mijn naam is Atakufa Kesho.' Geen wonder dat hij eruitzag als een opgejaagd dier dat in het nauw was gedreven! Letterlijk betekende die naam: 'degene die morgen sterft'. Maar er zat meer achter. De naam weerspiegelde de voortdurende druk waaronder hij leefde, de fatalistische berusting in het noodlot dat vroeg of laat onvermijdelijk over hem zou komen, en de afkeer die andere inheemse bewoners voor hem moesten voelen, alsof hij een soort levende dode was.

Toch, zo verklaarde hij met de grootste ernst, was hij al die tijd vervuld geweest van een hoop die al zijn gedachten in beslag nam. Als hij er maar in zou slagen genoeg geld bijeen te krijgen om een zekere wijze man te raadplegen, dan zou de zware last van zijn zwakke schouders worden genomen.

'Ik heb geld nodig, veel geld. Genoeg om twee koeien te kopen,' zuchtte hij. 'En ik heb standvastigheid nodig om de lessen van de wijze man ter harte te nemen.' Hij richtte zijn benige schouders op en stak zijn zwakke borstkas vooruit. 'Aan standvastigheid ontbreekt het me overigens niet,' vervolgde hij. 'Wat het geld betreft, kan ik de prijs van één koe verdienen door voor jou te werken, Bwana. Voor de tweede koe heb ik al genoeg bij elkaar gespaard. Hier is het geld, Bwana.'

70

En daarmee haalde hij uit zijn lendendoek een klein, zwaar pakje met munten tevoorschijn, dat gewikkeld was in het smerigste stukje stof dat men zich maar kon voorstellen. Toen hij me vroeg het voor hem te bewaren, kon ik niet weigeren. Hij overhandigde het me met zoveel trots en met zo'n indrukwekkend gebaar, alsof het een verzameling kostbare diamanten bevatte.

Atakufa Kesho overdreef niet toen hij zei dat hij over standvastigheid beschikte. Natuurlijk moeten er soms momenten zijn geweest waarop hij erin slaagde een kort dutje te doen of een kleine hap te eten. Maar ik heb hem nooit zien eten of slapen. Hij was al lang op voordat ik wakker werd. Hij werkte voortdurend als een bezetene, was steeds in mijn buurt totdat ik me voor de nacht terugtrok en hield vervolgens de hele nacht de vuren brandend. Hij leek al mijn wensen bij voorbaat te raden en was me bij mijn onderzoekswerk van grotere hulp dan welke Afrikaan ook, en zelfs dan sommige blanken die ik op mijn expedities had meegenomen.

Het enige wonder dat zelfs hij niet kon verrichten, was dragers vinden, eenvoudigweg omdat er in de wijde omtrek helemaal geen inheemse bewoners waren.

Toen mijn onderzoek van het Tsenan-plateau ten einde liep, werd Atakufa Kesho opnieuw mijn redder. Ik legde hem uit waar ik met mijn metgezellen een ontmoetingsplaats had afgesproken en gaf hem een briefje voor hen mee. Niet alleen had hij weinig vertrouwen in die opdracht, hij kende ook een omweg waarlangs een van onze vrachtwagens zonder veel moeite de plek kon bereiken waar ik mijn kamp had opgeslagen. Op voorwaarde, voegde hij er wantrouwig aan toe, dat de andere Bwana hem zou toestaan mee te rijden in de vrachtwagen, zodat hij mijn mensen de juiste weg kon wijzen. Hij deed er nog een schepje bovenop: hij liet me water en voedsel voor tien dagen achter en beloofde tegen die tijd terug te zijn.

En hoe ongelooflijk het ook mag klinken, op de negende ochtend hoorde ik het naderen van een gelijkmatig dreunend geluid: dat van onze grootste vrachtwagen. En die ongelooflijke kleine kerel bracht hem zonder aarzelen rechtstreeks naar een plek op nog geen twintig meter van mijn tent. Na een korte uitwisseling van begroetingen en nieuwtjes begonnen Charlie, een van de mecaniciens, en zes van hun beste jongens met het inpakken en inladen, daarbij krachtig geholpen door niemand minder dan degene die we inmiddels 'het kleine mannetje met de grote standvastigheid' noemden.

En wat gebeurde er toen? Hoezeer het me ook aan het hart ging, ik moest hem vertellen dat het uur van ons afscheid had geslagen!

71

De arme Atakufa Kesho viel bijna flauw toen hij het nieuws hoorde. Hij had nog geen maand voor mij gewerkt. Volgens zijn berekening had hij nog niet eens de prijs van een koeienpoot verdiend, laat staan die van een hele koe. Ik zag de zaak echter anders en kon hem tienmaal het afgesproken bedrag betalen, terwijl ik nog steeds het gevoel had dat ik geld had uitgespaard, om nog maar te zwijgen van mijn dankbaarheid jegens hem. Mijn metgezellen, die inmiddels zijn hele aangrijpende levensverhaal hadden vernomen, voegden daar ook nog enkele kleine geldgeschenken aan toe.

Toen hij dat alles optelde bij het geld dat hij mij in bewaring had gegeven en uitrekende hoeveel het samen bedroeg, dacht ik werkelijk dat hij van vreugde zou bezwijken. Terwijl onze zwaarbeladen vrachtwagen over het oneffen, rotsachtige plateau hobbelde en schudde, langs het nauwelijks zichtbare pad dat Atakufa Kesho ons zo zorgvuldig had gewezen, zag ik in de achteruitkijkspiegel zijn aandoenlijke, tengere gestalte steeds kleiner worden. Hij bleef langzaam en verdrietig zwaaien, totdat hij uit ons zicht verdween.

'Vaarwel, arm, klein kereltje,' dacht ik bij mezelf. 'Ik zal je nooit meer terugzien, dat weet ik. En daar ben ik blij om. Want niets zou verschrikkelijker zijn dan te moeten aanzien hoe de vloek zich aan jou voltrekt en een reusachtig monster van een neushoorn je tot moes stampt…'

Maar de toekomst zou bewijzen dat ik me vergist had. En hoezeer ik me vergist had!

16. Afrikaanse onafhankelijkheid: zegen of vloek?

Zelfs vandaag, nu vier vijfde van het Afrikaanse continent zo plotseling zijn koloniale boeien heeft afgeworpen (zij het in de meeste gevallen op een zo rampzalige manier) en zich in minder dan drie jaar tijd heeft ontwikkeld tot een dertigtal min of meer 'onafhankelijke' naties, kan niemand die te goeder trouw is en enig inzicht in de zaken heeft, één feit ontkennen: namelijk dat de inmenging van de Europese mogendheden in Afrika gedurende de afgelopen eeuw, en het netwerk van politieposten en ambtenaren, missionarissen, ziekenhuizen en scholen dat zij over vrijwel elk gebied hadden uitgerold, hoe

afgelegen het ook mocht zijn, in vele opzichten de meest heilzame gevolgen voor de inheemse bevolking heeft gehad. Dit ondanks het feit dat in sommige gevallen die eerste stappen bijna, zij het niet helemaal, even bloedig waren als wat zich onlangs heeft voorgedaan als een natuurlijk gevolg van een voortijdig en al te plotseling verworven vrijheid.

72

Het heeft in de praktijk een einde gemaakt aan de afschuwelijke gruwelen van de slavernij en aan de eindeloze vernietigingsoorlogen die de stammen onderling voerden. Het heeft gezorgd voor regelmatige en permanente voedselvoorziening en de verspreiding van de verschrikkelijkste epidemieën een halt toegeroepen. Het heeft de opbrengsten van de landbouw en de veeteelt verbeterd en vermenigvuldigd. Het heeft grotendeels een einde gemaakt aan barbaarse ceremonies waarbij mensenoffers werden gebracht, en aan wrede bestraffingen in de vorm van allerlei folteringen, waaronder een van de gruwelijkste: het spietsen op een paal.

Maar hoezeer ik ook mijn best doe, zelf kan ik weinig bewondering opbrengen voor de ongepaste haast waarmee diezelfde Europese mogendheden zich plotseling hebben teruggetrokken en ervoor hebben gezorgd dat het zwarte ras als het ware in één seconde de enorme afstand heeft overbrugd die wij blanken moeizaam, centimeter voor centimeter, gedurende duizenden en duizenden jaren en ten koste van zoveel offers, bloedvergieten, discipline, lijden en heldenmoed hebben afgelegd.

Zelf heb ik bijna twintig jaar moeten studeren voordat ik voldoende voorbereid was om mijn plaats in de wereld te kunnen innemen. En gedurende die jaren – en gedurende de vele jaren daarvoor en de nog talrijkere jaren daarna – leefde ik te midden van een familie die zelf het product was van een beschaving die stap voor stap de lange weg vanaf de bronstijd had afgelegd en mijlpalen als Cicero, Caesar, Dante, da Vinci, Columbus, Volta, d'Annunzio en Marconi, om er slechts enkele te noemen, achter zich had gelaten.

En moet ik dan mijzelf en alle generaties die vóór mij zijn gekomen beschouwen als zo'n gezelschap van dwazen, vergeleken met de neger, dat hij in enkele jaren de afstand kan overbruggen waarvoor wij tientallen eeuwen nodig hebben gehad?

Natuurlijk zijn er uitzonderingen – ze zijn betrekkelijk zeldzaam: de individuele neger die blijk geeft van veelbelovende intelligentie en

ontwikkelingsmogelijkheden. Meestal echter komt hij mij voor als een aandoenlijk wezen – een vroegtijdig tot bloei gekomen plant die kunstmatig in een broeikas is opgekweekt en vervolgens aan de mist en sneeuwval van de winter wordt blootgesteld. Zodra hij aan zijn lot wordt overgelaten, vindt hij doorgaans geen plaats in de wereld die erop voorbereid is hem op te nemen, en zijn eigen oppervlakkige opleiding volstaat niet om zich op eigen kracht zo'n plaats te verwerven. En zo wordt hij vaak een ongelukkige buitenstaander die niet mee kan.

73

Ik kreeg onlangs de gelegenheid om deze kwestie openlijk te bespreken met een jonge Bantoe uit deze groep. Als zoon van een vooraanstaande familie van stamhoofden, van nature alert, snel van begrip en intelligent, had hij in zijn dorp aan de westkust tevreden, gelukkig en door iedereen gerespecteerd kunnen leven. De inkomsten uit zijn veestapels en zijn tuin zouden hem een comfortabel bestaan hebben verzekerd en hem bovendien ruime mogelijkheden hebben geboden om zijn goede eigenschappen toe te passen en verder te ontwikkelen bij de uitoefening van zijn erfelijke functie als stamhoofd.

Maar de beschaving rukte hem weg uit zijn vertrouwde omgeving en bracht hem eerst onder op een plaatselijke missionarisschool, vervolgens op een college in Europa en ten slotte aan een Amerikaanse universiteit, om hem een voorproefje te geven van de emoties, het comfort en de ontspanningsmogelijkheden van de blanken, hem vluchtig een blik te laten werpen op een nieuwe en wonderbaarlijke wereld en hem vervolgens plotseling te zeggen: Neem haar maar – ze is van jou!

Daarna volgde de harde ontnuchtering. Hij voelde zich zowel in zijn eigen land als in het Eldorado waarvan hij slechts een vluchtige blik had mogen opvangen, onbevredigd en ellendig. Hoe kon hij terugkeren naar de armoedige, vuile hutten van zijn dorp en een leven leiden van bijna luie ledigheid en de grootste eenvoud, nadat hij had leren genieten van hygiëne en baden, auto's en mooie huizen, theaters en bibliotheken, balletvoorstellingen en bioscopen en concerten?

Maar hoe kon hij deze mooie dingen verwerven wanneer diezelfde beschaving die het verlangen ernaar in hem had gewekt, nu de sociale en economische deuren die toegang gaven tot dat paradijs vlak voor zijn neus dichtsloeg? En hij kon niet eens proberen zich met geweld een weg door die

deuren te banen, die zich op zo'n verbijsterende manier om hem heen sloten. Het minderwaardigheidscomplex dat was ontstaan door zijn plotselinge verplaatsing was daarvoor te sterk geworden en had de natuurlijke, zelfverzekerde houding verdrongen die zo kenmerkend was geweest voor de trotse zoon van een groot stamhoofd.

'Ligt de fout bij ons?' vroeg hij me ernstig. 'U, blanken, bent gekomen, hebt ons land bezet en ons verteld dat dit voor ons eigen bestwil gebeurde, om zowel onze ziel als ons lichaam te redden. U hebt ons opgedragen onze gebruiken, tradities en levenswijze te vergeten en uw eigen leven te leiden, waarin wij dezelfde rechten en plichten zouden hebben als u.'

74

Toen mijn land vervolgens zo onverwacht onafhankelijkheid kreeg dat het je de adem benam, werd het een natie. We hebben onze eigen vlag en ons eigen volkslied. We hebben onze eigen president, een premier, onze ministers, ambassadeurs en afgevaardigden bij de Verenigde Naties, enzovoort. Ik had een van hen kunnen zijn, goed werk kunnen leveren en daar trots op kunnen zijn, maar alleen als ik tot de juiste partij had behoord. Ik was lid van de verkeerde partij. Toen ik me haastte om mijn diensten aan te bieden, werd ik in de gevangenis gegooid. Natuurlijk zonder proces. Met hulp van vrienden wist ik te ontsnappen - maar niet voordat ik halfdood was geslagen.

En nu, wat kan ik doen? Ik zal beslist niet naar onze hoofdstad terugkeren zolang die partij aan de macht is. Misschien zou men mij toestaan rustig naar mijn dorp terug te keren. Maar het feit blijft dat ik geen plaats meer heb onder de zon. Niet bij mijn eigen mensen, die mij bewonderen omdat ik op hen neerkijk, en nog minder in uw wereld, die op mij neerkijkt alleen omdat zij mij heeft geleerd haar te bewonderen.'

Wat de zaken van de ziel betreft: er waren duizenden en nog eens duizenden jaren van strijd en vervolging en aarzelend aanbrekende verlichting nodig voordat Jezus Christus kon verschijnen. Daarna zijn er bijna twintig eeuwen verstreken, en nog altijd hebben we slechts vage, uiteenlopende en elkaar tegensprekende opvattingen over zijn leer. Hoe kunnen wij dan, als we zelf geen eenheid of nauwkeurigheid bezitten in onze opvattingen over godsdienst en wetenschap, ons aanmatigen te verwachten dat deze moeizaam verworven vruchten van onze beschaving binnen enkele korte jaren de geest van een groot en vreemd ras zouden doordringen?

De grote meerderheid van de beschaafde Bantu's met wie ik dit onderwerp heb aangesneden, heeft veel gezegd over God en de heiligen. Maar welk geloof zij ook in hun nieuwe religie mogen aanhangen, het is slechts een nieuwe vorm van bijgeloof die de plaats van het oude heeft ingenomen. Helaas mist deze de sterke wortels, de onbevangen maar diepzinnige filosofie en de kinderlijke - maar vanuit hun gezichtspunt rechtvaardige en logische - uiteenzetting van de grote feiten van de schepping die hun oude heidense godsdiensten hun bijbrachten.

75

Wanneer we het christendom van een gedoopte Bantoe eens grondig onderzoeken, zullen we vaststellen dat de nieuwe God die hij, naar eigen zeggen, aanbidt, niets anders is dan de God van zijn vaderen – alleen heeft men Hem een lange, witte baard en een zetel van wolken toegevoegd, waarop Hij majestueus zit, en is Hij gehuld in een lichtgekleurd gewaad, terwijl achter zijn hoofd een of ander nevelachtig, cirkelvormig voorwerp hangt. Jezus Christus en de apostelen heeft hij eenvoudigweg verheven tot supertovendokters, van wie men aanneemt dat zij nog grotere wonderen hebben verricht dan de tovenaars van zijn eigen stam. Overigens heeft hij zijn vertrouwen in die laatsten niet bepaald volledig verloren.

Wat de Maagd Maria betreft, zal ik me altijd de verklaring herinneren die een Zoeloe mij gaf, die onderwijs had genoten op een katholieke missiepost. 'Maria is de Madonna,' zei hij, 'en de Madonna is een priesteres van de python. Alleen een veel machtigere.'

De ondeugden, de tekortkomingen en de uitspattingen van de blanken hebben de Bantoes helaas snel genoeg overgenomen, maar niet hun deugden. Er zullen tientallen jaren nodig zijn, en geen dagen, voordat onze opvattingen over eer en rechtvaardigheid, over oprechtheid en fatsoen, over mededogen, verantwoordelijkheid en over wat wij 'democratie' noemen, in het hart van de inheemse bevolking zijn geplant, in plaats van slechts op het oppervlak van haar persoonlijkheid te zijn geschilderd.

Ondertussen vergeet hij, door de nieuwe zeden, de aangeboren deugden van zijn eigen ras en verliest hij een groot deel van die wonderbaarlijke rijkdom aan instincten en intuïties die zijn voorouders bezaten en die zij, gedurende ontelbare generaties, door hun voortdurende contact met de natuur en haar zichtbare en onzichtbare, heilzame en verderfelijke krachten steeds verder hadden aangescherpt.

Zelfs wanneer men uitzonderlijke individuen zoals die voortreffelijke Skaimunga of, op zijn eigen manier, de arme kleine Atakufa Kesho buiten beschouwing laat, zal men vaststellen dat de gemiddelde inheemse bewoner, wanneer men hem in zijn natuurlijke, onaangetaste omgeving observeert, voor 90% aantrekkelijk, vrolijk, gelukkig en zorgeloos is. Bescheiden in zijn naaktheid, sierlijk in zijn bewegingen en zeer gastvrij met de weinige middelen waarover hij beschikt, is hij loyaal, goed en eerlijk. In de vele jaren die ik in Afrika heb doorgebracht, ben ik met duizenden 'ongeciviliseerde' Afrikanen omgegaan en ben ik nooit, werkelijk nooit, iemand tegengekomen die door en door een schurk was.

76

Tientallen keren heb ik een vrachtwagen, volgeladen met conserven en kostbare uitrusting van allerlei aard, weken- of maandenlang volledig onbewaakt langs de kant van de weg laten staan, en nooit werd eraan gerommeld of werd de inhoud ervan doorzocht. Slechts één keer ben ik beroofd, en ik moet zeggen dat de schurk die mijn portefeuille stal toen ik die enkele minuten in mijn wagen in Kampala had laten liggen, zo'n beschaafde inheemse bewoner was dat hij behoorlijk goed kon lezen en schrijven. Dat moest ik vaststellen toen hij die vaardigheden later gebruikte om mij een brief te sturen waarin hij eiste dat ik de persoonlijke documenten die hij in de portefeuille had gevonden en die voor hem geen enkele waarde hadden, van hem zou terugkopen.

Toegegeven, miljoenen Bantoes hebben nu Uhuru, de onafhankelijkheid waarvan ze zo lang hebben gedroomd, gekregen. Maar wat is er gebeurd? De vele blanken, die ondanks al hun fouten ook gezondheid, rechtvaardigheid en relatieve welvaart hadden verspreid onder degenen die aan hun zorg waren toevertrouwd, en dit door hun harde werk, zijn in de meeste gevallen verdrongen en vervangen door kleine kliekjes zwarte politici. Gegrepen door de roes van de macht denken zij er alleen nog aan zelf carrière te maken en zich te verrijken, terwijl de massa's onder hun bewind geen werkgelegenheid of enig mensenrecht meer hebben, maar honger lijden, opgesloten, vermoord, verkracht en beroofd worden en praktisch opnieuw tot slavernij worden gebracht. Dit alles gebeurt wanneer zij al niet worden gedecimeerd door opnieuw opduikende epidemieën die niet langer onder controle worden gehouden, of door hernieuwde slachtpartijen tussen rassen, stammen en zelfs politieke partijen – hoewel slechts weinigen überhaupt enig idee hebben waar die politieke partijen precies voor staan.

Dit zijn mijn persoonlijke overtuigingen, en ik heb voldoende gezond verstand om ervoor terug te deinzen te beweren dat ik gelijk heb en dat anderen die mijn opvattingen niet delen, ongelijk hebben. Maar kijk eens naar wat er is gebeurd (en nog steeds gebeurt) in het voormalige Belgisch-Congo en Katanga, in Togo en Kameroen, in Ghana, Tsjaad enzovoort.

Dit is echter geen boek over politiek, sociologie of andere dergelijke zaken. Het punt dat naar mijn mening niemand kan weerleggen, is het feit dat het eerste gevolg van het overhaast aanbrengen van het stempel van onze beschaving, mentaliteit en politieke zeden op het karakter en de aard van de inheemse bevolking erin bestaat dat men haar haar kostbaarste voorouderlijke erfgoed ontneemt.

77

Ik denk daarbij aan dat erfgoed van wonderbaarlijke, voor ons onbegrijpelijke gaven en krachten, waardoor primitieve inheemse bevolkingsgroepen in staat zijn over grote afstanden met elkaar te communiceren, onder de meest buitengewone omstandigheden een volmaakt oriëntatie- en richtingsgevoel te behouden en voedsel en water te vinden op een manier en onder omstandigheden die bijna aan het wonderbaarlijke grenzen.

Het gaat om krachten die velen van hen bovendien in staat stellen talrijke ziekten te overwinnen, ze zowel te veroorzaken als te genezen, gezag uit te oefenen over de meeste giftige slangen en, met een uitzonderlijk sterk rechtvaardigheidsgevoel, ingewikkelde situaties het hoofd te bieden waarvoor, naar men zou denken, de levenservaring, het denkvermogen en de gevolgtrekkingen van onze scherpzinnigste rechters nodig zouden zijn.

En als opmerkelijkste vermogen van allemaal is er de gave die sommige van hun hoogste toverdokters in staat stelt zowel in het verleden als in de toekomst te kijken, met dezelfde helderheid waarmee wij de tegenwoordige tijd kunnen waarnemen.

Noem ze zoals u wilt: instinct, intuïtie, een zesde zintuig, of gooi ze allemaal op één hoop onder het vage en vaak verkeerd gebruikte begrip ‘toverkracht’ – deze gaven en krachten, die het hele leven van de inheemse mens leiden, ondersteunen en beheersen wanneer hij aan zichzelf wordt overgelaten, kunnen niet worden ontkend.

Wat mij betreft, moet ik herhalen dat deze verschijnselen vanaf mijn eerste dagen in Afrika, en sinds mijn ontmoeting met Bapuka zelfs nog sterker, zo'n grote aantrekkingskracht op mij hebben uitgeoefend dat ik het nooit beu ben geworden – en vermoedelijk ook nooit beu zal worden – de oneindige en veelzijdige verschijningsvormen ervan te bestuderen die ik heb kunnen waarnemen en waarvan ik de opmerkelijkste nu wil beschrijven.

17. Een merkwaardig gevoel voor oriëntatie

Een van de vaardigheden die onder Afrikanen van alle rassen het meest verspreid is, is ongetwijfeld het vermogen om zelfs 's nachts, in onbekende gebieden en onder de moeilijkste omstandigheden, hun richtings- en oriëntatiegevoel te behouden.

De landkaarten, kompassen en andere instrumenten die wij voor dat doel hebben uitgevonden, blijken soms ontoereikend en kunnen ons ergens onderweg laten stranden.

78

Ik heb echter nooit een inheemse bewoner in een dergelijke hachelijke situatie gezien – met uitzondering van enkele gevallen waarin ik door een of andere schurk naar een bepaalde plaats gebracht wilde worden die hij, meestal vanwege een of ander sterk bijgeloof dat met die plek verband hield, liever vermeed.

Op een dag voerde ik een experiment uit met Tikky, de helper van mijn kok en zonder twijfel de domste bediende in mijn kamp. Ik nam hem mee naar een hut, bond hem stevig de ogen dicht en draaide hem keer op keer in het rond, eerst in de ene richting en vervolgens in de tegenovergestelde richting. Twaalf keer liet ik hem halt houden en vroeg: 'Waar komt de zon op?'

Een beetje geschrokken, maar tegelijkertijd giechelend om dit dwaze spel van de blanke man, wees Tikky telkens feilloos naar het oosten – met de precisie van het volmaaktste instrument.

De reactie van de domme Tikky, de bijna dagelijkse voorbeelden van zoveel Bantoe- en pygmee-gidsen dat ik ze onmogelijk allemaal kan opsommen, en de wonderbaarlijke zekerheid waarmee Skaimunga, verblind door regen en

mist, mijn kano in die verre, donkere nacht om allerlei soorten hindernissen heen precies naar het kleine eiland van Bapuka stuurde, dat alles kwam mij opnieuw voor de geest toen ik nog maar kort geleden uitvoerige verslagen las over systematische onderzoeken die waren uitgevoerd om de omvang vast te stellen van PSI (parapsychologie) of andere vormen van ESP (buitengewoon sterke buitenzintuiglijke waarneming), die bij bepaalde lagere diersoorten waren waargenomen.

Zo hebben bijvoorbeeld dr. G. Kramer in Duitsland en dr. G.V. Z. Matthews in Engeland gedurende vier jaar onvermoeibaar geëxperimenteerd met postduiven. Eerstgenoemde gebruikte daarvoor vogels die nooit verder dan 16 km van hun hok waren weggevlogen. Plotseling werden ze in volledig lichtdichte kisten naar plaatsen op 130 km afstand gebracht en daar vrijgelaten. Van de 27 vogels die geen enkele ervaring hadden met langeafstandsvluchten, vlogen de meeste binnen enkele seconden onmiddellijk in de richting van hun thuishok. Veertien keerden nog dezelfde dag terug naar hun duiventil, tien de volgende ochtend. Slechts drie gingen verloren (tenzij ze tijdens de terugvlucht werden neergeschoten of misschien ten prooi waren gevallen aan grote roofvogels).

Dr. Matthews experimenteerde daarentegen met jonge duiven die speciaal waren afgericht om slechts vanuit één richting, namelijk vanuit het noorden, naar huis terug te keren. Ook nu werden de vogels opnieuw in volkomen lichtdichte kisten vervoerd en vrijgelaten op een punt dat 130 km ten westen van hun duiventil lag. Zonder aarzeling vlogen de vogels onmiddellijk naar het oosten. Bij een ander experiment werden ze 145 km ten zuiden van hun duiventil vrijgelaten. De meeste vlogen onmiddellijk in noordelijke richting, terwijl de overige ongeveer tien seconden later volgden.

79

Er zijn een groot aantal fysische en fysiologische hypothesen opgesteld in een poging te achterhalen hoe een duif weet welke richting zij moet inslaan. Een van die hypothesen is dat duiven zich oriënteren op de zon. Uitstekend. Maar als dat inderdaad zo zou zijn, dan zou hun zenuwstelsel moeten beschikken over zoiets als een ingebouwde chronometer, een sextant, navigatietabellen en zelfs een rekenmachine, om de zonnegegevens die op de plaats van vrijlating worden waargenomen in verband te brengen met de gegevens die eerder bij het duivenhok werden waargenomen.

Al deze berekeningen zouden bovendien moeten worden uitgevoerd en met succes afgerond binnen een tijdspanne van hoogstens 40 seconden. Dertig seconden krijgen de vogels om zich na een nachtelijke reis in een met dekzeilen afgedekte kooi aan het licht aan te passen. En na hun vrijlating hebben ze nog de 10 seconden waarin de meeste proefdieren hun terugvlucht naar huis al rechtstreeks hadden aangevat.

Evenmin houdt de kinesthetische theorie stand, volgens welke de duif dankzij de halfcirkelvormige kanalen in haar binnenoor, die haar in staat zouden stellen de 'Corioliskracht' waar te nemen die voortvloeit uit de draaiing van de aarde om haar as, altijd precies weet waar ze zich bevindt.

Daarom bracht men bij deze experimenten een deel van de duiven in stilstaande kooien naar de plaats van vrijlating, terwijl een ander deel werd vervoerd in kooien die op draaitafels stonden en tijdens de reis met verschillende snelheden ronddraaiden (ongeveer zoals ik dat met Tikky had gedaan in die hut, zij het op een minder wetenschappelijke manier).

Raakten deze laatste duiven in de war doordat ze tijdens de hele uitgaande reis, vanuit hun voortdurend veranderende positie, hun weg naar hun duivenhok of naar de evenaar moesten zien te vinden? Helemaal niet. De ene groep duiven vloog even snel en zonder aarzelen naar huis als de andere.

Een andere hypothese die ongegrond bleek, was dat duiven ook gevoelig zouden zijn voor het aardmagnetisme. Dat zou betekenen dat duiven de weg naar hun hok vinden door hun waarneming van de 'Corioliskracht' in verband te brengen met die van het aardmagnetisch veld, dat op verschillende plaatsen aan het aardoppervlak verschilt.

Een steeds ingewikkeldere verklaring, die echter gemakkelijk als onjuist kon worden weerlegd.

Opnieuw werden de proefduiven in twee groepen verdeeld: bij de ene groep werden magneten aan de vleugels bevestigd, terwijl bij de andere groep niet-magnetische voorwerpen met hetzelfde gewicht aan de vleugels werden bevestigd.

80

11. Herstelling van een brug van boomstammen die door het water was weggespoeld.

12. Het terrein haalde allerlei gemene streken uit met onze wagen.

13. In de onbegaanbare Karroo-woestijn.

14. Limbabwe, de geheimzinnige ‘Stad van de Stilte’.

De eerste groep zou daardoor in haar eigen veld vliegen, dat zo sterk was dat de vogels het aardmagnetisme niet konden waarnemen. Toch streefden beide groepen met precies dezelfde zekerheid en haast huiswaarts.

Met andere woorden: tot dusver weten we nog steeds niet hoe duiven hun weg naar huis vinden, noch waarom katten datzelfde doen vanaf buitengewoon grote afstanden – zoals bijvoorbeeld de zeer beroemd geworden Fluffy, die twee jaar onderweg was om de 560 km af te leggen die haar scheidden van het huis van haar eigenaar. We weten evenmin waarom zoveel trekvissen en trekvogels voortdurend hun fantastische reizen herhalen, waarvoor tot dusver niemand een verklaring heeft gevonden.

De parapsychologie is nu naar voren geschoven als een mogelijke oplossing. Als op een dag blijkt dat zij van toepassing is op duiven en katten, op vissen en vogels, dan zie ik geen reden waarom dezelfde parapsychologie niet zou kunnen worden toegepast om het geheim te ontsluieren van het onfeilbare oriëntatievermogen van een Skaimunga en een Tikky, van de pygmeeën en van iedere Bantoe, wier natuurlijke vermogens nog niet al te zeer zijn aangetast en bedorven door de beschaving zoals wij die begrijpen.

18. De Afrikaanse mens: verborgen instincten en krachten

Tijdens een van mijn eerste expedities ontdekte ik dat een aap in mijn kamp niet alleen een allerliefst huisdier was, maar ook een nuttige bewaker. Sindsdien heb ik er steeds naar gestreefd een aap bij me te hebben. Ik laat hem slapen in een kist onder de veranda van mijn tent of op het dak van mijn woonwagen. Wanneer ik dan midden in de nacht wakker word van zijn irritante gekwetter, kan ik er zeker van zijn dat er een of ander gevaarlijk dier door het kamp sluipt, misschien een luipaard of een leeuw, en wel ongemakkelijk dicht bij ieder van ons.

Mijn aap weet mijn gastvrijheid ook met andere diensten te belonen. Wanneer ik een onbekende vrucht of groente vind waarvan het smakelijke uiterlijk de hoop wekt op wat afwisseling in het eentonige menu van vlees en conserven, laat ik de aap ervan proeven. Grijpt hij er met zijn gebruikelijke gulzigheid naar, dan aarzel ik geen moment om er meer van voor onze maaltijden te gebruiken.

81

Wierp hij het echter met een grappig gebaar van minachting weg, dan zou in negen van de tien gevallen een chemische analyse uitwijzen dat de

onschuldig ogende vrucht een of andere irriterende of schadelijke stof bevatte, zo niet zelfs een dodelijk vergif.

Als er geen aap voorhanden is, is het geen kwaadwillige vergelijking om te zeggen dat men dezelfde proef kan uitvoeren met een onbedorven inboorling. Zelfs als hij vreemd is in het land, zal hij precies hetzelfde doen als de aap, zich laten leiden door hetzelfde onfeilbare instinct en blijk geven van hetzelfde spontane, feilloze beoordelingsvermogen.

En wie de moeite neemt dergelijke waarnemingen te doen, kan erop vertrouwen dat wanneer zijn bediende plotseling uit zijn slaap opstaat, het vuur opstookt tot de vlammen hoog oplaaien, zich vervolgens nog dichter tegen de beschermende lichtkring ervan nestelt en op wonderbaarlijke wijze voorkomt dat hij volledig wordt geroosterd, er ergens in de buurt een onzichtbare vijand rondsluipt. De inboorling heeft dan een geluidloze waarschuwing ontvangen voor de aanwezigheid van een indringer, die even doeltreffend werkt als het schrille geluid van een elektrisch inbraakalarm dat een slapend gezinshoofd in de stad wakker maakt.

Niet minder sterk is de aantrekkingskracht die Nyama (vlees) op de inboorling uitoefent, en het verkrijgen van vlees is de voornaamste bezigheid van de primitieve mens. Van dit geheimzinnige vermogen dat de inboorling vertelt waar en wanneer er Nyama voor hem beschikbaar is, waarvan hij zijn deel kan krijgen, bestaat een treffend voorbeeld dat ik zelf meemaakte in de Budjumu-laagvlakten in Ruanda-Urundi en waaraan ik me opnieuw herinner.

Ik moest dringend vers vlees zien te bemachtigen voor een van mijn zieke metgezellen. Maar hoewel ik verschillende jachttochten ondernam, kon ik zelfs het kleinste wild niet opsporen. Toen ik onderweg door een klein dorp kwam, zag ik een verse huid van een elandantilope. De dorpsbewoners vertelden me waar het dier was gedood en waar ik hoop kon hebben er nog meer te vinden.

De volgende ochtend ging ik op weg en stak de kale vlakte over, totdat ik met mijn verrekijker in de verte één enkele elandantilope ontdekte. Keer op keer probeerde ik dichterbij te komen, maar telkens galoppeerde het dier weg voordat ik binnen schootsafstand was. Ik probeerde van alles: ik kroop centimeter voor centimeter over de grond, maakte grote, voorzichtige omwegen en rende vervolgens plotseling met volle snelheid op het dier af.

82

Maar alles was tevergeefs. De elandantilope bleef voortdurend in zicht, maar kwam nooit binnen schootsafstand. Ontmoedigd ging ik uiteindelijk zitten en, hoewel het dier zich nog steeds op 100 meter afstand bevond, richtte ik zo nauwkeurig mogelijk met het telescoopvizier en vuurde. Het dier bewoog niet, maar zodra ik opstond, galoppeerde het weg.

Hoe die inboorlingen er in dit land, waar wild zo schaars was, in waren geslaagd een elandantilope met een speer te doden, terwijl ik met mijn wagen, verrekijker, geweer en telescoopvizier geen enkel jachtsucces had gehad, bleef voor mij een raadsel.

Maar de volgende dag besloot ik, gedreven door de noodzaak, mijn geluk opnieuw te beproeven. Al bij het ochtendgloren was ik ter plaatse. Ik liet de wagen achter een paar struiken staan en – hoe belachelijk het misschien ook mag lijken – bond verschillende bebladerde takken aan mijn lichaam vast, in de hoop mijn prooi te misleiden, en trok op jacht. Of ik nu succesvol was of eenvoudigweg geluk had, na enkele uren manoeuvreren slaagde ik erin dicht genoeg bij een groep van vier elandantilopen te komen om een grote bok te doden.

Inmiddels had ik verscheidene kilometers te voet afgelegd, en een onbegaanbaar stuk moerassige grond scheidde mij van mijn wagen. Met mijn verrekijker speurde ik de horizon in alle richtingen af, maar er was geen hut te zien en geen enkele inboorling. Daarom moest ik besluiten zoveel vlees van het wild af te snijden als ik kon dragen en de rest achter te laten.

Midden in dit nogal weerzinwekkende werk keek ik opnieuw de horizon af. In de verte, net nog zichtbaar door mijn verrekijker, zag ik drie inboorlingen die blijkbaar op mij afkwamen. Ik keek opnieuw door de kijker en zag dat ook uit andere richtingen kleine menselijke gestalten naderden. Binnen minder dan een uur hadden negen inboorlingen mij bereikt, het villen van het dier voltooid en al het vlees dat ik wenste naar mijn wagen gedragen. Daarna haastten ze zich alweer terug naar hun hutten, heel gelukkig met de Nyama die ze broederlijk met mij hadden gedeeld.

Terug in het kamp voegde ik twee nieuwe vragen toe aan mijn verzameling onbeantwoorde vragen. Wat had die inboorlingen van zo ver weg opgeroepen, terwijl ze mijn bewegingen onmogelijk konden hebben gezien en het schot van mijn geweer onmogelijk konden hebben gehoord?

83

En wat had hun de vorige dag verteld dat mijn schot gemist had en dat het voor hen niet nodig was om tevoorschijn te komen, omdat er toch geen vlees te halen viel?

Een verschijnsel dat hier sterk op lijkt, is naar mijn mening de occulte aantrekkingskracht die water uitoefent op vrijwel iedere inboorling.

In de Karru-woestijn werd hiervan plotseling een bijzonder interessant bewijs geleverd. We naderden het einde van het droge seizoen en op een dag stak er onverwacht vroeg een plotselinge wind op, die dag en nacht onverbiddelijk over het hele land blies. Onmiddellijk droogden de kleine rivieren, die ons tot dan toe voldoende water hadden geleverd, op. Iedere vogel en elk ander dier verdween, en zelfs de schaarse vegetatie verdorde en stierf snel af.

We gingen meteen over tot rantsoenering van de kleine hoeveelheid water die we nog hadden. Ieder lid van ons gezelschap kreeg iets meer dan een halve liter voor drinken, koken, wassen en scheren. Op die manier hoopten we genoeg water over te houden tot we vijf dagen later het volgende dorp zouden bereiken.

Onze vrachtwagen trok zich echter niets aan van enige waterrantsoenering. De weerstand van de wind en het fijne zand dat in de radiator werd geblazen, deden de motor koken als die van een ouderwetse locomotief. We moesten machteloos toezien hoe onze watervoorraad in zijn onverzadigbare, ronde mond verdween.

Alleen iemand die de kwellingen van dorst heeft leren kennen, kan begrijpen hoe we ons voelden. Hoewel we natuurlijk nog niet werkelijk onder watergebrek leden, was het ongemak bijzonder groot.

'Ik wou dat ik een wichelroedeloper was in plaats van een antropoloog,' kreunde een van mijn metgezellen.

Een wichelroedeloper! Dat bracht me op een idee. Dit was een van de weinige vormen van de zesde zintuiglijke waarneming die weerstand had geboden aan de invloed van de beschaving en bij enkele blanken behouden was gebleven. Bij de primitieve mens moest dit vermogen toch zeker nog actief zijn. Ik riep Milk, onze toenmalige kok en manusje-van-alles, de enige inboorling binnen een straal van 160 km.

‘Upi manzi?’ (Waar is er water?) vroeg ik toen de bediende verscheen.

‘Apani asi’ (Ik weet het niet), antwoordde hij met een zorgeloze, vrolijke lach. Ik wees naar een paar lege emmers. ‘Breng me die terug, gevuld met water,’ zei ik tegen hem, ‘en wel snel.’

84

Gehoorzaam en opgewekt trok hij eropuit en trotseerde hij de snijdende wind, die hem bijna omverblies.

Bijna twee uur wachtten we, maar toen verscheen Milk weer, van oor tot oor grijnzend, met zijn twee emmers tot de rand gevuld met heerlijk bronwater.

Nadat we dankbaar van de verrukkelijke, koele nectar hadden gedronken, vroegen we hem waar hij die gevonden had.

‘Lapa,’ antwoordde hij vaag. ‘Daar!’ We volgden hem om te zien waar ‘lapa’ was, en hij bracht ons naar een gat van één meter diep dat hij met zijn jachtmes had gegraven. Op de bodem borrelde een bron omhoog, waaruit we al snel de tanks en alle beschikbare vaten vulden.

Elk van de drie daaropvolgende avonden, wanneer we ons nachtkamp opsloegen, trok Milk vol vertrouwen de woestijn in, op zoek naar water, met ons achter hem aan. En telkens wanneer we een plek bereikten die uiterlijk geen enkel teken van de aanwezigheid van water of zelfs maar van voldoende vocht vertoonde, hield Milk plotseling halt en zei: ‘Lapa.’

Toen we op de vijfde dag het kamp opbraken, keek ik naar de barometer van ons kleine meteorologische station. De wijzer stond precies midden in het woord ‘droog’.

‘Hé, Milk,’ zei ik half voor de grap in mijn Swahili, ‘wanneer komt de regen?’

‘Vandaag, musungu,’ antwoordde hij in zijn Engels.

‘Vandaag? Nou, dat slaat alles!’ zei de antropoloog bits. Want een bijzonder krachtige windstoot had voor een ogenblik de gelige stofwolk uiteengedreven waarin we al een week leefden, en ons een onbeduidend stukje harde, blauwe hemel laten zien.

‘Ja, musungu,’ zei de onschuldige kok met een brede grijns en een bevestigend geknik.

In de loop van de middag lieten donkere wolken plotseling een waterval van regen op ons neerkomen, die, zoals we wisten, niet meer zou ophouden tot het einde van het regenseizoen.

Milk, die er bijzonder gelukkig uitzag, wendde zich tot de professor.

‘Zie je wel, musungu, vandaag slaat het dertien,’ zei hij, ervan overtuigd dat hij het Engelse woord voor regen had geleerd.

En onze barometer?

85

Toen ik het opnieuw raadpleegde, verscheen het mij als een betekenisvol symbool van al die reeksen instrumenten, apparaten, uitvindingen en voorzieningen waaraan wij door moeizame arbeid achtereenvolgens de beschermende eigenschappen hebben overgedragen die de primitieve mens in hun natuurlijke vorm min of meer intact heeft weten te bewaren – volmaakt en moeiteloos, zonder blootgesteld te zijn aan verliezen, stakingen, storingen of defecten.

Pas toen de vlakte in een eindeloos moeras was veranderd en wij als verdrinkende ratten in het rond spartelden, bereikte de wijzer van de barometer het woord ‘Regen’.

En ook het prachtige, glanzende instrument leek bijzonder trots op zichzelf te zijn.

19. Voorbij de grenzen van tijd en ruimte

Een van de deelnemers aan een wetenschappelijk congres, een professor met een weelderige en indrukwekkende baard, hield de aanwezigen bezig met de resultaten van de opgravingen die hij in Babylon had uitgevoerd. Omdat hij tijdens die opgravingen een stukje koperdraad had gevonden, beweerde hij dat de Babyloniërs daarom de telegraaf hadden gekend en gebruikt.

Waarop een andere wetenschapper, die zich niet wilde laten overtroeven, opsprong en verklaarde dat hij bij zijn opgravingen in Zimbabwe, de geheimzinnige Rhodesische 'Stad van de Stilte', helemaal geen draad had gevonden. Daarom moesten de prehistorische bouwers ervan wel de draadloze telegrafie hebben gekend en gebruikt.

Dit verhaal, dat een oude vriend van mij ooit half in ernst en half voor de grap had verteld, schoot mij op een dag weer te binnen toen ik van het ziekenhuis in Broken Hill, in Noord-Rhodesië, terugliep naar mijn nabijgelegen kamp.

Enige tijd daarvoor, omstreeks één uur die ochtend, was ik met een van de artsen in zijn kantoor aan het praten toen een inheemse assistent naar binnen stormde en hem haastig enkele woorden toefluisterde. Een blanke man, een goudzoeker, vertelde de assistent opgewonden, was aangevallen door een luipaard. Nog voordat zijn inheemse begeleiders hem te hulp hadden kunnen komen, was hij een hevig gevecht met het roofdier aangegaan. Pas na een minutenlange, verschrikkelijke worsteling met het beest was het hem gelukt het met zijn mes te doden. De blanke man was ernstig gewond en zijn inheemse begeleiders brachten hem nu naar Broken Hill.

86

De dokter verontschuldigde zich en haastte zich samen met zijn zwarte assistent naar buiten. Toen hij enkele minuten later terugkeerde, verbaasde hij mij door rustig te gaan zitten en de draad van ons gesprek weer op te nemen.

'En wat gaat er met de goudzoeker gebeuren?' vroeg ik hem.

'O, er is nog ruim voldoende tijd,' antwoordde hij. 'Een arts en twee verpleegsters zijn vertrokken om hem met de ziekenwagen op te halen.'

'Maar ik meende begrepen te hebben dat uw bediende zei dat het ongeval zich vanochtend had voorgedaan?'

'Ja, dat heeft hij gezegd,' antwoordde de dokter. 'Een uur of twee geleden, geloof ik, maar in Kabenda.'

Welnu, het dorp Kabenda aan de Kafue-rivier ligt ongeveer 320 kilometer van Broken Hill verwijderd. De enige verbinding tussen beide plaatsen was

destijds een weg die grotendeels niet veel meer was dan een hobbelig pad, waarlangs, behalve het kantoor van de districtscommissaris, slechts drie of vier verspreid liggende boerderijen te vinden waren.

'Natuurlijk,' vervolgde de dokter, 'heeft zelfs mijn twintig jaar in Afrika mij nog niet geleerd hoe de inheemse bevolking in vredesnaam op deze manier berichten kan overbrengen. Maar Karimo bracht dit nieuws met een uitdrukking op zijn gezicht die duidelijk maakte dat hij absoluut zeker was van zijn zaak. En ik hoop dat de ziekenwagen op tijd zal aankomen.'

De arts, met zijn jarenlange ervaring in Afrika, had dit bericht dus zonder enige aarzeling of twijfel aanvaard en ernaar gehandeld alsof het de natuurlijkste zaak ter wereld was.

En daar valt verder weinig aan toe te voegen. Zo is het nu eenmaal. De 'wetenschapper' uit het verhaal aan het begin van dit hoofdstuk was met zijn bewering misschien helemaal niet zo belachelijk als het op het eerste gezicht lijkt – althans, wanneer zijn bewering betrekking had gehad op de inheemse bevolking van vandaag, in plaats van op de onbekende bouwers van Zimbabwe.

Wij zijn zo trots op onze recente uitvindingen, op de nieuwste verbeteringen in de draadloze berichtgeving of op de mogelijkheid om de televisie zo te perfectioneren dat de uitzendingen de oceanen kunnen oversteken of overal ter wereld kunnen worden 'weerkaatst' door satellieten die in de ruimte rondcirkelen.

Maar we weten dat achter de schermen hele pelotons wetenschappers zich in prachtige laboratoria moeten inspannen om deze wonderen te ontwikkelen en in werking te stellen, dat er miljarden dollars aan onderzoek worden besteed en dat complete regimenten monteurs en technici aan de slag moeten met enorme installaties, kostbare apparaten, doolhoven van draden en gigantische hoeveelheden uiterst verfijnde antennes.

87

Dan komen we in Afrika en zien we dat er, door de vochtige schaduwen van het dichte equatoriale oerwoud heen, over de hete, half woestijnachtige droogte van de eindeloze vlakten, dwars over de pestilente moerassen, de reusachtige meren en de machtige rivieren, een volkomen ander systeem van

draadloze telegrafie en televisie functioneert, dat gelijkwaardig is aan al onze moderne uitvindingen en deze soms zelfs overtreft.

Er is geen wetenschapper of technicus nodig om het te bedienen. Alleen de zwarte kinderen van de natuur zelf. We zien hun instrumenten. Geen laboratoria of apparaten, slechts enkele oude tamtams, uitgehold uit een boomstam en aan één of beide uiteinden afgesloten met strak gespannen dierenhuid. Soms is het zelfs nog minder ingewikkeld: rookzuilen overdag en flakkerende vuren 's nachts, die berichten van heuvel tot heuvel doorgeven.

En op andere momenten zelfs dat niet – helemaal niets. Niets, absoluut niets wat onze vijf zintuigen kunnen zien, horen of op enige andere manier waarnemen.

Hoe de Afrikanen dit doen, weet ik niet. Niemand weet het. Maar het blijft een feit dat zij een methode hebben, en altijd hebben gehad, om de geheimzinnige grenzen van tijd en ruimte enigszins te overschrijden, grenzen waarmee onze wetenschappers tegenwoordig op zo fascinerende wijze experimenteren.

Het is een van de verbazingwekkendste verschijnselen waarmee iemand die door Afrika reist voortdurend wordt geconfronteerd. En iedereen die zich enige werkelijke kennis van de inheemse bevolking heeft eigen gemaakt, kan voorbeeld na voorbeeld van dergelijke ervaringen aanhalen.

Wanneer is het bijvoorbeeld ooit een reiziger gelukt een inheems dorp te bereiken zonder dat zijn aankomst al werd verwacht? Onder bijzondere omstandigheden zullen de inheemse bewoners misschien verrassing veinzen, dat is waar. Maar alleen wanneer het hun plannen goed uitkomt. Hoe groter hun verbazing lijkt, des te zekerder kan men ervan zijn dat ze slechts gespeeld is.

En wanneer er een blanke in de buurt woont – een landbouwer, een missionaris of een ambtenaar – dan weten de inheemse bewoners van een aanstaand bezoek al lang voordat de bezoeker zelf ervan op de hoogte is, zelfs wanneer hij over een telefoon, een telegraaf of een korte golf radiozender beschikt.

Bovendien weten de inheemse bewoners dan niet alleen dat er een bezoek op komst is: ze weten ook waar de reiziger naartoe gaat en waarom, wat hij verlangt en wat hij doet, wat zijn meest opvallende karaktereigenschappen zijn

en vaak zelfs wat zijn geheime zwakheden zijn, waarvan hij zich zelf misschien niet eens bewust is.

88

En natuurlijk kennen ze zijn naam, of op zijn minst de naam die andere inheemse bewoners hem hebben gegeven en die meestal in één of twee woorden een treffend fysiek en geestelijk portret van de man weergeeft.

Hoe gebeurt dat? Wanneer men heeft gehoord hoe de berichten van de tamtams door de lucht schallen, of wanneer men 's nachts de seinvuren heeft zien opflakkeren of overdag de rookzuilen heeft zien opstijgen, dan is de verklaring eenvoudig. Maar wat als er niets gezien of gehoord is?

Geen enkele blanke is er ooit in geslaagd door te dringen tot het geheim van dit raadselachtige inheemse systeem van telegrafie en televisie, en ik geloof niet dat iemand er ooit via materialistische wegen dichterbij zal kunnen komen.

Terwijl ik verder slenterde, dacht ik hierover na en in het bijzonder piekerde ik opnieuw over het kleine tafereel dat ik zojuist in het ziekenhuis had meegemaakt. Als het bericht dat de assistent aan de dokter had overgebracht juist was en hem inderdaad in minder dan twee uur had bereikt over een afstand van 320 kilometer dunbevolkt gebied, dan was dat werkelijk zeer opmerkelijk. Vooral omdat het ontvangststation, om het zo maar te zeggen, niet een inheemse bewoner in zijn afgelegen dorp was, maar iemand die midden in een stad woonde, in een omgeving met een uitgesproken Europees karakter zoals dat van dit ziekenhuis.

Maar er was nog dat ene ‘als’ waarmee rekening moest worden gehouden, en ik nam mij voor de zaak zo snel mogelijk te controleren.

Intussen bedacht ik dat dit voorval min of meer een herhaling was van wat ik jaren eerder in Italiaans-Somaliland had meegemaakt.

Ik herinner mij dat het juli 1924 was en dat ik uiteraard nog geen Amerikaans staatsburger was geworden. Toen ik op een nacht mijn Askari-kampement vlak buiten de poorten van Mogadishu inspecteerde, ving ik toevallig enkele woorden op die mijn Somalische ordonnans met een andere Askari bij het vuur uitwisselde.

‘Gisteren heeft de Grote Koning van de “Engelsen” een geschenk gegeven aan de Grote Koning van Italië.’

Nieuwsgierig geworden vroeg ik de man om uitleg, maar pas na veel aandringen kreeg ik hem zover dat hij vertelde waaruit het geschenk bestond: ‘Refuge Bay’ en heel, heel veel woestijn daarachter en eromheen, en duizenden en nog eens duizenden Somaliërs die erin wonen.’

89

Toen ik hem vertelde dat het maar onzin was, gaf hij me, mopperend, uit eigen beweging de afmetingen van het gebied als bewijs voor zijn bewering. Maar ik kon geen wijs worden uit zijn ingewikkelde berekeningen, die allemaal - zoals bij de Somaliërs gebruikelijk was - gebaseerd waren op metingen als: zoveel keer de afstand van de elleboog van de ene arm tot de top van de middelvinger van de andere hand, plus de breedte van de rechterhand en de afstand van vingertop tot vingertop van een man met horizontaal uitgestrekte armen, enzovoort. Bij die berekening werd elk denkbaar deel van de menselijke anatomie betrokken.

Ik verbood hem kortaf - ik had toen nog heel wat minder jaren ervaring met het Afrikaanse leven en de Afrikaanse gebruiken achter de rug - om rond te lopen en zulke dwaze nieuwtjes te verspreiden. Maar hij was niet overtuigd en deelde me, in de meest correcte en gedisciplineerde houding, beleefd mee dat iedereen het al wist.

Diezelfde avond sprak ik erover met de man die het dichtst bij de gouverneur stond, zijn hoofdsecretaris en een goede vriend van mij, in de veronderstelling dat ook hij onder dat ‘iedereen’ viel. Hij vond het bijzonder amusant mij ermee te plagen.

Sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog, zo vertelde hij me uiteindelijk, was er voortdurend sprake van geweest Italië een koloniale schadeloosstelling toe te kennen. Maar hoewel er al zes jaar diplomatieke besprekingen over deze kwestie gaande waren in Londen en Rome, en inmiddels al enkele maanden twee commissies ergens in Kenia de zaak onderzochten, had zelfs de gouverneur niet het flauwste idee hoeveel maanden of jaren de discussies nog zouden voortduren, laat staan wat de precieze omvang was van het gebied dat aan Italië zou worden toegewezen.

Hij voegde er echter aan toe dat volgens een algemeen gerucht het gebied Refuge Bay en Kisimayu zou omvatten. Ik leidde daaruit af dat mijn ordonnans dit gerucht waarschijnlijk van een of andere bediende van de officiersmess had opgevangen. Daarmee leek de zaak afgedaan.

Enkele weken later echter, in augustus, werd bekendgemaakt dat Kisimayu en het bijbehorende gebied aan Italië waren overgedragen. Noch de hoofdsecretaris, noch ik wisten wat we ervan moesten denken toen ik hem vertelde dat de datum waarop het akkoord was ondertekend, precies dezelfde dag was waarop mijn ordonnans het nieuws met alle bijzonderheden had vernomen.

90

Zijn informatie was zo nauwkeurig geweest dat, toen een van de Somalische secretarissen een berekening maakte op basis van die hele warboel van vingertoppen, armen, schouders, handen enzovoort, die mijn ordonnans precies uit zijn hoofd kende en maar al te graag tot in de kleinste bijzonderheden herhaalde, het resultaat iets minder dan 2.000 vierkante mijl bedroeg. Het gebied dat in het officiële communiqué werd vermeld, had daarentegen een oppervlakte van 33.000 vierkante mijl. Maar misschien was deze afwijking te wijten aan een rekenfout van de secretaris, die zijn berekeningen mogelijk op zijn eigen lichaamsmaten had gebaseerd. En hij was een zeer klein mannetje.

Even juist bleken de woorden van Karimo, de zwarte assistent van de dokter in Broken Hill, zoals ik vaststelde toen ik die avond om negen uur naar het ziekenhuis ging. Ik werd daarbij niet alleen gedreven door de wens na te gaan of de informatie klopte, maar ook door de nieuwsgierigheid te weten te komen wie het slachtoffer van het ongeluk was geworden.

De ambulance was zojuist teruggekeerd met een zwaar gewonde patiënt, en ik ontdekte dat het een man was die ik al verschillende keren had ontmoet langs de oever van de Kafue-rivier, waar hij naar mineralen zocht.

Het was een ruwe, maar zeer sympathieke kerel: een grote vent van 1,95 meter, mager en pezig, met een enorme cowboyhoed die scheef op een hoek van zijn kleine, blonde hoofd stond. Meestal volgde op enige afstand een kleine karavaan van inheemse bewoners hem. Die dreven met al hun energie tien of twaalf piepkleine, onmogelijk zwaar beladen ezels voort, die in een wanhopige

en vergeefse poging voort draafden om de lange benen van hun meester bij te houden.

Dit was ook de oorzaak van de ernst van het ongeluk. Toen die ochtend de luipaard geheel onverwacht uit een dicht struikgewas was gesprongen en op de rug van de goudzoeker was terechtgekomen, bevond de karavaan zich, zoals gewoonlijk, zo ver achter hem dat de strijd al voorbij was toen ze de plek bereikte.

De inheemse bewoners hadden alleen nog de wonden van hun meester zo goed mogelijk kunnen verbinden, hem op een geïmproviseerde draagbaar kunnen leggen en hem naar de weg richting Broken Hill kunnen brengen. Daar trof de ziekenwagen hem enkele uren later aan.

Gelukkig waren de dokter en de verpleegsters nog op tijd aangekomen. Hoewel de goudzoeker meer dan twee maanden in het ziekenhuis moest blijven, herstelde hij uiteindelijk.

Later bevestigde hij mij dat het ongeluk kort na tien uur 's ochtends was gebeurd, op de tegenoverliggende oever van de Kafue-rivier, in de richting van Kabenda. Dat wil zeggen, op meer dan 320 kilometer van Broken Hill, en nog geen anderhalf uur voordat Karimo de dokter een nauwkeurig verslag van het voorval had gegeven!

91

20. Telepathie en helderziendheid

Toen ze zich voordeden, leken de visioenen, dromen (of hoe men ze ook wil noemen) van Skaimunga, zijn vader en de dokter, aan wie de verborgen rotsschilderingen van de Bosjesmannen werden ‘onthuld’, mij niet alleen bovennatuurlijk toe, maar ook volkomen uitzonderlijke verschijnselen. Alles wat ik destijds enigszins met die gebeurtenissen in verband kon brengen, was het zeer bekende, onomstotelijk bewezen en algemeen aanvaarde geval van dr. Emanuel Swedenborg, die ook nu nog wordt erkend als een van de grote mystieke filosofen ter wereld.

Het was in de zomer van 1759 dat Swedenborg op een avond plotseling zeer opgewonden raakte. Hij verbleef toen bij vrienden in Göteborg, ongeveer 500 kilometer van zijn huis in Stockholm. Omstreeks zes uur werd hij

plotseling door een hevige onrust overvallen. Er was zojuist, zei hij, een gevaarlijke brand uitgebroken in Stockholm. Het vuur breidde zich al uit en had het huis van een familie die hij goed kende in lichterlaaie gezet. Ook zijn eigen huis liep ernstig gevaar.

Swedenborgs onrust hield onverminderd aan tot acht uur 's avonds, toen hij enigszins opgelucht zuchtte. Ten slotte verklaarde hij dat de brand onder controle was en dat zijn huis gelukkig gespaard was gebleven. Dit was bepaald niet het eerste voorbeeld van het mysterieuze, maar onfeilbaar juiste 'tweede gezicht' van de filosoof. Natuurlijk waren zijn vrienden in Göteborg bijzonder benieuwd of dit vermogen opnieuw juist zou blijken te zijn.

Dat gebeurde meer dan tweehonderd jaar geleden, toen de nieuwsvoorziening heel anders was dan tegenwoordig. Het duurde dan ook bijna drie dagen voordat er boodschappers uit Stockholm aankwamen. Maar toen zij uiteindelijk verschenen - onder wie regeringsambtenaren en vertegenwoordigers van de Kamer van Koophandel en Nijverheid - bevestigden zij het verslag dat Swedenborg had gegeven terwijl de brand nog woedde, tot in alle bijzonderheden.

Tegenwoordig is de wetenschap zo ver gevorderd dat men meent dat dergelijke gevallen (en het lijkt erop dat er heel wat van zijn die positief en nauwkeurig zijn vastgelegd), evenals de eerder door mij genoemde gebeurtenissen, door volkomen natuurlijke wetten kunnen worden verklaard. Het enige probleem is dat men die wetten tot dusver nog niet heeft begrepen - net zomin als in de tijd van Swedenborg.

92

Mijn vrouw en ik hebben sinds mijn (voor mij) gedenkwaardige verblijf en avontuur in de 'Moerassen van het Mysterie' zoveel andere Afrikaanse voorbeelden waargenomen of bevestigd, dat ze bijna iets alledaags zijn geworden. Voor ons dan, bedoel ik. Maar omdat we tegelijkertijd bepaald niet blasé zijn geworden ten aanzien van deze verschijnselen, heb ik het gevoel dat er nog enkele voorbeelden zijn die het waard zijn hier te beschrijven. Ik vertrouw erop dat de lezer ze even interessant en verbijsterend zal vinden als wij ze vonden.

Een klassiek en goed gedocumenteerd voorbeeld, dat destijds van het grootste belang was, deed zich in West-Afrika voor tijdens de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog. Het bleek zo belangrijk dat het de geallieerden ertoe

bracht een zeer belangrijke basis op te geven, en de plaatselijke bevolking ertoe aanzette de wateren voor Freetown de 'zeemansbegraafplaats' te noemen.

Nadat Frankrijk was verslagen en Dakar voor de geallieerden verloren was gegaan, was Freetown, slechts 920 kilometer verder naar het zuidoosten, de waardevolste West-Afrikaanse haven voor de Verenigde Naties geworden. De stad was in de achttiende eeuw gesticht als haven voor de ongelukkigen die door Britse kruisers van slavenschepen waren bevrijd. In 1940 kreeg Freetown, de hoofdstad van Sierra Leone en de enige stad van enige omvang in het land, plotseling een nieuwe, levensbelangrijke taak.

Door zijn strategische ligging op het kruispunt van de kortste zeeroutes vanuit Belgisch-Congo, Portugees-Angola, Zuid-Afrika en het Oosten, door de ruime, goed beschutte baai waarmee de natuur het had begiftigd en door de moderne havenfaciliteiten die er onlangs waren aangelegd, was Freetown de meest logische en veilige verzamelplaats voor schepen die voor het laatste deel van hun reis naar Groot-Brittannië in konvooien werden samengebracht.

Het binnenland van Sierra Leone wordt ook vandaag nog omringd door de dunbevolkte, ongerepte gebieden van Frans-Guinea, Liberia en Ivoorkust. Telegraaf en telefoon, spoorwegen en wegen zijn in dit deel van West-Afrika weliswaar niet geheel onbekend. Maar wat er aanwezig is, zou men eerder een soort uitstalling kunnen noemen dan een werkelijk, aan deze tijd aangepast netwerk. In 1940 waren van deze moderne communicatie- en vervoersmiddelen slechts geïsoleerde, elementaire korte trajecten aanwezig. Ze waren weliswaar voortdurend overbelast, maar nooit moeilijk te controleren, omdat ze voortdurend onder het strenge toezicht stonden van enkele blanke ambtenaren, die werden bijgestaan door een aantal betrouwbare Afrikaanse medewerkers. De voorwaarden voor de uiterst strikte geheimhouding die onmisbaar was voor een haven waar konvooien moesten worden samengesteld en vanwaaruit ze moesten vertrekken, leken daarom vanaf het begin verzekerd.

93

In plaats daarvan deden zich, kort nadat Freetown de plaats van het niet langer beschikbare Dakar begon in te nemen, met kwaadaardige hardnekkigheid onheilspellende incidenten voor.

Telkens wanneer een konvooi werd samengesteld, verschenen er vliegtuigen aan de hemel - blijkbaar afkomstig van de door de Duitsers

beheerste Vichy-regering. Elk konvooi werd, hoewel de scheepsroutes voortdurend werden gewijzigd en pas op het allerlaatste ogenblik bekendgemaakt, zodra het zich op volle zee bevond aangevallen door U-bootformaties die daar kennelijk op de loer hadden gelegen op de plekken waar ze de meeste schade konden aanrichten. In korte tijd namen de verliezen aan beschadigde en tot zinken gebrachte schepen verontrustende, catastrofale proporties aan.

Natuurlijk verdubbelden de autoriteiten alle voorzorgsmaatregelen die binnen hun bevoegdheden lagen. De geheimhouding rond de vertrekdata en -routes werd nog angstvalliger in acht genomen. De toch al strenge censuur werd drastisch aangescherpt en uitgebreid tot elk denkbaar kanaal voor de verspreiding van nieuws.

Maar geen van deze maatregelen bleek afdoende. De nachtmerrie hield onverminderd aan. Uiteindelijk kwam men tot de conclusie dat de berichten Dakar alleen konden bereiken via de weinig begrepen en vaak bespotte ‘bushtelegrafie’. De schuldigen konden ontrouwe of zelfs volkomen onschuldige inheemse bewoners zijn, wier onverzadigbare nieuwsgierigheid en onbedwingbare neiging tot roddelen op sluwe wijze werden uitgebuit door enkele vindingrijke agenten. Maar het feit bleef bestaan en men moest er iets aan doen.

Hill Station, de officiële wijk van Freetown, veranderde in een krankzinnig bedrijvige mierenhoop. Het was natuurlijk volstrekt onmogelijk om in de onmetelijke uitgestrektheid van de Afrikaanse wildernis de traditionele gebruiken en het eigenlijke karakter van honderdduizenden gesloten, ondoorgrondelijke halfwilden te controleren en te veranderen. Maar er werd een enorme inspanning geleverd om ten minste binnen een straal van 15 tot 20 kilometer rond de haven elke zichtbare of hoorbare methode van nieuwsverspreiding door de inheemse bevolking uit te bannen. Overdag stegen er geen rooksignalen meer op naar de hemel, 's nachts flakkerden er geen vuren meer en het doffe dreunen van trommels en het geluid van hoorns verstoorden niet langer de stilte van dag of nacht. De voorschriften werden rigoureus aangescherpt; overtredingen werden prompt opgespoord en streng bestraft.

94

Zodra er echter een nieuw konvooi was samengesteld, keerden de gebruikelijke vliegtuigen, die tijdens de weken van inactiviteit in de haven

volledig verdwenen waren geweest, op zo'n onvoorzichtig gekozen tijdstip terug dat dit onmogelijk aan het toeval kon worden toegeschreven. Als door magie aangetrokken verschenen ook de U-boot-eenheden opnieuw op zee, in de gevaarlijkste zones. Tijdens de daaropvolgende nachten werden nog meer schepen met een onschatbare waarde tot zinken gebracht, gingen nog meer bemanningen van dappere zeelieden verloren, evenals nog meer dringend benodigde troepen en duizenden tonnen onvervangbare vracht, die allemaal ten onder gingen op het «Kerkhof van de blanke man».

Het was om krankzinnig van te worden; want het was duidelijk dat er nog steeds berichten uitlekten, die de vijand met een onverklaarbare snelheid en een feilloze zekerheid bereikten.

Hoe was dat mogelijk, terwijl toch elk communicatiekanaal met de buitenwereld met zoveel moeite was afgesloten?

De reden was eenvoudig: het breedste kanaal van allemaal stond nog steeds wagenwijd open. Het was een kanaal dat geen menselijke macht kon afsluiten, of zelfs maar kon proberen te controleren, althans niet zolang inheemse havenarbeiders in de haven aan boord van schepen gingen om vracht te lossen of te laden, of verse voorraden aan te voeren. Niet zolang de babbelzieke vrouwen van deze havenarbeiders onder de palmbomen van hun dorpen zaten en uit verveling elke beweging van binnenkomende schepen gadesloegen. Niet zolang in elk scheepvaart- en handelsbureau in Freetown inheemse klerken met correspondentie en documenten bezig waren, en in elk huis in de stad en op Hill Station inheemse bedienden flarden van gesprekken opvingen terwijl ze aan tafel bedienden of drankjes binnenbrachten.

Want alles wat deze inheemse mensen zagen, hoorden, in zich opnamen en overdachten, brachten zij vrijwel onmiddellijk in gedachten over aan verre vrienden en familieleden. Die kauwden op het nieuws dat zij op die manier op afstand hadden opgevangen en gaven het in alle onschuld steeds verder door. Totdat het Senegal en Dakar bereikte – en een paar duivels slimme, vindingrijke blanke agenten, die wisten hoe ze dergelijke informatie uit deze jongens moesten lospeuteren en die de verkregen gegevens onmiddellijk wisten te benutten.

Te vergezocht? Onmogelijk?

95

Helemaal niet. Het was zo weinig onmogelijk dat het samenstellen van konvooien in Freetown uiteindelijk moest worden stopgezet, waardoor de blauwgroene wateren voor de kust van Sierra Leone, waar zo lang een levendige bedrijvigheid had geheerst, al spoedig volkomen verlaten waren. En de havenarbeiders, die van alle werk beroofd waren, zaten treurig onder hun palmbomen en staarden zwijgend naar de lege, glinsterende watervlakte van het «Kerkhof van de blanke man».

De telepathische vermogens van de zwarte man waren ingezet en uitgebuit in de totale oorlog van de blanke man. En dit «geheime wapen» van de Afrikaan – even werkelijk, onfeilbaar en dwingend als zijn onmiskenbare vermogen om weersveranderingen te voorzien, zelfs onder de meest ongebruikelijke omstandigheden volmaakt zijn oriëntatie te behouden en voedsel en water te vinden op manieren en onder omstandigheden die het wonderbaarlijke benaderen – had vrijelijk alle door mensen opgeworpen barrières en veiligheidsmaatregelen doorbroken en zelfs in een zo omvangrijk conflict als de Slag om de Atlantische Oceaan een doeltreffende rol gespeeld.

Dit wonderbaarlijke vermogen van de primitieve inheemse mens om gebeurtenissen «op afstand te zien», die zich honderden kilometers verderop afspelen, en om berichten – misschien onbewust – over enorme afstanden over te brengen, zonder enig zichtbaar instrument of verklaarbaar communicatiemiddel, is een van de meest verbazingwekkende verschijnselen waarmee iedereen die gedurende langere tijd door Afrika reist, voortdurend wordt geconfronteerd.

Persoonlijk wil ik graag nogmaals benadrukken dat ik er vast van overtuigd ben dat dit vermogen slechts één is van de vele gaven waarmee de natuur de mens heeft uitgerust. Niet alleen één bepaalde man of één bepaald ras, maar waarschijnlijk alle mensen, overal ter wereld, bezitten deze gave, zoals het geval van Dr. Swedenborg bewijst. Hij is beslist geen alleenstaand geval.

Wat er met de meesten van ons blanken is gebeurd, is eenvoudigweg dat wij ons gedurende vele generaties steeds verder van de natuur en de aarde hebben verwijderd en daardoor de kennis van en het gebruik van deze onschatbare gave zijn kwijtgeraakt.

Maar bij de mens – zoals bijvoorbeeld de Afrikaan – die zich nog steeds in zijn primitieve ontwikkelingsstadium bevindt, ligt dat heel anders. Want hij is nog zo nauw met de natuur verbonden, is werkelijk zozeer een deel van de aarde gebleven als de dieren: de antilope, die weg galoppeert voor een

naderende orkaan, uren voordat onze meest geavanceerde instrumenten die kunnen voorspellen; de duif, de kat en het paard, die onfeilbaar hun weg naar huis vinden, zelfs door onbekend gebied; de hond, die al lang blaft voordat het gezoem van een seismograaf een aardbeving aankondigt; de buizerd, die uit de blauwe hemel verschijnt en recht op het onzichtbare punt afvliegt waar zojuist geruisloos een prooi is gedood, enzovoort, enzovoort.

96

Ik beschouw het als een vermogen of een zintuig dat oorspronkelijk misschien even sterk en scherp ontwikkeld was als het gewone fysieke gezichtsvermogen. Net zoals wij voorwerpen zien en gebeurtenissen waarnemen die zich binnen het beperkte gezichtsveld van onze ogen, verrekijkers en telescopen afspelen, en net zoals onze kinderen op een natuurlijke en instinctieve manier leren zien, hun blik scherpstellen en zonder bijzondere instructies hun waarnemingen leren coördineren, zo ontwikkelt ook het vermogen of zintuig om op afstand te zien en berichten over grote afstanden over te brengen zich op natuurlijke en instinctieve wijze. Het wordt steeds scherper en nauwkeuriger naarmate het kind van de primitieve, onbedorven mens opgroeit in zijn natuurlijke, onaangetaste omgeving.

De levendige nieuwsgierigheid van de inheemse mens doet de rest. Zijn behoeften zijn gering, eenvoudig en gemakkelijk te bevredigen. Zijn geest is vrij van al onze ingewikkelde, eindeloze zorgen, houdt zich weinig bezig met het verleden en staat met een bijna fatalistische onverschilligheid tegenover de toekomst. Hij houdt zich voornamelijk bezig met het heden.

De schepen die een haven binnenlopen waar hij zijn brood verdient, het aanstaande bezoek van een blanke aan een afgelegen dorp, de mogelijkheid om onmiddellijk iets te verdienen, de grillen van het weer, de bewegingen van het wild, een voldoende hoeveelheid voedsel en water – dat zijn de dingen die de Afrikaan interesseren.

Zeer weinig daarvan zal aan zijn aandacht ontsnappen, en wat hem toch ontgaat, wordt hem bijgebracht door zijn voortdurende gesprekken met anderen van zijn soort. En elk stukje informatie dat hij heeft verworven, straalt zijn geest vervolgens in alle richtingen uit, via een soort geestelijke Esperanto-radio-uitzending, die afstanden, landsgrenzen en verschillen in stammen en talen moeiteloos overbrugt, naar iedere andere inheemse persoon die ervoor openstaat en de informatie nuttig zou kunnen vinden.

Ein hellseherisches Mädchen machte es Gatti möglich, ihren Vater zu retten.
15. Een helderziend meisje.
16. Zij maakte het Gatti mogelijk haar vader te redden.

17. De voorbereidingen voor het vertrek van het Tsenan-plateau.

18. We kwamen op een plek waar zoveel granietblokken verspreid lagen dat we noch konden uitwijken, noch konden omkeren.

19. De kerk van Pretoria.

Misschien zijn het dezelfde vermogens die ook wij ooit moeten hebben bezeten, maar die wij geleidelijk hebben overgedragen aan onze mechanische uitvindingen en instrumenten: radio, telefoon, telegraaf, televisie, radar en sonar, om nog maar te zwijgen van het kompas, de sextant, de barometer enzovoort.

In zekere zin hebben wij deze vermogens verbeterd, want we kunnen er vervangende instrumenten voor gebruiken telkens wanneer we dat wensen. En we weten hoe die vervangende instrumenten werken.

97

Wanneer wij echter van onze mechanische apparatuur worden afgesneden, wanneer die onvoldoende functioneert of helemaal uitvalt, staan wij machteloos. De vermogens van de wilde mens daarentegen staan onmiddellijk tot zijn beschikking zodra hij ze nodig heeft, zelfs wanneer hij misschien naakt en met lege handen staat.

Om van zulke buitengewoon belangrijke gebeurtenissen als bijvoorbeeld de kwestie van Freetown over te stappen naar bijna lachwekkende voorvallen, wil ik een heel eenvoudige ervaring vertellen. Juist vanwege haar eenvoud (en omdat mijn vrouw en ik ons als het ware toevallig aan de twee uiteinden ervan bevonden) maakte ze een bijzonder diepe indruk op ons.

Beneden in het door sagen omgeven bergland van Rwanda ligt een klein meer dat Gabine heet. Het is de thuisbasis van een bijzonder schuwe groep wilde eenden, die tijdens een van onze recente expedities al mijn pogingen hadden verijdeld om er enkele voor onze tafel te schieten.

Op een middag stelde ik mijn vrouw voor in de auto te blijven zitten terwijl ik te voet op pad ging. We spraken af dat ik een signaal zou geven met mijn politiefluitje, dat ik altijd bij me droeg, wanneer ik wilde dat ze me kwam ophalen.

De plaats waar zij achterbleef, lag vlak aan de oever van het meer. Aan de overkant werd het meer begrensd door een hoge berg. Die berg maakte op ongeveer achthonderd meter voor haar een bocht en ontnam haar volledig het zicht op de rest van de weg.

De enige andere mens in de wijde omgeving was een jonge Bahutu, een inheemse jongen van tien of elf jaar, die aan de bergzijde een geitenkudde hoedde.

Ellen kende net genoeg van zijn taal om hem goedendag te zeggen en hem een sigaret aan te bieden, die hij met kennelijk enthousiasme aannam. Daarna viel het gesprek stil, hoewel hij bleef staan en de vreemde blanke vrouw aandachtig bleef bekijken.

Na ongeveer vijfenveertig minuten sprak de herdersjongen plotseling met grote opwinding tegen haar.

'Bwana!' (De heer!) 'Bwana!' riep hij, terwijl hij twee vingers in zijn mond stak en het geluid van mijn fluitje nabootste.

Mijn vrouw dacht dat het scherpe gehoor van de inheemse jongen het geluid van mijn fluitje had opgevangen. Ze was echter onder de indruk van de nauwkeurigheid waarmee hij mijn gebaar nabootste, want ze was er zeker van dat hij in zijn leven nog nooit zo'n fluitje had gezien.

98

Intussen startte ze de auto en toen ze de bocht rond de berg was gepasseerd, zag ze mij over de weg in haar richting komen lopen.

'Een jongetje vertelde me dat je gefloten had,' zei ze toen ze naast me stopte, 'hoewel ik zelf niets gehoord had. Wonderlijk toch, wat een goed gehoor die mensen hebben, vind je niet?'

'Het is meer dan wonderlijk,' antwoordde ik, 'want ik had het fluitje pas in mijn hand genomen, maar had nog helemaal niet gefloten. Ik liep juist terug naar een plek waar ik dacht dat jij me zou kunnen horen!'

Het telepathische zintuig van dit kind had hem dus een duidelijk beeld overgebracht van mijn voornemen om met mijn fluitje een signaal te geven. Dat beeld was zo helder geweest dat hij in staat was geweest zowel het geluid als mijn bewegingen na te bootsen, hoewel hij nog nooit een dergelijk instrument als het mijne had gezien of ervan had gehoord.

En hier volgt nog een voorbeeld, een ervaring die enige tijd geleden een oude vriend van ons overkwam, een beroemde ingenieur die later algemeen directeur werd van de Broken Hill-mijnen in Noord-Rhodesië, toen N'dola nog niet meer was dan een mijn en een kleine overheidspost.

Deze ingenieur reed, uitsluitend vergezeld door zijn kok, met de auto van Broken Hill in de richting van N'dola. De weg liep langs een wildreservaat en vormde daar de oostelijke grens ervan.

Plotseling verscheen er midden op de weg een prachtige, grote luipaard. Drie meter verder naar rechts en het dier zou zich buiten het reservaat hebben bevonden. Met een goed gericht schot legde mijn vriend het dier neer. Binnen enkele minuten had de kok de huid eraf gehaald, deze in een kist in de auto gelegd en het karkas begraven.

De jager keek zorgvuldig om zich heen. De met gras begroeide vlakte was in alle richtingen verlaten en er was geen enkele auto op de weg te zien. Er volledig van overtuigd dat hij zijn daad in alle geheimhouding had verricht, reed hij met flinke snelheid verder in de richting van N'dola, dat vijftig kilometer noordelijker lag.

Een uur later kwam hij daar aan. Tot zijn verbazing trof hij de enige blanke politieagent van de plaats aan, die hem al stond op te wachten en hem met een strenge blik begroette met de woorden:

'En wat hebt u te zeggen over de luipaard die u zojuist in het reservaat hebt gedood?'

Mijn vriend, meer verbaasd dan verontwaardigd, liet onmiddellijk de huid zien en betaalde met een goed humeur de boete. Natuurlijk was hij wel nieuwsgierig te weten hoe de politieagent achter het nieuws was gekomen.

Deze kon hem alleen vertellen dat zijn bediende (boy) een uur eerder, terwijl hij samen met hem in de tuin aan het werk was, plotseling in lachen was uitgebarsten.

99

'Een blanke man,' had hij eruit geflapt, alsof hij het bijzonder vermakelijk vond, 'de Grote Chef van mij, die in de auto komt, heeft zojuist op de weg in het reservaat een luipaard gedood.'

Terwijl hij zijn hoofd schudde en in zichzelf praatte, was hij verdergegaan met het planten van sla.

In die tijd waren er in dit deel van Noord-Rhodesië noch telefoon, noch telegraaf. Mijn vriend was er volkomen zeker van dat hij geen trommels had gehoord, geen vuur of rook had gezien en geen menselijk wezen was tegengekomen voordat hij N'dola bereikte. Zelfs als een inlander zich in het gras verborgen had gehouden en het schot had waargenomen - hoe had het

nieuws dan over een onbewoond gebied van vijftig kilometer kunnen worden overgebracht? De enige andere persoon die van de gebeurtenis op de hoogte was, was zijn trouwe, oude kok. Had deze misschien, zonder het te beseffen, het nieuws uitgezonden?

Nieuwsgierig ging mijn vriend samen met de politieagent de tuin in om de bediende, die daar nog altijd aan het werk was, ernaar te vragen.

'Hoe weet je dat de Bwana in het reservaat een luipaard heeft gedood?' De bediende keek verward en mompelde dat hij het gewoon geweten had; hij had het hele gebeuren als het ware 'gezien'.

'Maar hoe dan?' drong mijn vriend aan.

Een 'O, Bwana!' en een luid gelach - dat was het enige antwoord dat hij kreeg. Het is een beproefde manier waarop inlanders een vraag ontwijken die ze niet kunnen of willen beantwoorden.

Ik merk nu pas dat ik deze gave van het helderziend zien tot dusver alleen bij mannen heb vermeld, te beginnen bij Skaimunga en zijn vader en eindigend bij de tuinman van de politieagent. Was dat omdat Bantoevrouwen deze gave niet bezitten? Geenszins. De enige reden is dat men tijdens een expeditie nu eenmaal veel meer met mannen dan met vrouwen te maken heeft. Zelfs in een kamp of in een blank huishouden worden alle werkzaamheden die wij gewoonlijk tot het domein van de vrouw rekenen, door 'boys' verricht: de was, het verstelwerk, het strijken en - als er in het blanke huishouden baby's of zieken zijn - ook hun verzorging. De vrouwen blijven meer op de achtergrond en hebben genoeg te doen met hun hut en keuken, hun eigen kinderen en de familietuin.

100

Het spreekt natuurlijk vanzelf dat vrouwen in Afrika net zoveel kletsen en babbelen als overal elders. Alleen gebeurt dat in Afrika niet uitsluitend met de stem, maar ook door het ontvangen en overbrengen van gedachten en berichten – precies zoals bij hun mannen.

Dat blijkt wel uit het voorval dat mijn vrouw, ikzelf en verschillende van onze technici tijdens onze laatste expeditie hebben meegemaakt. Ons enorme kamp was opgeslagen aan de Kavirondo-baai van het Victoriameer. Dit grote meer kon, zoals we al snel zouden ontdekken, het ene ogenblik zo spiegelglad

zijn als een kleine vijver, om zich binnen enkele minuten te veranderen in een kolkende, verschrikkelijke heksenketel met golven zo hoog als huizen, die even gevaarlijk was als de stormachtigste zee.

Op een middag was er plotseling zo'n storm opgestoken. Hij woedde een tijdje en begon geleidelijk weer te bedaren, toen een van onze cameramannen naar ons toe kwam en meldde dat een Luo-meisje dringend met mij wilde spreken over een zeer dringende en kennelijk zeer pijnlijke kwestie.

'Alstublieft,' zei ze zodra ze naar onze grote woonwagen was gebracht, 'alstublieft, ga mijn vader redden!'

Hoewel ze erg verlegen was, slaagden we erin binnen enkele minuten haar verhaal te vernemen. Haar vader was met een tamelijk grote boot gaan vissen. Er was nog een andere man aan boord geweest. Die was echter in een ander vissersdorp aan land gegaan om gedurende enkele minuten familieleden te bezoeken. Maar toen was de storm opgestoken en hadden een sterke stroming en de hevige wind de boot meegesleurd. Helemaal alleen aan boord had haar vader geprobeerd het klapperende grootzeil onder controle te krijgen, maar zonder succes. De mast was gebroken en de storm had het hele zeil meegesleurd.

'Wel,' zei ik, 'hij heeft toch zeker roeispanen? Kan hij dan niet op die manier terugkomen? Zelfs als hij daar enige tijd voor nodig heeft?'

'Dat kan hij niet!' riep ze bijna uit. 'De gebroken mast, die samen met het zeil wegvloog, heeft hem op het hoofd geraakt. En nu ligt hij daar, gewond, met veel bloedverlies, bewusteloos en hulpeloos! Alstublieft, Bwana, vaar met een van uw kleine bootjes naar hem toe en red hem! Anders zal hij sterven.'

'En waar is hij?'

'Daar.' En ze wees met grote beslistheid in een bepaalde richting.

101

Ik speurde alles af met mijn verrekijker, maar kon geen enkele boot ontdekken, noch een boot in nood, noch een andere.

'Hij is daar, Bwana. Alsjeblieft, alsjeblieft, ga!'

Ellen stelde mij in het Engels een vraag die eigenlijk al eerder bij mij had moeten opkomen.

'Waarom is ze zo zeker van haar zaak? En wie heeft haar dit allemaal verteld over die andere man, die in het vissersdorp is achtergebleven, enzovoort?'

'Ja,' zei een van onze mannen, die zich om ons heen hadden verzameld, 'had degene die haar dit allemaal verteld heeft niet in plaats daarvan meteen haar vader te hulp kunnen komen?'

Nu stelde ik het meisje de vraag. Verlegener en wanhopiger dan tevoren schudde ze haar hoofd en haalde haar zijdezachte schouders op.

'Nee, nee, Bwana. Niemand heeft mij iets verteld. Ik heb het allemaal gezien met de ogen van mijn hart. En hij is daar, precies daar waar ik u gezegd heb. Alstublieft, Bwana!'

Misschien zou iemand anders getwijfeld en geaarzeld hebben. Maar ik niet, en Ellen evenmin.

'Welnu, dan kunnen jullie maar beter gaan,' zei ze eenvoudig tegen mij. 'Het meisje weet blijkbaar waarover ze het heeft.'

Enkele minuten later vertrok ik met drie van mijn metgezellen in twee van onze snelle, kleine aluminiumbootjes, uitgerust met buitenboordmotoren, een EHBO-kist en een reddingslijn. Dus opnieuw een geval van 'televisie'!

Met de grootst mogelijke snelheid voeren we in de richting die het meisje had aangegeven. Na enige tijd zagen we achter een zandbank, waarop papyrus groeide, de boot zonder zeil liggen, met zijn afgebroken mast. Toen we dichterbij kwamen, zagen we de visser bewusteloos languit op het kleine achterdek liggen, in een plas bloed. Het bloed stroomde uit een lelijke snijwond aan zijn hoofd, precies zoals zijn dochter hem had beschreven.

We gingen aan boord van de boot, brachten de man weer bij bewustzijn en reinigden en verbonden zijn nog steeds hevig bloedende wond. Ik gaf hem een opwekkend middel en vroeg hem of hij kon zitten en het roer kon bedienen terwijl wij zijn boot naar zijn gewone ligplaats sleepten.

Hij bedankte ons, zei dat hij daartoe in staat was en bevestigde woord voor woord wat het meisje had verteld over de andere visser, die aan land was achtergebleven toen zijn boot door de stroming was meegesleurd.

Het was helemaal donker geworden toen we terugkeerden. Toch konden we het meisje zien, dat eigenlijk bij Ellen had moeten blijven, maar nu daar bij het kleine haventje stond.

102

'Waarom ben je niet in het kamp gebleven, zoals ik je had opgedragen?' vroeg ik toen we aan land gingen.

'O, Bwana, ik heb gezien hoe u de boot bereikte en er een touw aan vastmaakte, nadat u mijn vader weer tot leven had gewekt. Daarom ben ik gekomen om hem te helpen en voor hem te koken. En om de andere Bwana's te bedanken. Maar vooral u. Asante sana, Bwana M'Kubwa!'

Daar heb je het weer!

21. Atakufa Kesho : de vloek wordt overwonnen

Ik wil niet beweren dat het volgende een nieuw geval van helderziendheid was. Waarschijnlijk was het niet meer dan het resultaat van een gedachtenassociatie. Maar feit is dat ik met absolute zekerheid wist – en wel ruim vierentwintig uur voordat Atakufa Kesho daadwerkelijk weer opdook – dat onze wegen elkaar nogmaals zouden kruisen. Of was het een voorgevoel (wat men daar ook onder moge verstaan), zoals vrijwel iedereen er af en toe een heeft?

Hoe dan ook, ik was vooraf zo zeker van mijn zaak dat ik er een klein fortuin op had verwed – en gewonnen. In ieder geval won ik, toen dat voorgevoel, zoals we het maar zullen noemen, juist bleek te zijn, iets dat veel waardevoller was dan geld. Want het geld zou allang uitgegeven en inmiddels volledig verdwenen zijn – terwijl de ervaring die ik opdeed tijdens deze tweede ontmoeting met het 'kleine mannetje met de grote standvastigheid' vandaag nog altijd levendig voor mijn geestesoog staat. Mijn metgezellen en ik koesteren die ervaring alsof we het voorrecht hadden haar zelf opnieuw te mogen beleven.

Maar laat ik bij het begin beginnen.

We hadden enkele maanden doorgebracht op het Tzenan-plateau in Mozambique. Het ogenblik naderde waarop we, na de voltooiing van onze onderzoekswerkzaamheden, onze tocht door een gebied zonder wegen moesten voortzetten, totdat we op de een of andere manier de hoofdweg zouden bereiken die leidde naar het douane- en immigratiestation aan de grens tussen het Portugese grondgebied en Zuid-Rhodesië.

Na het overschrijden van de grens wilden we zuidwaarts trekken en uiteindelijk de Transvaal bereiken. Daar wilden we, aangezien we inmiddels al bijna een jaar achterliepen op onze oorspronkelijke planning, onze uitrusting opslaan, al onze voertuigen achterlaten voor een grondige revisie en onze bijzonder indrukwekkende wetenschappelijke verzamelingen via Durban verschepen.

Vervolgens waren we van plan om vanuit dezelfde haven met een schip naar huis terug te keren, samen met onze bergen kisten vol films en foto's. Pas nadat al dit materiaal ontwikkeld en afgedrukt was, zou ik een datum kunnen vaststellen voor mijn terugkeer naar Transvaal, met verse voorraden en waarschijnlijk een volledig nieuwe personeelsploeg. Daar zou ik de opdracht voortzetten en tot een goed einde brengen die mij door de toenmalige Unie van Zuid-Afrika – het huidige Zuid-Afrika – zou voeren.

Terwijl we verder trokken en, met slechts beperkte hulp van onze kaarten, in algemene zin koers zetten naar dat douane- en immigratiestation (waarnaartoe, zoals ik wist, vrij goede wegen zouden lopen), bevond ik me plotseling in een bepaald niet ongebruikelijke hachelijke situatie. Vanuit mijn vrachtwagen, die voorop reed, zag ik geen enkele weg meer waarlangs we verder konden rijden en moest ik het stopsein geven.

We hadden een tijdje rondgedwaald en zonder resultaat gezocht naar een doorgang door het te dichte, doornige struikgewas, toen we op een klein stukje geelachtig grasland stuitten en daar een vore ontdekten die er bijna kaarsrecht overheen liep.

'Verdorie,' zei Charlie, die nog nooit zoiets had gezien, 'waarom zou iemand hier in vredesnaam dit ellendige stukje grond willen omploegen?'

20. Bij ons kamp aan de Kavirondo-baai van het Victoriameer.

Ik gebood hem haastig te zwijgen, want de vore was heel vers. Fluisterend zei ik: ‘Een witte neushoorn heeft die getrokken. Het dier voedt zich uitsluitend met gras, meestal 's nachts. Daarbij sleept het zijn neushoorn over de grond en laat zo een soort greppel achter. De neushoorn die deze vore heeft getrokken, is misschien niet ver weg. En witte neushoorns mogen niet worden afgeschoten, behalve in een duidelijk geval van zelfverdediging. We kunnen dus maar beter opschieten en zo snel mogelijk van deze plek wegkomen.’

Dat was echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. We bevonden ons op een zo steile en hobbelige helling dat onze zwaarbeladen vrachtwagens niet konden vertrekken zonder eerst een doorgang vrij te maken. Dat zou een langdurig, zwaar en lawaaierig karwei zijn, dat ongetwijfeld de aandacht van de neushoorn zou trekken.

Het pad waarlangs we gekomen waren, lag zo bezaaid met grote granietblokken dat achteruitrijden of keren praktisch onmogelijk was.

104

De enige mogelijke oplossing was vrijwel alles uit te laden, met de sterk ontlaste voertuigen voorzichtig enkele honderden meters achteruit te rijden tot op beter terrein, vervolgens te keren en de weinige Afrikanen die nog bij ons waren de uitrusting stuk voor stuk te laten dragen naar een plek waar alles zonder gevaar weer kon worden opgeladen.

We begonnen daar onmiddellijk mee, maar ik wist dat we, gezien ons gebrek aan arbeidskrachten, voor de hele operatie bijna twee volle dagen nodig zouden hebben. Intussen moesten we leven en werken en maakten we heel wat lawaai, vlak bij een prehistorisch uitziend monster dat zich op elk ogenblik op ons kon storten en met één enkele voorwaartse beweging van zijn enorme lichaam een van onze onvervangbare vrachtwagens kon vernielen en de kostbare resultaten van maanden werk in het rond kon verspreiden.

'Laten we hopen dat het uit de buurt blijft,' dacht ik.

Op hetzelfde ogenblik kwam Atakufa Kesho mij heel levendig voor de geest. Zo levendig zelfs dat ik om me heen keek, bijna in de stellige overtuiging dat hij ergens vlakbij was of ons misschien zelfs op dat ogenblik gadesloeg. Dat gevoel van zijn nabijheid werd steeds sterker, hoewel ik tot de volgende dag aan andere zaken moest denken – en dat waren er niet weinig.

En toen stond hij werkelijk voor me – en ik moet bekennen dat zijn verschijning mij even welkom was als de eerste keer.

Ik moet toegeven dat mijn vreugde ook een egoïstische reden had. Kijk, zei ik tegen mezelf, hier is nog een extra werkkracht! Weliswaar iemand die er zwak en nietig uitziet, maar die het in zijn eentje tegen drie anderen kan opnemen!

Maar nog voordat hij dichterbij kwam en met mij sprak, wist ik dat hij deze keer niet alleen gekomen was om mij een handje te helpen. Niet alleen. Ook mijn metgezellen merkten onmiddellijk dat zijn gezicht, zijn uiterlijk, zijn hele lichaam en zijn uitstraling veranderd waren. Hij zag er sterker, gezonder, zelfverzekerder en evenwichtiger uit.

Hij glimlachte met een brede, oprechte glimlach.

‘Mijn pad kruist opnieuw het jouwe, Bwana,’ zei hij. ‘Ik volg je spoor al weken. Vaak vond ik nog warme as van een kamp dat je pas had opgebroken. Maar gisteren heb ik je ingehaald. Vanaf de top van een termietenheuvel in de verte zag ik hoe je de vore van de kanga bestudeerde. Dat is een goed voorteken,’ voegde hij eraan toe. ‘Het is een goed teken dat ik juist op dat ogenblik een kanga zou tegenkomen – zoals de wijze man mij had opgedragen – wanneer jij, die zo goed voor mij bent geweest, in de buurt bent. Want nu heeft de wijze man mij sterk gemaakt.’

105

‘Hij heeft me veel kennis bijgebracht en me eropuit gestuurd om op het wildste van alle dieren te jagen. Hij heeft me zelfs een magisch wapen tegen de Kanga gegeven. Hetzelfde wapen, zegt hij, dat mijn grootvader in zijn jonge, goede jaren gebruikte. Maar kom mee, Bwana, dan zal ik het je laten zien.’

Ik volgde hem weg uit de bedrijvigheid van het kamp, een flink eind verderop. Ik wist niet wat ik moest verwachten te zien. En het is waarschijnlijk overbodig te zeggen dat ik nogal sceptisch was.

‘Wacht, Bwana,’ zei Atakufa Kesho, terwijl hij onder een dichte struik kroop. Een ogenblik later kwam hij weer tevoorschijn. In de ene hand hield hij een klein bundeltje dat in gazellenhuid was gewikkeld. In de andere droeg hij twee lichte stokken, waar iets omheen was gerold.

Hij liet het bundeltje vallen, nam de twee stokken, die elk ongeveer 1,25 meter lang waren, en stak ze in de grond, ongeveer 1,25 meter uit elkaar - zo ver als het netwerk van dunne leren riempjes dat ze met elkaar verbond toeliet. Aan dit soort grofmazig net waren vele tientallen kleine katoenen lapjes in felle, bonte kleuren bevestigd, die meteen in de wind begonnen te wapperen.

De ogen van het kleine mannetje glansden en fonkelden. Zijn hele wezen trilde van een buitengewoon zelfvertrouwen, van een vurig geloof. ‘En wat zit er in het bundeltje?’ vroeg ik, nog altijd verbijsterd. ‘Een dodelijk gif?’

‘Vogellijm!’ riep hij uit. Zijn stem trilde opnieuw van trots. ‘Ga nu maar, Bwana. En wees niet bang voor de grote Kanga, want ik zal hem tegenhouden. Ik moet ervoor zorgen dat hij voor mij knielt.’

‘Je moet - wat?’

‘Ervoor zorgen dat hij voor mij knielt,’ herhaalde hij. ‘Dan zal de vloek worden verbroken en zullen mijn angsten voorgoed begraven zijn. Dan zal ik eindelijk veilig zijn. En weer een mens, gelukkig en welgesteld.’

Vanaf de voertuigen klonk een geroep van stemmen die telkens opnieuw mijn naam riepen. Mijn metgezellen waren blijkbaar het gevaar vergeten dat ze liepen door de aandacht van de neushoorn op zich te vestigen. Ik wenste Atakufa Kesho veel geluk en liep terug. Ik bewonderde de moed van het kleine mannetje, maar vroeg me tegelijkertijd af of hij misschien volkomen krankzinnig was geworden.

106

Vroeg in de avond, nadat er voor de nacht een voorlopig kamp was opgeslagen, nam ik mijn zware geweer en begon aan een inspectieronde. Ik liep in de richting van de grote bomen die Atakufa Kesho mij eerder had aangewezen, toen zijn stem mij tot staan bracht. Ik kon hem niet zien, maar hij moest dichtbij zijn, want hij had mijn voetstappen herkend. Zijn stem klonk van voren, verbazingwekkend luid, bijna schel en hysterisch.

‘De boom bij jou in de buurt, Bwana. Klim erin, snel, snel!’ Ik aarzelde een seconde. Toen begon de grond onder mijn voeten te beven. In de verte klonk een gesnuif. Er bestond geen twijfel over: de neushoorn kwam eraan.

Ik hing mijn geweer over mijn rug en klom haastig in de boom, hoger en hoger, tot ik de Kanga kon zien.

Wat een monster was het! Bijna twee meter hoog bij de schoft, ongeveer 4,75 meter lang en nauwelijks minder in omvang; het leek op een bulldozer met voorop een omgekeerde ploegschaar: zijn hoorn op het voorhoofd, 1,25 meter lang. De enorme poten van het dier waren verborgen in het gras. Met zijn neus vlak bij de grond kwam de neushoorn in snelle draf naderbij, bijna recht op het kamp af.

Ik maakte mijn verrekijker los en richtte mij op. Pas toen zag ik de rijen katoenen lappen die in de wind wapperden. Het was Atakufa Kesho’s uitvinding, die oplichtte in de zon; hij verschool zich erachter.

‘Niet schieten, Bwana!’ schreeuwde hij zonder zijn hoofd om te draaien. ‘Niet praten, alleen kijken!’ Dus nu gaf hij míj bevelen!

De neushoorn richtte zich op het geschreeuw; zijn draf versnelde en zijn gesnuif klonk steeds bozer. Vanaf mijn plek leek het alsof de neushoorn zich op slechts enkele centimeters van Atakufa Kesho bevond, toen deze plotseling wegsprong. Nauwelijks had hij zich achter de machtige stam van de volgende boom verscholen, of het dier viel aan. Het richtte zijn hoorn omhoog en stootte met geweld tegen Atakufa Kesho's uitvinding. Het hele ding zakte slap over zijn kop en bleef er overal aan kleven. Het monster had verwacht zijn vijand te doorboren en hem door de lucht te slingeren. In plaats daarvan was het op geen enkele weerstand gestuit, maar alleen op dat onverklaarbaar lichte voorwerp, dat aan zijn oren, ogen en neusgaten bleef hangen en die taai bedekte en omhulde.

Tot aan de rand van waanzin gebracht, snoof en gromde de neushoorn en schudde zijn vormeloze kop in machteloze woede. Toen ving hij opnieuw de menselijke geur vóór zich op en stortte zich tegen de boom. Een harde klap, een vreselijk krakend geluid, en de reusachtige boomstam was bijna verbrijzeld.

107

Maar Atakufa Kesho sprong al naar voren, naar een andere boom. Vanaf die plek daagde hij de witte neushoorn opnieuw opzettelijk uit. Prompt draaide het dier zich om en viel hem aan. Weer een krakende klap, weer een boomstam aan stukken gereten, weer een schreeuw, ditmaal vanuit de dekking achter een andere boom.

De halfblinde neushoorn draaide zich in een nieuwe vlaag van woede om, deed een nieuwe aanval, maar werd opnieuw door zijn vijand bij de neus genomen en vervolgens onmiddellijk door een nieuwe stroom spottende woorden een andere kant op gelokt.

Het dier begon nu een beetje te hijgen. Toen een nieuw oorverdovend geraas het plotselinge einde van alweer een boom aankondigde, kon ik niet anders dan mijn bewondering uitspreken voor de onfeilbare wijsheid van de tovenaar, die zich over dit menselijke wrak had ontfermd en hem geduldig en heel geleidelijk, zowel geestelijk als lichamelijk, tot dit ongelooflijke niveau had opgetild. Ik had mezelf nooit voor een lafaard gehouden, schoot het door mijn hoofd. Maar ik wist dat ik nooit de moed zou hebben gehad om te doen wat Atakufa Kesho deed - zo koelbloedig en op precies het juiste moment!

Voorzichtig geritsel en gekraak drong van beneden en van achteren tot mijn oren door. Ik keek omlaag. Mijn vier metgezellen, aangetrokken door het opeenvolgende explosieve geraas, kwamen eraan met hun geweren in de aanslag. Ik floot en gebaarde dat ze zo stil mogelijk in mijn boom moesten klimmen. Weldra volgden we met ons allen de voortzetting van het dodelijke spel.

Atakufa Kesho was vlug en behendig, aangewakkerd door een vlammend gevoel van zelfvertrouwen en overeind gehouden door de wetenschap dat de overwinning nabij was. Het moordzuchtige monster daarentegen werd steeds wankeler. Uitgeput door zoveel aanvallen en met zijn hersenen al zwaar geteisterd door de vele explosieve schokken, werd het niettemin voortgedreven door zijn eigen waanzinnige woede.

Het was ongetwijfeld een wrede methode om een dier op deze manier zijn ondergang tegemoet te laten rennen. Maar zijn dood zou een einde maken aan de helse kwellingen van een mens, ontelbare jaren van lijden en ellendige doodsangst uitwissen en hem veranderen in een man met een volkomen onwankelbaar zelfvertrouwen.

108

De grote witte neushoorn zette zijn elfde aanval in, maar begon te wankelen en bleef staan. Hij was uitgeput. Nog één keer schudde hij zijn enorme kop, waaraan nog steeds flarden van het met vogellijm besmeurde net hingen. Toen slaakte hij een absurd klinkend, bijna klaaglijk gepiep en zakte op zijn knieën.

Atakufa Kesho rende uit zijn laatste schuilplaats tevoorschijn en ging voor de bevende kolos staan. Een laatste stuiptrekking trok door het lichaam van het dier. Toen viel het met een dreun op zijn zij en bleef roerloos liggen. Het kleine mannetje keek onze kant op.

'Dank de goden!' riep hij uit, naar adem happend.

'De vloek is verbroken. En mijn naam is niet langer Atakufa Kesho. Hij is Rasi Malamu.'

'De overwinnaar, de gelukkige,' zei ik tegen mijn vrienden. Rasi Malamu hijgde zwaar. Hij zat onder het zweet en stof, met opgedroogde modder en een wirwar van schrammen op zijn lichaam. Maar hij was veranderd. Hij was een

man geworden. En dankzij de buitengewone wijsheid van een wijze man, diens al even buitengewone geloof en zijn onverzettelijkheid was hij een volwaardig man geworden!

22. Ongewone geneesmiddelen

Pas vandaag, in het jaar 1963, begint onze eigen wetenschap zich ten volle bewust te worden van de buitengewone effecten die kunnen worden bereikt door het gebruik van een aantal nieuwe drugs. Van twee van deze middelen wordt beweerd dat ze, wanneer ze in kleine doses en onder het strengste toezicht worden toegediend, onder meer de 'psychotherapie door toenemend inzicht' kunnen versnellen. Dit is tot op zekere hoogte bewezen.

Om me nauwkeuriger uit te drukken: twee jonge Amerikaanse psychologen hebben op grote schaal experimenten uitgevoerd met deze 'bewustzijns-veranderende' middelen, die psychiaters hallucinogenen (dat wil zeggen: drugs die hallucinaties veroorzaken) of psychotomimetische middelen (dat wil zeggen: middelen die psychosen nabootsen) noemen.

Een van de middelen die enige tijd geleden werden ontdekt, is mescaline. Het wordt gewonnen uit de bloemen of toppen van een cactus die veel voorkomt in Mexico en daar peyote wordt genoemd. Hij groeit ook in bergachtige gebieden van Centraal-Afrika, waar hij Uchokuzu heet. Het nieuwste van deze middelen is psilocybine. Dat wordt tegenwoordig synthetisch vervaardigd, maar werd oorspronkelijk gewonnen uit paddenstoelen die zowel in Mexico als in Centraal-Afrika gemakkelijk te vinden zijn.

109

Er zijn twee punten die ik graag wil benadrukken. Ten eerste: de experimenten van de twee jonge Amerikanen hebben aangetoond dat van de vele effecten die werden teweeggebracht door de dosering van deze verschillende middelen bij de proefpersonen te variëren, één effect boven alles uitspringt: het leven van de meerderheid van deze menselijke proefkonijnen krijgt 'een nieuwe betekenis'.

Het tweede punt is dat de goede Afrikaanse medicijnman veel meer kennis bezit dan wij van de verborgen eigenschappen van een eindeloze reeks planten, bladeren, wortels, vruchten, bessen enzovoort. Die kennis beheerst hij al sinds

God weet hoeveel generaties. Het is daarom helemaal niet zo vergezocht om je voor te stellen dat hij en zijn voorgangers al sinds mensenheugenis de essentie van precies diezelfde cactussen en paddenstoelen gebruikten. Dat is niet onwaarschijnlijker dan te beweren dat de Zuid-Amerikaanse indianen al eeuwenlang wisten hoe ze curare* moesten gebruiken - zij het in betrekkelijk grote doses, voldoende om grote dieren of mensen te doden - lang voordat onze eigen wetenschappers en artsen pas enkele jaren geleden schoorvoetend begonnen het in bijna minuscule hoeveelheden toe te passen, om ziekten te genezen of te verlichten, of als belangrijk hulpmiddel bij een aantal levensreddende operaties.

Nadat ik deze twee punten had overwogen en bij het grondig doorzoeken van mijn oude aantekeningen had ontdekt dat de 'kleine man met de grote standvastigheid' terloops had vermeld dat de wijze man hem vaak een Dawa (medicijn) te drinken had gegeven met een vreemde, krachtige smaak, kan ik me vandaag niet aan de vraag onttrekken of iets wat leek op onze psilocybine of mescaline - al was het dan chemisch niet zuiver - of misschien zelfs een combinatie van beide bestanddelen, die toverdokter niet heeft geholpen om het 'inzicht' van de kleine man te vergroten, door diep door te dringen in zijn diepgewortelde remmingen en hem 'een nieuwe zin aan het leven' te geven. Dat zou in hoge mate hebben bijgedragen aan de bijna wonderbaarlijke verandering die mijn metgezellen en ik met eigen ogen hadden aanschouwd: hoe de verachte, vervloekte Atakufa Kesho veranderde in 'de Overwinnaar, de Gelukkige', Rasi Malamu.

** Dit krachtige gif verlamt zijn slachtoffers door de overdracht van impulsen van zenuw naar spier te blokkeren. Het wordt gewonnen uit een van de 59 soorten van het struikgeslacht Strychnos uit de Nieuwe Wereld, waarvan sommige curare opleveren en geen strychnine. De indianen verkrijgen het dodelijke gif voor hun met blaaspijpen afgeschoten pijlen door met lauw water de werkzame bestanddelen uit de wortels en stengels van de struik te laten trekken. De oplossing wordt vervolgens door verhitting ingedikt totdat er een taaie pasta overblijft. De Zuid-Amerikaanse indianen, die de dodelijke eigenschappen van het eindproduct kennen, aarzelen niet hun handen erin te steken of er zelfs een druppel van te proeven om aan de hand van de bitterheid de sterkte van het gif in te schatten.*

Natuurlijk zijn de makers van curare slechts 'specialisten': medicijnmannen, toverdokters of wijze oude mannen en vrouwen, die in het geheim te werk gaan, op heel bepaalde tijdstippen en volgens strenge voorschriften. Zo moet voor elke nieuwe partij bijvoorbeeld een nieuw vat worden gebruikt, en mag degene die

met de bereiding van curare bezig is gedurende die periode geen geslachtsgemeenschap hebben.

110

Natuurlijk kan ik hier niet het geringste bewijs voor leveren, noch kan ik hopen dat ooit nog te vinden. Destijds dacht ik bovendien nauwelijks nog aan dit bijzondere aspect van het wonder dat die toverdokter als het ware had verricht, toen ik na een verblijf van ongeveer een halfjaar in Europa met een nieuwe expeditie via Durban naar Transvaal terugkeerde. Vooral omdat ik, bijna zonder het zelf te beseffen, verwikkeld raakte in een nieuw, onvergetelijk geestelijk avontuur.

Want zonder ook maar de geringste bewuste bedoeling of enige verdienste van mijn kant, stuitte ik toevallig op een ander geval van hekserij, magie, toverkracht of hoe men het ook mocht noemen, dat lange tijd niet alleen onverklaarbaar, maar eenvoudigweg ongeloofwaardig leek. Het was inderdaad een geheimzinnig en verbluffend mysterie dat zo uit een sprookje leek te komen, waarvan ik de sleutel en de verklaring pas ongeveer twintig jaar later zou ontdekken.

Het hele verhaal begon kort na mijn terugkeer naar Transvaal, in de ziekenzaal voor de inheemse bevolking van een ziekenhuis bij de goudmijnen van Johannesburg. Het was een bewonderenswaardig gebouwd en geleid, ultramodern ziekenhuis. Voor ons betekende het echter nog iets meer: het was een paradijs voor antropologen, waar we de beschikking hadden over menselijke typen uit minstens honderd verschillende stammen, allemaal op één plek, waar we hen konden bestuderen, ondervragen, opmeten en in de meeste gevallen zelfs gipsafdrukken van hen konden maken.

Ons werk vorderde snel (al was het een beetje eentonig, omdat alles zo gemakkelijk bereikbaar en moeiteloos verliep), totdat op een ochtend plotseling elk gevoel van verveling bij mij verdween.

'Je zult spoedig sterven', mompelde een trillende stem achter mij.

Wat mij verbaasde, was het feit dat de man in het Lingala sprak. Dit dialect, dat uitsluitend wordt gesproken door de mensen aan de oevers van de bovenloop van de Congo, is een taal die je niet verwacht te horen in de woonwijken van Johannesburg. Hoewel duizenden inheemse arbeiders onafgebroken naar Transvaal worden gebracht om jaarlijks goud ter waarde

van een kwart miljard dollar uit de fabelachtig rijke mijnen te winnen, beperken internationale overeenkomsten hun toestroom tot de zone tussen Kaap de Goede Hoop en de 22e zuiderbreedtegraad. Dat betekent een afstand van zo'n 8.000 kilometer Afrikaanse wildernis tussen Johannesburg en de gebieden waar Lingala wordt gesproken.

111

'Tata', zei de zwakke stem opnieuw, 'je zult spoedig sterven.' Het was zo zacht gemompeld dat ik niet kon uitmaken of het een vraag was die een antwoord vereiste, of de koortsachtige monoloog van een man die hevige pijn leed. Ik wist dat 'Tata' een eretitel was, een aanspreekvorm die respect uitdrukte.

Ik wierp een blik op mijn metgezellen: een Nederlandse arts van het ziekenhuis en professor Arnou, een Franse antropoloog die de wetenschappelijke leiding had over deze nieuwe expeditie van mij. Beiden waren volledig verdiept in het gipsafgietsel dat zij maakten van een inboorling die languit op de vloer lag. Uit hun gezichtsuitdrukking viel niets op te maken waaruit bleek dat zij de vreemde woorden uit de bedden achter ons hadden gehoord. Blijkbaar waren zij te zeer in beslag genomen door hun delicate werkzaamheden.

Zonder mij om te draaien of ook maar enige belangstelling te tonen, liep ik zo ver mogelijk achteruit, voor zover ik dat durfde, en ving daardoor het antwoord op. Het was niet meer dan een gefluister, langzaam uitgesproken, alsof het afkomstig was van iemand bij wie alle krachten waren weggevloeid.

'Neem dit, Bandakwe.' Daarna, na een korte pauze waarin hij zwaar ademhaalde: 'We zullen er allebei van eten ... nu ... zodat we snel sterven.'

Ik had al vele jaren in Afrika doorgebracht en had veel geleerd over de gebruiken van de inheemse bevolking. Nu vertelde hetzelfde instinct dat mij ertoe had gebracht zo aandachtig naar de eerste woorden te luisteren, mij dat er zich achter mijn rug iets afspeelde wat van groot belang was, wat het ook mocht zijn.

Natuurlijk wist ik dat ik, als ik mij zou omdraaien, niets anders te zien zou krijgen dan twee lege, volkomen uitdrukkingsloze zwarte gezichten. Toch konden die mannen onmogelijk van plan zijn eenvoudigweg een einde aan hun pijn te maken. Ik had er nooit van gehoord dat inheemse mensen zelfmoord

pleegden. En zelfs als dat gebeurde, dan zeker niet om aan een ziekte te ontkomen. Er moest blijkbaar meer schuilgaan achter de woorden die ik toevallig had opgevangen dan op het eerste gezicht leek. Een nog sterkere drang om te ontdekken wat er werkelijk aan de hand was, maakte zich van mij meester.

Precies op dat ogenblik richtte de professor zich op vanuit zijn ongemakkelijke, geknielde houding.

'Voilà!' riep hij stralend. 'C'est fini!'

112

Ik had hem wel een tik op zijn neus kunnen geven. In plaats daarvan maakte ik een onhandige beweging met mijn voeten en sloeg daarmee de kin van het masker, dat net aan het drogen was, af. Haastig bood ik mijn verontschuldigingen aan. De professor gaf in de meest bloemrijke bewoordingen uiting aan zijn gevoelens, maar boog zich vervolgens weer over zijn werk. De Nederlandse arts glimlachte vriendelijk en goot wat verse gips in de mengkom. Blijkbaar was geen enkele truc vergeefs geweest. De stemmen achter mij zwegen.

Ik stond juist op het punt mijn geduld te verliezen, toen mijn kleine list eindelijk werd beloond. De man die als eerste had gesproken, stootte een woord uit. Het klonk als 'fefelo' of 'fifero'. Daarna volgde opnieuw stilte. Die man droeg zijn naam met recht, want Bandakwe betekent in de Lingala-taal 'schildpad'.

Toen hoorde ik de woorden: 'En morgen, Tata, zal morgen de bevrijding komen?'

'Verdomme nog aan toe,' zei ik tegen mezelf, 'zijn die mannen gek geworden?'

Ik wist dat ze aan silicose leden. Die hele enorme zaal, met aan weerszijden van de vleugel waarin wij aan het werk waren honderd bedden, lag vol met arbeiders die leden aan silicose-tuberculose. Deze verschrikkelijke ziekte werd veroorzaakt door de wolken fijn kwartsstof die werden opgejaagd in de troosteloze mijngangen, honderden meters onder de grond, waar de arbeiders van de goudmijn zich afbeulden. Ondanks de meest ingenieuze veiligheidsmaatregelen van de goudmijnen was het onmogelijk te voorkomen

dat de longen van een mens voortdurend deze gevaarlijke stof inademden, totdat ze hopeloos versteend waren. Het was een afschuwelijke dood.

Toch had ik, hoewel we al vele dagen in die zaal hadden gewerkt, nooit gemerkt dat patiënten met silicose aan hallucinaties leden. Ook klonken de stemmen van deze twee mannen niet alsof ze in een delirium verkeerden. Waar hadden ze het dan over? Ze wilden vandaag zelfmoord plegen en verwachtten tegelijkertijd morgen bevrijd te worden? Het was volslagen onzin.

En toch zei de man die met 'Tata' werd aangesproken: 'De bevrijding zal komen.' Hij ademde zwaar, alsof het hem een enorme inspanning kostte.

'De anderen weten ervan ... ze zullen vóór zonsopgang komen ... en ons weghalen van de koude stenen rustplaats van de doden ... voordat de artsen met hun messen komen ...'

Ditmaal was ons werk werkelijk afgelopen. Maar terwijl ik mijn camera's zo langzaam mogelijk inpakte, kon ik nog enkele woorden opvangen.

'Maar,' hijgde de Schildpad, 'zal de boom van leven en dood ...'

113

Hier kwam de professor weer eens brommend tussenbeide, en de woorden die ik zo vurig graag wilde horen, kon ik niet meer verstaan. Hij was een nerveus, luidruchtig, verwaand mannetje, weliswaar een goed wetenschapper, maar wat kon die man praten! Ditmaal hoorde ik zelfs niet wat hij zei. In plaats daarvan draaide ik mij als bij toeval om naar de twee mannen achter mij. Hun ogen waren gesloten, hun gelaatstrekken waren verslapt en hun gezichten leken op dodenmaskers.

'Komen deze mannen hier niet uit het gebied van de Boven-Congo?' vroeg ik aan de arts.

'Jawel,' antwoordde hij, nadat hij de patiëntendossiers boven hun bedden had bestudeerd. 'Het zijn Bakumu Walengola uit het Aruwimi-gebied, in de buurt van de Stanleywatervallen.'

Ik dacht aan wat Tata had gezegd: 'De anderen weten ervan.' Dat sloeg ongetwijfeld op andere leden van zijn stam. Ik vroeg de arts hoeveel Bakumu

Walengola er in de hele mijn werkten. Hij bladerde door een boek dat open op een tafel vlakbij lag.

'Er werken momenteel precies 13.658 inheemse arbeiders in deze ene mijn,' zei hij. 'Daarvan zijn er slechts 36 Walengola. Ze zijn allemaal ongeveer drie jaar geleden samen hierheen gekomen. Volgens de personeelsregisters waren het de eersten van hun soort die we ooit in dienst hebben gehad.'

'Maar,' vroeg ik, 'verbinden alle arbeiders zich er niet toe om drie jaar te blijven?'

'Dat klopt ook,' antwoordde de dokter. 'De zesendertig Walengola verlaten ons over twaalf dagen. Dat wil zeggen: allemaal, behalve deze twee hier.' Hij keek naar hen omlaag. 'Zij zullen de avond van vandaag niet meer beleven.'

Ik vroeg hem of hij er bezwaar tegen had als ik probeerde met hen te praten.

'Helemaal niet,' antwoordde hij, 'maar ik vrees dat ze al urenlang niet meer in staat zijn om te spreken.'

'Dat denkt u,' zei ik bij mezelf, terwijl ik het smalle gangpad tussen de twee bedden betrad.

De Schildpad was, zoals ik nu kon zien, ongeveer begin twintig. De andere man schatte ik op midden veertig. Op zijn patiëntendossier stond de naam Gorogoro vermeld.

Afgezien van hun pijnlijke, reutelende ademhaling leek er in geen van beide mannen nog een sprankje leven aanwezig. Zoals ik kon zien, hadden ze allebei enkele kruimeltjes van een lichtrode substantie in de mondhoeken, die door de pijn vertrokken waren.

114

De arts volgde mijn blik.

'Wat hebben ze in vredesnaam gegeten?' riep hij uit. 'Geen enkel geneesmiddel dat hun is toegediend, heeft zo'n kleur.'

Hij nam enkele van die kruimeltjes tussen twee vingers en liep, terwijl hij iets mompelde over hout, zaagsel en verdomde dwazen, naar het raam.

Ik maakte van dat ogenblik gebruik om de mannen aan te spreken.

'Bandakwe!' zei ik nadrukkelijk. 'Gorogoro!'

Geen van beiden liet merken dat hij mij had gehoord.

'Tata,' zei ik vervolgens.

Onmiddellijk opende de oudere man zijn ogen. En die ogen ben ik nooit vergeten. Het waren niet de ogen van een man die op de drempel van de dood stond. Ze keken mij zonder aarzeling aan, scherp en intelligent. Ik voelde een rilling over mijn rug lopen. Het leek alsof er twee mannen in één lichaam verenigd waren. De ene man lag daar in doodsstrijd, zijn lichaam en gezicht verstijfd en asgrauw als de dood zelf. De andere was een man wiens geest klaarwakker was, losgemaakt van pijn en doodsangst, en wiens ogen nog altijd rustig en grondig het gezicht van een vreemde konden onderzoeken.

'Ik ben een vriend van de Bakumu Walengola,' zei ik tegen hem.

'Vertel mij uw wensen, o Tata.'

23. Een geheim genootschap

Er verscheen een nieuwe, vriendelijke glans in zijn ernstige, donkerbruine ogen. Daarna sloten ze zich weer. Zijn geest deed een uiterste poging om zijn uitgeputte lichaam nog eenmaal te dwingen zijn bevelen te gehoorzamen.

'Mundele,' fluisterde hij uiteindelijk, 'ik moet sterven. Onmiddellijk.'

Zijn oogleden sloten zich over die zo levendige ogen, nog voordat de arts dichterbij kwam. Bandakwe daarentegen had zich naar mijn mening helemaal niet bewogen.

De arts was voor één keer ongewoon geïrriteerd.

‘Het is inderdaad een soort hout,’ zei hij. ‘Waarschijnlijk een of ander smerig inheems geneesmiddel, schat ik. Wat ik graag zou willen weten, is hoe ze aan dat spul komen. Het heeft hun in elk geval de genadeslag gegeven.’

Hij boog zich voorover, voelde hun pols en tilde hun oogleden op.

‘Ze zijn dood,’ kondigde hij aan.

Hij knikte naar een ziekenoppasser, die snel en kordaat de dekens omhoogtrok en de gezichten van de overleden mannen bedekte.

115

‘Ik zal haar morgenochtend vroeg ontleden, Manuel. Om negen uur,’ zei de dokter. ‘Zorg ervoor dat alles klaarstaat.’

Hij wenkte me om hem naar zijn kantoor te volgen, waar de professor, bij gebrek aan toehoorders, al naartoe was gegaan om zich te wassen.

Wat moest ik geloven? Wat moest ik zeggen? Ik zei geen woord. Ik zei niets totdat we weer in ons kamp waren. Toen kon ik de verleiding niet weerstaan om professor Arnou erover te vertellen. Hij had nooit als arts gewerkt, maar had zijn doctoraat behaald voordat hij assistent antropologie aan de Sorbonne werd. Hij had al een jaar doorgebracht met een eerdere expeditie van mij en had met eigen ogen heel wat vreemdere dingen meegemaakt dan hij graag wilde toegeven. Ik nam aan dat hij me beslist zou geloven.

In plaats daarvan begon hij uit volle borst te lachen, nog voordat ik mijn verhaal had kunnen afmaken.

‘Mais c'est ridicule,’ riep hij uit, ‘absoluut onmogelijk!’

Ik kon hem niet eens meer vertellen dat Gorogoro voor mijn ogen volkomen helder was geweest en dat hij nog geen twintig seconden voordat de dokter hem dood had verklaard, tegen mij had gesproken.

‘U bent oververmoeid,’ giechelde de professor, ‘en u zit te veel in de zon zonder uw tropenhelm. Dan hoort en ziet men spoken.’

Ik voelde me een dubbele dwaas. Die nacht, in mijn tent, begon ik bijna te twijfelen aan wat mijn eigen zintuigen hadden waargenomen.

Maar de volgende ochtend haalde ik de professor al een uur voordat hij gewoonlijk opstond uit bed. En tien minuten voor negen uur stonden we in het ziekenhuis en klopten we op de zwarte deur van het afgelegen, vierkante gebouw van het lijkenhuis.

Niemand antwoordde. We begonnen heen en weer te lopen en wachtten vol ongeduld tot het negen uur werd.

Ik voelde een vreemde onrust. Ik probeerde naar binnen te kijken. Maar in de voorgevel bevond zich slechts één opening: precies die zware, gesloten deur. Aan weerszijden zaten grote ramen, maar die bevonden zich veel te hoog boven de grond. En niemand kon zelfs maar in de buurt van de achterzijde van het gebouw komen, omdat er vlak eronder een kolkende, modderige stroom voorbijliep: het 6,5 meter brede kanaal waarin water onder enorme druk dagelijks 80.000 ton stof wegspoelde, de verpulverde resten van het erts dat in de hele mijn binnen 24 uur werd vermalen en verwerkt.

116

Nog maar enkele minuten waren verstreken toen de dokter plotseling uit de deur van de ziekenzaal tevoorschijn kwam. Ik wist meteen dat mijn voorgevoel me niet bedrogen had. Van de gebruikelijke kalmte van de dokter was niets meer over. Letterlijk stormde hij op ons af, gevolgd door een opgewonden Manuel. Een hele kleine stoet haastte zich achter hen aan, onder wie de directeur van de arbeidersnederzetting, de hoofdingenieur en de algemeen directeur in eigen persoon.

Manuel stond voor de deur van het lijkenhuis. Terwijl hij met bevende handen probeerde de grendel terug te schuiven, schudden de professor en ik alle aanwezigen de hand.

'U moet weten,' zei de algemeen directeur, 'dat er iets heel eigenaardigs is gebeurd. Gedurende de nacht zijn er twee lijken verdwenen.'

'Toch niet de twee Bakumu-Walengola?' vroeg ik.

'Hè? Wat zegt u daar?' viel hij tegen me uit. 'Hoe weet u dat? Ik heb het pas op dit eigenste ogenblik vernomen!'

Het schoot me door het hoofd dat ik door mijn opmerking bij de zaak betrokken zou kunnen raken en dat ik bijna de twee arme drommels had verraden, die nu eindelijk in een rijk van eeuwige vrede waren aangekomen. Ook de professor had de situatie onmiddellijk begrepen. Bij hoge uitzondering zweeg hij eens en staarde me veelbetekenend aan.

'Het is maar een vermoeden,' zei ik snel. 'Ik wist dat ze gisteren gestorven waren en dat de dokter om negen uur de autopsie wilde uitvoeren. De rest heb ik er zelf bij bedacht.'

De oude man bromde iets voor zich uit en we begaven ons naar het lijkenhuis. Deze macabere ruimte was een grote, vierkante, koude zaal met twaalf grote stenen platen, opgesteld in drie rijen van telkens vier.

'Dat zijn de platen,' zei de dokter, terwijl hij ernaar wees. 'Nummer 6 en 7. Leeg. Maar,' voegde hij eraan toe terwijl hij scherp om zich heen keek, 'verder is hier niets aangeraakt. En toen Manuel hier een halfuur geleden binnenkwam, trof hij de deur precies zo stevig afgesloten aan als hij die de vorige avond had achtergelaten, nadat het laatste van de elf lijken was binnengebracht. Het is de enige deur en Manuel heeft de enige sleutel, dat moet u weten.'

117

En daar stonden we dan allemaal bij elkaar, als een stelletje dwazen om ons heen te kijken naar de betonnen muren en het plafond, de marmeren vloer, de stevige deur, de hoge, onaangeroerde ramen in de zijmuren en de twee grote, open ramen aan de achterkant.

'Zou iemand hierlangs naar binnen of naar buiten kunnen komen?' vroeg de oude man, terwijl hij zich twijfelend op het hoofd krabde. Hij keek naar de ramen aan de achterkant. Elk raam was beveiligd met een dubbele rij dikke ijzeren staven. Een slanke acrobaat had zich er misschien doorheen kunnen wringen, maar twee verstijfde lijken beslist niet. En hoe zat het met de mannen die nodig zouden zijn geweest om ze te vervoeren?

'En de modder!' riep de directeur van de arbeidersnederzetting uit.

'Niemand kan door dit kanaal waden. Er is ooit een inlander in gevallen toen hij reparatiewerkzaamheden uitvoerde. Voor alle zekerheid had hij zich

vastgebonden aan een touw. Maar er waren een half dozijn mannen nodig om hem eruit te trekken.'

De deuren, ramen en ijzeren staven werden door deskundigen onderzocht. De wanden van het kanaal, de enorme roosters aan het uiteinde ervan – alles werd doorzocht. Elk gebouw van de mijn, elk afzonderlijk hutje in de nederzetting werd onderzocht. Er werd geen enkel spoor gevonden. Het was alsof de twee lijken in de stratosfeer waren verdampt.

Wat de mijnleiding verontrustte, was niet zozeer de verdwijning van de twee inheemse mannen. Het ging om het goud. Een goudstaaf, niet groter dan een baksteen, was destijds 25.000 dollar waard. Stel je eens voor welk fortuin op dezelfde geheimzinnige manier zou kunnen verdwijnen!

Natuurlijk viel de verdenking op de vierendertig Bakumu-Walengola die in de mijn waren achtergebleven. Wie anders kon er belang bij hebben de dode mannen in zijn bezit te krijgen? De arme kerels werden de hele lange dag ondervraagd. Afzonderlijk, in groepen en allemaal samen. Maar geen geschreeuw, geen bedreigingen en geen enkele vorm van sluwheid konden ook maar het geringste stukje informatie uit hen loskrijgen. Ze wisten van niets, zeiden ze. Ze hadden de hele nacht geslapen en – wat mij verbaasde – ze zagen er ook uitgerust uit.

'Het blijft een raadsel,' zei de oude man aan het einde van die drukke dag. En zich tot mij wendend, voegde hij eraan toe: 'Bent u er zeker van dat u niets meer kunt toevoegen aan wat u vanmorgen hebt verteld?'

118

'Dat spijt me,' antwoordde ik, 'geen woord.' Natuurlijk logen de vierendertig Walengola's. En ze wisten ook dat ik dat wist, als ik mocht afgaan op de manier waarop sommigen van hen me aankeken. Maar hoewel ik het niet kon bewijzen, was ik er vast van overtuigd dat de verdwijning van Bandakwe en Gorogoro niets met goud te maken had. De oorzaak was, daarvan was ik zeker, een of ander bijgeloof. Ik zou niets zeggen wat voor die arme mensen een hel zou ontketenen, juist op het ogenblik waarop ze op het punt stonden om na drie jaar zwoegen naar hun verre dorpen terug te keren.

Hoe dan ook, deze zaak ging de mijn niets aan, evenmin als mijzelf. Toch was ik graag naar Congo gegaan en ik zou er alles voor over hebben gehad als ik meer over de 'boom' had kunnen ontdekken. Er zat veel meer achter het

hele verhaal dan op het eerste gezicht leek. Maar een grote expeditie kan niet op korte termijn van koers veranderen. We hadden ons ertoe verbonden uitgebreid onderzoek te verrichten en verzamelingen aan te leggen in heel Transvaal, Swaziland en Zululand, en alles moest zonder uitstel worden uitgevoerd.

Het enige wat ik nog kon doen, was vóór mijn vertrek uit Johannesburg in het geheim navraag doen aan de Universiteit van Witwatersrand, de enige universiteit ter wereld die een volledige faculteit uitsluitend had gewijd aan de studie van Afrikaanse medicijnmannen.

Maar hoewel men mocht aannemen dat hun archieven volledig waren, kon mijn vriend, die de leerstoel voor inheemse geneeskunde bekleedde, niets vinden wat ook maar vaag herinnerde aan het geheimzinnige 'fefelo' of 'fifero'.

Negen jaar – negen volle jaren – gingen voorbij zonder dat het me lukte een bezoek aan het Aruwimi-gebied op te nemen in het programma en de reisroute van een van mijn expedities. Waarschijnlijk zou ik het hele verhaal, hoe fascinerend het ook was, vergeten zijn. Maar op een dag ontmoette ik in Port Said een oude Afrikaanse vriend van mijn vader, een cavaleriekolonel die een van de eerste pioniers in Congo was geweest.

Tijdens een gesprek bij het diner kwamen we toevallig te spreken over de geheime genootschappen die in zijn tijd in heel Centraal-Afrika een verschrikkelijke macht hadden uitgeoefend en jaarlijks duizenden onschuldige slachtoffers hadden omgebracht in massamoorden die alleen te vergelijken waren met die van de oude Azteken in Mexico.

'Er waren echter ook enkele weldadige sekten,' zei hij. 'De beste daarvan was ongetwijfeld de N'kunda. Hebt u daar ooit van gehoord?'

Ik moest toegeven dat ik er niets van wist.

119

'Dat verbaast me niet,' vervolgde hij. 'Op grond van de officiële berichten die ik nog steeds lees, moet ik aannemen dat ze volledig verdwenen is. Ze was waarschijnlijk te goed om te kunnen blijven voortbestaan.'

In die lang vervlogen jaren had hij zich natuurlijk met veel belangrijkere zaken moeten bezighouden dan proberen de sluier van geheimzinnigheid rond

een onschuldige sekte op te lichten. Maar deze N'kunda, het geheime genootschap van de bavianenmensen, had hem op de een of andere manier gefascineerd. Kortom, het was een soort barbaarse 'universiteit', bestuurd door een elementaire maar uiterst strenge gedragscode van ethische beginselen en geheiligde tradities. Ze bestond uit mannen die zich vanaf hun vroegste jeugd hadden gewijd aan het bewaren en uitbreiden van de aanzienlijke medische, chemische en toxicologische kennis van hun volk.

'Natuurlijk,' zei de kolonel, 'heb ik nooit voldoende vrije tijd gehad om precies uit te zoeken wat daarvan hocus pocus was en wat als wetenschappelijke waarheid kon worden beschouwd. Maar wonderen konden ze beslist verrichten, die oude zonderlingen. Ze genazen verscheidene van mijn soldaten die zo zwaar gewond waren dat ik hen al had opgegeven.

Toen we eenmaal vrienden waren geworden, haalden ze een of ander plantaardig brouwsel tevoorschijn dat mijn dragers een ronduit ongelooflijke kracht en uithoudingsvermogen gaf. Het waren bovendien dappere mannen. Wanneer ze op het punt stonden in handen van slavenhandelaars te vallen, slikten ze, om gevangenschap te voorkomen, een gif in dat ze altijd bij zich droegen, en stierven. Althans,' voegde hij eraan toe, 'dat heb ik vele malen horen vertellen.

Er werd ook algemeen beweerd dat hun lichamen nooit werden teruggevonden. Men nam aan dat het gif het vlees en de botten aantastte en oploste, of iets dergelijks. Zo had ik het tenminste begrepen. Natuurlijk,' voegde hij er haastig aan toe, 'kan ik niet instaan voor de juistheid van dat verhaal. Maar die bavianenmensen bezaten werkelijk macht. Ze regelden daadwerkelijk elke belangrijke, levensnoodzakelijke aangelegenheid van hun hele grote stam.'

De laatste woorden van de kolonel hadden ergens in mijn geest een vage weerklank opgeroepen. Een van de woorden die hij had uitgesproken, betekende iets bijzonders voor mij. Natuurlijk! Het kwartje viel op het ogenblik dat hij opnieuw begon te spreken.

'U moet weten dat het trotse mensen zijn, die Mituki. Wantrouwig, schuw, maar…'

120

Ik onderbrak hem. 'Behoren zij niet tot de grote familie van de Bakumu-Walengola?' 'Zeker,' antwoordde hij, 'maar waarom al die opwinding?'

'Zeiden ze niet dat de baviaanmannen liever vergif innamen dan in handen van de Arabieren te vallen? En dat hun lijken nooit werden teruggevonden? Welnu, luister dan eens goed.'

En ik vertelde hem het hele verhaal over het geheim uit het ziekenhuis in Johannesburg.

Hij lachte niet. Bovendien had hij een buitengewoon goed geheugen. En toen ik het woord 'fefelo' uitsprak, verbeterde hij me onmiddellijk.

'Fifero, niet fefelo,' zei hij. 'Nu u die vervloekte zaak ter sprake brengt, herinner ik me het woord weer precies. De inboorlingen plachten het vol ontzag te fluisteren, alsof het iets heiligs was. Ga de zaak onderzoeken, jongen. Maar wees voorzichtig. Want als de N'kunda nog mochten bestaan, dan zou dat u niet bepaald helpen, dat kan ik u verzekeren.'

En daarmee waren we in deze zaak opnieuw op een dood spoor beland. Toch wist ik dat ik haar nooit zou vergeten. Ik was er zelfs meer dan ooit van overtuigd dat, als ik eraan kon bijdragen, de dag zou aanbreken waarop ik de mysterieuze zaak van de twee lichamen die uit de goudmijn waren verdwenen, zou kunnen ophelderen. Er moest een aannemelijke, begrijpelijke verklaring voor dit alles bestaan - en ik wilde die vinden.

Wat ik toen niet kon voorzien, was dat ik, toen het moment uiteindelijk aanbrak, zo sterk zou worden herinnerd aan zowel Skaimunga's woorden op de Congorivier als aan de magische, levensreddende bladeren die zijn vader me later had gegeven.

24. Pretoria en de Ndebele

Slechts 65 kilometer ten noorden van Johannesburg, de 'stad gebouwd op goud', en nauwelijks 320 kilometer ten westen van het toeristische wildparadijs van het Kruger Nationaal Park, staat een ander monument voor Paul Kruger - maar ditmaal een van steen en brons. Het is het indrukwekkende standbeeld van deze boerenleider en strijderspresident, dat op het Kerkplein in Pretoria staat, precies op de plek waar iets meer dan een eeuw geleden de eerste kolonisten die ooit zo diep het Transvaal waren

binnengedrongen, midden in een stil, groen dal een klein kerkje met een rieten dak bouwden.

121

Vandaag zijn dit kleine kerkje en de twee grotere kerken die later op zijn plaats kwamen, verdwenen. Maar het Kerkplein vormt nog altijd het eigenlijke hart waaromheen de stad werd gebouwd en groeide, en het middelpunt waar de grote wegen uit de vier belangrijkste windstreken van het land samenkomen. Het is een eenvoudig, waardig, rustig en mooi groot plein, dat herinnert aan de honderden gelegenheden - plechtige, droevige, vrolijke of uitbundig feestelijke - waarop de burgers zich op precies deze plek verzamelden: aanvankelijk rond het kleine kerkje met zijn rieten dak, waarvan de bouw in 1857 begon, vervolgens rond een steviger en groter 'kerk'-gebouw en ten slotte rond het derde en laatste godshuis dat daar stond, precies op dezelfde plaats, totdat het in 1905 werd afgebroken, toen de regering het plein aankocht om er een burgercentrum van te maken.

Voordat ik - zoals ik van plan ben - inga op enkele van de huidige bijgelovige opvattingen, magische krachten en toverpraktijken van de belangrijkste stammen van Zuid-Afrika, voor de bestudering waarvan mijn expeditie was uitgetrokken, heb ik toch het gevoel dat het moeilijk zou zijn een juist beeld te krijgen van het leven van deze stammen - en van de blanken die over hen heersen - zonder op zijn minst een vluchtige blik te werpen op de geschiedenis van dit gebied, en in het bijzonder op die van het Kerkplein in Pretoria. Want op de een of andere manier is het het toneel geweest van veel van de belangrijkste gebeurtenissen in het hele land.

Zo was het Kerkplein gedurende de eerste halve eeuw van zijn bestaan het toneel van de jaarlijkse Nagmaal-bijeenkomsten, waarvoor de pioniers en hun gezinnen uit alle delen van Transvaal en Natal - waartoe natuurlijk ook Zoeloeland behoorde - toestroomden. Hun vervoermiddelen waren ossenwagens van hetzelfde type als die welke deze stoutmoedige Voortrekkers op 18 december 1838 als geïmproviseerd fort gebruikten, toen vierhonderd van hen onder het bevel van Andries Pretorius standhielden tegen de vele duizenden Zoeloekrijgers van Dingane. Zo beschermden zij de Boeren van Retief tegen het bloedbad van de tiran en brachten zij hem een beslissende nederlaag toe in de Slag bij de Bloedrivier, zoals die terecht werd genoemd.

Precies naar het voorbeeld van datzelfde historische 'laager' staan 56 van die typische Trekkerswagens, op slechts 3,5 kilometer van het Kerkplein, in

een kring opgesteld rond het indrukwekkende, massieve Voortrekker-monument van grijs graniet, dat op zoveel manieren op welsprekende wijze het tijdperk van de Grote Trek symboliseert.

122

Vier reusachtige stenen beelden op de hoeken stellen drie van de belangrijkste helden voor - Piet Retief, Andries Pretorius en Hendrik Potgieter - evenals een anonieme Voortrekker, die de duizenden moet verbeelden die hun leven lieten tijdens de lange tocht naar de onbekende wildernis.

Voor de hoofdingangen staat een bronzen beeld van een onverschrokken pioniersmoeder, die haar twee kinderen beschermt tegen de gevaren van het wilde veld. Een lange reeks prachtige marmeren reliëfs brengt vele van de meest indrukwekkende episoden uit die onverschrokken saga op levendige wijze in beeld. De architectuur van het monument zelf vertoont enkele karakteristieke kenmerken van Zimbabwe, de geheimzinnige 'Stad van de Stilte', en van verschillende Bantoeculturen. Zo symboliseert het de band tussen de oude beschavingen die al lang vóór de komst van de eerste blanken in het nog onontdekte binnenland bestonden, en de West-Europese beschaving die de Voortrekkers noordwaarts met zich meebrachten.

Die laatste beschaving wordt treffend weergegeven door een flakkerende vlam in een nis van rood marmer, in een crypte diep onder in het monument. Midden in de Grote Zaal bevindt zich een gouden gedenkteken met het opschrift: 'Ons vir Jou, Suid-Afrika' ('Wij voor jou, Zuid-Afrika'). Een kleine opening in de bovenste koepel is zo ontworpen dat elk jaar, precies om twaalf uur 's middags op 16 december, een zonnestraal naar binnen valt en de gouden inscriptie doet oplichten, ter herinnering aan de verjaardag van de Slag bij de Bloedrivier.

Ook daar, op het Kerkplein, verzamelden de Boerencommando's zich in stil gebed voordat zij ten strijde trokken, van de ene veldslag naar de andere. En daar herdachten de overlevenden na hun terugkeer hun gesneuvelde kameraden, vierden zij samen met hun gezinnen de behaalde overwinningen of bewezen zij voor de laatste maal eer aan een nationale persoonlijkheid, wanneer diens stoffelijk overschot langzaam over het plein naar zijn laatste rustplaats werd gedragen.

Het is deze mengeling van geschiedenis, traditie en een bijna jaloers gekoesterde gehechtheid aan de herinneringen uit het verleden die Pretoria zo

sterk onderscheidt van het nabijgelegen Johannesburg: die bedrijvige, rusteloze en waanzinnig kosmopolitische metropool met meer dan een miljoen inwoners, die in amper zeventig jaar uit het kale veld is verrezen.

Pretoria is tegenwoordig een rustige, vriendelijke en elegante stad met ongeveer 350.000 inwoners (184.000 blanken, 151.000 Bantoes, 8.000 'kleurlingen' en 7.000 Aziaten). Al honderd jaar is het de hoofdstad van Transvaal. Sinds 1910, toen de Unie van Zuid-Afrika werd opgericht, en vervolgens sinds 31 mei 1962, toen de Republiek Zuid-Afrika werd uitgeroepen, is het de belangrijkste van de drie hoofdsteden van het land geworden.

123

Pretoria is de bestuurlijke hoofdstad: vroeger was het de zetel van de gouverneur-generaal en tegenwoordig die van de president en de premier. Ook alle ministeries en diplomatieke vertegenwoordigingen zijn er gevestigd. Alleen wanneer het parlement bijeenkomt, verplaatsen alle leden van de regering zich naar Kaapstad, de wetgevende hoofdstad. Dat gebeurt van half januari tot mei of juni. De derde grote stad, de gerechtelijke hoofdstad, is Bloemfontein, de zetel van het Hooggerechtshof.

Zoals bekend is oktober de mooiste maand in Pretoria. Want dan staan de 50.000 jacarandabomen van de stad in volle bloei en overspannen ze de lanen met een schitterend baldakijn van blauw en purperrood. Het is een adembenemende pracht die je met eigen ogen moet hebben gezien om haar ten volle te kunnen waarderen.

Op korte afstand van deze bataljons van door mensenhanden geplante bomen staat een eenzame, oude reus uit de natuur, wiens levensduur werkelijk alles omvat wat de geschiedenis vertelt over het menselijk leven in de wildernis waaruit Transvaal zou ontstaan. Het natuur- en vogelreservaat Wonderboom ligt in de schaduw van een oud Boerenfort, binnen het bereik van de Magaliesberg. Een van de indrukwekkendste bezienswaardigheden daar is een wilde vijgenboom. Uit zijn centrale stam zijn dertien andere stammen ontsproten, die zich in de loop der jaren tot reusachtige bomen hebben ontwikkeld. Je zou zelfs kunnen zeggen: in de loop der eeuwen, want deze reus wordt op ongeveer driehonderd jaar oud geschat.

Hij was al begonnen te groeien toen de eerste Bantoes zich schuchter en in kleine groepjes over de Vaal- en Limpoporivier waagden en er kleine

nederzettingen ontstonden in het gebied dat nu Transvaal heet. De Grote Boom had al de helft van zijn huidige levensduur achter de rug toen het land in 1817 werd binnengevallen en de kleine, weerloze bevolking al snel werd onderworpen door Mzilikazi, een onderhoofdman van Shaka, de 'Zwarte Napoleon' en de wreedste tiran van Zuid-Afrika.

Omdat hij met zijn Zoeloevorst in conflict was geraakt over de verdeling van de tijdens de aanval buitgemaakte veestapels, vond Mzilikazi het verstandig de Drakensbergen tussen zichzelf en de onvermijdelijke straf te plaatsen waarvan hij wist dat die hem spoedig zou treffen. Hij nam zijn volk mee, waaronder regimenten goedbewapende, in de strijd geharde krijgers. Eerst vestigde hij zich aan de bovenloop van de Apiesrivier en vervolgens in het deel van het huidige Transvaal dat destijds bekendstond als Hurutseland.

124

Zich niet tevreden stellend met het tot slaaf maken van de schaarse plaatselijke inheemse bevolking, voerde hij wrede aanvallen uit tot diep in de aangrenzende gebieden van de Tswana en de Sotho. Hij maakte zich meester van hun vee en nam hun mannen en vrouwen als slaven mee, met uitzondering van de jongsten en gezondsten, die hij in zijn leger opnam. Zijn gevolg groeide voortdurend aan en werd nog versterkt door de onophoudelijke komst van grote groepen andere vluchtelingen die voor Shaka op de vlucht waren. Uiteindelijk werd hij de grootste militaire macht aan zijn kant van het Drakengebergte. Zelfs de bevolking ten noorden van de Limpoporivier, in het gebied dat tegenwoordig het Highveld van Zuid-Rhodesië vormt, moest voortdurend in angst leven voor zijn aanvallen.

Zo ontstond de Ndebele-natie, gesticht door Mzilikazi, die er de eerste Inkosi of koning van werd. Zijn eerste gedocumenteerde contact met blanken vond plaats in 1819, toen hij zijn 'premier' naar Kuruman in Bechuanaland stuurde om een missionaris, dominee Robert Moffat, uit te nodigen voor een bezoek aan zijn staatskraal in Kungwini. Deze kraal bevatte 10.000 stuks gestolen vee en bood onderdak aan een garnizoen van meer dan 1.000 krijgers. Kort daarna volgde dokter Andrew Smith, die optrad in opdracht van Sir Benjamin D'Urban (naar wie later de stad Durban zou worden genoemd). Als erkenning voor de dominante positie die Mzilikazi in dit gebied innam, overhandigde dokter Smith hem namens de Britse regering een medaille waarop het jaartal 1835 was gegraveerd, evenals 'twee prachtige mantels en twee verrekijkers van grote sterkte'. Aangemoedigd door deze opvallende officiële erkenning, vond de Inkosi dat het ogenblik gekomen was om een

delegatie naar de Britse autoriteiten aan de Kaap te sturen en via hun bemiddeling onderhandelingen te beginnen over een verdrag met de Britse Kroon.

Dit gebeurde precies op het moment waarop de eerste groepen immigrerende Boerenlandbouwers de Vaalrivier begonnen over te steken. Een confrontatie werd onvermijdelijk. Een jaar later, toen de reusachtige wilde vijgenboom nog maar ongeveer 177 jaar oud was en er misschien pas de zevende of achtste stam uit was ontsproten, behaalden slechts 107 van deze Boeren, samen met 105 inheemse manschappen onder het bevel van de Voortrekker Hendrik Potgieter, een beslissende overwinning op Mzilikazi tijdens een bloedige veldslag van vier dagen bij Zilikats Nek.

Deze historische plaats ligt in de buurt van de vallei aan het einde waarvan het huidige Transvaal de Hartebeestpoortdam heeft gebouwd. Dit is een prachtig waterreservoir van 17 vierkante kilometer, een geliefde bestemming voor picknickers, zeilers en vissers, en gemakkelijk bereikbaar vanuit zowel Johannesburg als Pretoria.

125

De overblijfselen van het leger van Mzilikazi werden kort daarna opgespoord en aangevallen door Zoeloeregimenten die waren uitgezonden door Dingane, de opvolger van Shaka. Hoewel de bloeitijd van het Ndebele-leger, dat toen op 80.000 man werd geschat, nog ver weg was in Rhodesië, waar het plunderde, moordde en het land verwoestte, slaagde Mzilikazi erin de Zoeloes terug te drijven. Omdat hij echter vreesde dat Dingane versterkingen zou sturen voordat hij zelf zijn troepen ter plaatse had, en zich bewust was van de schade die grotere Boerenstrijdkrachten, die al naderden, hem zouden kunnen toebrengen, besloot Mzilikazi listig het slagveld vrij te maken voor een veldslag tussen zijn twee vijanden. Ondertussen konden hij en al zijn mannen in alle rust de Limpoporivier oversteken om zich te verenigen met zijn nog steeds in Rhodesië verblijvende, intacte strijdkrachten.

Van daaruit viel hij links en rechts aan, vernietigde of onderwierp stammen, slachtte mensen af, brandde meedogenloos dorpen en nederzettingen plat en maakte zich gretig meester van kudden vee. Vervolgens verkende hij het land totdat hij een plaats vond die hem beviel: in de buurt van het huidige Bulawayo. Daar vestigde hij zich met zijn legers en zijn onderdanen in de wijde omgeving en begon hij aan de wederopbouw van een

nieuw koninkrijk - uiteraard ten koste van al zijn buren: de Tonga, de Yao, de Lozi, de Shona, de Kalanga en de Pedi, over wie ik het zo meteen zal hebben.

Deze volkeren leefden destijds in kleine, verspreide gemeenschappen die niet op oorlog waren voorbereid en daarom gemakkelijk konden worden veroverd. Zo breidde het Ndebele-koninkrijk zich in dit gebied uit en beheerste het gedurende meer dan vijftig jaar het hele land tussen de Limpopo en de Zambezi, totdat het in 1893 door de troepen van de British South Africa Company werd vernietigd.

Intussen hadden de eerste Boeren zich gevestigd in de Transvaalse gebieden die Mzilikazi zich had toegeëigend, verwoest en vervolgens haastig had verlaten om naar de overkant van de Limpopo te vluchten. De onvermoeibare oorspronkelijke groepen Voortrekkers trokken echter al snel oostwaarts, op zoek naar versere weidegronden en in de hoop via de Delagoabaai verbindingen met de buitenwereld tot stand te brengen. Maar de grote volksverhuizing was volop aan de gang en al snel vestigden nieuw aangekomen Boeren zich in gebieden die hun voorgangers niet hadden bezet.

Als bevelhebber over de Boeren aan beide oevers van de Vaal benoemden zij A.W.J. Pretorius, die Transvaal in 1849 zijn eerste grondwet gaf. Bij zijn dood, vier jaar later, werd hij als bevelhebber opgevolgd door zijn zoon M.W. Pretorius, die kort daarna dat kleine kerkje met rieten dak bouwde in een stille, groene vallei en zo Pretoria stichtte.

126

De belangrijkste reden waarom de avonturen en tegenslagen van Mzilikazi en zijn meedogenloze bende huurlingen bijzonder interessant zijn voor de bezoeker of waarnemer van het moderne Transvaal, is dat Pretoria niet alleen precies ligt op de grond vanwaar Mzilikazi gedurende zo lange tijd zijn wrede schrikbewind uitoefende, maar dat zich ook op korte afstand ten noorden van de stad nog altijd enkele schilderachtige, kleurrijke dorpen bevinden. Deze behoren waarschijnlijk tot de bekendste en meest gefotografeerde van heel Transvaal, zo niet van de gehele Republiek Zuid-Afrika.

Ze behoren toe aan de Zuidelijke Ndebele, die door sommigen ook Mapoch of Mapocha worden genoemd, naar de naam Malaboch, een van hun belangrijkste stamhoofden uit recentere tijden. Zowel zij als de Noordelijke Ndebele, wier dorpen dicht bij elkaar rond Potgietersrus liggen, zijn afstammelingen van de Nguni, een van de drie belangrijkste groepen van de

Bantoevolken. Na tijdens hun langzame migratie door een aanzienlijke vermenging met Arabisch bloed te zijn versterkt, trokken zij ongeveer duizend jaar geleden vanuit het gebied van de Grote Meren zuidwaarts en vestigden zich langs de kust van de Indische Oceaan. Later werden deze Ndebele, onder druk van de meedogenloze expansiedrang van hun verwanten, de alles veroverende Zoeloes, gedwongen westwaarts te trekken.

Ongeveer driehonderd jaar geleden, juist rond de tijd dat die reusachtige wilde vijgenboom nog maar net uit de aarde begon te groeien, vestigden deze eerste Ndebele zich na vier jaar van verkennende omzwervingen in hun huidige woongebieden. Ondanks de veranderingen, invasies en tegeninvasies van drie eeuwen is het hun opmerkelijk goed gelukt hun harmonieuze taal, hun vreedzame oude stamgebruiken, hun bijgelovige opvattingen en hun ceremoniën te behouden.

Met andere woorden: zij hebben het grootste deel van hun prachtige cultuur weten te bewaren. Die komt bijzonder levendig tot uitdrukking in de opvallende, dramatische stijl van hun woningen, hun versieringen en de zeer karakteristieke klederdracht van hun vrouwen.

Hoe dit kleine wonder van trouw aan oude tradities de golf van onderdrukking en terreur heeft kunnen overleven die de horden van Mzilikazi over hen uitstortten, weet niemand. Maar het heeft die wel overleefd, net zoals ook de naam Ndebele behouden is gebleven. Het andere, meer recente koninkrijk dat door Mzilikazi in Transvaal werd gesticht en later opnieuw tot leven kwam aan de overkant van de Limpopo, in Zuid-Rhodesië, staat doorgaans bekend onder de naam Matabele.

127

De laatstgenoemde naam is afgeleid van Matabele, een woord uit het Sotho-Tswana dat de Nguni-volkeren in het algemeen aanduidt. AmaNdebele is daarvan het meervoud. De enkelvoudsvorm is iliNdebele, ook verkort tot iNdebele of umNdebele. Hun taal heet isiNdebele, een naam die in het Engels werd verbasterd tot Sindebele.

Om de verwarring te vermijden die al deze voorvoegsels (naast nog eens twintig andere bestaande vormen) zouden veroorzaken, lijkt de enige praktische oplossing erin te bestaan de benaming Ndebele consequent te gebruiken voor het enkelvoud, het meervoud, de taal en alle overige toepassingen. Er is slechts één aanvullende bijzonderheid: de Transvaalse

Ndebele (of Mapoch, of Mapocha) verklaren dat hun naam oorspronkelijk niet verwees naar hun Nguni-afkomst, maar naar het feit dat zij naar gebieden trokken die zij nog steeds beschouwen als hun 'nomadische of toevluchtsoorden'.

Hoe het ook zij, het blijft een feit dat de Matabele-dorpen in Zuid-Rhodesië niet veel meer zijn dan nogal troosteloze, vuile hutten met lemen muren en rieten daken, terwijl de dorpen van de Transvaalse Ndebele werkelijk prachtig zijn en getuigen van een dynamische, zij het primitieve, kunstvorm. Ze tonen aan dat deze mensen zonder twijfel de grootste meesters in de muurschilderkunst onder de Bantoevolken zijn en volgens velen even goed, of zelfs beter, dan de beroemde Mangbetu van Uele in Congo.

Bovendien beleven zij voortdurend plezier en vreugde aan hun kunst. Ze proberen hun werk namelijk niet langdurig te bewaren door het bijvoorbeeld met daken te beschermen. Integendeel, ze lijken er juist plezier in te scheppen wanneer het grootste deel van hun werk elk jaar door de zomerse regenbuien wordt weggespoeld. Want dan kunnen ze tijdens de droge wintermaanden opnieuw van voren af aan beginnen, hun fantasie de vrije loop laten, nieuwe ideeën en patronen uitwerken en andere kleuren gebruiken.

Meestal overheerst een zekere symmetrie - tenminste totdat de kunstenaar het onderwerp beu wordt. Op dat ogenblik begint de rest van zijn muur-'canvas' de verandering in zijn stemming te weerspiegelen, en worden de patronen aan de ene kant van de deuropening volledig onafhankelijk van die aan de andere kant uitgewerkt.

128

Deze patronen vertonen een voortdurend wisselende verscheidenheid, die de voortdurende ontwikkeling van de kunstenaar weerspiegelt. Ze omvatten de meeste traditionele motieven uit de Afrikaanse kunst: de klassieke zigzaglijnen, rechthoeken of driehoeken binnen rechthoeken, gestileerde afbeeldingen van dieren, planten, bloemen enzovoort.

Dat betekent echter geenszins dat ze de letters van het alfabet of de cijfers negeren die de kinderen van het gezin tegenwoordig op school leren. Evenmin ontbreken de primitieve maar bijzonder doeltreffende nabootsingen van bakstenen muren, balkons, soms zelfs een koepel, ramen met kleurrijke kroonlijsten en luiken, torens, bruggen - kortom, vrijwel alles wat de verbeelding van de kunstenaar heeft geprikkeld.

21. De monsterlijke Kanga, de vloek van Atakufa Kesho en zijn familie.

22. De sierlijke Venda-meisjes, wier gebruiken afkomstig zouden zijn van de Nijl. Deze stam heeft nog sporen van de oude Egyptische cultuur bewaard.

23. De slangendans.

Het ontlenen van nieuwe motieven aan de Europese beschaving gaat zelfs zo ver dat ook een suikerpot, een theepot, een klok, enkele meubelstukken of zelfs een vliegtuig als inspiratiebron dienen.

Toch zorgen het aangeboren gevoel voor maat en terughoudendheid van de kunstenaar, samen met de verstandige combinatie van wit, zwart, grijs, groen en lichtblauw met gele, bruine en rode okertinten, voor de meest aantrekkelijke effecten. Dat geldt vooral in die kristalheldere lucht en tegen de achtergrond van een diepblauwe hemel.

Wanneer men dan ook nog drie of vier mooi gevormde, prachtig uitgedoste jonge vrouwen op de leuningen ziet zitten die de deuropening flankeren, samen met enkele schattige kinderen die op een paar parelsnoeren hier en daar na volledig naakt zijn, kan men zich nauwelijks een volmaakter of aangenamer beeld voorstellen van een zacht, gelukkig en ongerept primitief leven.

De dochters en vrouwen van de Transvaalse Ndebele dragen namelijk vanaf hun vroegste jeugd steeds zwaardere versieringen van dikke koperen ringen en, nog meer, van dikke, ronde parelsnoeren. Daarbij gaat hun voorkeur uit naar witte parels, gecombineerd met gele, groene, bruine, donkerblauwe en scharlakenrode exemplaren.

Tijdens hun kinderjaren dragen ze deze sierlijke parelsnoeren alleen rond hun heupen en enkels. Naarmate ze ouder worden, worden er steeds meer en steeds dikkere snoeren aan toegevoegd, ook rond de hals, de armen en het hoofd. Dit gaat zo ver dat een bruid in haar volledige bruidsdracht misschien wel vijftien snoeren om elke arm en elk been draagt, aangevuld met enkele op haar hoofd, een half dozijn rond haar hals en ongeveer zeven rond haar middel, zodat het totale aantal op zeventig of tachtig uitkomt.

Van haar middel hangt bovendien een wijde, met parels versierde schort met franjes naar beneden, het bijzondere voorrecht van verloofde en gehuwde vrouwen.

Deze schitterende versiering wordt vervolledigd door een groot halssieraad (dat, net als de schort, uit witte parels bestaat, versierd met geometrische figuren in gekleurde parels), door sieraden van talrijke glanzende munten die afhangen van het haar op haar voorhoofd en van het haarwrongje in haar nek, terwijl de rest van haar hoofd kaalgeschoren is, en door een prachtig gestreepte deken (die speciaal voor de Ndebele-markt wordt vervaardigd).

Daarin hult ze zich sierlijk, nu de ouderwetse onderrokken van soepel gemaakte dierenhuiden uit de mode zijn geraakt.

129

25. Eeuwenoude rituelen

Vanuit het oogpunt van hun 'sociale leven' staan de met kralenkettingen getooide Ndebele-vrouwen en hun mannen (de mannen zijn tegenwoordig nog maar zelden te zien in hun traditionele, minder opvallende kledij), en vooral de Noordelijke Ndebele die in de omgeving van Potgietersrust wonen, echter sterk onder invloed van het pastorale Pedi-volk. Oorspronkelijk waren de Pedi bewoners van de oostelijke oever van de Oliphant-rivier, hoewel de naam Pedi tegenwoordig wordt gebruikt voor alle Afrikanen in Transvaal die de Sesuto-taal spreken en de gebruiken van de Sotho (of Suto) hebben overgenomen: de abaNtu ba-s-oSutu, oftewel 'mensen van de donkerbruine rivier'. Deze benaming verwijst naar de kleur van het water van een rivier die in het huidige Swaziland ligt, waar zij zich eeuwen geleden vestigden.

De Sotho-stam van de Pedi verwierf tegen het einde van de achttiende eeuw min of meer toevallig bekendheid dankzij een profeet-koning (Thulare of Tulare), die voor het eerst het levenslicht zag (of het weinige licht dat er aanwezig was) in een kelder die door de aanwezigheid van stekelvarkens onveilig was geworden. Zijn moeder was daar enkele ogenblikken voor zijn geboorte naar binnen gekropen. Hieraan dankt hij zijn koninklijke naam Sekhukhuni ('hij die kruipt'), die door de regerende familie behouden is gebleven, net zoals het stekelvarken nog altijd het totemdier van de stam is. Een van de interessantste en meest kenmerkende eigenschappen van de Pedi of baPedi is hun geloof dat het geestelijke welzijn van de stam afhankelijk is van het zorgvuldig onderhouden van de heilige vuren, die onafgebroken branden (vrouwen wordt de toegang ertoe strikt verboden) in hun door palissaden omgeven kraals, bestaande uit ronde lemen hutten met kegelvormige rieten daken.

Dit gebruik blijft bestaan totdat een stamhoofd een 'stamshoofdvrouw' neemt: de vrouw die hem zijn erfgenaam moet schenken. Op dat moment wordt het oude heilige vuur gedoofd en wordt een nieuw vuur ontstoken door de twee rituele vuurhoutjes snel rond te draaien. Het ene is 'mannelijk' en het andere 'vrouwelijk' en samen symboliseren zij het huwelijk. Het nieuwe vuur wordt vereenzelvigd met het koninklijke kind dat geboren zal worden.

Vervolgens steken alle mannelijke stamleden hun eigen huisvuren aan met behulp van de heilige vlam. Deze wordt gedurende een volledige generatie, dat wil zeggen tot aan het huwelijk van de volgende 'stamshoofdvrouw', met grote eerbied brandend gehouden door speciaal aangestelde bewakers.

130

Voor de regenceremonies is een ander, geheel verschillend soort vuur nodig. Deze ceremonies worden geleid door het stamhoofd, dat tegelijkertijd de regenmaker van de stam is. Dit vuur wordt uitsluitend aangestoken op het ogenblik dat er regen nodig is. Hiervoor gebruikt men groen hout en vochtige bladeren, zodat een grote rookwolk vanuit het vuur naar de hemel opstijgt. In een bijzondere, geheime regenhut bereidt het stamhoofd ook zijn regenmedicijn, dat in het voorjaar over de bewerkte akkers wordt gesprenkeld. In uitzonderlijk hardnekkige gevallen van droogte kan hij ook de hulp inroepen van Mujaji, de oude Regentkoningin van de Lobedu ('volk van de wilde beer', dat in het lage veld van Noord-Transvaal woont), want zij is de beroemdste regenmaakster van heel Zuid-Afrika.

Waarschijnlijk is zij werkelijk, zoals wordt beweerd, diezelfde kleindochter van de 'Melkwitte en Onsterfelijke' die Sir Rider Haggard inspireerde tot zijn creatie 'SHE' (en die beslist op zijn minst een aanzienlijke hoeveelheid Portugees bloed door haar aderen had stromen). De zaak is echter hoogst onzeker, aangezien de Lobedu sterk geloven dat een Mujaji uit het einde van de vorige eeuw niet alleen een donkerbruine huidskleur had, maar ook vier borsten, waardoor zij Mabeleruawe werd genoemd, 'Koningin met de vier borsten'. Bovendien was zij beroemd als Koningin van de Sprinkhanen en kon zij deze gevreesde plaag op gang brengen en in de richting sturen van de oogsten van haar vijanden of van de stammen die zij wilde straffen.

In ieder geval zou de huidige Mujaji een donkerdere huidskleur hebben dan alle anderen. Slechts weinig mensen hebben haar echter ooit gezien. Zij leeft namelijk teruggetrokken in haar koninklijke residentie in de buurt van Duivelskloof en telkens wanneer zij regen moet voortbrengen, trekt zij zich nog verder terug in een heilig bos met zeldzame cycaspalmen, waartussen haar 'regentempel' staat. Daar vervult zij haar functie als een ware 'Goddelijke Persoon', die macht bezit over de natuurkrachten - overeenkomstig de eeuwenoude cultus van de 'Goddelijke Koningen', die de Lobedu samen met hun oude Hamitische cultuur hebben geërfd van het Egypte van de farao's.

131

Mujaji's vergoeding voor het laten komen van regen bedraagt telkens meerdere ossen. Dat is niet overdreven wanneer men bedenkt dat zij, om van de goden zo'n waardevol geschenk te verkrijgen, eerst gedurende eindeloos lange dagen samen met haar mannelijke toverdokter opgesloten moet blijven in de tempel. Daar raadpleegt zij de orakels, offert zij een zwarte os, brouwt zij de Mofuko, haar onfeilbare regenmedicijn, giet zij dit vanuit een speciaal vat, de Khirutwane, over de graven van haar voorouders, enzovoort. Haar vergoeding wordt in ieder geval volledig gerechtvaardigd door de resultaten die zij bereikt. Want hoe vreemd en ongelooflijk dit ons ook mag voorkomen, zij faalt zelden, zo niet nooit. In elk afzonderlijk geval worden haar rituele handelingen daadwerkelijk met succes bekroond. En kort nadat deze zijn beëindigd, begint doorgaans de levenbrengende regen te vallen. Bovendien valt die precies daar waar hij zo dringend nodig is.

Zonder al te veel in detail te treden over de nog steeds bijzonder ingewikkelde gebruiken rond een modern Ndebele-huwelijk, wil ik toch enkele interessante feiten vermelden die de aandacht verdienen.

In de eerste plaats vindt plaats wat wij een verloving zouden noemen. Deze wordt officieel wanneer de vader van het meisje een geschenk of betaling van zijn toekomstige schoonzoon heeft aanvaard. Deze betaling wordt Igangaziwe genoemd en kan, afhankelijk van het dialect, bij benadering worden vertaald als ‘toegang tot uw woonplaats’ of ‘dank aan uw ouders’. Na deze formaliteit beginnen de jongelui elkaars ouders aan te spreken met Umamazala (schoonmoeder) en Ubabazala (schoonvader). De ouderen beantwoorden dit door de toekomstige jonge vrouw Umalokazana en haar bruidegom Umkwenyana te noemen, dat wil zeggen schoondochter en schoonzoon. Hetzelfde geldt voor de verschillende andere leden van beide families, waarbij elke nieuw ontstane familieband wordt vertegenwoordigd door een lange lijst van verschillende benamingen, bijna een armlengte lang.

Intussen is men het uiteraard ook eens geworden over de kwestie van de Lobola, want, zoals bij de meeste Bantoevolken, wordt een huwelijk niet als een volwaardig huwelijk beschouwd zolang de bruidegom geen betaling voor zijn bruid heeft verricht. Deze zou men een ‘bruidsschat in omgekeerde zin’ kunnen noemen. Een Bantoe beschouwt een dergelijke betaling - meestal een schenking van runderen - immers als een rechtmatige vergoeding voor het feit dat de kraal van de man door het huwelijk een nieuw lid erbij krijgt, terwijl de kraal van de bruid er één verliest.

Deze gewoonte is dus veel meer dan alleen maar een slimme manier om een Bantoe met veel dochters te verrijken. Zij vormt bovendien in zekere zin een tastbare waarborg dat man en vrouw zich behoorlijk tegenover elkaar zullen gedragen. Mocht hij haar slecht behandelen, dan kan zij terugkeren naar de kraal van haar vader, waardoor hij de reeds betaalde Lobola verliest. Mocht zij daarentegen iets verkeerds doen of haar echtgenoot verlaten, dan heeft hij het recht haar 'terug te sturen' en al het als Lobola betaalde vee terug te krijgen. Met andere woorden: in tegenstelling tot de opvatting van veel niet-ingewijde blanken heeft de Lobola een sterk stabiliserende invloed op het sociale leven van de Bantoevolken.

132

Bij de Ndebele gaat deze instelling nog een stap verder, doordat zij hier ook verbonden is met het succesvol ter wereld brengen van kinderen - een kwestie die voor de Ndebele even levensbelangrijk is als die van het vee.

De eigenlijke huwelijksceremonie heeft tegenwoordig het grootste deel van haar traditionele gebruiken en rituelen verloren. Het enige wat vandaag nog plaatsvindt, is dat de bruid door een aantal van haar familieleden wordt begeleid naar de woonplaats van de ouders van haar echtgenoot, waar zij voortaan zal wonen. De man slacht vervolgens een koe, 'het dier van de overeenstemming' (Inkomo yokogcola), om een feestmaal aan te bieden ter ere van het gevolg van de bruid. De ingewanden van deze koe worden naar de moeder van de vader van de bruid gestuurd. Ongeveer een jaar later beantwoordt zij dit geschenk (Isikupo) met een kalebas gevuld met bier.

Wanneer de pasgehuwden hun eigen kraal hebben opgericht en er één of twee kinderen zijn geboren, begint de vader van de bruid met het Umkuwabiza amalobolo. Dat betekent dat hij de Lobola begint op te eisen: het vee dat de bruidegom of zijn familie heeft toegezegd in ruil voor de vruchtbaarheid van de jonge vrouw. Wanneer de betaling onredelijk lang wordt uitgesteld, heeft haar vader het recht te eisen dat één of beide kinderen naar hem worden gestuurd om bij hem te wonen totdat het beloofde vee daadwerkelijk is overgedragen. Afgezien van deze mogelijkheid hebben de familieleden van de jonge vrouw altijd grote belangstelling voor haar kinderen, en de meeste kinderen brengen een deel van hun jonge jaren door met bezoeken aan de familie van hun moeder.

Mocht blijken dat de echtgenote van een Ndebele-man onvruchtbaar is, dan heeft hij op zijn minst een mogelijk recht op haar jongere zus, zijn

schoonzus (umlamu), of het recht om gebruik te maken van de Ukubiza umlamu, dat wil zeggen 'de schoonzus roepen' als zijn tweede echtgenote, zelfs wanneer zijn eerste vrouw hem trouw is gebleven. Dit gebruik wordt tegenwoordig echter steeds meer verlaten, omdat de huidige Ndebele-mannen beweren dat twee zussen doorgaans veel meer ruzie maken dan twee vrouwen die geen familie van elkaar zijn, of, erger nog, dat zij samenspannen en een gezamenlijk front tegen hem vormen.

133

In ieder geval is de Ndebele-bevolking (ongeveer 215.000 mensen in heel Zuid-Afrika, van wie er alleen al 210.000 in Transvaal wonen) gestaag gegroeid sinds er een einde kwam aan de verschrikkingen van invasies en oorlogen. Deze cijfers vertegenwoordigen inderdaad een bevolkingsgroei over de afgelopen vijftig jaar van 11,0 tot 31,5%, tegenover de gemiddelde bevolkingsgroei van de Zuid-Afrikaanse Bantoevolken als geheel, die tussen 8,5 en 18,1% lag.

De indrukwekkende wilde vijgenboom had ongeveer een derde van zijn huidige omvang bereikt toen tweehonderd jaar geleden een ander donkerhuidig volk het noordelijke deel van het huidige Transvaal begon binnen te trekken. Dit waren de Bavenda, de 'mensen van de wereld', zoals zij zichzelf noemden. Hun stamhoofd was 'Makkedo, de Leeuw van het Noorden', die samen met zijn zoon Mphefu tot het einde van de vorige eeuw een pijnlijke doorn in het oog van de Boeren van Transvaal zou blijven. De Bavenda waren namelijk de allerlaatste stam in Zuid-Afrika die het blanke gezag aanvaardde. Zelfs vandaag behoren zij nog tot de minst bekende volken, hoewel zij waarschijnlijk ook tot de meest fascinerende behoren.

De Venda, die volgens de overlevering afkomstig zijn uit het Nijldal, hebben veel van de cultuur van het oude Egypte bewaard: de goden en taboes, de taal, de magische geloofsovertuigingen en ceremonies, de kleding, de muziek, de dansen en zelfs de merkwaardige versieringen waarmee zij de lemen muren en cementachtige vloeren van hun hutten decoreren.

Vendaland is een van de weinige gebieden waar nog echte Egyptische gierst wordt verbouwd. Misschien wel het meest verbazingwekkende is dat de zuivere lucht van dit bergachtige gebied voortdurend gevuld is met het dreunen van trommels, het geluid van rietfluiten en de veelstemmige melodieën van de Mbila, de xylofoon die de eerste ontdekkingsreizigers van het land van de

Venda-muzikanten leenden om het instrument eerst in Europa en vervolgens in Amerika te introduceren.

De glijdende danspassen en ritmische stampbewegingen van de Venda zijn buitengewoon indrukwekkend, vooral wanneer men ze tijdens een maanverlichte nacht aanschouwt. Bijna naakt laten de Venda-jongens en -meisjes hun slanke, sierlijke en lenige lichamen op ingewikkelde ritmes heen en weer bewegen. Zij dansen in wonderbaarlijke harmonie op de muziek van zeven fluiten, elk bespeeld door een andere man en elk in staat slechts één enkele toon voort te brengen; op het geluid van de marimba; op de kleine trommels die andere muzikanten tussen hun benen houden en waarop iedere trommelaar twaalf verschillende tonen kan voortbrengen; op het dreunen van de verschillende Ngoma, grote trommels die op vakkundige wijze worden vervaardigd uit uitgeholde stammen van zacht hout en bedekt zijn met strak gespannen ossenhuid, die met tientallen kleine houten pinnen wordt vastgezet; en ten slotte op het zachte, melodieuze getjilp van de Mbila, die bestaat uit op toon gebrachte latjes van hardhout, gemonteerd boven kalebassen die als klankkasten dienen. Daarop slaan trommelstokken met zachte uiteinden onafgebroken en opgewonden hun ritmische slagen.

134

De python-dans van de Domba, of de ‘School van de nabootsing’, is een bijzonder indrukwekkend onderdeel van deze festiviteiten. Tijdens deze ceremonie worden de ongehuwde meisjes onderwezen in de plichten van het huwelijk en het moederschap, en in nederigheid. Daarnaast moeten zij verschillende ceremoniële moedproeven ondergaan. Omdat de python symbool staat voor wijsheid en vruchtbaarheid, bewegen tientallen jonge meisjes zich in de python-dans, slechts gekleed in enkele armbanden en enkelbanden en een schaamlapje ter grootte van een postzegel. Ze deinen en glijden in een ingewikkeld, vervlochten patroon dat op indrukwekkende wijze de langzame kronkelbewegingen van een reusachtige slang nabootst. Daarbij cirkelen ze rond groepjes meisjes die de marimba en de ngoma bespelen. De hoge vlammen die uit het ceremoniële vuur opspringen, werpen voortdurend wisselende lichtschijnsels op de glanzende, lenige gestalten van de danseressen.

Het is waarschijnlijk het meest adembenemende, mooiste, sierlijkste en aantrekkelijkste schouwspel dat ooit in Transvaal heeft plaatsgevonden gedurende de driehonderd jaar dat de oude wilde vijgenboom heeft geleefd. Afgaande op de eeuwen waarin een groot deel van de Bavenda ondanks de

vaak al te overhaaste opmars van de beschaving trouw aan de oude tradities heeft vastgehouden, lijkt deze dans voorbestemd om telkens opnieuw te worden opgevoerd, jaar na jaar, totdat de oude wilde vijgenboom is verdord, uiteengevallen en in de vergetelheid is geraakt.

135

26. Traditionele Afrikaanse rechtspraak

De aandacht van de wereld is de laatste tijd vaak uitgegaan naar het betreurenswaardige gebrek aan onderwijs en het bijzonder grote aantal analfabeten onder de Afrikaanse bevolking. Tegenwoordig staan de kranten en tijdschriften vol met artikelen waarin telkens opnieuw wordt gewezen op het ontbreken van rechtspraak of de verdraaiing ervan in veel van de nieuwe Afrikaanse staten. Dat geldt bijvoorbeeld voor de Republiek Congo (Leopoldville), waaruit de talrijke Belgische rechters van alle rangen - op één na, geloof ik - zijn verdreven of zijn gevlucht om hun leven te redden.

Persoonlijk ben ik er allerminst van overtuigd dat iedere rechtszaak alleen behoorlijk kan worden behandeld door professionele blanke rechters of door de uiterst kleine groep zwarte Afrikanen die erop kan bogen met succes een universitaire rechtenopleiding te hebben afgerond. Integendeel, na mijn jarenlange ervaring in Afrika ben ik tot de conclusie gekomen dat bepaalde zaken, vooral wanneer ze werkelijk ingewikkeld zijn en een aantal verschillende misdrijven omvatten die ogenschijnlijk niets met elkaar te maken hebben, maar in wezen van tribale aard zijn, nooit zo snel aan het licht kunnen worden gebracht, met zo'n feilloos instinct kunnen worden opgelost en zo rechtvaardig kunnen worden afgehandeld als door een goede, gewetensvolle en scherpzinnige stamhoofd. Dat stamhoofd heeft misschien nooit leren lezen of schrijven en beschikt mogelijk niet eens over een wetboek.

Want ondanks deze handicaps heeft hij tal van unieke voordelen. Afgezien misschien van enkele persoonlijke kwesties, die hem alleen maar extra zouden aansporen om tegenover iedereen - ook tegenover zichzelf - een rechtvaardig vonnis te vellen, heeft hij geen andere zorgen die hem van zijn voornaamste taak, rechtspreken, afleiden. Gewoonlijk heeft hij een volmaakt inzicht in de psychologie, de mentaliteit en het diepste karakter van vrijwel ieder van zijn onderdanen. Deze ongeëvenaarde kennis en de vaardigheid om haar toe te passen bij de rechtvaardige afhandeling van een ingewikkelde zaak zijn in de lange jaren van zijn leiderschap en zijn rechtspraak verfijnd tot een bijna

overgevoelige scherpte. Is hij nog jong, dan lijkt hij die instinctieve wijsheid te hebben geërfd van een reeks voorgangers. Bovenal kan hij echter ook rekenen op de hulp die hij ongetwijfeld ontvangt van de 'magie' van dit of dat vereerde voorwerp.

Ook die ene bleef niet lang. Later stuurden de Verenigde Naties er enkele rechters naartoe, allemaal buitenlanders. In mei 1962 waren het er in totaal 47: een schijntje voor een onrustig land met 17 miljoen inwoners, tachtig keer zo groot als België en met chaotische anarchistische toestanden in alle achttien uitgestrekte provincies.

136

Het meest opvallende voorbeeld dat ik op dit gebied ooit ben tegengekomen, was een zaak die mij zozeer fascineerde dat ik probeerde haar van begin tot eind te volgen. Daardoor kan ik alle belangrijke bijzonderheden ervan nauwkeurig beschrijven.

De zaak speelde zich af in het dorp Kingongo, in het nog altijd wilde en buitengewoon primitieve gebied aan de rand van het Bakgatla-reservaat, in het uitgestrekte Betsjoeanaland - merkwaardig genoeg op slechts korte afstand van de dichtbevolkte, ultramoderne stad Johannesburg (wat men in Zuid-Afrika nu eenmaal een korte afstand noemt).

De held en deus ex machina van deze voor mij zo verbazingwekkende en onvergetelijke zaak was Kuanakali. Hij was - en voor zover ik weet is hij dat nog steeds - de erfelijke stamhoofd van de weinig bekende clan van de Biemba-Kabando, die van de Transvaalse Ndebele lijken af te stammen. Hun 'koninklijke kraal', hoe bescheiden ook, staat volgens de oude traditie nog altijd in Kingongo. Helaas hebben de hutten van de Biemba-Kabando niet de vrolijke, feestelijke aanblik van de Ndebele-dorpen in de buurt van Pretoria. Toch getuigen zowel de taal die in Kingongo wordt gesproken als de kleding en sieraden van de vrouwen uit het dorp van de nauwe verwantschap die vroeger tussen beide stammen bestond.

Na deze inleiding laat ik het dagboek van die expeditie voor zichzelf spreken, precies zoals ik destijds mijn aantekeningen maakte, toen mijn waarnemingen en indrukken nog vers in het geheugen lagen. En als ik ze snel neerschreef en, ondanks de ernst van sommige misdrijven die erin voorkomen, enigszins luchtig formuleerde, dan kwam dat uitsluitend door het enorme plezier dat ik beleefde aan het observeren van de methoden van wat mij altijd

heeft geleken op een klein meesterwerk van primitieve rechtspraak van het veld.

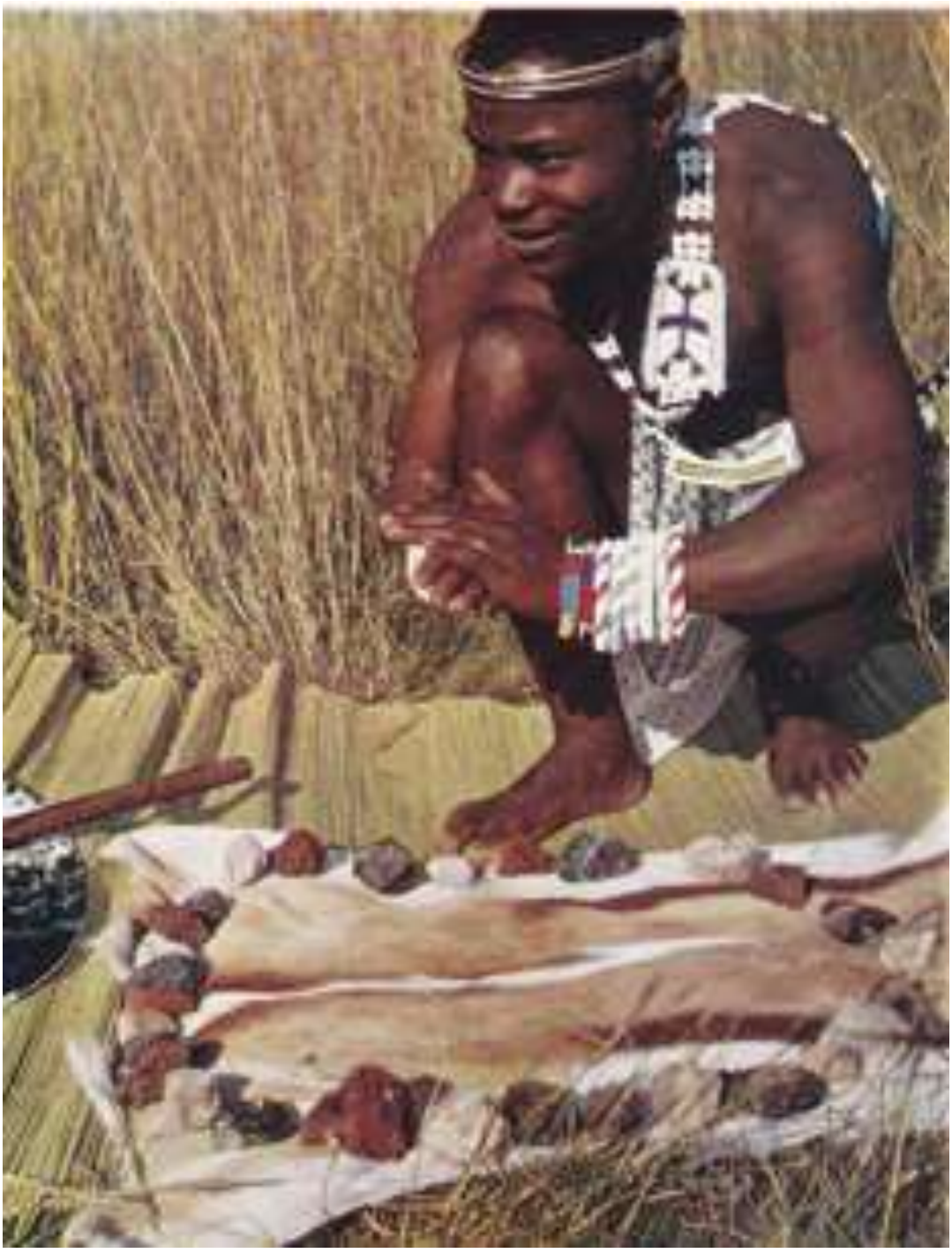

24. Opperhoofd Kuanakali zoekt een oplossing voor zijn problemen.

Nog nooit waren er in het dorp Kingongo zoveel moeilijkheden, onenigheden en verwarring geweest - zelfs de oudste induna (wijze man) van

de Biemba-Kabando kon zich niets dergelijks herinneren. En nog nooit had stamhoofd Kuanakali het gevoel gehad dat zijn sterke schouders onder zo'n zware last gebukt gingen als in de ongeveer tien jaar sinds zijn oude vader was overleden. Die had hem aangewezen als erfgenaam van de ontelbare verplichtingen van het stamhoofdschap, een beperkt aantal stuks vee, niet minder dan zes 'erevrouwen' (de weduwen van zijn vader, die volgens de gewoonte nu aan hem toekwamen) en een mand vol 'wijze stenen'. De magische kracht van die stenen had hele generaties van vroegere stamhoofden geholpen bij het oplossen van de moeilijkste zaken waarmee zij te maken hadden gekregen.

137

Slank en pezig, met een jeugdige uitstraling, kon Kuanakali zijn precieze leeftijd niet opgeven. Zijn eigen moeder was al lang geleden overleden en niemand anders leek zich er ook maar enigszins om te bekommeren of hij 38 jaar oud was, zoals sommige van zijn 'erevrouwen' beweerden, of 40, of misschien nog een paar jaar ouder, zoals enkele induna's volhielden.

Wat hij wél zeker wist - daarover bestond geen enkele twijfel - was dat zijn hele familiekring, met inbegrip van zijn drie eigen vrouwen, die niet bijzonder jong maar ook niet bijzonder oud waren, en het hele dorp Kingongo, evenals de gehele stam van de Biemba-Kabando, in een staat van hoogoplopende opwinding verkeerden.

Toevallig was de indrukwekkende naam van de stam enigszins misleidend. Bij de laatste volkstelling bedroeg het totale aantal stamleden slechts 276, met inbegrip van de oude vrouwen, de zuigelingen die nog op de arm werden gedragen en Sambimbo, de nieuwe vrouw die een stamlid met de naam Didiomba onlangs had meegenomen uit een bevriende stam uit de buurt.

Tweehonderdzesenzeventig - tenzij een horde wilden, de kannibalistische Oma-Lungui, die een Fortuna met één oog hun als buren had toebedeeld, voor hun eigen culinaire afdeling nog enkele verse aftrekposten op het bevolkingscijfer had toegepast. Dat zou niet bijzonder verrassend zijn geweest, want sinds mensenheugenis hielden de Oma-Lungui zich bezig met het vangen van onvoorzichtige Biemba-Kabando's in de dichte bush, met behulp van strikken van metaaldraad. En dat ondanks de weinige blanke autoriteiten, die zich op grote afstand bevonden, en met een volharding die zowel getuigde van de bestendigheid van hun smaak als van de bijzondere smakelijkheid van de Biemba-Kabando's. Die laatsten leken dat voorrecht overigens niet

bijzonder te waarderen, aangezien de gewoonte hen al lang ongevoelig had gemaakt voor een dergelijke eer.

Maar deze keer voelde stamhoofd Kuanakali geen bitterheid tegenover zijn kannibalistische buren. Als zijn onderdanen, met hun aantal van slechts 276, hem al zoveel werk en zorgen bezorgden, wat zouden ze dan allemaal hebben kunnen uitspoken als hun aantal tienmaal zo groot was geweest? Want volgens zijn berekening zou dat ongeveer de normale omvang van zijn stam zijn geweest als alle vrouwen en meisjes die de Oma-Lungui tijdens zijn leven hadden opgegeten, in leven waren gebleven en zich hadden voortgeplant, en daarna hun kinderen, en vervolgens de kinderen van hun kinderen.

138

Eén ding stond vast: er moest iets gebeuren, en wel snel, dacht Kuanakali, terwijl hij woedend krabde aan het kleine knobbeltje dat Moeder Natuur midden op zijn gezicht had geplant in plaats van een neus. Sinds enige tijd was het leven volstrekt ondraaglijk geworden. Allerlei misdrijven waren plotseling als een hagelbui over zijn dorp neergedaald: brandstichting, vechtpartijen, het afslachten van vee - het ene misdrijf nog geheimzinniger dan het andere.

De groepjes vrienden en familieleden, familieleden van vrienden en vrienden van familieleden, die zich onmiddellijk hadden gevormd om elk slachtoffer bij te staan, hadden het doorgaans vreedzame gebied in zoveel partijen verdeeld dat zelfs hij, het stamhoofd, niet meer wist hoeveel het er waren.

Ze waren allemaal boos, vol verwijten en bereid elkaar aan te vliegen of zich allemaal tegen hem te verenigen. Telkens wanneer ze bij hem kwamen om te vertellen welk onrecht hun was aangedaan, schreeuwden ze zo hard en praatten ze zo lang dat ze hem verschrikkelijke hoofdpijn bezorgden. Zelfs de drie koperdraadjes die hij gewoonlijk strak om zijn hoofd wikkelde wanneer de pijn ondraaglijk werd, konden die hevige pijn niet langer verlichten.

En wat nog veel erger was: zijn eigen vrouwen hadden zich met hart en ziel in dit helse spektakel gestort. De zes oudste, de ‘erevrouwen’ die hij van zijn vader had geërfd en die jarenlang in de beste harmonie hadden samengeleefd, maakten nu van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat ruzie met elkaar, waarbij ieder een andere partij verdedigde. Ze probeerden zelfs flirtpartijen die al lang in de diepten van het verleden begraven lagen weer op te rakelen, om hem

ertoe te bewegen een beslissing te nemen ten gunste van de specifieke groep waaraan elk van die vervloekte vrouwen nu haar hernieuwde, maar rijkelijk late enthousiasme had geschonken.

Wat zijn drie jonge vrouwen betrof - zijn eigenlijke echtgenotes, voor wier verwerving hij zoveel vee had uitgegeven - hij was nog maar gisteren gedwongen geweest hun een stevige uitbrander te geven. Hij wilde voorkomen dat ze onderling ruzie maakten op een manier die onwaardig was voor dames van voorname Biemba-Kabando-afkomst.

139

Na rijp beraad kwam hij tot de overtuiging dat er negen hoofdpartijen moesten zijn, aangezien elk van zijn vrouwen, van de ene of de andere soort, de banier van een andere partij had opgenomen.

Ja, negen moest het getal zijn.

Zorgvuldig telde hij met behulp van zijn vingers. Was het werkelijk mogelijk dat het er zoveel waren? Verwarde de druk die op hem werd uitgeoefend soms zijn gedachten? Als dat zo was, dan was de situatie ernstig; want nog nooit had hij zijn volledige wijsheid zo hard nodig gehad als nu, om dit ingewikkelde kluwen te ontwarren.

Voor de volgende dag had hij de Raad der Oudsten bijeengeroepen. De induna's zouden waarschijnlijk voltallig aanwezig zijn, bedacht hij terloops; want ze waren zo oud, niets dan huid en botten, dat de Oma-Lungui hun geen angst inboezemden. Maar van hen kon hij geen leidraad verwachten; ook zij waren immers meegesleurd in de algemene beroering.

Toch leek negen hem een sterk overdreven aantal, en dat was het eerste punt dat hij moest ophelderen, zolang hij de zeldzame gelegenheid had om naar een afgelegen plek te gaan en een tijdje rust te vinden. Dat zou, zo meende hij, wel even mogelijk zijn, aangezien het schelle geschreeuw en de kreten die vanuit de omheining van zijn kraal tot hem doordrongen, hem vertelden dat al zijn vrouwen bijeen waren gekomen om in een informeel overleg deze kwestie te bespreken, die hun zo na aan het hart lag en hun burgerzin zo had wakker geschud.

Bijna instinctief en zeker zonder het zelf te beseffen, had hij, voordat hij ongemerkt uit zijn hut kon ontsnappen, de mand met de ‘wijze stenen’

meegenomen. Nu hurkte hij neer op een kale plek, omringd door hoog, geel gras. Hij rolde de mat en het geitenvel uit die hij voor zijn eigen comfort had meegenomen en, blij dat hij de mand trouw aan zijn zijde had, schudde hij de stenen eruit, zodat hij ze binnen handbereik had.

'Dat is de partij van Didiomba,' zei hij tegen zichzelf. En om het niet te vergeten, legde hij een gele steen, die hij uit de hoop had genomen, op het geitenvel.

'Ze is in rep en roer omdat vijf van Didiomba's vetste koeien dood op zijn erf zijn aangetroffen, gestorven als gevolg van bloedverlies. En hij eist zijn recht. Wie heeft deze misdaad begaan?' Hij legde een roodachtige steen tegenover de gele.

140

'Dit is de partij van Bunyambio', zei hij, terwijl hij een tweede gele steen naast de eerste legde.

'Wie is zijn vijand? Wie? Wie sluipt in het donker naar hem toe, valt hem aan en slaat hem zo wreed dat hij gestorven zou zijn, als de medicijnman hem niet had gered door zijn wonden te bedekken met het grootste aller geneesmiddelen: ossenmest, vermengd met het bloed van een rat die bij volle maan was gedood, en bestrooid met gedroogde apenlever?'

'Deze hier', zei hij, en daarmee werd de tweede gele steen in evenwicht gebracht door een tweede roodachtige steen.

En zo vonden de stenen steeds opnieuw hun plaats op de mat, in overeenstemming met de gemompelde woorden van het stamhoofd: de gele stenen op een rij, die de slachtoffers van de ernstige misdrijven voorstelden; de roodachtige stenen op een andere rij, die de mysterieuze daders symboliseerden die de misdaden hadden gepleegd.

'Dit is Okimperi. En dit is de man die, hoewel Okimperi niemand kende die vijandige gevoelens jegens hem koesterde, zijn hut in brand stak, juist toen de wind hevig waaide, zodat al zijn bezittingen werden verwoest. En dit is Pekopeko, de vader van Sambimbo, de derde vrouw van Didiomba.

En Didiomba wil Sambimbo teruggeven aan haar vader Pekopeko, omdat ze hem in de weinige dagen dat ze zijn vrouw is geweest, al ontrouw is

geworden. Wie haar minnaar is, weet hij niet, maar dat ze een minnaar heeft, staat vast. Want toen hij, om haar op de proef te stellen, wat poeder van gedroogde vleermuizen en as van varkenspoten door haar eten had gestrooid, werd Sambimbo ziek.

Maar Pekopeko komt bij mij, hoewel hij tot de stam van de Mantiba behoort, om gerechtigheid te eisen, en weigert de twintig koeien terug te geven die Didiomba hem heeft betaald om zijn dochter tot vrouw te krijgen. Want hij zegt dat zijn dochter die minnaar al vóór haar huwelijk had, en dat, als Didiomba haar als vrouw met een minnaar heeft genomen, hij haar dan maar met die minnaar moet houden.'

Dat argument maakte echter geen indruk op het stamhoofd. Wat zou er terechtkomen van de traditionele erecode van zijn stam als de denkbeelden van Pekopeko zouden worden aanvaard?

En met een gebaar van afkeer plaatste hij tegenover de gele steen van Pekopeko twee roodachtige stenen: één voor Sambimbo en één voor de onbekende schender van de huwelijkstrouw.

141

Een stevige kriebel aan zijn neus bracht Kuanakali tot de conclusie dat er geen verdere twistende partijen meer waren. Met behulp van zijn vingers telde hij zorgvuldig de kleine stenen en stelde vast dat het er vier gele en vijf roodachtige waren.

Negen in totaal. Het aantal partijen en het aantal van zijn vrouwen (wettige en 'erevrouwen') stemde dus toch overeen. Zowel uit protest tegen hen als omdat de lege plek in de ene rij zijn gevoel voor symmetrie kwetste, vulde hij die op met nog een gele steen.

'Deze hier,' zei hij, 'ben ik, stamhoofd Kuanakali, die eveneens recht moet worden gedaan voor alle moeilijkheden die men hem heeft bezorgd en voor alle rust die zijn vrouwen hem hebben ontnomen.'

27. Rechtspraak met wichelende stenen

Een glimlach gleed over Kuanakali's sluwe gezicht, maar het was een vriendelijke glimlach, zonder iets onaangenaams of beledigend. Want

Kuanakali was in zijn eenvoud een zeer wijs man, vol fatsoen en principes. In dit geval was het principe (en de oorzaak van zijn glimlach) het volgende: aangezien er nu tien partijen waren en slechts negen vrouwen, en geen van hen zijn partij had gekozen, bleef er maar één oplossing over: een tiende vrouw vinden die zijn belangen ter harte zou nemen. En als hij dan toch een nieuwe vrouw nam, kon het net zo goed een veel jongere zijn.

Het kwam toevallig goed uit dat een zekere jonge vrouw, Karamuka genaamd, die zowel een mooi als aantrekkelijk gezicht en figuur had, onlangs geen gelegenheid onbenut had gelaten om hem duidelijk te maken dat zij daar beslist niet afkerig van was. Ze leek zelfs bereid het feit door de vingers te zien dat hij niet veel koeien meer bezat, om met hem te trouwen en zo de jongste en meest bevoorrechte vrouw te worden van de hoogste autoriteit in Kingongo.

Sterker nog, haar vader Lane had er zelfs mee ingestemd haar, vanwege de grote eer die hem te beurt viel, voor slechts tien koeien af te staan. Hoewel de wijze man in Kuanakali vermoedde dat de werkelijke reden voor de lage prijs was dat Karamuka haar eerste jeugdige bloei al achter zich had gelaten en voor haar vader weldra een slechte investering zou kunnen blijken.

'Tien koeien,' mompelde het stamhoofd, 'tien vrouwen, tien partijen.' Hij slaakte een diepe zucht van tevredenheid. Tien, tien, tien. Hetzelfde getal, driemaal herhaald. Welk duidelijker teken hadden de geesten van zijn voorouders hem kunnen geven dat in dit getal de sleutel lag tot de oplossing van de hele ingewikkelde, verwarde kwestie, de meest ingewikkelde waarmee hij in zijn hele leven ooit te maken had gehad?

142

Zijn werk was echter nog lang niet voltooid. De oplossing moest in het getal tien worden gevonden. Ja, maar hij moest die oplossing nog wel zien te vinden.

Urenlang zat hij peinzend over de stenen gebogen. Daarin lag uiteindelijk – ook al besefte hij dat zelf niet – hun grootste toverkracht. Daarvoor waren die 'wijze stenen' immers bedoeld geweest, gedurende zoveel generaties van stamhoofden. Ze moesten de aandacht van een rechter vestigen op en vastpinnen op de wezenlijke, zij het ogenschijnlijk onsamenhangende punten van een moeilijke zaak. Ze moesten zijn concentratie op een aantal bekende elementen vergemakkelijken en hem helpen alle afleidende invloeden van buitenaf te vergeten, de feiten van alle kanten te belichten, ze samen te voegen

en weer uit elkaar te halen, totdat de stenen uiteindelijk een figuur zouden vormen waaruit de juiste oplossing kon worden afgelezen.

Natuurlijk stelde inmiddels elke 'wijze steen' voor de stamhoofd een individu in de zaak voor: een slachtoffer of een schuldige, ook al waren er in enkele gevallen nog altijd een paar anonieme betrokkenen. Hij ging dus aan het werk en schoof de tien stenen heen en weer, in de meest uiteenlopende combinaties, alsof het stukjes van een ingewikkelde legpuzzel waren. Geduldig, aandachtig en volhardend. Tot het hem, na een lange reeks opeenvolgende verschuivingen, toescheen dat het raadsel was opgelost en de hele situatie zich helder aan hem openbaarde. Het patroon dat de oplossing onthulde, het laatste in een lange reeks, was een cirkel waarin de stenen van verschillende kleuren elkaar afwisselden: een roodachtige, een gele, een roodachtige, een gele.

Voordat hij de stenen met zijn hand bijeenveegde, pakte hij het kleine steentje op dat hemzelf voorstelde. Het zou nu immers gevaarlijk zijn om het achter te laten. Om er zeker van te zijn dat geen kwaadaardig mens een slechte toverspreuk over deze steen zou kunnen uitspreken, bedacht stamhoofd Kuanakali waar hij hem kon verbergen, zodat niemand hem zou vinden.

En precies op dat ogenblik verscheen er geruisloos een gestalte naast hem. Tot zijn grote genoegen zag Kuanakali dat het de glimlachende Karamuka was. Hij stond op en maakte gebruik van haar grote, wijd opengesperde mond om de gele steen erin te stoppen. Daarmee werd het probleem op schitterende wijze opgelost en bovendien maakte hij het meisje buitengewoon gelukkig; want geloof het of niet, hoewel ze met moeite slikte, slaagde ze erin de steen naar binnen te werken. En nog wel met het grootste enthousiasme.

143

Want nog nooit had Kuanakali haar, naar zij meende, zo'n ondubbelzinnige liefdesverklaring gedaan, laat staan een die zo vol openlijke toespelingen zat – misschien zelfs een beetje té openlijk. Ze zou ongetwijfeld zijn gaan blozen toen ze naar haar vader rende om hem het goede nieuws te vertellen, ware het niet dat de kleur van haar huid deze uiting van aangenaam geschokte meisjesachtige verlegenheid onmogelijk maakte.

Drie ochtenden later verzamelden alle Biemba-Kabando zich opnieuw in en rondom de palaverhut, om te genieten van de derde en waarschijnlijk laatste dag van het rechtsgeding. Het merendeel was aanwezig als beklaagde,

aanklager of getuige; de weinigen die overbleven – de alleroudsten en de allerjongsten – waren toeschouwers.

Gedurende de twee voorafgaande dagen had stamhoofd Kuanakali, trouw aan de traditie, iedereen zijn zegje laten doen. De wilde stromen welsprekendheid die over hem heen waren gespoeld, hadden hem volkomen koud gelaten. Zijn onderdanen mochten elkaar naar hartenlust beschuldigen of verdedigen. Maar hij, hun stamhoofd, verstond de kunst om tussen de regels door te lezen. En niemand zou erin slagen zijn gedachten nogmaals in verwarring te brengen. De cirkel van stenen had ze immers voorgoed en op aanschouwelijke wijze in zijn geest vastgelegd.

Vandaag was de dag van de uitspraak, die de Biemba-Kabando opnieuw zou laten zien dat niemand stamhoofd Kuanakali overtrof in de kunst om recht te spreken en iedere betrokkene zodanig te straffen of te belonen dat iedereen tevreden was. Nog vóór de avond zou de vrede ongetwijfeld zijn teruggekeerd onder het volk van Kingongo – en ook bij hem thuis, in zijn gezinsleven.

'Dit is de waarheid, en mogen de geesten van mijn voorouders mij straffen als ik niet de waarheid spreek.'

Zo begon de gedenkwaardige toespraak van het stamhoofd, die werd begroet met een diepe en eerbiedige stilte toen hij opstond om zijn volk toe te spreken.

'Didiomba heeft bewezen dat Sambimbo, zijn derde vrouw, hem ontrouw is geweest. Hij mag haar teruggeven aan Pekopeko, haar vader.

En Pekopeko moet hem tien van de twintig koeien teruggeven die hij als betaling voor zijn dochter heeft ontvangen.'

144

'Bunyambio is door Didiomba geslagen, die hem voor de minnaar van zijn vrouw hield. Didiomba moet hem als schadeloosstelling tien koeien geven.'

Een gemompel van bijval ging door de vergadering, maar verstomde onmiddellijk weer toen het stamhoofd zijn rede vervolgde.

25. In een van de vrolijk beschilderde dorpen van de Ndebele in Transvaal.

26. Venda-meisjes bij de stampmolen.

27. Opperhoofd Kuanakali discussieert met zijn wettige vrouwen en zijn 'erevrouwen'.

‘Okimperi is tegenwoordig arm door de brand die zijn hutten in de as heeft gelegd. Maar een vuur ontsteekt zichzelf niet. De brand werd aangestoken door Bunyambio, die uit angst voor Okimperi niet durfde de waarheid te vertellen aan Didiomba, de echtgenoot van Sambimbo. Als vergoeding voor de afgebrande hutten moet Bunyambio tien koeien aan Okimperi betalen.

Maar Okimperi, de minnaar van Sambimbo, heeft in zijn blinde woede geloofd dat Didiomba de brand in zijn kraal had aangestoken. En om wraak te nemen heeft hij de vijf beste koeien van Didiomba geslacht. Daarom moet Okimperi hem tien koeien geven: vijf ter vervanging van de geslachte dieren en vijf als schadevergoeding.

Pekopeko heeft nu één dochter meer en tien koeien minder, vanwege de koeien die hij aan Didiomba moet teruggeven. Okimperi moet hem twintig koeien geven en de vrouw die hij begeert en waarschijnlijk heeft meegenomen toen ze nog de vrouw van een ander was, als zijn wettige echtgenote aannemen. En hij moet het dubbele betalen van het bedrag waarvoor zij werd teruggegeven, omdat ze vandaag voor hem evenveel waard is als gisteren, toen ze twintig koeien waard was. En omdat hij zelf te weinig koeien bezit, moet hij er tien betalen; de overige tien moet Lane, zijn vader, erbij leggen, omdat hij zijn jonge zoon geen wijze raad heeft gegeven.’

Dit leverde het stamhoofd een grootse ovatie op, of, om het nauwkeuriger te zeggen, een geweldig gestamp met de voeten, begeleid door schaterlachen - de manier waarop men in Kingongo zijn bijval betuigt.

Twee mannen namen echter op heel verschillende wijze deel aan de algemene vreugde. De ene was Pekopeko, die van blijdschap haast buiten zichzelf leek. Voor hem betekende het vonnis dat hij zijn schuldige dochter kwijt was en daarmee alle moeilijkheden ontliep waarvoor hij zo bang was geweest. Bovendien kreeg hij er nog eens tien koeien bovenop. De andere was Lane, die daarentegen bijna ontplofte van verontwaardiging omdat hij door de schuld van zijn zoon zoveel koeien zou verliezen.

145

De fonkelende ogen van het stamhoofd rustten even op de twee mannen, die allebei in zulke tegengestelde gemoedstoestanden verkeerden. Toen beval hij stilte en begon opnieuw te spreken.

‘Maar waar zou de gerechtigheid blijven als de ene man runderen wint en de andere verliest vanwege het vlees van zijn eigen vlees?’

Bij deze woorden leek een of andere toverkracht de gezichten van Pekopeko en Lane te hebben verwisseld. Zo gelukkig als de een eerst was geweest, zo wanhopig werd nu de ander, en omgekeerd.

‘En waar zou de gerechtigheid blijven als ik, uw geliefde stamhoofd, al mijn dagen zou besteden aan zwoegen en het onderhouden van betrekkingen met de geesten, zonder daarvoor enige vergoeding te ontvangen? Daarom moet Pekopeko mij de tien koeien betalen die hij bovenop de koeien die hij zelf moet betalen, ontvangt. En ik zal deze koeien aan Lane betalen als bruidsprijs voor zijn dochter Karamuka, die hij mij tot vrouw wil geven.

Op die manier,’ besloot het stamhoofd triomfantelijk, ‘wordt wat de schuld van een zoon zijn vader heeft ontnomen, weer teruggewonnen dankzij de verdienste van een dochter.’

Hoe ingewikkeld dit vonnis ook mocht lijken, in werkelijkheid was het heel eenvoudig.

Want afgezien van het feit dat twee vrouwen van hut verwisselden - en vanuit het oogpunt van eigendom betekent dat niet veel, aangezien de Biemba-Kabando er zo aan gewend zijn dat hun vrouwen verdwijnen door de eerder genoemde vooringenomenheid van de kannibalistische Oma-Lungui - wisselden slechts tien koeien voorgoed van omheining. Het waren de koeien die Okimperi, de minnaar, aan Didiomba, de echtgenoot, betaalde ter vervanging van de dieren die hij had geslacht, als een soort ‘balsem voor het hart’.

Maar alle schuldigen waren gestraft, alle slachtoffers beloond en zelfs de ‘gerechtskosten’ voldaan, zonder dat iemand iets had hoeven betalen, met uitzondering van de reeds genoemde Okimperi, de eigenlijke boosdoener.

Als iemand graag wil weten hoe de uitvoering van het vonnis in zijn werk ging, of als het hem moeite kost het vonnis zelf en de gebeurtenissen die ertoe leidden te begrijpen, dan kan ik het uitleggen. Ik heb alles aandachtig gevolgd en herinner me nog goed die uiteindelijke kring van afwisselend gele en roodachtige stenen. Om ervoor te zorgen dat ik de bijzonderheden werkelijk helemaal juist begreep, haalde ik de hoofdman er zelfs toe over om op een mat

in zijn eigen hut de verschillende rangschikkingen van de tien stenen voor mij opnieuw uit te leggen. Terwijl hij dat deed, maakte ik er foto's van.

146

Zo werd mijn conclusie bevestigd dat de enigen die werkelijk te lijden hadden de tien onschuldige koeien waren. Voor hen was die dag bijzonder vermoeiend geweest, vanaf het ogenblik waarop ze de omheining van hun eigenaar Pekopeko verlieten en naar de kraal van Didiomba werden gedreven, als gedeeltelijke terugbetaling van de oorspronkelijke prijs die voor Sambimbo was betaald.

Didiomba stuurde de koeien onmiddellijk door naar Bunyambio, die hij ten onrechte had geslagen. Deze gaf ze meteen door aan Okimperi, de echte minnaar, wiens hutten hij in brand had gestoken. Okimperi stuurde ze terug naar Pekopeko als een voorschot van vijftig procent op de prijs voor Sambimbo, die nu zijn vrouw zou worden.

Maar de arme dieren hadden nauwelijks een ogenblik rust voordat geroep en geschreeuw hen opnieuw voortdreven, ditmaal in de vorm van ‘gerechtskosten’, naar de omheining van het stamhoofd. Hoewel deze druk bezig was met de voorbereidingen voor zijn aanstaande huwelijk, verloor hij geen tijd en stuurde hij ze door naar Lane als bruidsprijs voor Karamuka; hij wilde haar immers zo snel mogelijk in ontvangst nemen.

En men kan er zeker van zijn dat de ongelukkige koeien een diepe zucht slaakten toen Lane ze, met een al even diepe zucht uit het diepst van zijn hart - zij het van geheel tegenovergestelde aard - terugdreef naar Pekopeko, als verrekening van de prijs die zijn zoon volgens het vonnis voor Sambimbo moest betalen.

28. Swaziland: genezers en tradities

Mijn eerdere reizen naar Zululand hadden me zoveel spannende avonturen en zo'n rijke oogst aan interessante waarnemingen opgeleverd dat ik - meer dan ooit gefascineerd door alles wat met magie en toverkracht te maken had, sinds Bapuka en ik wederzijds bezit van elkaar hadden genomen - besloot opnieuw op reis te gaan en de pythonpriesteres Twadekili nogmaals een bezoek te brengen. De lezers van mijn boeken zullen zich wellicht herinneren

dat ik alle reden had om aan deze uitzonderlijk wijze en krachtige vrouw talrijke onvergetelijke herinneringen te bewaren.

1 In den Urwäldern des Kongo (Orell Füsli, 1947) und Tom Tom (Orell Füssli, 1952)

147

Hoewel ik eerder had vastgesteld dat ze nog in leven was en - voor zover dat überhaupt mogelijk was - de top van haar kunnen nog dichter was genaderd, kwam het toch bij me op dat ze inmiddels behoorlijk op leeftijd moest zijn en dat ik de gelegenheid om haar terug te zien niet mocht laten voorbijgaan. Dat bezoek aan haar kwam voor mij dan ook bijzonder goed uit, want het was de laatste keer dat ik haar levend aantrof. Slechts enkele maanden nadat ik haar Many had verlaten, stierf ze - en natuurlijk stierf ook haar reusachtige python -, lang voordat zich mij een paar jaar geleden nog eenmaal, en waarschijnlijk voor het laatst, de gelegenheid voordeed om naar Zululand terug te keren en daar te werken.*

Op weg naar Twadekili's Enyati-bergen besloot ik intussen eerst nog enige tijd in Swaziland door te brengen, een piepklein land waarvan ik vrijwel niets wist, behalve dat ik meende te hebben begrepen dat het nog diep verzonken was in bijgeloof en toverkunst, misschien zelfs nog meer dan Zululand. Met andere woorden: destijds wist ik minder van Swaziland dan de krantenlezer van vandaag, wiens ogen over het jongste nieuws uit dit oude miniatuurkoninkrijk glijden. Vanuit het oogpunt van de atoombom en de Koude Oorlog tussen Oost en West zijn die berichten ongetwijfeld niet van belang voor het lot van onze wereld. Maar de gemiddelde lezer interesseren ze wel, omdat ze berichten over een verre Afrikaanse vorst die juist nu, in dit jaar 1963, met familieproblemen te kampen heeft waarvoor heel wat meer nodig zal zijn dan de wijze stenen van Kuanakali om ze op te lossen.

De centrale figuur in deze storm in een glas water is de vierenzestigjarige Sobhuza II. De Britten blijven hem hardnekkig ‘Opperhoofd’ noemen, terwijl hij erop staat officieel als koning van Swaziland erkend te worden, precies zoals zijn onderdanen hem al veertig jaar lang erkennen en noemen. De aanleiding tot alle ophef is dat er onlangs in Londen conferenties zijn gehouden om ook dit kleine stukje Brits protectoraatsgebied om te vormen tot een land met een normale, moderne grondwet. Dat moet de weg vrijmaken voor volledige onafhankelijkheid, zodat het als nieuwe natie kan toetreden tot de vele landen die de afgelopen jaren als het ware uit de grond zijn geschoten.

De moeilijkheid is dat Sobhuza, ondanks de vele sterfgevallen in hun gelederen, nog altijd meer dan zeventig vrouwen heeft.

** Sangoma (Orell Füssli, 1960).*

148

Enerzijds om de vrede onder hen te bewaren en anderzijds om niet als een al te zware last op de ouder wordende schouders van hun heer te drukken, zijn de meeste van deze vrouwen over het hele koninkrijk verspreid. Daaruit valt dan ook te verklaren waarom vrijwel heel Swaziland zich vanzelfsprekend in een hevige staat van opwinding bevindt.

De vragen die opgewonden op iedere marktplaats worden besproken, luiden als volgt: als Sobhuza II door andere landen, door de Verenigde Naties enzovoort officieel als volwaardige koning wordt erkend, wat gebeurt er dan met al die vrouwen? Worden ze allemaal koninginnen? Of worden sommigen koningin en de anderen prinses? Wie van hen zal de koning vergezellen op staatsbezoeken aan de verre kusten van andere landen? En wat moet er gebeuren met de hele horde kinderen die Sobhuza II in de 41 jaar van zijn regering bij deze ongeveer zeventig nog levende vrouwen heeft verwekt, om nog maar te zwijgen van de kinderen van al zijn talrijke overleden of verstoten vrouwen? Zal deze falanx van zonen en dochters van alle leeftijden als prinsen en prinsessen worden erkend? En wat gebeurt er met de scharen naaste verwanten van deze eindeloze rij levende, overleden en verstoten vrouwen: hun ouders, zusters, broers enzovoort? En met de talrijke familieleden van de koning zelf, zijn broers, zusters, zwagers enzovoort? Wat zullen hun officiële status, rang en positie aan het nieuwe hof van de nieuwe natie zijn? En wie van de weinigen die overblijven van een Afrikaanse bevolking van ongeveer 260.000 zielen zal de uniformen, staatsgewaden en alle andere benodigdheden van zo'n gigantische koninklijke familie betalen?

In ieder dorp, in ieder gehucht en in iedere kraal worden deze problemen steeds vuriger besproken, al wordt de spanning vaak wat verzacht door een goedmoedig grapje of een plagerijtje. Toch valt de hele kwestie niet bepaald amusant te noemen. Want toen Sobhuza II onlangs werd ondervraagd over deze veelvormigheid van zijn hofhouding, die binnenkort werkelijkheid zou worden, gaf hij een diplomaat het voorzichtige antwoord: 'Ik heb nog geen tijd gehad om over deze kwesties een beslissing te nemen.'

Intussen speelt de magie, in de ruimere betekenis van het woord, een allesbehalve verwaarloosbare rol in het leven van het huidige Swaziland. Ondanks de zeven ziekenhuizen en twintig apotheken die door de regering en met hulp van de zendingsorganisaties in stand worden gehouden, geven de meeste Swazi er de voorkeur aan hun vertrouwen niet te stellen in de geneeskunde van de blanken. Alleen wanneer hun eigen 'dokters' er herhaaldelijk niet in zijn geslaagd genezing te brengen, wenden zij zich tot de westerse geneeskunde.

149

De typische Swazi Inyanga Yemitsi (meervoud: Tinyanga) houden zich misschien bezig met 'ziekten' die ons bijzonder vreemd kunnen voorkomen, en gebruiken geneesmiddelen die we wellicht nog vreemder vinden. Deze professionele kruidkundigen zijn echter allesbehalve charlatans, ondanks hun geërfde 'medicijnbuidels' (waarvan de inhoud meestal onbekend is). Elk van deze kruidkundigen heeft zich gespecialiseerd in één, twee of hoogstens drie soorten ziekten en behandelt die volgens oude geheime recepten, die al talloze generaties lang worden overgeërfd van vader op favoriete zoon, jongere broer of een naaste andere verwant. Ongeacht de familiebanden die hen met hun voorganger en leermeester verbinden, moeten deze Tinyanga altijd eerst een lange periode van onderricht en opleiding doorlopen. Ze beginnen hun beroep pas uit te oefenen nadat hun leermeester is overleden en hun zijn 'medicijnbuidels' heeft nagelaten.

Een interessant aspect hierbij is dat een Inyanga, naast de juiste opleiding en de vereiste kwalificaties, ook over precies de juiste persoonlijkheid moet beschikken om zijn toekomstige patiënten vertrouwen in te boezemen. Bovenal moet hij aantonen dat hij weet waarover hij spreekt. Hij mag bij zichzelf geen van de ziekten vertonen waarvan hij beweert dat hij ze bij anderen kan genezen. Wanneer een Inyanga zich bijvoorbeeld heeft gespecialiseerd in verkoudheden en soortgelijke aandoeningen, zal hij nooit willen dat men hem zelf hoort hoesten of niezen. Een andere, die gespecialiseerd is in vruchtbaarheid, moet kunnen aantonen dat hij zelf een aanzienlijk aantal kinderen heeft. Een derde, wiens voornaamste taak erin bestaat te zorgen voor goede oogsten op de akkers, zou niet ver komen als zijn eigen velden geen bijzonder goede opbrengsten zouden opleveren. En degene die leeuwenvet gebruikt om de moed van een patiënt te versterken, moet zijn eigen dapperheid kunnen bewijzen. Dat klinkt allemaal heel redelijk – en het is heel wat meer dan wat van onze eigen artsen en andere beroepsbeoefenaars wordt verlangd.

De topgroep onder deze hoogopgeleide genezers bestaat uit de Tinyanga die als bijzondere taak hebben de Umtsakatsi (meervoud: Batsakatsi) te bestrijden. Daarmee worden heksen en tovenaars bedoeld van wie wordt aangenomen dat ze zichzelf onzichtbaar kunnen maken en door de lucht kunnen vliegen, dat ze een hut kunnen binnengaan zonder gezien te worden en de bewoners in een diepe slaap kunnen doen verzinken. Bovendien zouden ze allerlei ernstige ziekten en verwondingen kunnen veroorzaken of zelfs 'vanop afstand de dood over mensen kunnen afroepen'.

150

Veel hoger in aanzien, veel machtiger, meer geëerd en beter betaald dan deze 'artsen' zijn de Isanusi (enkelvoud: Isangoma), dat wil zeggen de magiërs, ritueelbeoefenaars en waarzeggers – met andere woorden, degenen door wier mond de geesten van de voorouders van de natie nog steeds spreken.

Om een Isangoma te worden, is uiteraard een nog langere periode van onderricht en opleiding vereist. In de meeste gevallen moeten deze machtige vooroudergeesten door erfopvolging, via de vader, grootvader enzovoort, in het lichaam van de Isangoma zijn binnengedrongen. Dit zou hun de buitengewone wijsheid schenken waarmee zij de oorzaken van ongeluk en dood kunnen ontdekken, dromen kunnen uitleggen, de toekomst kunnen voorspellen, hagel en bliksem kunnen verdrijven en zelfs vogels ervan kunnen weerhouden de oogsten aan te vallen.

Voor elke specifieke situatie bestaat er een bijzonder, meestal vrij ingewikkeld ritueel dat moet worden gevolgd. Soms kan een Isangoma zijn beroep niet uitoefenen zonder eerst in trance te raken of volledig 'bezeten' te worden door de vooroudergeesten, die vervolgens door zijn mond spreken en door zijn gesloten ogen kijken. Dit gebeurt bijvoorbeeld tijdens de ingewikkelde seances die worden gehouden om de daders van misdrijven op te sporen.

Bij de uitoefening van zijn ambt draagt een Isangoma bijzonder indrukwekkende kleding, symbolische versieringen en een opvallende hoofdtooi. Vellen, staarten, veren van zeldzame vogels, slangenhuiden en -wervels, hoorns van verschillende afmetingen en vormen die magische ingrediënten bevatten – dit alles draagt ertoe bij dat de waarzeggers een bijzonder imposante verschijning hebben. Hun voorkomen wordt doorgaans nog indrukwekkender door de duidelijke intelligentie, de doordringende, vastberaden blik en de rijpe wijsheid die uit hun donkere, expressieve ogen spreekt.

Bij zeer belangrijke aangelegenheden komen verschillende Isanusi bijeen, raadplegen zij elkaar en werken zij samen. Daarbij maken zij soms ook gebruik van rituelen die door de blanke autoriteiten ten strengste verboden zijn. In dergelijke gevallen plegen zij elkaar meestal te ontmoeten in het verlaten gebied van Namahasha, waar de grenzen van Swaziland, Transvaal en Portugees Oost-Afrika samenkomen. Zo kunnen de Isanusi, wanneer politieoptreden vanuit een van deze gebieden dreigt, snel de grens oversteken en hun toevlucht zoeken op het grondgebied van een ander land.

151

Aangezien uiteindelijk iedere rite in wezen gericht is op het behoud en het welzijn van de natie, houdt de koning, als vader van de natie, toezicht op alle rituelen die door zijn onderdanen, ongeacht hun rang of beroep, worden toegepast. Ook hier heeft hij namelijk, als de Ingwenyama, 'de leeuw van de Swazi', samen met de koningin-moeder, als de Indlovukati, 'de dame-olifant', het exclusieve voorrecht om de belangrijkste nationale rituelen uit te voeren. Het gaat daarbij om het maken van regen, dat zo essentieel is voor de vruchtbaarheid en de voorspoed van het land en het vee.

Naar verluidt zijn er in de hele natie slechts drie andere personen die de volledige kennis van dit bijzondere ritueel bezitten, zodat zij het geheim kunnen overdragen aan een andere koning en een andere koningin-moeder, mocht het regerende vorstenpaar onverwacht en gelijktijdig komen te overlijden. Het bezit van deze kennis vormt zo'n verschrikkelijke verantwoordelijkheid dat zelfs de namen van deze drie personen nooit worden genoemd. Het lijkt zelfs mogelijk dat alleen het vorstenpaar zelf hun identiteit kent.

De koning en de koningin-moeder voeren deze ceremonies uit in een streng bewaakte afzondering. Geleidelijk voeren zij de kracht van het ritueel op door bepaalde, zorgvuldig geselecteerde dieren te offeren, totdat de gewenste resultaten worden bereikt. Alleen in uitzonderlijk hardnekkige gevallen van droogte nemen zij hun toevlucht tot de regenstenen, die zij van de allereerste koningen van de natie hebben geërfd. Wanneer ondanks alles de regen hardnekkig uitblijft, kunnen ook andere, zeer krachtige 'medicijnen' worden gebruikt. Deze werden in een ver verleden door de voorouders van de koninklijke familie gestolen van overwonnen volkeren, die ze op hun beurt eeuwen eerder van andere volkeren hadden gestolen.

29. De geesten der voorouders

Nadat ons verblijf in Swaziland was afgelopen, waren we naar Zululand gereisd. Voordat we verder trokken naar de kraal van Twadekili, hielden we enkele dagen halt om onze zogenaamde 'grote voorjaarsschoonmaak' uit te voeren. Dat betekende dat we onze voertuigen controleerden, olie gaven en smeerden, onze verschillende uitrustingsstukken in orde brachten, de scheerlijnen van de tenten vervingen, gaten in het tentdoek herstelden, alle film- en fototoestellen grondig reinigden enzovoort.

152

Opnieuw was het siëstatijd en opnieuw negeerde ik, net zoals lang geleden op de 'Kigoma', alle opgelegde regels en sloeg ik mijn middagdutje over. In plaats daarvan zat ik aan mijn schrijftafel en probeerde ik koppig enkele boekhoudkundige posten op orde te brengen. Ze leken me te plagen, omdat hun cijfers maar nooit wilden kloppen. Mijn metgezellen (en waarschijnlijk ook onze Afrikanen) lagen allemaal te slapen. Ons mooie kampement – een rij tenten en vrachtwagens die in een nette cirkel rond een hoge, slanke boom stonden opgesteld, midden op een stuk harde grond – was gehuld in een warme, slaperige stilte.

Plotseling klonk een rustige stem: 'Mpashi', alsof iemand in zichzelf sprak. 'Mpashi.'

Nieuwsgierig wie daar op dat uur over 'geesten' sprak, kwam ik mijn tent uit om dat te ontdekken. Rechtop en als een standbeeld stond daar, op enkele passen afstand van mij, een Zoeloe, ondanks zijn gevorderde leeftijd en zijn middelmatige gestalte. Zijn lichaam, bedekt met strengen medicijnhoorns en dierenstaarten, hield een merkwaardig stijve houding aan. Zijn hoofd, getooid met een kunstig hoofddeksel van dierenhuiden, was achterover geworpen. Zijn ogen, die in zijn ascetische, intelligente gezicht met een magnetische glans schitterden, waren duidelijk gericht op de kruin van die eenzame, slanke boom.

Toen ik dichterbij kwam, hief hij zonder zijn ogen te bewegen zijn rechterhand op en wees met zijn werpknots naar de boom. Daarbij herhaalde hij 'Mpashi', ditmaal kennelijk om mij duidelijk te maken waarover hij het had.

28. Een Tinyanga (tovenaar) uit het huidige Swaziland.

Vitrozzi, een van onze fotografen, kwam slaperig uit zijn tent tevoorschijn. Toen hij de opvallende oude Zoeloe zag, begon hij hem vanuit verschillende hoeken te fotograferen, terwijl hij mompelde: 'Een prachtig type' ... klik, klik ... 'maar hij overdrijft. Hij ziet zelfs geesten in een kleine boom ...'

Zonder zich te laten afleiden, bleef de medicijnman naar boven staren. Hij had ons niet begroet en onze bewegingen noch het geluid van onze stemmen hadden hem ook maar enigszins gestoord.

Na enige tijd kreeg Vitrozzi genoeg van het fotograferen. Hij bleef staan en keek zwijgend naar de oude man, die zijn standbeeldachtige houding niet had veranderd en nu een of andere bezwering prevelde.

153

Ons kampement was opgeslagen in een vallei in het Enyati-gebergte. Ook nu werd de rust er door geen enkel geluid verstoord, behalve door het zachte gemurmel van een kleine bron, die zo vriendelijk was ons een verkwikkend natuurlijk poeltje ter beschikking te stellen, voordat ze zich oostwaarts verder kronkelde als een meanderend lint dat in het geelachtige gras was neergevallen.

Alleen in dat rustige gebied kon men nog de betrekkelijk weinige Zoeloes aantreffen die, ver verwijderd van de centra van de blanke bevolking, de zuiverheid van hun lichaamsbouw en de schilderachtige eenvoud van hun klederdracht hadden weten te bewaren. Het waren kenmerken die ruim honderd jaar geleden de onderdanen van ‘de oude leeuw Shaka’ moeten hebben getypeerd.

Ik wist dat we ook hier opnieuw een wereld waren binnengetreden waarin iedere gebeurtenis, hoe onbeduidend ook, werd beschouwd als het werk van occulte krachten. Maar geloven dat zelfs de bladeren van een kleine boom door de macht van geesten in de wind konden trillen, dat vergde toch wel erg veel van een ruimdenkend mens.

Het tafereel dat wij vormden, moet behoorlijk absurd zijn geweest: de medicijnman, met zijn blik strak op de boomkruin gericht; wij twee blanken die hem aanstaarden; en onze bedienden, die zich op enige afstand begonnen te verzamelen en op hun beurt ons kleine gezelschap stonden aan te kijken.

Ik kreeg de indruk dat de oude man zich ten koste van ons allemaal – blanken zowel als zwarten – kostelijk vermaakte.

Gelukkig kwam Karroo, een foxterriër die ik nog niet zo lang geleden had aangeschaft, de situatie redden. Zijn nekharen stonden overeind en hij liet een dreigend gegrom horen. Ik volgde zijn blik en keek voor het eerst aandachtig

naar het uiteinde van de stam. Tussen de bladeren verscheen een lange, grijsachtige mamba, die op het punt stond in snelle kronkelende bewegingen naar beneden te glijden.

Ik kon mijn ogen nauwelijks geloven. Nog nooit had ik op een dergelijke plaats en op een dergelijk tijdstip een slang gezien. Waarom had ze in vredesnaam die slanke boom beklommen? In de kruin was niets te vinden wat haar had kunnen lokken, terwijl ze daar bovendien volledig was blootgesteld aan de hete zonnestralen, die mamba's, net als de meeste andere slangen, juist haten.

Omdat ik de moed van mijn hond kende en wist dat hij, zodra de mamba binnen zijn bereik kwam, op haar af zou springen zonder zich ook maar iets aan te trekken van het risico op een dodelijke beet, beval ik hem terug naar mijn tent te gaan. Met tegenzin gehoorzaamde hij, terwijl hij bij iedere stap een gegrom uitstootte.

Ondertussen had de slang, die ongeveer 2,50 tot 3 meter lang was, de grond bereikt. Ze aarzelde, kroop vervolgens om de stam heen, aarzelde opnieuw en herhaalde deze beweging verschillende keren, totdat ze uiteindelijk halt hield.

154

Maar ik had niet meer macht over mijn hond dan de toverdokter over dat reptiel, dat hij voortdurend met zijn blik in bedwang hield. En nu, op een gebaar van hem, begon de slang weg te glijden en leek ze de richting te volgen van de werpknots die de oude man in zijn uitgestrekte hand hield. Met langzame passen volgde hij haar ongeveer zestig meter, bleef toen staan, draaide zich na een ogenblik om en kwam naar ons terug.

Zijn houding was nu volkomen veranderd; hij was weer natuurlijk, ongedwongen en ontspannen. Hij begroette me vriendelijk door zijn hand verticaal tegen zijn voorhoofd te houden.

Khalani, mijn persoonlijke bediende, had me zojuist verteld dat hij diezelfde mamba enkele uren eerder op een wollen deken in zijn tent had aangetroffen. Natuurlijk, zo vertelde hij me, had hij er zelfs geen moment aan gedacht haar te doden of ook maar te verjagen, omdat hij onmiddellijk had begrepen dat het de geest van zijn overleden moeder was. In plaats daarvan had hij een andere bediende weggestuurd om de toverdokter te halen. Alleen

deze bezat immers de macht om met de geest in de gedaante van een slang te spreken, te vernemen waarom die was gekomen en haar nakomeling bezocht, en haar op de juiste manier, zonder haar te beledigen, ertoe te bewegen in vrede weer te vertrekken.

Toen ik hem ernaar vroeg, bevestigde de toverdokter het verhaal van mijn bediende. 'Grote dingen staan Khalani te wachten,' zei hij, 'en de geest van zijn moeder is gekomen om hem daarvan op de hoogte te brengen.'

Opnieuw keek hij naar de boomtop en liet zijn blik afdwalen in de richting waarin de wind waaide. Enkele minuten zweeg hij, met een geconcentreerde uitdrukking op zijn gezicht, alsof hij probeerde allerlei ingewikkelde zaken met elkaar in overeenstemming te brengen. Toen richtte hij zich tot mijn bediende: 'Waar de zon ondergaat, ligt het Grote Water, en aan de oevers ervan wonen de Tonga. En boven alle anderen in rang staat de opperhoofdkrijger, wiens bloed ook door jouw aderen stroomt. Moge de vierde maan, wanneer die aan de hemel verschijnt, jou gereed aantreffen.'

'Zo zij het, vader,' antwoordde Khalani eenvoudig, en hij schudde de oude man driemaal de hand.

En daarmee was het voorlopig afgelopen.

155

Die dag kwam de wind uit het oosten. Daarom, zo bedacht ik terwijl ik probeerde de woorden van de toverdokter op een verstandelijke manier te duiden, had hij waarschijnlijk naar het westen gewezen, waar, zoals hij heel goed wist, de Tonga woonden. Het feit dat de Grote Slang helemaal tot in de top van de boom was geklommen, ongetwijfeld het hoogste punt van het kamp, kon een manier zijn geweest om door middel van gedachteassociatie aan te geven dat de opperhoofdkrijger van de Tonga, die de hoogste positie binnen de stam bekleedde, bij de zaak betrokken was. En dat mijn bediende verwant was aan de opperhoofdkrijger van de Tonga, wist de toverdokter ongetwijfeld. Zoals Khalani me later liet begrijpen, voegde hij eraan toe dat hij een zoon was van de broer van de huidige opperhoofdkrijger.

Deze koninklijke verwantschap verklaarde mij overigens het respect waarmee de andere bedienden Khalani behandelden. Ik had dat in mijn egocentrisme toegeschreven aan zijn positie als mijn persoonlijke bediende. Maar hoewel de opperhoofdkrijger zijn oom was, begreep ik niet waarom

Khalani hoop kon koesteren ooit zijn opvolger te worden - want dat was wat ik uit de verborgen toespeling van de toverdokter had opgemaakt. De jongen vertelde me namelijk dat de positie van opperhoofdkrijger in rechte lijn van vader op zoon werd overgeërfd.

Daarom bleven de gebeurtenissen die de toverdokter voor de toekomst had voorspeld en die hem ertoe hadden gebracht te beweren dat mijn bediende binnen drie maanden min of meer 'grote dingen' te wachten stonden, voor mij een raadsel. En ik ben er zeker van dat ook Khalani niet begreep wat de toverdokter daarmee had bedoeld.

Ik was me er volkomen van bewust hoe zinloos het zou zijn de toverdokter zelf meer dan de meest oppervlakkige vragen over dit onderwerp te stellen. Toch probeerde ik hem enigszins uit te horen toen ik hem toevallig weer eens tegenkwam, maar met de meest uitgezochte beleefdheid vertelde hij me helemaal niets.

Week na week verstreek, terwijl we van de ene plek in het gebergte naar de andere trokken. Het was een aangename bezigheid. Vaak dacht ik er 's nachts over na dat we in dit gebied alles hadden bereikt wat maar mogelijk was. Nog één dag, en dan zouden we in de buurt van Twadekili's kraal komen. En dan zou ik me ontspannen in mijn 'Radsja'-kampeerstoel, weer eens een sigaar roken en loom naar Bapuka kijken, die natuurlijk vanaf de meest prominente plek mijn tent domineerde.

156

Bijna elke keer dat dit gebeurde, werd er langzaam een nieuw idee in mijn hoofd geboren. Het groeide en kreeg vorm en gestalte. Ik begon kaarten, oude aantekeningen en de weinige betrouwbare naslagwerken die ik kon vinden te bestuderen. Al gauw had ik mijn besluit genomen. Ja, morgen zouden we verder trekken. Maar alleen naar dat andere dal. Ik was er zeker van dat ook de professor dit plan geweldig zou vinden - of woorden van die strekking zou gebruiken. En merkwaardig genoeg bleek elke nieuwe ingeving - laten we het zo maar noemen - buitengewoon interessant en waardevol in haar resultaten, ook al stelde ze onze aankomst bij Twadekili telkens verder uit.

In die tijd voelde ik me enigszins ongemakkelijk over deze vertragingen, omdat een terugkeer naar de kraal van de Pythonpriesteres oorspronkelijk mijn belangrijkste en dringendste reisdoel was geweest. Werd ik soms een drager van gemakzucht? Het leek me dat ik Bapuka eenvoudigweg als

voorwendsel gebruikte om mezelf meer tijd te gunnen en telkens nieuwe redenen te bedenken om langer rond te blijven trekken in dat betoverende deel van het oude, werkelijk nog ongerepte Zululand.

Pas achteraf kreeg ik inzicht in de zaak. Uiteindelijk besefte ik dat Bapuka's invloed - of mijn eigen instinct, of louter toeval, of wat het ook geweest mag zijn - me ertoe had gebracht zo lang te blijven. Want als ik volgens plan bij Twadekili was aangekomen en haar daardoor maanden eerder had verlaten dan uiteindelijk het geval was, dan zou ik een van de vreemdste drama's van het veld hebben gemist en, naar mijn mening, een van de verbazingwekkendste daden van de Pythonpriesteres.

Hoe dan ook, een tijdlang had ik de Mpashi-episode niet bepaald vergeten, maar er evenmin veel aan gedacht. Geleidelijk aan was ik Khalani gaan beschouwen als een vaste en vrijwel onmisbare aanvulling op mijn dagelijks leven. Tot op een dag een groep krijgers zich met veel lawaai ons kamp naderde.

Uit de eerste woorden die ze tot Khalani richtten, begreep ik dat ze gekomen waren om hem het bericht te brengen dat hij op grond van zijn erfrecht en bij besluit van de Raad van Oudsten van de Tonga tot nieuwe opperhoofdkrijger was uitgeroepen. Hoewel Khalani probeerde zijn verwarring te verbergen achter de onverschillige houding van een trotse krijger, zag ik dat hij bijna even verrast was als ik.

Ik had niet gemerkt dat de toverdokter was aangekomen, maar plotseling zag ik hem naast me staan. Opgewekt, als iemand die precies op tijd verschijnt voor een afspraak die al lang geleden was gemaakt, nam hij zijn deel in het koor van gelukwensen en hoerageroep in ontvangst, waarmee de gezanten, mijn andere bedienden en alle inheemse bewoners uit de omgeving - die inmiddels het kamp begonnen binnen te stromen - de nieuwe opperhoofdkrijger begroetten.

157

En toen Khalani, na vele hartelijke afscheidswoorden van mijn metgezellen en mij, en na de belofte dat hij de toverdokter verscheidene koeien als geschenk zou geven, aan het hoofd van een luidruchtige stoet was vertrokken, kwam de oude man opnieuw naar me toe.

In de afgelopen twee weken waren we goede vrienden geworden, en ik was blij hem nu te zien, want hij was van plan me enkele dagen te bezoeken.

'De geesten van de doden vergissen zich nooit,' had hij me ernstig voorgehouden. Omdat ik aannam dat hij nu, nu zijn voorspelling was uitgekomen, misschien wat meer bereid zou zijn om te praten, vertelde ik hem hoe ik had geprobeerd zijn woorden uit te leggen. Ik bekende dat ik nooit had kunnen begrijpen wat hem de tijdsduur had doen noemen die zou verstrijken voordat deze gebeurtenissen plaatsvonden.

Met een glimlach en bijna vaderlijke genegenheid luisterde hij naar me, maar in zijn kleine ogen lichtte een ondeugend twinkeltje op.

'Heb je dan niet zelf gezien,' vroeg hij toen ik uitgesproken was, 'dat de mamba drie keer om de boom heen ging en precies bij het begin van de vierde ronde halt hield?'

Omdat ik een vaag en bepaald niet aangenaam vermoeden had dat hij me achter zijn bedaarde en beleefde woorden om de tuin leidde, liet ik mijn poging varen om zijn gedachtengang te volgen en beperkte ik me tot het verifiëren van één enkel feit.

'Ik heb van Khalani begrepen,' zei ik tegen hem, 'dat wanneer de opperhoofdkrijger sterft, zijn eigen zoon hem opvolgt.'

'Ja, baaba,' antwoordde de oude man. 'Toen de geesten de opperhoofdkrijger van de Tonga kwamen halen, namen ze op dezelfde dag ook zijn enige zoon mee. Had ik je niet gezegd,' herinnerde hij me zachtjes, 'dat de geesten zich nooit vergissen?'

30. Twadekili, de pythonpriesteres ziet het.

Vaak, wanneer ik de vlucht van een vogel volg en de prachtige vrijheid bewonder waarmee hij door de lucht zweeft, en zijn behendigheid bewonder om licht en rechtstreeks te vliegen naar de plek waarheen hij wil, vraag ik me af wat een traag en onhandig wezen de mens toch is, en hoe hij door allerlei beperkingen wordt tegengehouden en belemmerd.

158

Ik zou het gevoel dat ik had bij het buitengewone vermogen van een inheemse wijze vrouw om haar geest naar believen door tijd en ruimte te laten vliegen, te zien wat ze wilde zien en, wanneer het haar behaagde, in het heden, het verleden en de toekomst te kijken, niet anders kunnen beschrijven.

Ik zeg: kijken - en niet zich het verleden herinneren of zich de toekomst voorstellen, zoals ieder van ons met een goed geheugen en een zekere verbeeldingskracht dat kan. Evenmin doel ik op het vermogen om op min of meer vage wijze afzonderlijke gebeurtenissen in de toekomst te voorzien, zoals ik dat bij de toverdokter had waargenomen in het geval van Khalani.

Ik bedoel letterlijk het zien, tot in alle bijzonderheden, van gebeurtenissen die zich buiten het bereik van haar fysieke gezichtsvermogen afspelen, precies op het moment dat ze plaatsvinden, nadat ze hebben plaatsgevonden of nog voordat ze zullen gebeuren. En ze met dezelfde moeiteloosheid en nauwkeurigheid zien als waarmee wij iets kunnen bekijken dat zich op datzelfde ogenblik hier, voor onze eigen ogen, of op grote afstand op een televisiescherm afspeelt, of waarmee we in de bioscoop op het doek gebeurtenissen volgen die zich ergens anders ter wereld hebben voorgedaan.

Dit is ongetwijfeld een van de wonderbaarlijkste dingen die ik ooit in Afrika heb meegemaakt. En, zoals ik al eerder vermeldde, toen we uiteindelijk bij mijn oude vriendin, de Pythonpriesteres Twadekili, aankwamen - tijdens mijn gedenkwaardige bezoek dat precies op het juiste moment plaatsvond, maar helaas ook mijn laatste bezoek aan haar zou blijken te zijn - kregen we het voorrecht stap voor stap getuige te zijn van de verbazingwekkende manifestatie van haar fantastische gaven en krachten.

De zaak speelde zich op zo'n manier af dat mijn metgezellen en ik elk detail zelf konden waarnemen, of dat de punten die we niet persoonlijk hadden gezien, werden bevestigd door verklaringen van betrouwbare getuigen.

Het begon op een ochtend, toen professor Arnou, Vittozzi en ik met de Pythonpriesteres in gesprek waren. We hoopten uit ons terloopse gesprek iets te vernemen dat licht kon werpen op de verschillende ‘wonderdaden’ die ik haar vroeger had zien verrichten.

Op een bepaald moment brak ze midden in een zin plotseling af - alsof er iemand onverwacht voor haar was verschenen.

‘Een groot opperhoofd komt mij raadplegen,’ zei ze ons enkele ogenblikken later ter verklaring. ‘Het is een ernstige zaak, zelfs nog ernstiger dan hij zelf beseft.’

159

Nadat hij om zich heen had gekeken om zich ervan te vergewissen dat niemand in zicht was, vroeg Vitrozzi haar: ‘Hoe weet je dat?’

‘Ik zie hem,’ antwoordde ze, terwijl ze recht voor zich uit bleef staren. ‘Ik zie hem. Hij is nu bij de bron beneden in het dal.’

Professor Arnou, die zelfs Vitrozzi nog overtrof in zijn scepticisme, fluisterde tegen mij: ‘Ze heeft het via een tamtam of een ander signaal vernomen.’ Hij had de gewoonte om voor alles wat hij zag een eenvoudige, snelle, ‘logische’ verklaring te vinden.

De Pythonpriesteres begreep natuurlijk zijn Franse woorden niet, maar ze las ofwel zijn gedachten, ofwel leidde ze die af uit de toon van zijn stem; want onmiddellijk antwoordde ze:

‘Nee, ik zie hem met mijn eigen ogen. Nu snijdt hij een tak af van de grote Mobangaboom, die zich in de bron weerspiegelt. Daarvan maakt hij een nieuwe stok voor zijn schild.’

‘Hij komt alleen,’ vervolgde ze even later. ‘Denner is in grote moeilijkheden. Het vuur heeft een groot deel van zijn maïs verwoest. En hij heeft tweeëndertig koeien dood aangetroffen, gestorven aan een geheimzinnige ziekte!’

‘Wat voor ziekte?’ vroeg ik.

‘De boosaardigheid van een jaloerse broer.’

Nadat ze dit antwoord had gegeven, trok ze zich plotseling terug in haar hut.

‘Een ziekte die tot dusver in geen enkel diergeneeskundig handboek is geclassificeerd,’ merkte de professor lachend op.

Uit onze dagelijkse ervaring wisten we dat de afstand tussen de bron en de kraal van de Pythonpriesteres voor ons een wandeling van vier uur betekende,

en voor een inboorling drie uur. En precies drie uur later riep Vittozzi ons, die vrijwillig had aangeboden de wacht te houden.

De stamhoofd kwam aan zonder zijn gebruikelijke lijfwacht. Hij droeg geen enkel teken van zijn waardigheid en had een uitdrukking van bezorgdheid en wanhoop op zijn gezicht.

In zijn rechterhand hield hij drie assegaaien en een schild bekleed met gevlekt ossenvel, dat verstevigd was met een verticale stok. Zonder enige omhaal nam professor Arnou het schild uit zijn hand, onderzocht het zwijgend en gaf het vervolgens aan ons door. De stok was gemaakt van vers, groen hout, dat pas was ontschorst en zonder twijfel afkomstig was van de grote Mobangaboom bij de bron, de enige boom van die soort in de hele omgeving, voor zover wij wisten.

160

'Waar heb je die vandaan?' vroeg de professor, terwijl hij naar de stok wees toen hij het schild aan het stamhoofd teruggaf.

'Van de bron daar beneden,' antwoordde deze laatste, enigszins verbaasd. 'Zojuist nog, toen ik erlangs kwam.'

Ik zag het hoofd van Twadekili verschijnen in de lage, ovale opening van haar hut, en een zweem van een glimlach verhelderde even de ernst van haar gezicht.

De stamhoofd liep snel naar de hut toe; het was duidelijk dat hij nauwelijks kon wachten om zijn raadpleging bij de Pythonpriesteres te beginnen. Na de gebruikelijke begroetingen ging zij voor de ingang zitten, knikte hem toe dat hij naast haar mocht plaatsnemen en wierp ons een blik toe die ik opvatte als een uitnodiging om eveneens naast haar te gaan zitten.

Hij begon onmiddellijk over zijn moeilijkheden te vertellen. Pas die ochtend was een van zijn kuddes door een vreemde ziekte getroffen. Tweeëndertig prachtige koeien, een aanzienlijk deel van zijn rijkdom, waren zoals gewoonlijk naar de drinkplaats gegaan en kort daarna op onmerkbare wijze gestorven. Bovendien was een graanschuur om een onbekende reden in brand gevlogen. Al zijn bezittingen leken plotseling door een vloek getroffen.

29. Sambimbo, de nieuwe vrouw die Didiomba uit een bevriende stam haalde.

30. Pekopeko, de vader van Sambimbo.

31. De tovenaar met het ascetische gezicht en de magnetische ogen, die het gedrag van Mamba verklaarde.

‘O, Pythonpriesteres, red mij,’ waren zijn smekende slotwoorden. ‘Alleen jij, jij alleen, die alles ziet.’

‘En waar is je broer Nguo?’ vroeg de Pythonpriesteres plotseling, alsof ze uit een droom ontwaakte.

Het stamhoofd wist het niet. Hij had Nguo sinds de vorige avond niet meer gezien.

‘Ik zie Nguo,’ zei Twadekili.

‘Ik zie hem gisteren, toen je hem strafte omdat hij je opnieuw ongehoorzaam was geweest. Ik zie hem vanochtend, nog voordat de zon opkomt, naar de bron gaan. Hij heeft een hoge houten kalebas in zijn hand, die Sindela hem heeft gegeven. Ze zit vol vergif, dat hij in het water gooit. Daarna rent hij weg... Ik zie je koeien aankomen, gedreven door je jongste zoon, en ik zie hoe ze van het water drinken; want ze weten niet dat de dood daarin op de loer ligt.’

Het gezicht van het stamhoofd was asgrauw geworden. Hij hing aan elk woord van de Pythonpriesteres, terwijl zijn wenkbrauwen zich samenknepen van inspanning om zich in gedachten de personen en gebeurtenissen voor te stellen op al die plaatsen die hem zo vertrouwd waren en die Twadekili hem één voor één beschreef, precies zoals zij ze zag.

161

‘Een vrouw heeft de graanschuur in brand gestoken terwijl jij je over je zieke koeien boog. Vreugdevolle gedachten vervullen haar hart bij de gedachte aan jouw ondergang. En gedachten vol liefde voor Nguo, van wie ze weet dat hij zich op een veilige schuilplaats bevindt in de kraal van zijn vader Sindela.’

‘Rumati?’ barstte de stamhoofd uit, vol ongeloof en ontzetting. ‘Rumati, mijn lievelingsvrouw?’

‘Rumati,’ luidde het rustige antwoord. ‘En ik zie hoe je naar je kraal terugkeert, met je ziel vervuld van wraakgedachten. Maar je zoekt haar tevergeefs. Je verzamelt je beste krijgers om je heen en trekt met hen naar de kraal van Sindela.’

De Pythonpriesteres zag het - ze zag het hele tafereel - en beschreef het tot in de kleinste details. Ik moest denken aan een sportverslaggever wiens stem via de radio van verre tot ons doordringt, terwijl hij alle fasen beschrijft van een voetbalwedstrijd die zich voor zijn ogen afspeelt.

De stamhoofd en zijn krijgers omsingelen in de duisternis, kort voor het aanbreken van de dageraad, de kraal van de verraderlijke schoonvader. Bij het eerste ochtendlicht rukken ze op. Wanneer hij de derde hut nadert, bekruipt de stamhoofd een voorgevoel van gevaar. Hij heeft gelijk, want binnenin ligt Nguo op de loer, zijn assegaai in de hand, wachtend op het moment om naar buiten te springen en zijn broer aan te vallen. Nguo springt tevoorschijn, maar de stamhoofd is vooraf gewaarschuwd en loopt slechts een lichte verwonding op. Nu raken de twee in een hevig gevecht verwikkeld. Maar de krijgers van de stamhoofd stormen hem te hulp en bevrijden hem net op het ogenblik dat hij dreigt te bezwijken onder de waanzinnige kracht van zijn boosaardige broer. Nguo wordt gevangengenomen en voor de raad van de Induna's gebracht.

Daarna doorzoekt de stamhoofd elke hut in Sindela's kraal, maar hij kan noch Nguo, noch diens dochter Rumati vinden...

De verslaggever zat daar voor ons, keek door tijd en ruimte heen en observeerde en beschreef elke beweging van het levensgevaarlijke spel dat morgen gespeeld zou worden!

'Maar Rumati - waar is zij?' De stamhoofd maakte gebruik van een korte pauze in de toespraak van de Pythonpriesteres om haar deze bezorgde vraag te stellen over de vrouw wier welzijn hem belangrijker leek dan het lot van zijn broer, het redden van zijn eigen leven of zelfs het verlies van zijn koeien.

Twadekili opende haar mond om hem te antwoorden. Maar er kwam geen geluid over haar lippen. Versteend bleef ze zitten, terwijl ze staarde naar iets wat zich voor haar ogen afspeelde.

162

Meerdere seconden lang bleef ze zwijgen, en die seconden moeten voor de arme man, die haar aankondiging afwachtte, een eeuwigheid hebben geduurd.

‘Waar Rumati is,’ zei ze uiteindelijk, ‘zal Umkulum-Kulu, de grootste god, je op het vastgestelde tijdstip laten weten. Maar draag voor je eigen veiligheid dag en nacht deze halsketting.’

Terwijl ze haar hand achterwaarts in haar hut stak, haalde ze een halsketting tevoorschijn die gemaakt was van gedroogde zaden. Ik weet niet of ze die speciaal voor deze gelegenheid had klaargemaakt, dan wel of ze er een op voorraad hield voor een dergelijk mogelijk geval.

Zonder enige innerlijke ontroering op haar onbewogen gezicht liet ze de halsketting over het hoofd van de stamhoofd glijden.

‘Inzimbiti!’ riep hij uit. En wij waren allemaal verrast door de uitdrukking van diepe ontzetting die in zijn stem trilde.

De man die opstond en ons afwezig een kort groetje bracht, was niet meer dezelfde als degene die korte tijd daarvoor naar de kraal van de Pythonpriesteres was gekomen. Toen had zijn gezicht een uitdrukking van bezorgdheid en verdriet vertoond. Maar nu was het diep gegroefd door smart, en in zijn ogen stond een onbeschrijfelijke verschrikking te lezen.

‘Inzimbiti! Inzimbiti!’ hoorden we hem mompelen terwijl hij langzaam wegliep. Zijn schouders waren gebogen, alsof die laatste ogenblikken de last van vele jaren op hem hadden gelegd.

31. De vloek van de Inzimbiti

De Pythonpriesteres volgde de stamhoofd met haar blik totdat hij verdwenen was. Daarna begon ze opnieuw te spreken, met zachte stem, eigenlijk meer tegen zichzelf dan tegen ons.

‘Rumati! Ik zie je, Rumati, twee dagen geleden, toen je het magische poeder dat je van je vader had gekregen, mengde door de maïs die je voor de stamhoofd kookt. Opdat je echtgenoot niet zou ontdekken dat Nguo je minnaar was geworden. Maar je weet niet dat je vader, om dat poeder te maken, niet de zaden van de Muzanga, die blindheid veroorzaken, heeft fijngestampt, maar de zaden van de Inzimbiti.’

163

Inzimbiti is de naam die de Zoeloes aan de ijzerhoutboom geven. Deze boom is voor hen bijzonder waardevol, omdat ze er hun prachtige werpknuppels van maken. Dat was ons tenminste bekend. De lange peulen, die langer dan een jaar aan de boom blijven hangen voordat ze verschrompelen en hun inhoud, de zaadkorrels, laten vallen, hadden we zelf al meer dan eens als curiositeit voor onze verzamelingen opgeraapt. We hadden immers gehoord dat knaagdieren en vogels de gedroogde zaden eten zonder er schade van te ondervinden, maar dat de zaden in groene toestand uiterst giftig zijn voor de mens.

Als Rumati echter had geprobeerd haar man, bewust of onbewust, te vergiftigen, dan kon ik niet begrijpen waarom hij werkelijk zo opgewonden en zo ontzet was toen hij dit nieuws twee dagen later vernam. Tenzij het gif in deze zaden pas later en langzaam werkt? Ik vroeg de Pythonpriesteres of dat inderdaad het geval was.

Ondanks haar volkomen normale uiterlijk moest ze zich in een soort trance bevinden, want ze leek me niet te horen.

'Maar wat je niet weet, Rumati,' vervolgde ze met die zachte, ernstige, grafstem die zo'n vreemde indruk maakte, 'is dat niet je man, maar Nguo, de man van wie je houdt, de hele maïscake heeft opgegeten terwijl jij naar de bron was gegaan om water te halen. En nu brandt er een vuur in Nguo's maag, in zijn keel en in zijn hart, terwijl hij verborgen ligt in de kraal van Sindela. En morgen - o! - zie ik je, Rumati, huilen om je misdaad, huilen en om hulp roepen. Maar niemand is in je nabijheid. Niemand, behalve iemand die je niet kan horen. En de dag daarna... O!'

Er moet iets verschrikkelijks aan Twadekili's ogen verschenen zijn, want met een zacht gilletje glipte ze zo snel als een aal haar hut binnen en plaatste het met huid bespannen, gevlochten schild dat als deur diende tegen de ingang.

Ik geloof dat niemand van ons verbaasd was toen de volgende dag de gebeurtenissen zich punt voor punt voltrokken zoals Twadekili ze had voorspeld. Toen we het vonnis van de Induna's, de oude wijze mannen van de stam, vernamen, konden we ons alleen maar verbazen over het feit dat Twadekili uren tevoren al 'gehoord' had hoe zij het zouden uitspreken!

Al het vee dat Nguo bezat, moest op bevel van de Induna's in beslag worden genomen. De schuldige zelf moest onmiddellijk, onder begeleiding van een

escorte van tien leden van de lijfwacht van het stamhoofd, naar de verafgelegen autoriteiten van de blanken worden gebracht, zodat hij door de politierechter in Eshowe kon worden berecht.

164

Toen we die avond terugkeerden naar ons kamp in de buurt van Twadekili's kraal, waar we natuurlijk druk de gebeurtenissen van de dag bespraken, kwam Vitrozzi's rustige overtuiging voor mij volkomen onverwacht. Ik had het gesprek juist gebracht op Nguo's volstrekte onwetendheid over de geheimzinnige verdwijning van Sindela en zijn dochter, toen Vitrozzi mij verzekerde: 'De Pythonpriesteres weet heel precies waar ze zijn.'

Toen ik me tot professor Arnou wendde, in de verwachting zijn gebruikelijke cynische glimlach te zien, trof ik hem in een ernstige, nadenkende stemming aan.

'Er was iets in Nguo's blik,' zei hij tegen ons, 'dat me niet beviel. Ik weet niet hoe ik het moet omschrijven, maar het bezorgde me een huivering.'

Ik moet bekennen dat noch Vitrozzi, noch ik iets dergelijks hadden opgemerkt. Integendeel, we hadden ons juist verbaasd over Nguo's kalme houding tijdens het hele rechtsgeding en over de onverwachte gewilligheid waarmee hij zich door de krijgers had laten boeien en wegvoeren.

'Hm,' knikte de professor, 'ik weet het, ik heb het ook gezien. Toch deden zijn ogen me denken aan die van een hongerige luipaard, die op de loer ligt en wacht op het ogenblik waarop hij zijn weerloze prooi kan bespringen.'

Deze beeldrijke toevoeging aan zijn gewoonlijk nuchtere, precieze manier van spreken was zo opvallend dat Vitrozzi en ik elkaar aankeken, terwijl mij een vaag gevoel van onbehagen bekroop.

Toen we het kamp bereikten, probeerden we tevergeefs Twadekili te spreken te krijgen. Zoals ze gewoonlijk deed wanneer ze een ernstig probleem moest oplossen, had ze zich in haar hut opgesloten. We hadden onszelf tot regel gesteld die afzondering nooit te verstoren.

De volgende ochtend zagen we haar echter uit haar hut komen en gingen we meteen naar haar toe. We troffen haar aan in de stemming om te praten.

‘Nguo is degene die Sindela heeft gedood,’ zei ze als antwoord op onze vragen. Het lot van de oude man ontging ons volkomen; zo verbaasd waren we dat de Pythonpriesteres Nguo van de misdaad beschuldigde, terwijl wij dachten dat hij, geboeid en begeleid door tien krijgers van de koninklijke lijfwacht, al een heel eind op weg naar Eshowe moest zijn.

‘Ja,’ verklaarde Twadekili met grote stelligheid, ‘Nguo was het. Hij heeft Sindela gisteren gedood, voordat hij gevangen werd genomen. Maar ik heb hem opnieuw gezien toen hij op het punt stond Rumati te doden, en vanmorgen heb ik de hoofdman een waarschuwing gestuurd.’

165

Ze zweeg even en richtte zich na een korte pauze opnieuw tot ons.

‘Ik zie de hoofdman nu. Hij gaat er alleen op uit om Rumati te redden, maar hij komt te laat; want door zijn gewonde voet zal hij niet zo snel kunnen lopen als hij zou willen. En ik zie ook Magugu, die de hoofdman redt op het ogenblik dat Nguo op het punt staat hem neer te slaan.’

Deze misdaden waren ons nu wel genoeg, maar voor de professor was het eenvoudigweg te veel.

‘Het beste Grand-Guignol-stuk dat ik ooit heb gezien,’ zei hij. Maar de blik die Twadekili hem toewierp, leek voldoende om de glimlach op zijn lippen te doen verstarren.

‘Je weet niet, o vader,’ zei ze tegen hem, ‘dat wie de zaden van de inzimbiti inslikt, mensen zal gaan eten.

En alleen de halsketting van inzimbiti-zaden die hij draagt, kan iemand ervoor behoeden door zo’n man te worden opgegeten.’

‘Nu begrijp ik de uitdrukking in die ogen,’ zei de professor kalm. Zijn wetenschappelijke belangstelling was volledig gewekt. ‘Ik geloof geen ogenblik dat die zaden een dergelijke kracht bezitten. Maar als alle inboorlingen hier in de omtrek er zo fanatiek in geloven, dan heeft dat waarschijnlijk hetzelfde effect op de arme duivel die de zaadkorrels heeft gegeten.’

De Pythonpriesteres glimlachte alsof ze elk woord van hem begreep, en vervolgde: ‘Vanuit mijn hut heb ik gezien hoe Nguo zich aan de handen van de

bewakers ontworstelde en voor hun ogen verdween. Ik heb de verschrikkelijke misdaden gezien die hij zal begaan. En ik heb gezien hoe Magugu een lange, lange tijd rent en de hoofdman redt op het ogenblik dat deze het verschrikkelijke op zich af ziet komen: dat hij door zijn eigen broer zal worden opgegeten.'

'En Nguo?' vroeg ik. 'Wat zal er met hem gebeuren?'

'Het hart van Nguo zal doorboord worden door de punt van zijn eigen assegaai.'

Op haar gebruikelijke, wat krampachtige manier stond ze op en maakte aanstalten om snel bij ons vandaan te gaan.

'Hoe kan Magugu hem vinden,' riep Vitrozzi haar na, 'als hij niet weet waar Nguo naartoe is gegaan?'

Twadekili bleef staan. Een zweem van ongeduld maakte haar stem scherper.

'Ik heb hem daar gezien,' zei ze hooghartig. 'Daarom zal hij daar zijn.'

166

Welnu, juist die ochtend hadden we Magugu gezien, een medicijnman die in een kraal in de buurt woonde. Toen we ons gesprek met hem in herinnering brachten, waren we er allemaal sterk van overtuigd dat hij destijds nog niets wist van deze uiterst geheime gebeurtenissen.

Op dat moment leek er een dichte, ondoordringbare sluier om ons heen neer te dalen.

De Pythonpriesteres bleef lange tijd in haar hut teruggetrokken. Gedurende de week die ons nog restte om in haar omgeving te verblijven, kregen we haar niet meer te zien. Uiteindelijk moesten we dus vertrekken zonder zelfs maar een glimp van haar te hebben opgevangen. (Had ik geweten dat ik haar nooit meer levend zou terugzien, dan was ik beslist gebleven tot ze weer tevoorschijn kwam. Maar wie had zoiets kunnen voorzien? Misschien zij. En misschien was ze niet meer uit haar hut gekomen om een laatste afscheid te vermijden.)

Ook onze pogingen om Magugu en de hoofdman te spreken, hadden geen meer succes. Van hun familieleden of van de andere inheemse bewoners konden we evenmin iets over hen te weten komen.

Alle inheemsen waren plotseling inderdaad gesloten en geheimzinnig geworden. Uit hun houding bleek duidelijk dat ze zich geen zorgen maakten over de afwezigheid van hun hoofdman en Magugu. Ondanks hun vriendelijke ontkenningen wisten ze naar alle waarschijnlijkheid heel goed waar die twee naartoe waren gegaan.

Hoewel ze ook over Sindela, zijn dochter en Nguo hetzelfde stilzwijgen bewaarden, reageerden ze heel anders wanneer we naar deze drie personen informeerden. Het kostte ons weinig moeite om uit hun nerveuze gedrag af te leiden dat het ongelukkige drietal niet alleen uit het land, maar ook uit de wereld der levenden was verdwenen.

Het enige wat we nog te weten konden komen, was dat Nguo er inderdaad in geslaagd was aan zijn bewakers te ontsnappen, en wel op de avond van de dag waarop hij door de rechtbank van de Induna's was weggevoerd.

De dag vóór ons geplande vertrek gaf een terloopse opmerking van mijn persoonlijke bediende ons eindelijk inzicht in de veranderde houding van de inheemsen tegenover ons. Ze vreesden dat de autoriteiten van de blanken een onderzoek zouden instellen. En omdat wij zoveel wisten en zo graag nog meer te weten wilden komen, waren ze ongetwijfeld bang dat wij hen, bewust of onbewust, in moeilijkheden zouden kunnen brengen met de verre blanken. Daarom trokken ze zich terug in hun schulp, als oesters in hun schelpen.

167

Ze waren vooral bang vanwege het gerucht over kannibalisme dat in de lucht hing; want deze gewoonte vervult de Zoeloes van tegenwoordig met schaamte en afschuw. Voor zover ik weet, heeft zich in de afgelopen dertig jaar in Zoeloeland onder hen slechts één ander dergelijk geval voorgedaan. Net als in het voorbeeld dat ik hier beschrijf, ging het om een op zichzelf staand incident, en werd de misdaad gepleegd door twee mannen die eveneens door het eten van Inzimbiti-zaden in wilde beesten waren veranderd.

32. De dood van Nguo werd voorspeld.

Toen we het lieflijke stadje Eshowe bereikten, de hoofdstad van Zoeloeland en tegelijk het belangrijkste centrum waar Zoeloenieuwtjes werden uitgewisseld, hadden we niet veel tijd nodig om meer feiten over deze zaak te achterhalen. Wat we niet te weten kwamen van de politierechter en de griffier - een wijze, oude zwarte sergeant en een kordate jonge blanke politieofficier, die beiden al jaren bevriend met me waren - konden we zelf reconstrueren op grond van wat we bij Twadekili hadden vernomen en wat zij niet wisten.

Kort samengevat was het volgende gebeurd:

Na lang zoeken waren de lichamen van Sindela, Rumati en Nguo gevonden. Er was officieel 'vastgesteld' dat de drie waren aangevallen en gedood door luipaarden of andere wilde dieren, toen ze zich onvoorzichtig in het struikgewas hadden verscholen om aan hun verdiende straf te ontkomen.

Dat was de officiële lezing - die wij, evenals de meeste van onze vrienden in Eshowe, persoonlijk met enig voorbehoud aannamen.

Uiteindelijk bleek uit de manier waarop onze eigen reconstructie vorm kreeg, dat de gebeurtenissen heel anders waren verlopen. Op de dag waarop Twadekili ons haar laatste voorspelling had meegedeeld, was Magugu naar de kraal van de hoofdman gegaan in de hoop daar iets nieuws te vernemen. Toen hij daar aankwam, trof hij echter de tien terneergeslagen krijgers van Nguo's escorte aan. Van hen hoorde hij dat de hoofdman enkele uren eerder helemaal alleen in de richting van het struikgewas was vertrokken, waar Nguo was verdwenen nadat hij aan zijn bewakers was ontsnapt. Magugu was zijn hoofdman trouw toegewijd en bovendien een moedige man. Daarom besloot hij hem te volgen, misschien met het voorgevoel dat zijn hoofdman hem nodig zou hebben.

168

'Inzimbiti,' hadden de krijgers vol ontzetting en ontzag gemompeld toen hij hun zijn plannen had meegedeeld. Dat was de werkelijke reden waarom ze niet hadden durven proberen Nguo te achtervolgen. Maar Magugu voelde geen angst, want om zijn hals hing een ketting van zaadkorrels die de Pythonpriesteres hem twee dagen eerder had gegeven. En zo had hij de onderneming gewaagd waarvoor tien dappere krijgers waren teruggedeinsd.

Vanaf dat moment was mijn indruk van de overige episoden van de tragedie zo levendig alsof ik ze zelf had meegemaakt. Op een dag stemde Magugu er namelijk, na veel aandringen, mee in om voor mij de gebeurtenissen die hij destijds had beleefd en de dingen die hij had gedaan, te reconstrueren op een plek vlak buiten Eshowe die sterk op de oorspronkelijke locatie leek. Hij was daarheen geroepen door de rechtbank. Het vermogen van de inheemse bevolking om zich door middel van gebaren uit te drukken is zo opmerkelijk dat iemand bijvoorbeeld de jacht op een antilope niet kan beschrijven zonder alle bewegingen en emoties van zowel mens als dier levensecht uit te beelden. Men kan zich dus gemakkelijk voorstellen hoe dramatisch Magugu die noodlottige gebeurtenissen opnieuw voor ons opvoerde.

Die dag moesten we een lange afstand te voet afleggen voordat Magugu een plek vond die, zoals hij het noemde, 'een tweeling van de andere' was. Het was een stuk bos dat een klein dal tussen twee steile heuvels vulde. Zodra we bij de eerste bomen aankwamen, begon Magugu meteen zijn toneelspel. Aandachtig keek hij naar de grond, alsof hij naar sporen zocht. Vervolgens liet hij ons door pantomime, slechts af en toe onderbroken door een of twee woorden, zien hoe hij een plek had ontdekt waar het gras vertrapt was en met bloeddruppels bespat. Na zorgvuldig zoeken had hij daar een lange, stevige doorn in het gras gevonden, besmeurd met bloed. Het was de doorn die zo diep in de voet van de hoofdman was gedrongen dat deze had moeten gaan zitten om hem eruit te trekken. Het was zijn linkervoet geweest, want in de linker voetafdrukken van het spoor dat Magugu verder had gevolgd, had hij herhaaldelijk bloedsporen gezien.

Daarna beschreef Magugu tot in de kleinste bijzonderheden de mars van een uur die hem op die noodlottige avond langs het pad had gevoerd. Hij vergat niet ons voor te doen hoe voorzichtig hij zich had voortbewogen en hoe hij bij elke vleugelslag, bij elk zacht geritsel van bladeren of gras, op zijn hoede was geweest.

169

Uiteindelijk bleef hij staan en tuurde, voorovergebogen, aandachtig door een kleine opening tussen de uiteinden van het hoge gras en de lage takken van de bomen. Toen sprong hij naar voren, naar een kleine open plek voor hem, terwijl hij zijn speren in de ene hand en zijn werpknots in de andere zwaaide. Hij maakte daarbij een beweging alsof hij met zijn knots een onzichtbare vijand een verschrikkelijke slag toebracht. In werkelijkheid was

het Nguo geweest die deze slag had ontvangen, juist op het moment dat hij op het punt stond de hoofdman te doden, die uitgestrekt op de grond lag, weerloos en wanhopig proberend zijn broer er koste wat kost van te weerhouden hem de Inzimbiti-halsketting van de hals te rukken.

De Pythonpriesteres, zo bedacht ik toen Magugu even zweeg, had dus alles gezien wat er werkelijk was gebeurd: ze had het met eigen ogen aanschouwd. Maar twee dagen eerder, toen de gebeurtenissen zich 35 kilometer bij haar vandaan afspeelden.

En wat ze dankzij deze buitengewone gave had kunnen zien, had ze gezien als toeschouwer en niet als deelnemer, die, al was het maar indirect, het verloop van de gebeurtenissen misschien op de een of andere manier had kunnen veranderen. Met andere woorden: als ze een naderend onheil voorzag en de betrokken persoon daarvoor liet waarschuwen, waarna deze zijn strategie veranderde, dan was dat alles al opgenomen in Twadekili's visioen. Wanneer ze, doordringend in het geheim van de toekomst, de toekomst aanschouwde, liet dat visioen haar niet zien wat er zonder haar waarschuwing zou zijn gebeurd, maar juist tot in de kleinste bijzonderheden wat er daadwerkelijk moest gebeuren: inclusief de waarschuwing, de gewijzigde strategie die daardoor zou worden uitgelokt en de gevolgen die daar onvermijdelijk uit moesten voortvloeien. Maar Magugu onderbrak mijn overpeinzingen en hervatte zijn verhaal.

Zodra Nguo op de grond was gevallen, was de hoofdman overeind gekomen. Hij had een assegaai gegrepen - toevallig een van de exemplaren die Nguo daar vóór zijn arrestatie had verstopt - en had het hoge gras opzijgeschoven, alsof hij het niet met zijn handen durfde aan te raken.

Tot zijn grote ontzetting had Magugu daar het levenloze lichaam van Sindela ontdekt, nog altijd vastgebonden aan een boom, op de plek waar hij zich al sinds de ochtend van de rechtszitting bevond, toen Nguo hem daar had vastgebonden en doodgeslagen.

170

Het moest de persoon zijn geweest die zich, volgens de woorden van de Pythonpriesteres, in de nabijheid van Rumati had bevonden, „maar haar hulpgeroep niet had kunnen horen".

Want onder een andere boom lag het lichaam van Rumati. De touwen die nog om de stam gewikkeld zaten, wezen erop dat ze daar ooit vastgebonden was geweest.

Maar wat voor Magugu de absolute bekroning van zijn afschuw vormde, was dat Rumati's lichaam niet meer compleet was. De plas vers bloed om haar heen en het vuur dat vlakbij nog steeds smeulde en een afschuwelijke geur van verschroeiend vlees verspreidde, maakten de hoofdman en de medicijnman maar al te duidelijk wat de zaden van de Inzimbiti hadden ingegeven aan degene die ervan had gegeten.

„Rumati, Rumati", mompelde de hoofdman terwijl hij daar stond en naar het erbarmelijke tafereel staarde dat zich voor hen ontvouwde. En dat stomme bewijs van de schande die zijn ontrouwe, maar nog altijd geliefde vrouw was aangedaan, leek hem waanzinnig te maken.

Toen klonk er over de open plek een schreeuw die leek op die van een wild dier.

Nguo was weer uit zijn bewusteloosheid ontwaakt. Hij greep zijn mes, sprong overeind en stortte zich met die onmenselijke schreeuw op zijn broer. Maar de hoofdman hield nog steeds de speer vast die hij enkele minuten eerder had opgepakt. Hij draaide zich om en stootte die diep in Nguo's hart.

De tragedie die al enkele dagen zo zwaar op de goede berg-Zoeloes had gedrukt, had haar afschuwelijke ontknoping bereikt.

Toen Magugu het zweet van zijn voorhoofd veegde en zijn laatste woorden in mijn oren wegstierven, herinnerde ik me opnieuw de woorden van de Pythonpriesteres:

„Nguo's hart zal door zijn eigen assegaai worden doorboord."

33. Eeuwenoude wijsheid

In hoeverre de Python, die de hut van Twadekili met haar deelde, werkelijk „betrokken" was bij haar genezingen en bij het formuleren van haar zo verbazingwekkende uitspraken en voorspellingen, is iets wat noch ik, noch iemand anders die ik ken, zou kunnen zeggen. Hoe en waarom hij op hetzelfde

ogenblik als Twadekili stierf, is nog een ander vraagstuk dat ik niet eens zal proberen te verklaren.

171

Het lijkt overigens gemakkelijker om de reden te begrijpen achter de oude traditie die voorschrijft dat een overleden Pythonpriesteres en de Python die haar gedurende haar hele „beroepsleven" heeft vergezeld en geïnspireerd, begraven worden onder de vloer van de geheel eigen hut van haar opvolgster.

Hun beider onzichtbare aanwezigheid daar beneden vormt het bewijs van de geestelijke en morele steun die de nieuwe tovenares nog steeds put uit de onvergetelijke herinnering aan haar voorgangster, die uitzonderlijke vrouw aan wie zij alles te danken heeft wat zij weet.

Het betekent dat er opnieuw een schakel is toegevoegd aan de lange, ononderbroken keten van Pythonpriesteressen, die door de eeuwen heen - niemand kan zich voorstellen hoeveel eeuwen - nauwgezet hun overgeleverde kennis, geheimen en vaardigheden hebben doorgegeven. Daarbij heeft iedere nieuwe generatie deze kennis verrijkt met enkele extra goudklompjes aan ervaring en ontdekkingen die elke afzonderlijke Pythonpriesteres zelf heeft opgedaan gedurende de jaren waarin zij haar volk diende.

Tegelijkertijd betekent het ook een eindeloze voortzetting van het eeuwenoude, onwrikbare geloof in de krachten van wijsheid, vernieuwing en wedergeboorte, die zoveel verschillende volkeren en beschavingen sinds mensenheugenis aan de slang hebben toegeschreven.

Sommige nuchtere geesten beweren dat dit duizenden jaren oude geloof verklaard kan worden door het feit dat een slang zich regelmatig vervelt. Voor mij is die verklaring echter allerminst overtuigend en zeker niet toereikend. Ik heb het gevoel dat er veel meer achter schuilgaat, ook al kunnen we dat niet zien.

Hoe het ook zij, het blijft een feit dat zelfs vandaag de dag de kronkelende slang van de mythologische Asklepios, de god van de geneeskunst, het embleem is van de American Medical Association; dat de twee slangen die zich rond de gevleugelde staf van de god Mercurius kronkelen, worden gebruikt door het medische korps van het Amerikaanse leger; en dat slangen, in deze of gene vorm, vrijwel overal ter wereld het meest gebruikelijke symbool zijn van artsen en apothekers.

Wat het woord „Pythonpriesteres" betreft, kan men niet voorbijgaan aan de oorsprong ervan in het Griekse woord Pytho, de oudere naam van Delphi. Voor zover wij weten, was het daar dat de eerste Pythonpriesteressen, de priesteressen van de god Apollo, orakelachtige antwoorden gaven, toekomstige gebeurtenissen voorspelden en wonderbaarlijke genezingen verrichtten.

172

Zou er misschien een nauwe verwantschap kunnen bestaan tussen de roemrijke prestaties van het oude Hellas en de barbaarsheid van het meer moderne Zoeloeland? Een eindeloze opeenvolging van vrouwen, begiftigd met een bijzondere gave tot waarzeggerij - een verband dat zoveel eeuwen heeft overbrugd en zich zou uitstrekken van de blauwe wateren van de noordelijke Middellandse Zee tot de geelgroene bergen van het verre Zoeloeland, aan de zuidpunt van Afrika?

Meer dan eens heb ik mezelf deze vraag gesteld en gezocht naar een antwoord van iemand die ter zake deskundig was - maar nergens heb ik dat gevonden.

Anderzijds moeten we ons opnieuw voor ogen houden hoeveel dingen wij, die in de tweede helft van de twintigste eeuw leven, tot op heden nog niet begrijpen, of waarvan we nog maar nauwelijks beginnen de sluier op te lichten.

Zo las ik bijvoorbeeld in de meest recente en meest vooruitstrevende onderzoeksverslagen dat een helder oplichtende sterrenhoop, waarvan de astronomen de glans kunnen waarnemen en meten, zich met een zesde van de lichtsnelheid van de aarde verwijdert, dat wil zeggen met 300.000 kilometer per seconde, en zich daarom op twee miljard lichtjaar afstand van ons moet bevinden.

Een ander sterrenstelsel, zo zeggen zij, moet zich op 3,6 miljard lichtjaar afstand bevinden, omdat het zich met een derde van de lichtsnelheid van de aarde verwijdert. Maar, zo voegen zij eraan toe, om zo helder zichtbaar te zijn, moet het honderdmaal meer licht uitstralen dan ons hele Melkwegstelsel, met zijn honderd miljard sterren.

En zij schatten dat sommige van deze sterrenhopen wolken van stralingsenergie uitstoten die overeenkomen met de hoeveelheid energie die zou vrijkomen als alle materie van 2.500.000 zonnen volledig in energie zou

worden omgezet. Of dat enkele van dergelijke sterrenhopen elke seconde meer dan honderd miljard maal zoveel warmte- en lichtenergie uitstralen als de zon.

Misschien kunnen anderen begrijpen, of zich zelfs maar voorstellen, wat al deze verontrustende beweringen betekenen, of wat het inhoudt wanneer andere astronomen ons verzekeren dat, mocht op dit eigenlijke ogenblik een reusachtige ster in de Melkweg ontploffen, de bewoners van de aarde daar nog eens 30.000 jaar niets van zouden merken.

Persoonlijk zeggen deze vaststellingen mij weinig. Ik moet wel een schandelijk onwetende zijn, want ik weet er geen raad mee. Wat mijzelf betreft, kan ik alleen zeggen dat ik, hoewel ik deze dingen niet kan begrijpen, niet weiger erin te geloven. Ze gaan voor mij eenvoudigweg te ver; ze liggen buiten mijn gezichtsveld. Dat is alles.

Precies zoals zoveel vermogens van Pythonpriesteressen en andere tovenaars, of het buitengewoon scherpe waarnemingsvermogen van inheemse volkeren, overdreven of onwaarschijnlijk kunnen lijken aan iemand die er niet langdurig persoonlijk mee in aanraking is gekomen.

173

Bovendien ontleen ik aan de fantastisch aandoende getallen, beelden en visioenen van de astronomen een zeker, bijna troostrijk gevoel voor verhoudingen.

Ik kijk naar de beelden van radiotelescopen die honderden tonnen wegen, naar de tientallen meters grote ontvangers van radarimpulsen en naar de gigantische, apocalyptische radarschermen die voor miljarden dollars zijn gebouwd of nog worden gebouwd, om ons de eerste blikken te gunnen in de verbijsterende geheimen waarvan ik er zojuist enkele vluchtig heb geschetst.

Vervolgens keert mijn geest terug naar een raadsel of een wonderbaarlijke gebeurtenis die ik tijdens mijn leven in Afrika ben tegengekomen en waarover ik nu wil schrijven. Hoe oneindig klein en eenvoudig, ik zou bijna zeggen onbeduidend, lijken ze plotseling in vergelijking daarmee! Hoe buitengewoon gemakkelijk moeten ze toch op te lossen, te verklaren en te bewijzen zijn - en als ik het zelf niet kan, dan iemand anders; en als het vandaag of in de afgelopen jaren niet is gelukt, dan wellicht in de nabije toekomst - mits en zodra bekwame onderzoeksteams ze met de juiste middelen en volgens de juiste methoden aanpakken.

Bij dat bovenstaande „mits” komt nog een tweede voorwaarde. En dat is de ergste van allemaal: namelijk dat een of andere schatrijke regering, stichting of onderneming ooit voldoende belangstelling aan de dag legt om de nodige middelen uit te trekken voor het oplossen van zulke betrekkelijk onbeduidende problemen. Want dergelijke oplossingen zouden wel eens van levensbelang kunnen blijken voor onze eigen gezondheid, ons welzijn en onze vooruitgang - en wel nu, niet pas over enkele honderden miljarden lichtjaren, of zelfs maar over een schamele 30.000 jaar vanaf vandaag.

Zo is het bijvoorbeeld ook gegaan, en zo gaat het nog steeds, op een ander terrein binnen hetzelfde domein: dat van de geheimen die deel uitmaken van het vaderlijke erfgoed van de „primitieve” tovenaars, Pythonpriesteressen en medicijnmannen.

Dat komt doordat deze geheimen minder moeilijk en ingewikkeld te onderzoeken zijn. En doordat elke tastbare, positieve ontdekking een enorm publiek zal vinden dat er klaar voor staat, zodat ze snel kan worden omgezet in grote, soms zelfs buitensporige financiële winst.

174

Er zijn talrijke precedenten, die natuurlijk niet alleen tot Afrika beperkt zijn, en hun geschiedenis begint al heel wat eerder. Het is al bijna tweehonderd jaar geleden dat William Withering bij het onderzoek van een oudvrouwenmiddeltje dat in Shropshire werd gebruikt om verzwakte harten te versterken, ontdekte dat het werkzame bestanddeel afkomstig was van het gewone vingerhoedskruid. Zo bracht hij digitalis aan het licht, dat vandaag nog altijd een van de doeltreffendste geneesmiddelen is.

Uit ma huang, het kruidengeneesmiddel dat de Chinezen al zo’n vijfduizend jaar gebruiken, werd in 1885 efedrine als werkzaam bestanddeel geïsoleerd. Dat wordt nog steeds gebruikt bij de behandeling van astma. De oude geneesmiddelen op basis van slangenwortel, die men in India toepaste bij bepaalde psychische aandoeningen en bij hoge bloeddruk, vormden de inspiratie voor de winning van reserpine - een middel dat uitgroeide tot een bloeiende miljoenenbusiness.

Ook in India hebben verschillende afgelegen stammen al eeuwenlang de kunst verstaan een kruidenthee te bereiden die de bloedsuikerspiegel verlaagt: de natuurlijke orale behandeling waarop onze eigen diabetici tot zeven jaar

geleden moesten wachten. Er zijn bovendien bewezen en goed gedocumenteerde gevallen bekend waarin in Nicaragua huidkanker met succes werd behandeld door een inheemse genezer, met een kompres van een soort pap van bladeren. Dit wordt nu door deskundigen onderzocht. Ook zouden Mexicaanse yamwortels, waarop men door toedoen van medicijnmannen opmerkzaam was geworden, onlangs een belangrijke grondstofbron zijn geworden voor steroïdhormonen uit de cortisonfamilie. En chemici van grote farmaceutische bedrijven hebben zorgvuldig een rode noot geanalyseerd die op Haïti door voodoopriesters werd gebruikt om geesteszieke patiënten te kalmeren. In Afrika hebben zij bovendien van een genezer een veelbelovend brouwsel gekregen, dat hij Mafuta Bhabesi - leeuwenvet - noemt.

Misschien waren sommige lezers van mening dat ik mezelf iets wijsmaakte toen ik in SANGOMA beschreef hoe Zitwezonke Mtetwa, de medicijnman van Suakes, er heel vanzelfsprekend in slaagde een jonge maagd binnen enkele uren zoveel melk te laten produceren dat zij een zuigeling overvloedig kon voeden, wiens moeder de nacht tevoren was overleden.

Ik heb uiteraard de zuivere waarheid verteld. Maar na die ervaring was mijn belangstelling des te groter toen ik in een wetenschappelijk tijdschrift las over de ixbut van de Indianen in Guatemala.

Orell Füssli, 1961

175

De jonge Manuel Serrano was op de plantage van zijn vader gefascineerd geraakt door de verhalen dat een kruidenthee, bereid volgens een oud Indiaans recept met ixbut, de melkproductie van een moeder zou verhogen of zelfs bij zeer oude vrouwen op gang zou kunnen brengen. Nadat hij in Duitsland had gestudeerd en zijn doctorstitels in de scheikunde en de natuurwetenschappen had behaald, keerde hij naar zijn land terug om les te geven aan de universiteit van San Carlos in Guatemala-Stad. Maar in zijn vrije tijd bleef hij zich bezighouden met de studie van ixbut. Samen met verscheidene Guatemalteekse artsen voerde hij grootschalige experimenten uit bij ongeveer 1800 moeders die problemen hadden met het geven van borstvoeding.

Uiteindelijk stelde men vast dat 50 procent van hen zonder ixbut helemaal geen melk kon geven, maar met ixbut wel goed kon voeden. Bij 35 procent, die slechts weinig melk produceerden, trad een merkbare verbetering op. Bij de

overige 15 procent, bij wie weinig veranderde, ging het meestal om nerveuze types.

Serrano vond echter hetzelfde kleine percentage mislukkingen bij zijn parallelle experimenten met geiten waarvan vaststond dat ze niet nerveus waren. Zuiveldeskundigen meldden daarentegen dat de melkproductie van hun koeien bij gebruik van ixbut (Euphorbia lancifolia) precies verdubbelde. Dr. Serrano probeerde werkelijk bijna alles op zijn eigen vrouw uit, zelfs het melkproductieverhogende hormoon prolactine. Niets bracht haar ertoe haar vier kinderen te kunnen zogen. Maar nadat ze dagelijks zes koppen ixbutthee dronk, bereid door vijf bladeren of vijf stukjes stengel met kokend water te overgieten, was ze daar wel degelijk toe in staat.

Een ander eeuwenoud geheim, dat zowel door de Indianen van Zuid-Amerika als door de Bantoes van Centraal- en Oost-Afrika werd gedeeld, was het inpakken van hun doorgaans taaie, pas buitgemaakte vlees in bladeren van de papajaboom. (De sappige vruchten daarvan vormden tijdens al onze expedities bijna dagelijks het hoofdbestanddeel van ons ontbijt.) Noch de Indianen, noch de Bantoes hadden het flauwste vermoeden waarom deze gewoonte zo trouw in ere werd gehouden. Ook onze verschillende koks in het kamp wisten het niet. Ze wisten alleen dat deze bladeren het vlees mals maakten en sappig hielden.

Zoals wetenschappers ontdekten, lag de verklaring in het feit dat zowel de papajabladeren als het sap van de vruchten een enzym bevatten dat het eiwitweefsel op dezelfde manier mals maakt als de spijsverteringssappen in de maag. Twee voormalige Amerikaanse beroepsmilitairen hadden genoeg fantasie om daar munt uit te slaan. Nadat ze een methode hadden ontwikkeld om papaja-extract met gewoon keukenzout te mengen en hun vleesvermalser voldoende hadden aangeprezen, werden ze na drie jaar beloond met een jaaromzet van 3.000.000 dollar.

176

34. Geloof of bijgeloof?

Ik zou bladzijde na bladzijde kunnen vullen met beschrijvingen van soortgelijke voorbeelden. In plaats daarvan wil ik enkele cijfers noemen. Bedenk eens dat alleen al in de Verenigde Staten in één jaar (1961) 6.500.000 dollar werd besteed aan officieel erkend onderzoek naar reuma en artritis,

terwijl het publiek 250.000.000 dollar uitgaf aan nutteloze, soms zelfs schadelijke behandelingen.

32. De pythonpriesteres Twadekili.

33. De kwaadaardige Ngno, de broer van het opperhoofd.

34. De oudste van de Induna's spreekt het vonnis tegen Ngno uit.

35. De krijgers die het rechtsproces bijwonen, maken dreigende gebaren naar Ngno, die door de bewakers wordt weggevoerd.

En dat de Verenigde Staten in datzelfde jaar 890 miljoen dollar besteedden aan medisch onderzoek op alle gebieden, terwijl de Amerikaanse bevolking een vol miljard dollar uitgaf aan kwakzalverij, nutteloze rommel en overdreven dieetkuren.

Als men bedenkt dat die ene miljard dollar in één jaar werd verspild aan pure kwakzalverij en onbevoegde genezers door Amerikaanse burgers die algemeen als hoogbeschaafd en verfijnd worden beschouwd, is het dan verwonderlijk dat overal ter wereld, en vooral in de Afrikaanse wildernis, letterlijk duizenden vertegenwoordigers van chemische en farmaceutische bedrijven op zoek zijn naar nieuwe of zeldzame planten en kruiden met werkelijk waardevolle geneeskrachtige eigenschappen?

Meestal beproeven deze uitgezonden onderzoekers oude inheemse recepten. Dat doen ze hoofdzakelijk door de medicijnmannen en genezers op te sporen en te ondervragen, want die bezitten de meeste van zulke geheimen. En deze botanici, chemici en artsen, evenals de grote organisaties achter hen, hebben hun uitgebreide inspanningen meer dan gerechtvaardigd gezien. Want de ontdekking en de juiste chemische bereiding van een nuttig nieuw product kan - zoals tientallen eerdere gevallen hebben aangetoond - zowel roem als miljoenenwinsten opleveren. (Net zoals misschien ooit iemand die zakelijk slimmer is dan ik, het geheim zal ontdekken van de Fifero of van bepaalde zalfachtige bladeren, zoals die welke de vader van Skaimunga mij gaf.)

Omgekeerd zijn de Afrikaanse geneeskunde en de toverkracht zo nauw met elkaar verweven dat het niet verwonderlijk is dat de Afrikaan, zo doordrongen als hij is van bijgeloof, zijn blind vertrouwen in diezelfde tovenaars blijft stellen, niet alleen op het gebied van de gezondheid, maar ook bij alle andere zaken die voor hem van belang zijn. Het hoeft evenmin te verbazen dat hij meer dan bereid is waardevolle geiten en koeien te betalen voor hun behandelingen, raadgevingen en voorspellingen, en aan hen de voorkeur geeft boven het benutten van de gratis behandelingen die hem door allerlei ziekenhuizen, missies enzovoort van de blanken worden aangeboden.

177

Want de Afrikaan is zonder twijfel sterk bijgelovig en zal dat nog lange tijd blijven. Gedurende talloze generaties zijn bijgelovige opvattingen een wezenlijk bestanddeel geweest van het hele bestaan van zijn ras, zijn stam en zijn familie.

Hoe zouden die volledig kunnen worden uitgewist, zelfs bij de relatief weinigen die een volwaardige Europese of Amerikaanse opvoeding hebben genoten en een flinke dosis van de westerse levenswijze hebben overgenomen?

Ik ken een ambassadeur van een nieuwe Afrikaanse republiek bij de Verenigde Naties vrij goed. In Amerika woont hij met zijn enige vrouw - want de zijnen zijn al in de tweede generatie bekeerde christenen - en zijn kinderen in een fraaie reeks kamers in een van de beste en duurste hotels van New York. Zijn jonge, levendige, knappe vrouw koopt haar kleren bij Bonwit Teller. Hij draagt uitsluitend pakken die door een beroemde kleermaker uit Savile Row zijn gemaakt; zijn schoenen en overhemden laat hij in Italië op maat vervaardigen. Hij schrijft zijn eigen toespraken in vlekkeloos Engels en, wat nog meer zegt, hij draagt ze zelf mee in een aktetas van varkensleer van Mark Cross. (Niet zoals zijn collega over wie zoveel is gepubliceerd en die zijn aktetas door een drager laat dragen - al is het niet bepaald op het hoofd, zoals zijn vrouwen nog maar drie jaar geleden gewend waren zijn bagage en voedsel op hun hoofd te dragen wanneer ze hem in een respectvolle, lange stoet over een junglepad volgden.)

Om zijn linkerpols draagt mijn vriend aan een gouden armband het nieuwste model van een elektrisch aangedreven, schokbestendig, waterdicht gouden Zwitsers horloge met kalender. Maar toen hij mij op een dag een whisky van het sterke merk King Ransom inschonk, werd zijn rechterpols zichtbaar en verscheen onder de onberispelijke manchette een tamelijk afschuwelijk Afrikaans amulet.

Toen hij zag dat mijn ogen het hadden opgemerkt en onbewust enige verbazing verrieden, legde hij een beetje verlegen uit: ‘Maar natuurlijk, ik draag het nog altijd. Dit en nog een ander.’ Daarop maakte hij zijn das van 25 dollar, van het merk Countess Mara, los, knoopte zijn boord open en maakte de bovenste knopen van zijn zijden overhemd los. Zo liet hij mij een andere talisman zien, die aan een sterk verbleekt koord om zijn hals hing.

178

‘Een beroemde medicijnman gaf me dit nadat hij mijn toekomst had bestudeerd, toen ik nog een kleine jongen was. Mijn vader betaalde hem daarvoor twee vette koeien. En wat was dat het waard! De oude wijze man voorspelde dat mij, zolang ik deze twee amuletten bij me zou dragen, niets dan succes, macht en gezondheid te wachten stond. En - kijk me eens aan. Kijk

eens wat er geworden is van mij, die ooit uit de vuile hut van mijn familie in een ellendig klein dorp kwam!'

'Denkt u werkelijk dat dit allemaal aan die amuletten te danken is?'

'Maar natuurlijk. Luister eens. Toen ik aan de universiteit studeerde, brak op een keer mijn halsketting net op het moment dat ik op het punt stond een examen af te leggen dat in alle opzichten van groot belang was. Ik had haast en om niet het risico te lopen mijn amulet kwijt te raken, liet ik het in een afgesloten kistje op mijn kamer liggen. Tot grote ontsteltenis van iedereen, mijn docenten inbegrepen, zakte ik voor het examen - de enige keer in mijn leven. En ik geloof niet dat ik ooit zo zeker van mijn zaak ben geweest: ik had zo hard gestudeerd. Maar nee! Wacht eens. Er valt nog meer te vertellen.'

Hij stond op en wenkte me hem te volgen naar de luxueuze, ultramoderne badkamer.

'Bekijk die douche eens. Heeft u ooit een betere, foolproof douche gezien? Welnu, achttien maanden geleden gleed deze armband van mijn rechterpols toen ik me had ingezeept. Goed. Het amulet lag nog geen twee minuten op de vloer of ik gleed uit en viel. Ik brak mijn linkerarm op drie plaatsen - gelukkig mijn linkerarm - en blesseerde ook nog ernstig mijn knie...'

'Zou dat niet gewoon toeval kunnen zijn? Of zelfs autosuggestie?'

'Welnee, beste vriend. De enige twee ongelukken in bijna veertig jaar - en dat noemt u toeval? Het was gewoon precies wat de oude man mij had voorspeld. Terwijl ik in het ziekenhuis lag, werd er over twee voor mijn land uiterst belangrijke besluiten gestemd - en ik was er niet bij. U ziet dus dat ik die dingen altijd moet dragen, dag en nacht. Niet alleen in mijn eigen belang, nee, ook in het belang van mijn land!'

Ik dacht na over een passend antwoord, toen ik zag dat zijn licht chocoladebruine gezicht een asgrauwe tint kreeg, terwijl hij haastig een kruis sloeg.

179

„In Godsnaam, als u dit aan iemand vertelt, vermeld dan alstublieft noch mijn naam, noch mijn land! Een of andere politieke vijand zou mij in de drukte van de metro of in een andere mensenmenigte de talisman van mijn

rechterpols kunnen rukken. En wat zou er dan met ons gebeuren?" En voor de tweede keer sloeg hij een kruisteken, wat mij in deze woordenwisseling hoogst ongepast leek. De ambassadeur begreep snel en had in een oogwenk door wat ik voelde.

Hij glimlachte verlegen. „Wat is er verkeerd aan om twee levensverzekeringspolissen te hebben in plaats van één?"

Ik herinner me dat ik, nadat ik het hotel had verlaten, moest denken aan een andere, belangrijkere en veel beschaafdere Afrikaanse politicus: Dr. Kwame Nkrumah, president van Ghana en Osagyefo, de Verlosser, de Onfeilbare, de immer gevende Leider, de Reus van Ghana, de Leeuw en de Adelaar, de Verdediger, degene die alles goed doet, enzovoort. Hij heeft zo'n hoge dunk van zichzelf dat hij ervan droomt heel zwart Afrika te beheersen. Maar deze man, een doctor in de theologie, dacht er bij de keuze van een echtgenote geen moment aan om zo'n belangrijke stap te zetten zonder eerst langdurig en ernstig overleg te plegen met een medicijnman.*

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat zijn kranten foto's van zijn politieke vijanden ondersteboven afdrukken, om hun op die manier kwaad te berokkenen; dat zijn aanhangers de afbeeldingen van die vijanden in doodskisten verbranden; dat zijn volgelingen uit verschillende delen van Ghana samenkomen om de boze geesten te verdrijven die Osagyefo kwellen (en mannen ertoe aanzetten aanslagen op zijn leven te plegen), door hem brouwsels van yamwortels en eieren aan te bieden en zijn verheven voeten met schapenbloed te besprenkelen; of dat geen enkele overheidsinstantie het waagde in te grijpen toen enige tijd geleden een dode walvis aanspoelde op het strand van de hoofdstad en daar dagenlang bleef liggen, terwijl zijn stank de lucht rondom Accra verpestte. Men beschouwde dit als een gunstig voorteken dat de vissers een rijke vangst zou bezorgen. Fetisjpriesters en -priesteressen voerden plechtige rituelen uit naast de hut van palmbladeren waarin het reusachtige kadaver lag, trommelaars roffelden begrafenisritmes en ossen werden als offerdieren geslacht.

Zie: Het nieuwe Afrika (Orell Füssli, 1959).

180

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat een van zijn bewonderaars, toen Dr. Nkrumah op het punt stond deel te nemen aan een Commonwealth-conferentie in Londen, waar hij met de koningin en de andere premiers en

staatshoofden zou lunchen en gefotografeerd zou worden, haastig een van zijn eigen kinderen onthoofdde en het hoofd op het strand begroef, met het gezicht naar zee gekeerd, zoals een oud bijgeloof voorschrijft wanneer men de behouden terugkeer van de leider wil verzekeren.

Of – om van het gruwelijke over te gaan naar het groteske – dat de Parker Company, die de West-Afrikaanse inktmarkt beheerst, onlangs haar verkoopcijfers als een raket zag stijgen en verbaasd stond over de plotselinge vraag van de kleinhandelaars naar inkt in flessen van vijf liter. Vervolgens ontdekte men dat dit alles letterlijk te wijten was aan een enorme dorst naar kennis: zwangere moeders dronken dagelijks behoorlijk grote hoeveelheden inkt, omdat zij er vast van overtuigd waren dat hun kinderen dan al vanaf hun geboorte zouden kunnen schrijven.

Het voorgaande is overigens niet geschreven vanuit enig neerbuigend gevoel van superioriteit. Er moet immers met één belangrijk punt rekening worden gehouden: het geloof in goed en kwaad beheerst de gehele mensheid, in talloze verschillende nuances en in meer of mindere mate. In Afrika zou men dit in wezen kunnen omschrijven met de begrippen 'goede en kwade geesten', waarvan de verschillende soorten medicijnmannen de levende vertegenwoordigers op aarde zijn. Maar dat verschilt niet zo heel veel van wat wij geluk of ongeluk noemen, ook al worden onze 'vertegenwoordigers op aarde' bij een oneindige verscheidenheid aan verschijningsvormen, en bij gelovige mensen, begeleid en geïnspireerd door hogere machten in de hemel.

Want zijn wij blanken – of we nu religieus zijn of niet – eigenlijk wel vrij van alle bijgeloof? Mijn woordenboek definieert het begrip onder andere als: 'Geloof in of verering van zaken die niet het eigenlijke voorwerp van aanbidding zijn; een geloof of geloofsartikel dat gebaseerd is op onwetendheid of op onwaardige opvattingen over de godheid; een gebruik of verering die op een dergelijk geloof berust; geloof in het bovennatuurlijke; geloof in de rechtstreekse werking van hogere machten bij bepaalde aangelegenheden, zoals geloof in toverkracht of magie, of in bovennatuurlijke verschijnselen, zoals verschijningen, voortekenen enzovoort.'

181

Welnu, hoe zit het met een zwarte kat die ons pad kruist? Of wanneer we onder een ladder door lopen? Waarom hebben sommige mensen iets tegen vrijdag, en anderen tegen het getal dertien? Of waarom zijn we bang voor de gevolgen wanneer een spiegel breekt, zelfs als die maar een paar cent waard

is, terwijl we er ons niets van aantrekken wanneer we een kostbaar glaswerkstuk breken? Waarom kloppen we op ijzer of hout (of, als teken dat we onszelf voor dom houden, op ons eigen hoofd)? Houden we nooit onze duim vast of maken we een ander soortgelijk gebaar om ongeluk af te wenden? Waarom kunnen sommige mensen het niet verdragen wanneer een hoed op een bed wordt gegooid of wanneer twee messen op de eettafel kruiselings over elkaar worden gelegd? En zo maar door, en zo maar door.

Zou het woord 'bijgeloof' niet eveneens van toepassing kunnen zijn op het onderstaande verslag, dat op 1 december 1961 in The New Yorker werd gepubliceerd over een gebeurtenis die onze eigen goede vriend, kolonel Z. T. Beach, was overkomen? Jawel, het werkte. In het verslag staat:

De uitdrijving van boze geesten is, mocht dat onderwerp ter sprake komen, voor Park Avenue allang geen onbekend verschijnsel meer.

'Toen mijn chef, de heer William Ichabod Nichols, enkele jaren geleden zijn intrek nam in een appartement in het gebouw aan Park Avenue 417', vertelde de heer Stewart Taft Beach, adjunct-hoofdredacteur van This Week, ons onlangs, 'werden hij en zijn vrouw op hun balkon lastiggevallen door duiven. De duiven koerden en fladderden op de meest uiteenlopende tijdstippen rond, enzovoort. De heer en mevrouw Nichols maakten op een avond tijdens een etentje bij de familie Roy Howard melding van deze overlast. Mevrouw Howard, wier slaapkamer uitkijkt op een tuin, vertelde toen hoe zij een soortgelijk probleem met een klein trucje had opgelost, dat haar man in China had geleerd.

"Ik liet een van de duiveneieren koken en at het op, en dat verdreef ze", zei ze.

Een goed verstaander heeft maar een half woord nodig. Mevrouw Nichols ging naar huis, haalde een duivenei, kookte het hard en at het op. Nauwelijks was dat gebeurd, zo vertelde haar echtgenoot mij, of de duiven vlogen weg in de richting van de Racquet Club, en sindsdien hebben ze zich niet meer laten zien.'

Persoonlijk had ik gedacht dat ik – op één enkele ernstige uitzondering na – tamelijk vrij was van bijgeloof, tot zojuist, toen ik de hierboven aangehaalde definitie in het woordenboek aantrof! Pas toen werd mij duidelijk op hoeveel punten ik mij schuldig moest verklaren.

Het meest schuldig van allemaal – en dat beken ik met genoegen – ben ik (net als mijn vrouw dat ook was) aan onze absolute trouw en ons onwankelbare geloof in Bapuka. Dat is bij ons beiden zo geweest vanaf de dag waarop wij haar ontmoetten: eerst ik, en later Ellen.

Ik zou werkelijk niet oprecht kunnen beweren dat ons vertrouwen ooit, zelfs maar één minuut lang, minder diep en toegewijd is geweest dan het vertrouwen van mijn vriend, de Afrikaanse ambassadeur bij de Verenigde Naties, in de twee amuletten die hem door een oude tovenaar waren geschonken.

En hoewel dit gevoel van vertrouwen bij ons vanaf het begin al diepgeworteld was, kwam daar nog een aantal dwingende redenen bij die dit geloof verder hebben versterkt.

182

35. Bapuka? Een onwankelbaar geloof!

Enkele van deze redenen was ik al beginnen te beschrijven toen ik vorig jaar de eerste versie van mijn autobiografie schreef. Maar vervolgens besprak ik deze kwestie toevallig met mijn vrouw. En Ellen, wier verstandige, zij het zelden gegeven raad ik altijd als volkomen betrouwbaar heb ervaren, adviseerde mij onmiddellijk om iedere specifieke verwijzing naar Bapuka daarin weg te laten en die in plaats daarvan te bewaren voor het onderhavige boek, dat zij mij oorspronkelijk zelf had voorgesteld en waarvoor wij al jarenlang samen materiaal hadden verzameld.

Daarom heb ik, volledig instemmend met haar advies, in het definitieve manuscript dat naar mijn verschillende uitgevers werd verstuurd, iedere verwijzing weggelaten naar de belangrijke rol die Bapuka naar onze vaste overtuiging in het leven van ons beiden had gespeeld, te beginnen met de volkomen wederzijdse ontdekking van elkaars bestaan en het samensmelten van onze beider levens.

Ik moet beginnen met terug te gaan naar maart 1931, toen ik, een schim van mijn vroegere zelf, werd ontslagen uit het Italiaanse Koning Umberto-ziekenhuis in Caïro. Nadat ik tijdens mijn eerste zware aanval van zwartwaterkoorts ternauwernood aan de dood was ontsnapt, was ik zo zwak

en uitgeput als een natte dweil. Ik was zo mager dat mijn kleren om mij heen slobberden.

Nog leger echter was mijn portefeuille. Die vervloekte ziekte had de expeditie waarvoor ik op pad was gegaan financieel zo rampzalig doen eindigen, dat ik mijn portefeuille en mijn bankrekening als het ware had kunnen wegen zonder hun aanwezigheid te voelen: zo leeg waren ze allebei.

Met andere woorden: zelfs een bescheiden geldbedrag zou mij op dat ogenblik als een geschenk uit de hemel zijn voorgekomen. Daarmee had ik immers onmiddellijk de verschillende moeilijkheden uit de weg kunnen ruimen waarmee ik tevergeefs en met mijn laatste krachten probeerde af te rekenen. Het zou mij bovendien de innerlijke rust hebben teruggegeven die ik zo wanhopig nodig had om mijn gezondheid en kracht enigszins te herstellen.

183

Op een dag kreeg ik echter bezoek van een Britse baronet, die ik via een vriend had leren kennen. Hij kwam langs op het bescheiden adres waar ik mijn herstelperiode doorbracht. Toen hij een blik wierp op het beeldje van Bapuka, dat mij vanaf een hoge ladekast gezelschap hield, en meteen begon te praten over zijn wereldberoemde verzameling afgodsbeelden, begon ik mij ongemakkelijk te voelen.

Hij was echter zo beleefd om mij te vragen of hij het beeldje eens mocht bekijken, en ik kon hem dat verzoek moeilijk weigeren. Hij behandelde het bovendien zo voorzichtig, bijna eerbiedig, dat ik geleidelijk weer ontspande. Onbewust verheugde ik mij erover hoe deze zo beschaafde man, met zijn grote ervaring, de structuur van het oude hout, de volmaaktheid van het snijwerk en de uitzonderlijke schoonheid van mijn godin wist te waarderen.

Maar toen Sir Edward een soort vergrootglas, zoals horlogemakers gebruiken, voor zijn rechteroog hield en mij vroeg hoeveel ik voor het beeldje wilde hebben, ontplofte ik bijna.

'Zet het terug op zijn plaats', zei ik, hoewel ik niet gewend ben op zo'n grove toon te spreken. 'Precies daar waar het stond. En laat het alstublieft verder met rust!'

Ik neem aan dat echte verzamelaars allemaal op elkaar lijken, en hij was ongetwijfeld een van de meest fanatieke onder hen. Eerst bood hij mij een

aanzienlijk bedrag, vervolgens een hoger bedrag en ten slotte nog een veel hoger bedrag. Geld vormde voor hem geen enkel bezwaar en blijkbaar wilde hij dat beeldje koste wat het kost in zijn bezit krijgen.

Geld was in die tijd voor mij allesbehalve onbelangrijk, maar geen ogenblik kwam het bij mij op om afstand te doen van Bapuka. En God zij dank dat ik dat niet heb gedaan. Toch had dit voorval mij zelfs toen al zo diep geraakt dat ik, wanneer ik vandaag mijn aantekeningen uit die tijd doorlees, onze stemmen van 32 jaar geleden nog bijna woord voor woord kan horen.

Ik vertelde Sir Edward in het kort de geschiedenis van Bapuka. Dat besloot ik met de volgende woorden:

'Kijk, tot nu toe heeft zij mij altijd bijgestaan. Misschien gebeurde dat op een eenvoudige, passieve manier – gewoon doordat zij voortdurend bij mij is geweest, waar ik ook was. Maar letterlijk heeft zij mij door een dozijn situaties heen geholpen, de ene nog moeilijker dan de andere, en meest recentelijk door deze zwartwaterkoorts, toen de artsen alle hoop hadden opgegeven om mij erdoorheen te halen. Daarom zal ik haar onder alle omstandigheden aan mijn zijde houden.'

De baronet voelde zich beledigd. Ik vermoed dat hij mij voor een bijzonder bijgelovig mens hield.

'Wees toch redelijk, man', bracht hij er nu bijna stotterend uit. 'U hebt uw verhaal toch zojuist afgesloten met de mededeling dat de neger die u het beeldje heeft geschonken, gezegd heeft dat u het mocht weggeven wanneer u maar wilde …'

184

'Doe niet zo dwaas,' viel ik hem in de rede. 'Het was geen "nikker". Zijn huidskleur doet hier niet ter zake. Hij was een van de goedhartigste, meest begripvolle en intelligentste mannen die ik ooit heb ontmoet. Hij was bijzonder wijs en bezat een ongelooflijke kennis. En wat betreft het weggeven van dit beeldje, dat hem zo heilig was, vergeet dan niet hoe hij het formuleerde. Hij zei dat ik Bapuka alleen op een manier mocht weggeven die mij in staat zou stellen haar te behouden. Dat lijkt mij, tenzij ik mij vergis, heel duidelijk te betekenen dat ik het beeldje aan een meisje geef - en dat bent u beslist niet; dat ik met dat meisje trouw - een valstrik waarin ik allerminst van plan ben te lopen; en dat ik Bapuka - net als mijn leven en mijn gelukzaligheid - met

dat meisje deel. Een plan waarin u, mijn beste Sir Edward, zich naar het mij voorkomt niet zult kunnen inpassen…'

Waarop de beledigde baronet mij zijn vette rug in zijn tweedpak toekeerde, mij het voorrecht gunde zijn baksteenrode nek te bewonderen en wegliep, brommend als een kleine vulkaan die op het punt staat uit te barsten.

Door mijn buitengewone zwakte had het onderhoud mij uitgeput. Ik had geen zin om te lezen, laat staan om op te staan en naar de telefoon te lopen om de kamerkelner te vragen mij iets te eten naar boven te sturen. In plaats daarvan bleef ik urenlang in mijn diepe fauteuil zitten en keek verlangend naar de sfinxachtige glimlach van mijn vereerde kleine godin, terwijl een caleidoscoop van beelden en gedachten, van heldere herinneringen en vage plannen, door mijn hoofd tolde.

Het ene ogenblik bevond ik mij weer in een schone, insectenvrije hut en luisterde ik naar de plechtige woorden van Skaimunga's vader; het volgende maakte ik mij zorgen over de vraag hoe ik het ziekenhuis, de dokter, het hotel en mijn reis van Caïro naar… ja, waarheen eigenlijk? - zou moeten betalen.

Een voor een lichtten in mijn geest alle zware crises op waaruit Bapuka mij had geholpen: die geheimzinnige moeraskoorts, cobra's op de bodem van de grot van doodsangsten, rood gekleurd water dat om mij heen werd opgezweept door krokodillen die door de geur van vloed waanzinnig waren geworden. Mammoetolifanten, honderden razende buffels die dreigden mij tot moes te stampen. De grootste van de reusachtige gorilla's, die zijn ontzaglijke vuist boven mijn hoofd had geheven, en de nog grotere Mulahu, die tussen zijn benen door elke beweging van mij gadesloeg en verborgen bleef in de ondoordringbaar dichte vegetatie van het oerwoud…

185

Wat was het geweest dat mij in die verschrikkelijke omstandigheden, en in nog zoveel andere, had beschermd toen zelfs het laatste sprankje hoop verdwenen leek? Was het de Voorzienigheid of het Noodlot - of was het Bapuka?

'Bapuka!' Zonder ook maar een spoor van twijfel of aarzeling luisterde ik naar de stem. 'Wanneer je in gevaar bent, zal Bapuka je leven redden… Wanneer boeien je knellen, zal Bapuka je ervan bevrijden…' Was het de stem van Skaimunga's vader geweest - of mijn eigen stem die deze bezwerende

woorden herhaalde? Of droomde ik bij klaarlichte dag - of sliep ik en droomde ik?

Ik kan niet zeggen wanneer ik in slaap viel. Maar ik sliep, en wel heel lang. Want toen ik mijn ogen opendeed, was de nacht al voorbij en streelden de eerste stralen van een rode zon Bapuka's gezicht, waardoor het een bijna menselijke, zachte blos kreeg.

Hoe gemakkelijk die grote fauteuil ook had gezeten en hoe warm de nacht ook was geweest, ik was ervan overtuigd dat ik mij als geradbraakt zou voelen en dat mijn botten en spieren verschrikkelijk pijn zouden doen. Ik kon het nauwelijks geloven, maar het tegendeel bleek waar. Ik voelde mij fris en uitgerust, beter dan ik mij in lange, lange tijd had gevoeld.

Ik stond snel op en telefoneerde om een stevig ontbijt te bestellen - gisteren zou alleen al de gedachte eraan mij misselijk hebben gemaakt. Terwijl ik erop wachtte, schoor en douchte ik mij met een plezier dat ik in lange tijd niet meer had gekend.

Voor het eerst was mijn hoofd niet langer kristalhelder. Terwijl ik gebakken eieren en knapperige, verse broodjes, beboterde toast en marmelade at, en daarna een grote pot zwarte thee dronk, voelde ik een geheel nieuw welbehagen. En intussen kwamen de gedachten in mij op.

Mijn financiële moeilijkheden, die gisteren nog als een berg voor mij hadden gelegen, krompen plotseling ineen tot een oplossing die eenvoudiger was dan eenvoudig, die voor de hand lag en die alleen door de nevels van mijn verwarring voor mij verborgen was gebleven.

En plotseling wist ik ook wat ik wilde doen. En waarom. En wanneer.

Ik wilde naar Amerika gaan en een nieuwe expeditie organiseren. Onmiddellijk - dat wil zeggen, zodra ik een passage had kunnen boeken op een schip van Alexandrië naar Marseille en vandaar op een ander schip naar New York.

186

De zon scheen fel, maar deed me goed en verblindde me niet langer. Toen ik naar buiten ging - voor het eerst zonder wandelstok - liep ik zonder ook maar enige vermoeidheid te voelen van de ambassade naar de bank, het

consulaat en het reisbureau. Uiteindelijk belandde ik bij Groppi voor een aperitief. En een paar tafeltjes verderop zag ik Sir Edward.

Met een brede glimlach zwaaide ik hem opgewekt toe. Het duurde echter enkele seconden voordat hij terugzwaaide. Zijn ogen stonden bijna scheel van ongeloof. Waarschijnlijk had hij weleens gehoord dat je de ene dag een man kon zien en de volgende dag zijn geest, maar niet omgekeerd. En het stond vast dat ik me voelde als dat omgekeerde geval.

Zo kwam ik, de aanwijzingen van Bapuka (of van het Noodlot, of van de Voorzienigheid) volgend, op 13 april 1931 voor het eerst aan in New York.

Daar beleefde ik enkele hoogte- en dieptepunten. Maar achteraf bezien waren die volkomen onbelangrijk. Wat telde, wat de grootste en gelukkigste ommekeer in mijn leven betekende, was dat ik op 27 mei Ellen leerde kennen. Zoals ik al verteld heb, sprong ik - hoewel ik gezworen had mij nooit meer in de huwelijksval te laten lokken - diezelfde avond als het ware met beide voeten erin.

In overeenstemming met Ellen deed ik op die betoverende avond nooit iets zo banaals als haar ten huwelijk vragen. Ze kreeg dus ook geen gelegenheid om mijn aanzoek ‘te aanvaarden’. We besloten eenvoudigweg onmiddellijk te trouwen en samen een leven te beginnen dat zich grotendeels in Afrika zou afspelen, en nog honderd andere dingen te doen - waarvan een flink aantal nog onwaarschijnlijker en onmogelijker leken dan de andere.

Maar we deden die dingen, ook al kostte het ons jaren en jaren om sommige ervan te verwezenlijken.

Voor één ding had ik echter maar een paar uur nodig: Bapuka inpakken en meenemen naar Ellen, toen we elkaar de volgende dag voor het avondeten ontmoetten. Het kwam zelfs niet bij me op dat ik mij nooit van dit beeldje had kunnen losmaken. Het leek zichzelf in te pakken en zich in mijn arm te nestelen toen ik naar buiten ging - geheel uit eigen kracht.

Op dezelfde manier ging Bapuka op die tweede avond van ons nieuwe, wonderbaarlijke leven over in de tere, zo sierlijke handen van Ellen. En terwijl waarschijnlijk elk ander meisje in Amerika op zijn minst een beetje teleurstelling zou hebben laten blijken omdat ze geen verlovingsring kreeg, welde er bij Bapuka een paar vreugdetranen op in haar wonderbaarlijk

expressieve, lieve bruine ogen - nog voordat ik haar het verhaal had verteld (God alleen weet hoe) van dit beeldje, dat nu onze godin was.

187

En van haar scheidden we nooit, net zoals we ook nooit van elkaar gescheiden waren geweest - afgezien van enkele uren en tweemaal van een paar dagen.

In luxueuze hotelappartementen in Amerika of Europa, maar ook in eenvoudige, soms uiterst primitieve logementen in Afrika; in vliegtuigen, in treincoupés op drie continenten, in de hutten van passagiersschepen en vrachtschepen, en in roeiboten op tropische rivieren; in Glenbrook House, dat een hele tijd ons 'paradijs' was in de staat Vermont, maar ook in Tzamboho, ons 'paleis' van leem, boomstammen en gras, diep in het hart van het equatoriale oerwoud; in hutten, tenten en woonwagens, maar ook aan boord van onze prachtige oerwoudjachten: overal waar we ons bevonden - 'twee soldaten in één loopgraaf', zoals wij dat noemden - was onze godin bij ons. Altijd op de ereplaats, en altijd schonk ze ons haar raadselachtige glimlach en haar zegen, die lange tijd onuitputtelijk leek.

Toen betrokken we onze nieuwste 'loopgraaf' - waarschijnlijk een van de mooiste en comfortabelste appartementen in het vriendelijke Lugano.

Het bleek dat we de meeste meubels voor onze grote studio zelf moesten ontwerpen, zodat we onze enorme verzamelingen boeken en voorwerpen, films, foto's en kleurendia's behoorlijk konden onderbrengen. Natuurlijk ging onze eerste gedachte uit naar een geschikte plaats voor Bapuka.

Ellen stelde een nis voor, midden in de vier lange boekenrekken die we hadden laten maken. Daarin moesten alle vertalingen en verschillende edities komen van de boeken die we sinds die 27ste mei 1931 hadden geschreven, met bovendien nog wat ruimte voor enkele toekomstige boeken.

Op de bovenste plank plaatsten we negen zeldzame, oude, bekoorlijke kleine beeldjes van muzikanten die we uit Dahomey hadden meegebracht. Hun kleine, onregelmatige voetstukken maakten ze een beetje wankel. Daarboven, zo dachten we, zouden ze veilig staan en niet beschadigd kunnen raken.

Maar waar moesten we Bapuka neerzetten, met haar ongelijke, met de hand gesneden voeten, die ons zo vaak om haar veiligheid hadden doen beven en ons hadden gedwongen haar telkens in een bijzonder goed gevoerde kist te leggen wanneer onze 'loopgraaf' onderweg was?

Wat zou haar nu nog kunnen overkomen als ons goede, zeer ijverige, maar nogal ruwe dienstmeisje haar misschien zou afstoffen terwijl wij even de andere kant op keken?

Ook dat probleem losten we op: we bevestigden het beeldje op onzichtbare maar stevige wijze aan een zwaar blok Afrikaans hout - een detail dat ik hier om een voor mij belangrijke reden vermeld.

188

En daar staat Bapuka ook vandaag nog, in haar nis, precies tegenover mijn plaats aan het bureau. Ik zou zelf niet eens kunnen zeggen hoe vaak, ontelbare keren, ik tijdens het schrijven van dit boek mijn blik op haar heb laten rusten en haar telkens opnieuw heb bekeken. Vooral gedurende de laatste, pijnlijke, hartverscheurende maanden, sinds zij voor het laatst tot mij 'sprak'.

36. Bapuka en het geheime genootschap

Maar eerst moet ik vertellen over nog een wonderbaarlijke tussenkomst, die Ellen en ik alleen aan de geheimzinnige macht van Bapuka konden toeschrijven. Of het nu een bovennatuurlijk wonder was, of - zoals anderen het misschien zouden beschouwen - opnieuw niet meer dan een merkwaardig toeval, op de een of andere manier houdt het verband met het vervolg van een ander verhaal dat al heel lang geleden begon: het verhaal van de N'Kunda.

In de loop der jaren spraken Ellen en ik vaak over het Geheime Genootschap van de Baviaanmannen en over de wonderbaarlijke geheimen die de leden ervan zouden bewaken, in het bijzonder het Fifero. Wat het ook mocht zijn, welke buitengewone uitwerking de echte McCoy ook kon hebben: wanneer ik door te veel werk in de al te felle zon vermoeid raakte, maakte ik vaak schertsend de opmerking: 'Wat zou een flinke dosis Fifero nu goed doen!'

Afhankelijk van het tijdstip van de dag zette Ellen dan onmiddellijk een verrukkelijke Negroni voor me neer, of een kurkdroge Martini, of misschien

een rijkelijk geschonken Sidecar. Daarvan dronken we dan gezellig samen, terwijl we over dit of dat praatten.

Vaker dan ik mij kan herinneren, vroeg een van ons beiden tijdens zulke gesprekken zich af of we er ooit in zouden slagen het gebied van de Bakumu Walengola te bereiken. Want we wilden allebei ontdekken of de N'Kunda nog bestond, of dat ze inmiddels verdwenen was, zoals die cavaleriekolonel, een vriend van mijn vader, zoveel jaren geleden in Port Said al had gevreesd.

Maar om de ene of de andere dringende reden - ik moet het hier nogmaals zeggen, ook al herhaal ik mezelf - voerden onze expedities ons telkens naar andere gebieden: naar Zuid-Afrika, Kenia, Oeganda, Tanganyika - zelfs naar Congo, maar dan naar andere, afgelegen streken van die enorme kolonie.

Het was een gigantische onderneming, die we in nauwe samenwerking met en onder de bescherming van de Belgische en Congolese regeringen hadden opgezet, evenals met de steun van een aantal grote, semi-overheidsbedrijven die alle belangrijke verkeersroutes van de kolonie in handen hadden: door de lucht, over het water - zeeën en rivieren - en over land.

189

We hielden in 1938 halt in België, waar de definitieve contracten voor de twee grote films die wij in opdracht van de Belgische regering zouden maken, moesten worden ondertekend. Bovendien stonden ons daar op het allerlaatste moment nog een tiental besprekingen te wachten, toen we er werden verrast door het loos alarm van een tweede wereldoorlog.

Het land werd gemobiliseerd. De verkeerswegen waren verstopt door ontelbare troepentransporten en er heerste zo'n chaos dat mijn vader, die uit Milaan was gekomen om afscheid van ons te nemen, een verschrikkelijke omweg moest maken, een tiental keer moest overstappen en maar liefst vijftig vreselijke uren in de trein moest doorbrengen, in plaats van de gebruikelijke comfortabele nachtreis in een slaapwagon.

Natuurlijk maakten we ons zorgen over het oorlogsgevaar en alles wat daarmee samenhing. Maar nog wanhopiger waren we over onze eigen benarde situatie. We hadden een pas verworven fortuin uitgegeven aan de aanschaf van een enorme hoeveelheid uitrusting en vooral aan het ontwerpen en bouwen van onze meer dan sprookjesachtige oerwoudjachten – jachten zoals

er voordien nog nooit hadden bestaan en sindsdien ook nooit meer zijn gebouwd.

Elke dollar die we nog aan contant geld ter beschikking hadden, was opgegaan aan het zeetransport van al die uitrusting, rechtstreeks van New York naar Matadi en vervolgens per spoor naar Leopoldville, aan de vliegtickets naar diezelfde stad voor onze volledige ploeg Amerikaanse technici, en aan voorschotten op hun salarissen.

Terwijl zij zich nu op onze kosten het leven lieten smaken in het beste hotel van Leopoldville en hun salarissen uiteraard gewoon doorliepen, zaten wij vast in Brussel, duimen te draaien – praktisch platzak en zonder enig idee wat er met ons, onze pas verworven uitrusting en ons personeel zou gebeuren.

Toen verdwenen de ergste zorgen even plotseling als ze waren opgekomen. Het Akkoord van München was intussen nog niet ondertekend. De verschrikkelijke spanning was overal voelbaar. En er was absoluut geen sprake van dat mijn contract zou worden ondertekend en ik de cheque zou ontvangen waarop we hadden gerekend. Ik kreeg zelfs geen van de verschillende ministers, afdelingshoofden en directievoorzitters te zien met wie ik deze zo belangrijke besprekingen zou voeren.

190

Ik heb zelden, als ik dat ooit heb meegemaakt, een zo rustig en altijd zo moedig menselijk wezen gezien als Ellen. Maar zelfs deze zorgen werden haar te veel.

Ik hoef alleen maar mijn ogen te sluiten om die hotelkamer in het Atlanta Hotel weer voor me te zien. Bapuka heerste er vanaf het midden van de grote kaptafel, met de spiegel die een hele muur besloeg. Aan weerszijden daarvan zaten wij in twee diepe fauteuils. We bespraken het weinige dat er over onze situatie te bespreken viel en nipten daarbij zonder veel enthousiasme aan een ijskoude Fifero-Martini.

We moesten de werkelijkheid onder ogen zien. Als dat contract met de regering niet tot stand kwam, zouden we al heel snel niet alleen alles verliezen wat we bezaten, maar zou ik bovendien met enorme schulden achterblijven: de aanzienlijke voorschotten die ik had ontvangen voor bijna een dozijn kleinere films en voor talrijke fotoreportages en grote artikelenreeksen in enkele van de grootste Amerikaanse tijdschriften. Al dat geld was opgegaan

aan de organisatie van de expeditie. Als die niet kon doorgaan en met succes kon worden voltooid, zouden deze contracten niet kunnen worden nagekomen.

Dat zou betekenen dat twee jaar hard werken, samen met al onze aardse bezittingen, in rook zou opgaan en dat we zouden achterblijven met enkele honderdduizenden dollars aan schulden, die we jaren nodig zouden hebben om terug te betalen!

In dat klimaat van algemene ontsteltenis, onrust en verwarring lukte het me dus niet om zelfs maar één minuut met de verantwoordelijke heren te spreken. Ik kon hun belangrijkste assistenten niet bereiken. Ik kreeg zelfs hun secretaresses niet te zien, laat staan de secretaresses van hun secretaresses. Iedere dag verspilde ik vele uren met het telkens opnieuw bellen van dezelfde telefoonnummers, waarbij ik nauwelijks iets anders te horen kreeg dan een bezettoon.

'Nou goed,' hoor ik mezelf nog zeggen, terwijl ik mijn beste fatalistische gezicht opzette, 'in de loop van de komende weken zullen we ons vonnis wel te horen krijgen. Hoe het ook moge uitvallen.'

'Nee,' zei Ellen.

Ik zie nog hoe ze haar glas op een klein tafeltje neerzette en haar sierlijke handen vouwde in een gebaar alsof ze onze godin wilde smeken. Ik hoor nog hoe haar zachte stem fluisterde:

'O, Bapuka! Je kunt ons toch niet op zo'n verschrikkelijke manier in de steek laten!'

191

Voor anderen mag het misschien komisch lijken. Maar voor mij was het niet komisch – ook al glimlachte ik teder en verzekerde ik Ellen: 'Natuurlijk doet ze dat niet!' Maar als ik eerlijk moet zijn, sprak ik die woorden uit met nauwelijks half zoveel geloof en overtuiging als mijn vrouw erin had gelegd.

Bapuka bleef ons aankijken met haar fijne, ondoorgrondelijke, zachte glimlach.

En toen? Was het louter toeval of opnieuw een wonder? Wie kan dat weten? Feit is – en het bijna ongelooflijke feit, dat mijn oren aanvankelijk weigerden te geloven – dat ik de volgende ochtend al vroeg een telefoontje kreeg.

Ik had net de krant ingekeken en aan de bijzonder verontrustende krantenkoppen gezien hoe hoog de internationale spanningen nog steeds waren opgelopen, toen dat telefoontje kwam. Het maakte me enkele seconden volkomen sprakeloos.

Over twee uur moest ik me melden bij het Ministerie van Koloniën. Om het contract te ondertekenen. Om de grote cheque in ontvangst te nemen, die op datzelfde ogenblik zou worden uitgeschreven.

En het was geen illusie. Hoe onmogelijk het ook leek, het was werkelijk en waarachtig waar. De expeditie was gered. En wij met haar.

Vanaf dat moment verliep alles op rolletjes. Met een sneltrein naar Antwerpen. Staatskajuiten aan boord van de SS Albertville naar Matadi. Een speciaal rijtuig in de Train Blanc. En toen waren we in Leopoldville.

We hadden nog enkele weken van koortsachtig werk nodig voor de onderhandelingen met de plaatselijke autoriteiten, het uitkiezen, aanwerven en kleden van ongeveer achttien chauffeurs, koks, mess-, tijd- en cameraboys. Daarna werden de oerwoudjachten, die in Amerika zo'n enthousiaste sensatie hadden veroorzaakt, samen met de andere voertuigen en de rest van onze tamelijk omvangrijke uitrusting, met inbegrip van het Afrikaanse personeel, aan boord van een rivierboot van 800 ton geladen.

Toen wij en onze medewerkers enkele dagen later aan boord gingen van de oude Kigoma, die ons sterk aan Skaimunga deed denken, haalde Ellen als eerste Bapuka uit haar doos en plaatste haar op de ereplaats in de 'salon' van het appartement dat de Unatra-maatschappij ons ter beschikking had gesteld. Het appartement bestond uit twee luxueuze vertrekken en twee badkamers.

We voeren langs Luko-Lela en de vertrouwde, eindeloze keten van andere kleine overheidsposten en inheemse dorpen. We hielden halt bij kleine stadjes en namen telkens nieuwe brandstof in wanneer dat nodig was.

Toen we Stanleyville bereikten, wachtte daar een half dozijn afgerichte olifanten op ons. Zij hielpen ons al ons materiaal van het schip te lossen, dat zojuist was aangekomen.

192

Op de tweede dag waren we al onderweg. Omdat ik bij de allereerste start van een grote expeditie altijd ontzettend veel te doen heb, gebeurde het deze keer dat ik, toen we het altijd groene regenwoud van de evenaar binnendrongen, met geen woord aan de N'Kunda of aan Fifeio dacht.

Over de enige smalle, diep uitgesleten leemweg die deze oorspronkelijke, chaotische wereld van vochtige duisternis en beklemmende stilte doorkruist, bereikten we een open plek, op ongeveer 160 kilometer van de Stanleywatervallen. Ze lag vlak achter de rivier de Aruwimi, midden in het hart van het gebied van de Bakumu-Walengola.

Eindelijk, eindelijk waren we daar aangekomen!

We hielden halt en begonnen aan het moeilijke werk om een permanent basiskamp op te bouwen.

Officieel was ons enige doel het bestuderen, fotograferen en vangen van nog meer exemplaren van de Kongo-Bongo, de zeldzaamste, schuwste en minst bekende van alle bewoners van het oerwoud.

Dat betekende werk voor enkele honderden jagers, spoorzoekers, dragers enzovoort. Maar het was niet gemakkelijk om hen te rekruteren. De inheemse bevolking woonde in kleine dorpjes, verspreid over het oerwoud, en toonde weinig animo om die te verlaten en voor het goede loon dat ik hun aanbood bij ons te komen werken.

De plaatselijke chef beloofde ons aanvankelijk elke dag opnieuw iets. Maar hoewel hij een belangrijke sultani was, gebeurde er nooit iets.

Op een dag vertelde ik hem eens goed mijn mening, toen ik plotseling mijn hoofd moest omdraaien omdat mijn ogen onwillekeurig werden aangetrokken door de gestalte van een lange, slanke man die rustig bij mij in de buurt stond.

Zijn ernstige, peinzende gelaatstrekken werden nog indrukwekkender door een langharige pruik van witte en zwarte colobusharen.

Ik keek hem aan en hij keek mij aan, zonder zijn blik af te wenden. Het was beslist geen brutale blik. Maar wel een onderzoekende blik, alsof hij dwars

door mij heen probeerde te kijken om te ontdekken wat er werkelijk achter mijn uiterlijke verschijning verborgen zat.

Vervolgens begroette hij mij met een beleefde buiging: 'Senene, Mandele', en kwam dichterbij.

De meest verrassende verandering voltrok zich bij de sultani.

Zodra de slanke man tegen hem begon te spreken, leek hij helemaal ineen te krimpen.

'Lokuta te,' knikte hij ernstig. 'Lokuta te, Efumu.'

193

Welnu, 'Lokuta te' is de meest eerbiedige vorm van instemming. En 'Efumu' betekende volgens mijn vriend, de opperhoofdman, een van de hoogste rangen binnen de N'Kunda, het Geheime Genootschap van de Baviaanmannen.

Dat betekende dat de sekte werkelijk nog bestond. Wat haar macht betreft – wel, het volstond om te luisteren naar die man toen hij met rustige stem tegen de chef zei dat ik vanaf de volgende ochtend en vervolgens elke dag absoluut alle mensen en voorraden moest krijgen die ik nodig had.

Hij was nauwelijks uitgesproken of de actie kwam al op gang. Waardigheidsbeklеders werden door de plotseling zwetende chef bijeengeroepen, bevelen werden aan zijn politieagenten gegeven en boodschappen werden naar dorpsoudsten in verafgelegen gebieden gestuurd. Zelfs de dorpshonden begonnen te blaffen en leken uit hun gewone lethargie te ontwaken.

Ik was zeer tevreden, maar tegelijkertijd knaagde er iets aan mij. Want de stem van de Efumu had een klank die me op de een of andere manier vertrouwd voorkwam. Waar en wanneer had ik die stem eerder gehoord?

Nadat ik hem had bedankt, vertelde ik hem dat ik dacht hem al eens eerder te hebben ontmoet en vroeg ik hem naar zijn naam.

'Ik ben Ivele,' antwoordde hij eenvoudig. 'En deze vacht heb je nog nooit eerder gezien,' voegde hij eraan toe, terwijl hij zijn pruik aanraakte.

Misschien was dit een symbolisch, ontkennend antwoord, of opnieuw een beleefde manier om een vraag te ontwijken.

Vanaf dat moment verliep alles op rolletjes, althans wat de Bongo betrof. We beschikten over voldoende mensen en voorraden. Ons werk vorderde snel. En Ivele had zichzelf tot mijn beschermengel benoemd.

Tijdens onze tochten liep hij voor me uit. Wanneer we halt hielden zodat onze verkenners een nieuw Bongo-spoor konden oppikken of een spoor konden terugvinden dat ze kwijtgeraakt waren, kwam Ivele gewoonlijk bij me zitten om met me te praten.

Over de Bongo, de vegetatie, de tradities en de gebruiken van de Walengola. Over alles – behalve over de N'Kunda of de Fifero.

Telkens wanneer ik een van deze onderwerpen ter sprake bracht, maakten de jagers, als er zich toevallig een paar in onze buurt bevonden, zich uit de voeten. En Ivele's gezicht werd dan iedere keer volkomen uitdrukkingsloos.

Hij schudde zijn hoofd en veranderde zijn blik.

'Mijn lippen zijn verzegeld,' zei hij dan.

En onmiddellijk volgde er een of andere afleiding. Een jager kwam aangerend met een paar dringende berichten. Vaak was dat zo precies getimed dat ik wist dat het telkens vooraf was afgesproken.

En dan werd de tocht hervat, en daarmee ook het stilzwijgen.

194

37. De boom van leven en dood

Nog eens zes weken gingen voorbij. We hadden nog altijd geen Bongo gevangen, maar zijn intieme leven bevatte voor mij geen geheimen meer. Mijn mappen raakten gevuld met foto's, mijn dagboek met aantekeningen. Een behoorlijk aantal scènes en sequenties voor onze beide grote films was met succes opgenomen. Met andere woorden: alles verliep uitstekend. Maar over de N'Kunda wist ik alleen dat ze even machtig en geheimzinnig waren als altijd.

En hoewel ik bijna elke dag had doorgebracht met een van hun hoogste hoogwaardigheidsbeklederś en enkele anderen had weten op te sporen op grond van de buitengewone eerbied die de inheemse bevolking hun betoonde, was alles wat ik over de Fifero had verzameld niet meer dan een eenvoudige veronderstelling.

Ivele woonde alleen op een afgelegen open plek, in het midden waarvan zijn grote, ronde hut stond. In plaats van rond een middenpaal was de hut gebouwd rondom een hoge, bladerloze boom, die er levenloos uitzag en toch bedekt was met vreemde rode bloemen. Nog merkwaardiger was het feit dat ik een dergelijke boom nergens anders had gezien - met uitzondering van de twee bomen die als middenpalen dienden voor de hutten van de twee andere Efumu.

Wanneer men een van die drie open plekken betrad, nam men een sterke, zure geur waar en voelde men een grote opluchting, omdat geen enkel insect je lastigviel en er geen enkele mierenhoop te ontdekken viel. En dat terwijl er vlak naast die open plekken geen vierkante centimeter grond was die niet krioelde van miljarden mieren en kevers.

Er was niet veel verbeeldingskracht voor nodig om zich voor te stellen dat, als de Fifero-boom werkelijk bestond, het wel die vreemde boom moest zijn waaromheen de Efumu hun hutten bouwden. Zo konden ze voortdurend met hem in contact blijven en, beschermd tegen nieuwsgierige blikken, eraan werken en op het juiste ogenblik de wortels, de schors of wat ze verder ook voor hun medicijnen mochten gebruiken, verzamelen. En wat anders dan de aanwezigheid van een boom die een uitzonderlijk krachtige stof afscheidde, zou dat unieke ontbreken van alle plaaggeesten van het oerwoud kunnen verklaren?

195

Niet eens de bewaakte Ivele kon deze feiten ontkennen toen ik ze hem voorlegde. Nadat ik hem flink onder druk had gezet, moest hij toegeven dat ik gelijk had. Maar aanvankelijk vertelde hij me dat de Fifero alleen werd gebruikt om de lendendoeken van de Efumu te verven, zo rijk was het hout aan helderpaarse kleurstof. Na enige tijd gaf hij toe dat het merg uit de vruchten, wanneer het op een zieke maag werd gelegd, onmiddellijk verlichting bracht. Vervolgens 'herinnerde' hij zich dat de schors, na grondig te zijn uitgeloogd, een geneesmiddel opleverde dat een tot dan toe onvruchtbare vrouw vruchtbaar kon maken.

En, zo vroeg ik onverbiddelijk verder, was er niet ook een gif? Die vraag bracht onmiddellijk die vreemde, onderzoekende blik terug in zijn ogen. 'Ja,' zei hij langzaam. 'In de wortels van de Fifero.

Ze bevatten het gif dat de Walengola op de punten van hun speren en pijlen smeren. Tegenwoordig, net als vroeger, om wild te doden. In vroegere tijden ook om hun vijanden te doden.'

Waarschijnlijk zou ik ondanks al mijn inspanningen nooit meer dan dat te weten zijn gekomen. Maar de geluksgodin Fortuna - hoewel Ellen en ik, om de waarheid te zeggen, zouden hebben gezworen dat het opnieuw de heilzame invloed van Bapuka was die zich liet voelen - kwam me onverwacht te hulp, en wel in de gedaante van een Bongo.

En wat was het een alledaags ongeluk! De plotselinge aanval van een woedende stier, terwijl Ivele en ik op de terugkeer van onze verkenners wachtten. Een schot uit het geweer dat ik gelukkig in mijn handen hield. Een enorme, roodachtige antilope die op haar knieën viel, maar door de kracht van haar vaart nog verder werd voortgestuwd; de dreunende botsing met Ivele toen deze opzij sprong. Iveles val, het bloed dat uit een wond in zijn borst stroomde - een wond die hem weliswaar vreselijk verwondde, maar hem in leven liet, omdat het dier stierf voordat het hem met zijn enorme, scherpe hoorns kon doorboren.

Onmiddellijk keerden de jagers terug. In één oogopslag begrepen ze de situatie. Meteen vormden ze een dichte kring om Ivele, alsof ze wilden voorkomen dat ik bij hem in de buurt kwam. Een van hen boog zich voorover om Iveles borst te verbinden. Een ander nam de kalebas die aan zijn gordel hing en bracht die naar Iveles mond. Vervolgens stuurde hij alle mannen weg en verzocht mij, respectvol maar beslist, Ivele een tijdje niet aan te raken en niet met hem te spreken.

Nog geen drie minuten later opende Ivele zijn ogen. Rustig bracht hij een hand naar zijn mond en raakte het ruwe verband op zijn borst aan. Toen stond hij op. Niet met enige inspanning of een enkel teken van pijn. Hij stond eenvoudigweg op, alsof hij na een heerlijke, rustgevende slaap was ontwaakt. De grond was nog doordrenkt van zijn bloed. Maar hij liep lichtvoetig naar de plek waar ik stond, verstijfd van verbazing, en schudde mijn slappe hand driemaal krachtig.

196

Het was alsof ik opnieuw de woorden van Skaimunga hoorde, bijna woordelijk. 'Ik dank je,' zei Ivele. 'Mijn leven, dat jij hebt gered, behoort nu aan jou.'

Daarna riep hij de mannen terug. Met zijn gewone rustige stem beval hij hun de Bongo te villen, de hoorns eraf te halen en die samen met al het vlees naar mijn kamp te brengen.

En vervolgens keerden we terug, met enkele verkenners voor ons uit, alsof er helemaal niets was gebeurd.

Ongelooflijk? Dat was precies wat ik zelf ook dacht tijdens die lange mars. Maar het veranderde niets aan het feit dat de oudere man, die er zo broos uitzag, die zojuist zo zwaar gewond was geraakt, zoveel bloed had verloren en nog steeds onbezorgd verder bloed verloor doordat het door zijn ontoereikende verband sijpelde, vóór mij uit liep.

En wel met een opgewektheid en lichtheid waar ik, hoewel ik ongedeerd was en minstens twintig jaar jonger, alleen maar jaloers op kon zijn.

Natuurlijk kon ik op dat ogenblik nog niets weten van het grootste wonder van de Fifero: de knollen die aan zijn wortels groeien. In tegenstelling tot de maniokwortel, die vers uit de grond giftig is, maar na droging en verpulvering een gezond voedingsmiddel wordt, zijn deze knollen in gedroogde toestand dodelijk, maar vormen ze, zodra ze uit de grond zijn gehaald, een wonderbaarlijk opwekkend middel. Wanneer ze worden gekookt met nauwkeurig afgemeten hoeveelheden Fifero-schors, -zaden en -vruchtvlees, leveren ze een levenselixer op dat de vitaliteit, kracht en het uithoudingsvermogen van een mens honderdvoudig kan vergroten. Dat was het geneesmiddel dat Iveles bijna onmiddellijke herstel mogelijk had gemaakt.

Maar dit alles, en nog veel meer, vernam ik pas enkele dagen later uit de mond van de Grote Hoofdman van de N'Kunda zelf - en onder omstandigheden die mijn onvoorwaardelijke geloof in alles wat hij vertelde volkomen rechtvaardigden.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat ik het grootste deel van wat ik te weten kwam te danken had aan het feit dat ik - om Iveles woorden te gebruiken - zijn leven had gered. Hij was het belangrijkste lid van de sekte,

kwam onmiddellijk na de Grote Hoofdman en was al vele jaren diens trouwste vriend.

Onmiddellijk na het ongeluk met de Bongo vielen dan ook alle onzichtbare barrières weg die mij tot dan toe hadden tegengehouden. Al de volgende dag bracht een Baviaanman mij de dankbetuiging van de Grote Hoofdman en zijn uitnodiging om enkele dagen later een geheime bijeenkomst bij te wonen, waarop hij een lid tot de rang van Efumu zou inwijden.

197

De ceremonie vond plaats op een kleine open plek, omringd door een krans van palmen, waarvan de tere, glanzend groene bladeren zich bijna theatraal aftekenden tegen de massieve, zwarte muur van het oerwoud. In het midden stond een Fifero met rode bloemen, die boven het perfect ondersteunde dak van de hut van de toekomstige Efumu uitstak.

Uit de hut klonken de gedempte tonen van krachtige tamtams, die met hartstocht werden bespeeld. De leden van de sekte vormden een dubbele rij - een soort corridor van menselijke gestalten in barbaarse pracht, die zich uitstrekte van het pad aan de rand van het oerwoud tot aan de deur van de hut.

Deze mannen, die zich met natuurlijke waardigheid en zelfbeheersing bewogen en hun leven hadden gewijd aan de studie en beoefening van geheimen die zo oud waren als de mensheid zelf, dwongen respect af.

Elf Efumu, de drie die ik kende en acht anderen, kwamen tevoorschijn uit de donkergroene tunnel van het oerwoudpad - groteske, maar indrukwekkende verschijningen. Hun lichamen waren bedekt met gewaden van boombast, hun armen leken tweemaal zo lang door de platte, gevlochten schilden die ze droegen, en hun gezichten waren verborgen achter vreemde houten maskers in levendige, bonte kleuren. Deze kostuums moesten de vacht, de lange armen en het bebaarde, brommende gezicht verbeelden van de Grote Baviaan, die volgens de overlevering ooit de eigenschappen van de Fifero had geschonken aan de stichter van het ras.

Later gaf Ivele toe aan onze aanhoudende, zij het beleefde vragen en vertelde hij ons opnieuw de zeer oude legende over de oorsprong van de N'Kunda. Kort samengevat luidt die als volgt:

Van alle waarzeggers - die toen al Efumu werden genoemd - die in die verre tijden bekend waren, was Abarambu de beroemdste. De Grote Hoofdman van de Walengola zou nooit een oorlog tegen een van de naburige stammen zijn begonnen zonder eerst Abarambu te raadplegen. Deze voorspelde immers altijd met de grootste nauwkeurigheid de plannen van de vijandelijke stammen en de kans op succes van een veldtocht tegen de ene of de andere stam.

Op een dag verdween Abarambu. Hij was verdwaald in het woud en dagenlang zochten groepen mannen tevergeefs naar hem. Op de tiende dag werd de zoektocht opgegeven en werd zijn zuster bericht dat haar broer dood was. Zij was getrouwd met Likundu. Samen met haar man, haar zoon Agwabu en haar verwant Lubamba vertrok ze onmiddellijk naar het dorp van Abarambu om haar broer te 'bewenen'.

198

Nog voordat het kleine gezelschap het dorp bereikte, dook de waarzegger plotseling weer op. Aan zijn broeders vertelde hij dat hij, terwijl hij verdwaald was en in het woud bijna van de honger was omgekomen, een Abula van ontzaglijke omvang had gezien. In plaats van hem aan te vallen, had de baviaan de wortels van een Fifero-boom uitgegraven en hem die gegeven. Daarbij had hij gezegd dat hij, als hij zijn krachten wilde terugwinnen en de weg naar zijn dorp wilde terugvinden, alleen maar Fifero-wortels hoefde te schillen, ze op een bepaalde manier met andere bladeren te koken en vervolgens het aftreksel te drinken.

De Abula had Abarambu ook verteld over een andere boom, een broer van de Fifero, Isangi genaamd, 'waaromheen de waarzegger een nieuw huis moest bouwen'.

Wonderbaarlijk gesterkt door de Fifero keerde Abarambu snel naar zijn dorp terug, met een enorme stam van de Isangi. Hij riep al zijn broeders bijeen, evenals het gezelschap dat door zijn zuster was aangevoerd. Hij had niet alleen een hut gebouwd rondom de rechte stam met de witte bast, maar deelde ook alle geheimen die hij van Abula had vernomen met zijn verwanten. Zo stichtte hij het 'Huis', de Geheime Genootschap van de N'Kunda.

In navolging van de verdere aanwijzingen van Abula haalde Abarambu het vel van een tamtam, waarmee de opening ervan was bespannen, en sneed er met zijn mes een soort masker uit. Het had openingen die ruwweg de ogen, de neus en de met slagtanden voorziene muil van de Abula voorstelden. De

gelijkenis werd nog versterkt door het masker met witte kaolien en rode oker te beschilderen.

Dit masker noemde hij Sembu en hij zette het over zijn gezicht. Daarna begon hij te dansen: de 'dans van de Sembu'. Daarin speelde hij de rol van een Abula, waarbij hij afwisselend met zijn vrouwtjes ravotte en hen en hun jongen - uitgebeeld door zijn verwanten - wild en behendig tegen een denkbeeldige vijand verdedigde.

'Zo werd,' besloot de oude medicijnman niet zonder plechtigheid, 'de grootste van alle Grote Abula's van het woud verzoend en verblijd. Zo werd de N'Kunda geboren, waarvan de leden nog altijd vele geheimen kennen en zich snel door het oerwoud kunnen verplaatsen zonder moe te worden, gewond te raken of ooit te verdwalen. Want de afstand waarvoor een mens een volle dag nodig heeft, leggen zij af in één moeiteloze, wonderbaarlijke sprong.'

199

Hij glimlachte om Ellens verbaasde gezicht. 'Dit hoeft je, Memsaab (blanke dame), niet zo te verbazen. Want je weet hoe de inboorlingen denken en spreken. De Walengola zelfs met een nog levendigere fantasie dan anderen. Maar het is waar dat ik in een halve dag, zonder moe te worden, tweemaal de afstand kan afleggen waarvoor een man die half zo oud is als ik een volledige, zware dagmars nodig heeft.'

Toen we die dag weer op de kleine, stille open plek waren aangekomen, liepen de andere Effumu op een knikje van Ivele naar de hut om hun bezitter te halen en hem te begeleiden naar de Grote Opperhoofd, die nu arriveerde. Als een geest doemde hij op uit het oerwoud, van de grond tot ver boven zijn hoofd gehuld in wolken van veren.

In zijn handen hield hij een nieuw masker, dat hij eigenhandig voor het gezicht van de in te wijden man vastbond. Vervolgens fluisterde hij lange tijd in het oor van de man, terwijl de andere gemaskerde figuren zich in een kring om hen heen opstelden. Zo symboliseerden zij de muur van geheimzinnigheid die de laatste geheimen van de sekte omhulde en die de Grote Opperhoofd nu aan de nieuwe Effumu bekendmaakte.

De tamtams in de hut, die hun tempo en volume hadden opgevoerd om te voorkomen dat onbevoegde oren de woorden zouden opvangen, keerden terug naar hun vroegere ritme zodra de bijeenkomst ten einde liep. En terwijl alle

Effumu zich in de 'Dans van de Bavianen' stortten – een dramatische, sterk acrobatische uitbeelding van de avonturen van de stichter van de sekte – kwam de Grote Opperhoofd naar ons toe.

Met een hoffelijk gebaar bood hij ons twee uit ebbenhout gesneden stoelen aan. Zelf ging hij ook op zo'n stoel zitten. Toen sprak hij, en een opwinding die ik niet kon bedwingen, maakte zich van mij meester.

'Meer dan eens', zei hij tegen mij, 'heb je bewezen een vriend van de Walengola te zijn. En meer dan eens zal ik je vragen beantwoorden.'

Ik had wel honderd van zulke vragen. Maar nu ik zijn belofte had gekregen, kon ik ze voor later bewaren. Allemaal, op één na.

'Wat is er gebeurd', vroeg ik, 'met de twee Walengola die vele jaren geleden voor mijn ogen stierven in een verre stad van de blanken?'

200

'Ze zijn niet gestorven,' antwoordde hij ernstig, 'omdat je destijds wijs genoeg was om geen woorden te spreken die hen het leven zouden hebben gekost.'

Hij legde uit dat ze poeder hadden gegeten dat gemaakt was van Fifero-schors, vermengd met de verkoolde resten van een mos dat op die schors groeit. Het was hetzelfde eeuwenoude geneesmiddel dat in een ver verleden vele, vele Walengola had gered van gevangenschap en foltering. Want het gaf hun het uiterlijk van doden. Maar slechts voor korte tijd. Na enkele uren kwamen ze weer tot leven, dronken van het Fifero-brouwsel en kregen hun enorme krachten terug.

Doordat ze voor dood waren achtergelaten, konden ze gemakkelijk ontsnappen. 'Want de boom van leven en dood', besloot hij, 'schenkt overvloedig leven. Maar sluw genoeg doet hij de dood slechts voorkomen.'

Katalepsie, dacht ik. Niets ingewikkelders dan een volkomen overtuigende, nauwkeurig berekende schijndood. Maar…

'Door de tralies voor de ramen bracht Ivele die twee mannen Fifero,' zei de Grote Opperhoofd, terwijl hij mijn vraag beantwoordde voordat ik haar kon formuleren. 'Hij alleen. Daarna vertrok hij met hen. Door de modder. Hij

keerde ongezien terug naar zijn hut. Ze verborgen zich totdat het opnieuw donker werd en begonnen toen aan de lange, lange terugweg naar de Aruwini.'

Nu wist ik wanneer ik Iveles stem voor het eerst had gehoord: toen de 34 Walengola werden ondervraagd. De jaren – en vooral zijn pruik – hadden zijn uiterlijk ongetwijfeld tot onherkenbaarheid veranderd. Maar Gorogoro en Bandakwe? Hoe versterkend het Fifero-brouwsel ook mocht zijn, hadden ze werkelijk 8000 kilometer kunnen afleggen?

Opnieuw maakte de Grote Opperhoofd een gebaar voordat ik kon spreken. Alsof ze er al op hadden gewacht, kwamen twee Effumu op ons af. Bij degene die voorop liep, herkende ik onmiddellijk de ogen: die donkerbruine ogen die ik voor het eerst in het ziekenhuis van Johannesburg had gezien en waarvan ik toen al voelde dat ik ze nooit zou vergeten.

'Gorogoro!' riep ik uit.

Toen de andere langzaam zijn masker afnam, herkende ik ook hem.

'En Bandakwe!' riep ik uit.

'Lokuta ye, Mundele,' antwoordde de schildpad kalm.

Ik beefde toen ik de begroeting beantwoordde. En waarom ook niet? Met eigen ogen was ik getuige geweest van het definitieve bewijs van iets wat ik zonder aarzelen een wonder durf te noemen: het wonder van de boom van leven en dood.

201

38. Ellen en Bapuka: hun laatste adem

Bewonderenswaardig moedig, zoals ze altijd was geweest, had Ellen meer dan eens twee diepgevoelde wensen uitgesproken. Ten eerste wilde ze mij niet overleven, omdat ze ervan overtuigd was dat ze niet verder zou kunnen leven als ik er niet meer was. En daarnaast wenste ze dat, wanneer haar tijd gekomen zou zijn, ze niet lang hoefde te lijden, zodat ze mij de kwelling zou besparen dat ik het moest aanzien.

Dat deze beide wensen in vervulling gingen, was het enige, uiterst kleine beetje troost dat mij restte toen ik mij, na 31 onbeschrijfelijk gelukkige jaren, helemaal alleen bevond op de inmiddels verlaten plek die ooit 'onze loopgraaf' was geweest.

In het begin van de 24e september 1962, vijf minuten na middernacht, kwam er een einde aan Ellens ononderbroken coma van zesendertig uur. Toen haar laatste ademtocht als een zachte zucht over haar lippen gleed, boog ik mij voorover om haar serene voorhoofd te kussen – en hoorde nauwelijks de doffe klap in ons aangrenzende atelier.

Toen ik daar vervolgens probeerde mijn stem weer onder controle te krijgen om de dokter te bellen, wreef ik in mijn ogen en keek onbewust omhoog, om te zien of misschien een van de wankele Dahomey-beeldjes was omgevallen. Dat was niet het geval.

Maar Bapuka was omgevallen.

Zelfs nu kan ik niet verklaren hoe dat gebeurd kan zijn, aangezien haar voeten toch zo stevig aan het zware houten blok bevestigd waren geweest.

En toch was ze omgevallen. Precies op dat ogenblik.

Hoe? Waarom? Was dat haar manier om te spreken? Haar laatste woord tot mij?

Ik weet het niet. Ik weet het niet.

Ik kijk haar smekend aan, in de hoop dat ze het mij zal vertellen.

Natuurlijk doet ze dat niet.

Maar ik kan ook haar smalle mond niet meer zien glimlachen.

202

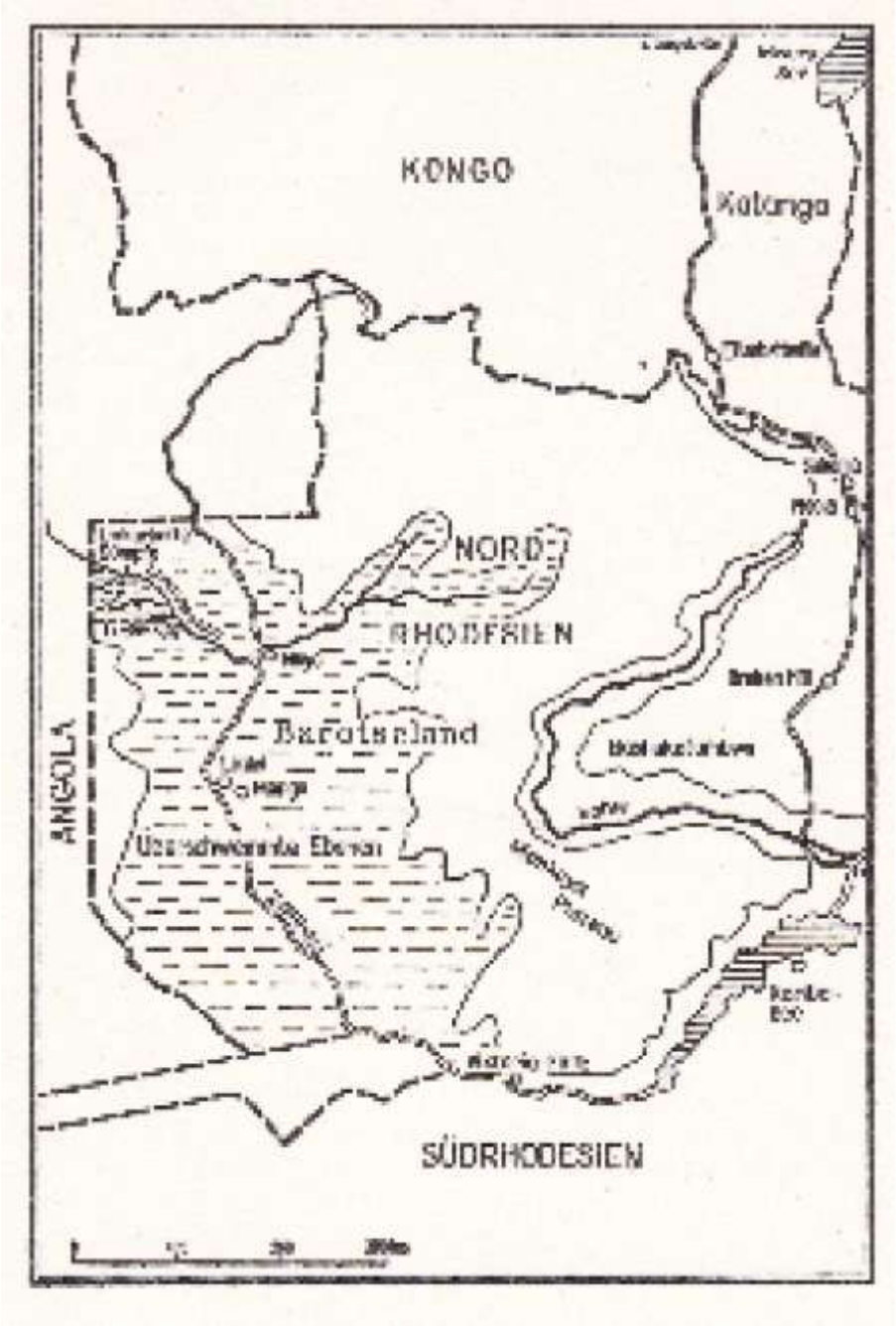

Nawoord van de webmaster

Gatti vertelt dat hij tijdens zijn vele reizen door Afrika in tal van levensgevaarlijke situaties terechtkwam, waaraan hij telkens op merkwaardige wijze wist te ontsnappen. Later verhuisde hij naar New York, waar hij in 1931 Ellen leerde kennen. Ze traden in het huwelijk en vanaf dat ogenblik vergezelde zij hem op al zijn Afrikaanse reizen.

[1]

Toen ze later samen in Lugano, Zwitserland, aan het gelijknamige meer gingen wonen, kreeg het houten beeldje van Bapuka – dat de titelpagina van deze tekst siert – een ereplaats in hun woonkamer. Het stond in een speciale nis, midden in een boekenkast waarin alle boeken over hun reizen, evenals de vertalingen ervan, waren ondergebracht. Om te voorkomen dat het beeldje zou omvallen, had Gatti het voorzien van een zwaar voetstuk uit massief Afrikaans hout.

De jaren verstreken. Volgens Gatti was hun huwelijk bijzonder gelukkig. Een dertigtal jaren later werd Ellen ernstig ziek. Op oudere leeftijd had ze meer dan eens twee wensen uitgesproken. In de eerste plaats wilde ze Gatti niet overleven, omdat ze ervan overtuigd was dat een leven zonder hem ondraaglijk leeg zou zijn. Daarnaast hoopte ze dat, wanneer haar tijd gekomen was, haar lijden niet lang zou duren. Zo wilde ze hem de kwelling besparen machteloos te moeten toezien hoe zij langzaam achteruitging.

Begin september 1962, vijf minuten na middernacht, kwam er een einde aan Ellen's coma, die zesendertig uur had geduurd. Gatti schrijft: “Toen de laatste ademtocht, als een zachte zucht, zich van haar lippen losmaakte, boog ik me voorover en gaf haar een laatste zoen op het voorhoofd.”

Precies op dat ogenblik hoorde hij een zware slag, veroorzaakt door een vallend voorwerp. Toen hij zich omdraaide, zag hij dat het beeldje van Bapuka was omgevallen en in stukken op de grond lag. Gatti heeft nooit een verklaring gevonden voor dit merkwaardige 'toeval'. Hij besluit zijn boek met de vraag of dit misschien een laatste boodschap van Bapuka aan hen beiden was.

Wie ook vandaag nog een grondig inzicht heeft in deze merkwaardige dimensie van de werkelijkheid, zal deze gebeurtenis allerminst als toeval beschouwen. Mensen met een bijzondere mantische begaafdheid stellen dat de heidense natuurgeest Bapuka al haar levenskracht heeft aangewend om haar beschermende rol te vervullen, niet alleen ten aanzien van de stam die haar vereert, maar ook ten aanzien van Gatti en Ellen.

Herinneren we er aan dat niet-Trinitaire religies gekenmerkt worden door een veeleer verraderlijke 'harmonie der tegengestelden'. Het zijn de aanhangers van dergelijke religies zelf die ervaren hoe onbetrouwbaar hun goden kunnen zijn. Zulke wezens zegenen hun vereerders, maar brengen hun evengoed leed toe, afhankelijk van hun grillen. Zo schrijft de Griekse mythologie aan de oppergod Zeus toe dat hij de Grieken weliswaar wetten oplegt, maar tegelijkertijd zijn echtgenote Hera bedriegt met sterfelijke vrouwen en Leda, de echtgenote van de Spartaanse vorst, verkracht.

Volgens bevoegde zieners zijn goede natuurgeesten zoals Bapuka ethisch hoger gesitueerd dan de eerder verraderlijke wezens der buitennatuur. In haar beschermende rol put Bapuka haar levenskracht volledig uit. Eenmaal van die kracht beroofd, valt zij ten prooi aan cynisch-machtige demonen. Bijbels beschouwd zijn wezens zoals Bapuka alleen veilig binnen de bescherming van de Heilige Drie-eenheid. Buiten dat beschermende kader putten zij hun levenskracht volledig uit. Wat zich in het verhaal van Bapuka uiteindelijk ook materieel manifesteert: haar houten beeldje valt in stukken uiteen.

Herinneren we eraan dat het christendom de werkelijkheid in drie onderscheiden domeinen verdeelt: de 'natuur', de 'buitennatuur' en de 'bovennatuur'. De 'natuur' omvat in hoofdzaak de materiële en zintuiglijk waarneembare werkelijkheid. De buitennatuur heeft betrekking op de paranormale, fijnstoffelijke wereld. Die wordt bevolkt door een veelheid aan uiteenlopende wezens, die dragers zijn van fijnstoffelijke energieën. Gatti's getuigenis over Bapuka biedt hiervan een concrete illustratie. De bovennatuur is voorbehouden aan de fijnstoffelijke wezens en energieën die met de Bijbelse God verbonden zijn.

Waar buiten-Bijbelse religies in hun magische praktijken en genezingsrituelen gebruik maken van energieën van seksuele aard, beroept het christendom zich op Trinitaire energieën. Men kan de heidense religies, die nog niet met het christendom in aanraking zijn gekomen, moeilijk kwalijk nemen dat zij zich beroepen op de fijnstoffelijke energieën waarover zij beschikken, om de problemen van het leven het hoofd te bieden. Volgens kenners vormen dergelijke religies een legitieme fase in de religieuze evolutie.

Een dynamisch opgevat christendom zal dan ook trachten om deze religies te aanvaarden, uit te zuiveren en op een Trinitair niveau te verheffen. Missioneringswerk dat heidense religies zoals die van Bapuka eerst met de grond zou willen gelijk maken, om vervolgens de liefde van de Bijbelse God te verkondigen, begaat dan ook een onvergeeflijke fout.

Dat is althans de visie van de zeldzame kenners die vertrouwd zijn met deze fijnstoffelijke dimensie van de werkelijkheid.